

Bergeh

Kovara Siyasi * Çandî * Lêkolînî

Siyasi * Kùltür * Araştırma Dergisi

Şoreşa Kurd ■ Çîyayê Agiriyê

Birlik Sorunu ve Bazı Yaklaşımlar

Kürdistan'da Kapitalizm

Gerçeği Bulmak İçin Geçmişini Sorgulamak

Çend Roman û Çend Pirs

Yüzyılımızın Son Onyılına Girerken

Birlik Ve Örgütlenme Sorunu

3 / 1990

Bergeh

1990/3

Kovara Sîyasî * Çandî * Lêkolîni
Siyasî * Kùltürel * İnceleme Dergisi

Berpîrsîyar:

Alan RONA

Redaksîyon:

Ezîz AZAD

Mehmet BERFIRAT

Bengîn BOTANÎ

Kîkanê EYLO

Sêvdîn FERMAN

Alan RONA

Halit SÎNAN

Adres:

Box 39 122

100 54 Stockholm

SWEDEN

Postgîro:

4292293-0

ISSN 1100-634X

Abone:

100 SEK / sal - yıl

30 DM / sal - yıl

NIVÎSARÊN VÊ HEJMARÊ

Di Vê Hêjmarê de	1
Yüzyılımızın Son On Yılına Girenken.....	3
Birlik Sorunu ve Bazı Yaklaşımlar.....	9
Şoreşa Kurd Li Çiyayê Agiriyê.....	16
Uluslararası Gelişmeler ve Ulusal Kurtuluş Savaşımız.....	31
Pr. Lazaref İle bir Söyleşi.....	40
Reformek Pêwîste III.....	42
Gerçeği Bulmak İçin Geçmişini Sorgulamak.....	47
İsveç - Kürt İlişkilerinde Tarihi Bir Kesit.....	64
Birlik ve Örgütlenme Sorunu.....	72
Bruskeya Kurdên Êrmenîstanê.....	79
Kürdistan'da Kapitalizm.....	81
1990'lı Yıllarda Kürt Sorunu.....	104
Şahîdîyeke Dîrokî.....	111
Sosyalist Demokrasiye Doğru mu.....	119
Çend Roman û Çend Pirs.....	123
Nameyên Xwendevanan.....	128
Dinya Weşanan	131

Xwandevanên HÊJA

Îro li hemû cîhanê çawa em dibînin bûyer û guhartinên mezin pêk tên. Bi taybetî li welatên sosyalîst ev guhartinan ketin proses û qonexeke nû. Sala 1989'an bi van bûyerên giring ve derbas bûn. Ev prosesên nû raste-rast nîn bin jî, dîsa bandûr û tesîreke mezin li ser pêşeroja gel û welatên mayîn dihêle. Kovara Bergeh guhdarîke mezin dide li ser van pêşketin û guhartinên bi lez. Di vê hejmara Bergeh'ê de bi taybetî nivîsarên heval Alan Rona, Xalid Sînan, Ezîz Azad û M. Berfîrat di nav vê rewşa cîhanê de li ser pîrsa yekîtî û rizgarîya gelê Kurd disekinin. Xwendewanê me S. Rojîn jî, di nivîsara xwe de li ser pîrsa karên rêxistinî dîtînen xwe diyar dike. Nivîsarên wek vê nivîsarê her çiqas bawerîyên kovara Bergeh girê nedin jî, kovara me van raberzînan (muneqaşe) gelek kêrhatî dibîne.

Lêkolîna heval S. Ferman, ya ku di hejmara duemîn de bi navê " Li Kurdîstan'ê Feodalîzm" di vê hêjmarê de bi lêkolîneke bi navê " Li Kurdîstan'ê Kapîtalîzm" dom dike.

Çawa tê zanîn serhildana Çîyayê Girîdaxê îsal 60 salîya xwe temam dike (1930-1990). Bi vê minasebêtê ve girêdayî, li ser jîyan û tekoşîna serokê vê serhildanê- Îhsan Nûrî- em nivîsarekê diweşînin. Ev nivîsara ji Soranî Reşo Zîlan veguhistîye zaravê kurmancî.

Di sedsalîya nozdan û sedsalîya bîstan de çalakîyên mîsyonerên Swêdî di nav Kurdan de çawa pêk hatine? Heval Rohat di vê lêkolîna xwe de bersîva vê pîrsê şirovedike.

Di vê hejmara Bergeh'ê de çawa tê xuyanê, çend rûpel ji pîrozbahî û nameyên xwendewanan re hatîye cûda kirin.

Lêkolîna B. Ayaz ya ku bi navê "Tekoşîna Rizgarîyê û pîrsa perwerdegarîyê" di hejmara duemîn de wek beşê yekemîn hatibû weşandin, ji ber tunebûna cîh, di vê hêjmarê de berdewama wê em nikarin biweşînin. Hejmara tê de ev lêkolînê berdewam bike.

Bergeh

Değerli OKUYUCULAR

Tanık olduğumuz gibi tüm dünyada önemli değişiklikler ve olaylar meydana gelmektedir. Özellikle sosyalist ülkelerdeki bu değişimler yeni bir sürece girdi. 1989 yılı bu önemli olaylar ile dolu geçti. Bu yeni süreçler direkt değilse bile, diğer halklar ve ülkelerin geleceğini önemli ölçüde etkilemektedir. Bergeh dergisi bu hızlı gelişen değişimleri ilgi ile izlemektedir. Dergimizin bu sayısında özellikle Alan Rona, Halit Sinan ,M.Berfırat ve B.Ayaz'ın yazıları, Kürt halkının kurtuluşunu ve birlik sorununu, bu değişen dünya koşullarında ele almaktadırlar. Okuyucumuz S.Rojin, yazmış olduğu yazıda örgütsel bazı konuları irdeliyerek, görüşlerini dile getirmektedir. Bu tür yazılar her ne kadar Bergeh dergisinin görüşlerini paylaşmıyorsa da, dergimiz bu tür tartışmaları çok yararlı görmektedir.

S. Ferman arkadaşın dergimizin ikinci sayısında yer alan Kürdistan'da Feodalizm adlı incelemesini, bu sayıda Kürdistan'da Kapitalizm adlı kesimi izlemektedir.

Bilindiği gibi Ağrı Dağı İsyanı bu yıl 60. yılına basmaktadır (1930-1990). Bu münasebetle, bu isyana öncülük yapmış olan İhsan Nuri'nin yaşamı ve mücadelesi üzerine hazırlanmış bir yazıyı dergimizin bu sayısında okuyuculara sunmaktayız. Arapça harfler ile yayınlanan bu yazıyı Reşo Zilan latin harflerine dönüştürmüştür.

19. yüzyılın sonları ve 20 yüzyılın başlarında İsveç misyonerlerinin Kürtler arasındaki etkinlikleri nasıl bir gelişme göstermiştir? Rohat arkadaş yazmış olduğu incelemede, bu sorunun yanıtını vermeye çalışmaktadır.

Bergeh'in bu sayısında görüldüğü gibi birkaç sayfa, okuyuculardan gelen kutlama ve mektuplara ayrılmıştır.

B.Ayaz arkadaşın "Kurtuluş Mücadelemiz ve Eğitim Sorunu" adlı geçen sayımızda yayımlanan incelemesini, yer darlığı nedeniyle bu sayımızda yayınlamıyoruz. Bu inceleme gelecek sayıda devam edecek.

Bergeh

YÜZYILIMIZIN SON ONYILINA GİRERKEN

Bergeh'in bu sayısı elinize geçtiğinde, yüzyılımızın son onyılından belki birkaç haftayı geride bırakmış olacaksınız. Belli zaman dilimlerinin hem insan yaşamında, hem de toplumsal gelişmelerde özgün anlamları var. Onyıllar, çeyrek, yarım ve tam yüzyıllar böylesi zaman dönümleridir. Bu zaman dilimlerini geride bıraktığımızda genellikle bir değerlendirilmesini de yaparız. Gelecek için öngörülerde bulunuruz.

Geride bıraktığımız onyıla; 80'li yıllara baktığımızda özellikle son üç-dört yılda, birçok yargıları, politik-ideolojik ve felsefi görüşleri altüst eden gelişmelerin yaşandığını görüyoruz. Olaylar, son dönemlerdeki moda deyişle, "baş döndürücü" bir hızla gelişti. Kömünistlerden muhafazakarına kadar hiç kimsenin önceden pek tahmin edemediği önemli deyişmeler meydana geldi. Bu deyişmeler, asıl sosyalist ülkelerde oldu. Ve bu deyişim süreci henüz devam ediyor. 90'lı onyılımızda da politik biçimlenme üzerine etkide bulunmaya devam edecektir. Bu nedenle başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelerdeki deyişimin özellikleri, önümüzdeki onyılın hatta 2000'li yılların politik konjonktürünü büyük ölçüde belirleyecektir.

Kürt sorununda uluslararası konjonktürde doğru konumlar seçebilmek için, deyişim sürecini onun özelliklerini iyi izlemeliyiz. Birçok kere uluslararası ve bölgesel konjonktürün gadrına uğramış bir halk olarak tarihimizden gerekli öğretici sonuçları çıkararak, dost ve düşmanlarımızı birbirine karıştırmadan, Kürt sorununu uluslararası politikanın bir tarafı haline getirmeli bunun ustalığını göstermeliyiz.

Uluslararası stratejistler, Kürtleri, "herkesin askerleri", "başka patronlar için çarpışan ulus" olarak tanımlamaktadırlar. Bunun doğruluk payını teslim etmeliyiz. Ve bu yanlış düzeltmeliyiz. Kendimiz için çarpışan bir ulus olmanın vakti gelmiş, geçiyor bile! Bu cümleden, milliyetçilik damarımız kabarmamalıdır. Çağımızın kompleks yapısında her ulusal sorunun aynı zamanda uluslararası boyutlarının da olduğu; çözümün dünya ve bölge güçler dengesinden bağımsız gerçekleşmeyeceği de bilinmelidir. Bu nedenle de diyoruz ki, sosyalist ülkelerdeki deyişim süreci dünyada yeni bir konjonktürün oluşmasına yol açıyor. Uluslararası dengeler itibarıyla "yeni bir dünya kuruluyor". Kürtler de kendisi için çarpışan bir ulus olarak bu "yeni

dünya"da yerlerini almalıydılar. Değişim sürecinde, kimden ne kadar uzak, kime ne kadar yakın olduklarını saptayabilmelidirler.

Kürt Halkı, 21.yüzyıla bir on yıl kala hala ulusal özgürlüğünden, temel haklarından yoksunsa bunun baş sorumlusu, Kürdistan'ı bugünkü "resmi" statüye kavuşturan emperyalist güçler ve Ortadoğu'daki bölge gerici güçleridir. Ancak Kürt halkı zaman zaman hak etmediği acıları yaşamışsada, bunda sosyalist ülkelerin çeşitli bölgesel sorunlara, (bu arada Kürt sorununa) kısa vadeli pragmatik dış politikasının gereklerine göre tutumlar takınmasının da belirleyici bir payı olmuştur.

Yolumuzu şaşırarak için neden yoktur. Olup bitenler kafalarımızı daha çok aydınlatıyor. Bizi dogmatizmden uzaklaştırıyor, gerçeğe yakınlıyor. Bu anlamda tekrar vurgulamalıyız: sosyalizm insancıldır, amacı insana iyi bir gelecek hazırlamaktır. Ama bilinmelidir ki, reel sosyalizm, tarihsel başarı ve zaflarıyla, yanlışlarıyla üçte ikisi kapitalizmin egemenliğinde olan günümüzün dünyasında varlığını ve gelişmesini sürdürmeye çalışıyor. Reel sosyalizm, sosyalist öğretinin gerçekleştirilmesi çabası olmakla birlikte, öğretinin kendisi değildir. Dolayısıyla bugün sosyalist ülkelerde ortaya çıkan sorunları, sosyalizmin iflası gibi görmek, süreci anlamamak olur. En büyük hata, şimdiye kadar sosyalist öğreti ile reel sosyalizmi çakışık kabul ederek, sosyalist ülkelerdeki bilim merkezlerinin bu yöndeki görüşlerini aynen kopya etmektir.

Böyle davranıldığı için çoğu kere, sosyalist ülkelerin, iç ve dış politika gereksinimlerini teori haline getirmeleri doğru kabul edildi ve aynen benimsendi. Bu tutumun sonucu olarak zaman zaman Sovyetler Birliği'nin, diğer sosyalist ülkelerin Kürt sorununda yanlış ve pragmatik tutumları suskunlukla geçiştirildi,

eleştirel değerlendirilmedi. Oysa ulusal sürecimizin nesnel ve öznel gereklerine uymadığı zaman dostlarımızın politikalarından da "uzak" durabilmenin kişilik ve ustalığı gösterilebilinmelidir. "Yeni bir dünyadan ve orada yerimizi almak" biraz da bunu kast ediyoruz. Son tartışmalarla yanlışlığı iyice ortaya çıkan monolitik düşünce ve davranış tarzına karşı sosyalizmin eşitlikçi ve özgür niteliğini seçmeli, bu nitelikleri ulusal demokratik hareketimizin örgüt geleceğine ve siyasal kültürümüze iyice işlemelidir.

Sosyalist ülkelerdeki değişim süreci, 1990'lı yıllara nasıl etkiye bulunacak? Son bir kaç yılda olup-bitenler, dünyamızda silahsızlanma ve politik yumuşamanın damgasını vurduğu, hem sosyalist hem de kapitalist sistem açısından geri dönülmez bir süreci başlattı. Bu, son derece olumlu ve insanlığın 20.yüzyıl idealleriyle çakışıyor. Önümüzdeki yıllarda da gelişmeler bu yönde derinleşecek.

Sosyalist ülkelerdeki değişim süreci, yoğun sorunların eşliğinde devam ediyor. Yönelme, değişim genel olarak olumlu olmakla birlikte, içindeki olumsuzlukları, belirsizlikleri de barındırıyor. Doğru tutum, erken yargılara varmadan gelişmeleri dikkatle ve eleştirel izlemektir. Değişimin bugüne kadar ki gelişmeler itibarıyla ortaya çıkardığı bir olumluluğu vurgulamak gerekiyor. O da, açıklık politikasıyla katılımcılığın ve yığın demokrasisinin derinleştirilmesidir. Zoraki monolitik düşünce tarzının aşılması, sosyalist toplumun değişik düşünceleri arasında ideolojik mücadele yolunun açılması da çok önemli bir gelişmedir. Bu süreç henüz yeni başladığı için son derece sancılı geçiyor. Ancak nesnel gelişmeye denk düşen teorik sonuçları ortaya çıkaracaktır. Bunlar ulusal süreçlere uygulanarak, reel sosyalizmin içinden geçtiği bunalımın aşılmasını mümkün kılacaktır.

Bu nedenle olup bitenlerden hayal kırıklığına uğrayıp savrulmamak gerekir. Bazıları şimdiden bu zayıflığı gösteriyor, ABD ve Batı demokrasilerini, kapitalizmi övüyorlar. Oysa, reel sosyalizmin gerçekten boyutlu sorunlar yaşadığı, bunun sosyalizm öğretisinin saygınlığına belli düzeylerde zararlar verdiği bu dönemde de şu gerçeği yüksek sesle ifade edebilmeliyiz: Günümüze kadar hiçbir felsefi akım, politik doktrin sosyalizmin üstünlüğünü, insan için olan hümanist özünü aşabilmiş değildir!

Batı dünyası, reel sosyalizmin yanlışlarını kullanarak sosyalizme müthiş bir ideolojik saldırı halindedir. Batı basınına, radyo ve televizyonlarına bakılırsa sosyalizm ölmüş, parababalari cenaze törenini yapıyorlar. Bazı "solcular", "ulusal kurtuluşçular" da arkadan koşuyor, "sosyalizm tabutunu" bir kenarından taşımaya, onu gömmeye götürüyorlar. Hayır, bu kadarına hayır! Reel sosyalizm bürokratların elinde yozlaştı; durgunlaştı; insanlara diledikleri kalitede kundurayı, kompütürü sunamadı; onlara Marsilya'da, Hawai'de, Azur de Cote'de, Mayorka'da ve daha diledikleri dünyanın başka bir köşesinde tatil yapma olanağı sağlayamadı; insanların düşüncelerini açıklamamasından korkmak gibi sosyalizmin doğasına aykırı hatalar işledi. Bütün bunlar söylenmeli, iyi bir eleştiri yapılmalıdır. Ama unutulmamalıdır, insanlara eğitim, sağlık, iş, konut gibi en temel gereksinimleri sosyalizm sağladı. Hiçbir sosyalist ülkede, başta ABD olmak üzere kapitalist ülkelerde nüfusun %15-20'sine varan aç ve açlık takiler söz konusu değil. Sosyalist ülkelerdeki gelişmeleri analiz eden Almanya'nın "sosyal-liberal" haftalık gazetesi Die Zeit'da, yazar Marion Dönhoff, kapitalizme ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapıyor: "Sadece Londra'da 10 bin kişi var ki, tamamen evsiz-barksızdır. Metro istasyonlarında, parklarda,

terkedilmiş binalarda geceliyor. Öylelerin Amerika'daki sayısı 3 milyon civarında.

Zenginlerin daha zenginleşmesine karşı fakirler daha fakirleşiyor. Son on yıl içinde ABD ve İngiltere'deki en yüksek kazanç diliminin reel geliri yüzde 22 arttı. En düşüğünün ise yüzde 10 azaldı...Amerika'daki zencilerin yüzde 33'ü, beyazların yüzde 11'i, resmi "fakirlik-sınırı"nın altında. Tüm vatandaşların yüzde 37'sinin, hastalık halinde hiçbir güvencesi yok.."

Bunlar, Dönhoff'un emperyalist-kapitalist sistemde en çok gelişmiş ülkelerden verdiği örnekler. Ya aynı ekonomik sistem içindeki öteki ülkeler? Ya da onların az gelişmişleri? Onları da varın siz tahmin edin. Kapitalizmin belirgin özelliği, bir sömürü ve eşitsizlik sistemi olarak ancak, yükselme ve gelişme olanakları bulmasıdır. Onun bu niteliğinde günümüzde de herhangi bir değişim sözkonusu değildir. Ancak asıl yanlış, kapitalizmin evrimi, yaşayabilirliğinin sınırları, sürekliliği konusundaki öngörülerin isabetsizliğindedir. Yoksa sistemin nitel belirlemelerine ilişkin olarak bir yanılma söz konusu değildir.

Sosyalist ülkelerdeki gelişmeler, Batı'da ve sahibinin sesi kesimlerde büyük bir hazla izleniliyorsa da, Batı'yı görenler için "Batı'nın cennet olduğu" savı da, diğer "duvar"lar gibi yıkılıyor. Sözüm ona "tüketim toplumu" na koşanlar gerisin geri ülkelerine dönmekte ve Batılıların beklediği "egzotik alem" gerçekleşmemektedir. Batı'nın değerler sistemine tümüyle entegre olunması beklenen sosyalist ülkelerdeki gelişmeleri ise, daha "sabırla" beklemek gerekir. Bu konuda bizler için en yakın ve en somut örnek ise, "Bulgaristan'daki Türk soydaşlar"ın içinde oldukları durumdur. Onlar da sosyalizmden "anavatanları"ndaki kapitalizme koşuyorlardı. Ve bugün yüzbinler "vahşi kapitalizm"den, ge-

risin geri iyi ve güzel değerler yaratan sosyalizme dönüyorlar. Bu nedenledir ki, sosyalizm, henüz insanlık için alternatif olmayan bir sistemdir. Bunun böyle bilinmesi gerekir.

1990'lı yıllarda, sosyalist ülkelerdeki değişim giderek istikrar kazanacak, silahsızlanma ve uluslararası politik yumuşama gelişecektir. Buna karşın bölgesel çatışmalar tüm hızıyla devam edecektir. Dünyanın politik ilgisi daha çok bu alana kayacaktır. Jeo-politik özellikleri ve petrol yatakları nedeniyle Ortadoğu, sıcak çatışma bölgesi olmaya devam edecek. Ortadoğu'da sorunların çözümü ise büyük ölçüde Kürt sorununda düğümlenecektir. Sürecin dinamik gücünü de Kürdistan ulusal demokratik güçleri oluşturacaktır. Bu nedenle Ortadoğu'nun yeni onyılıda güçler dengesi düzenlenmeye çalışılırken, bunun hesapları yapılırken Kürt politik güçlerine bir yer oluşturulmaya çalışılıyor. Yeni onyılıda biz Kürtler açısından sorun, güçler dengesinin yeni düzenlenmesinde bize ayrılan yere yerleşmek değil, kendimiz için savaştan bir halk olarak kendi yerimizi kendimizin belirlemesidir. Tüm politikalarımızı, ilişkilerimizi buna göre belirlemeliyiz.

Son 30-40 yıla baktığımızda, her onyılın Türkiye politikalarında bir dönüm noktası olduğunu görürüz. 1950'de DP iktidara geldi. Daha sonra üç onyılın başında da askeri cuntalar yönetime el koydular. Askeri cuntalar, her defasında toplumsal düzeyde ve iktidardakiler arasında güçler ilişkisinin bozulduğu hallerde gündeme geldi. Egemen güçler, en örgütlü güçleri ordu eliyle, zor kullanarak toplumsal ve politik dengeleri yeniden düzenlediler. Özellikle son ikisi ABD'yle sıkı işbirliği içinde ve tümüyle sol güçlere ve Kürt halkına karşı

gerçekleştirildi. Şiddeti ve etkisi itibarıyla derin yaralar açan sonuncusu 12 Eylül, süreç olarak hala devam ediyor. Türkiye henüz 12 Eylül'ü aşmış değil.

80'li onyılıda, Sol ve Kürt hareketi bastırılarak Türkiye, Ortadoğu'da hem ekonomik-politik hem de askeri bakımından güvenilir bir "merkez" haline getirilmeye çalışıldı. ABD ve diğer dış güçlerin en önemli amacı buydu. Bu amaç, Türkiye egemen güçlerine de uygun düşüyordu. Onlar da, Doğu ile Batı arasında her anlamda köprü görevini görmek, ekonomilerini "Güney Korelileştirmek" özellikle Ortadoğu'nun "kasabı-manavı" ve Batı'yla işbirliğinin el verdiği oranda sanayi ürünleri satıcısı bir ülke durumuna gelmek istiyorlardı.

Darbeden sonraki üç-dört yılda bu program, önemli engellerle pek karşılaşmadan uygulanabilindi. Ama giderek Türkiye ve Kürdistan'ın sosyal ve politik dinamikleri, 12 Eylül çerçevesinin içine sığmamaya başladı. Onu zorladı. Bu çatışma bugün de devam ediyor. 12 Eylül, mücadele sonucu hayli aşınmıştır, ama henüz aşılammıştır. 12 Eylülü aşmak, Türkiye ve Kürdistan'da demokratik, eşitlikçi ve özgür koşullara ulaşabilmek için olanaklar giderek daha çok artıyor. Uluslararası koşullarda, özellikle de Avrupa'da meydana gelen değişimler, Türkiye ve Kürdistan emekçi halk güçlerinin çıkarınadır. Türkiye, yeni onyılıımızda eski stratejik önemini koruyamayacaktır. Dış destekleri belli ölçüde yitiren bir Türkiye, içerideki dengeleri eski kalıplarda, 12 Eylül'ün getirdiği politik-hukuksal çerçevede tutabilecek midir? Bu mümkün olmayacak. Yeter ki, devrimci-demokratik güçler, Kürt ulusal hareketi yeni sürecin dinamiklerini, onların ilişkilerini doğru saptayıp iktidara yöneltebilsinler. Asıl sorun burada düğümleniyor.

Geniş emekçi potansiyeli harekete geçirebilecek sosyal ve politik dinamikler

örgütlenerek, bu anlamda birliği sağ-
lanarak yđınlar sokağa çekilebilindi-
đinde, demokrasinin önündeki engeller
aşılabilir ve emek cephesinden yana bir
çözümün yolu açılabilir. Tarihi yapanlar
yđınlardır. Tüm dikkatimizi onların gü-
cünü kavramaya ve o gücü politik müca-
delede belirleyici hale getirmeye, onun
manivelalarını yaratmaya yönelmeliyiz.
Dikkatimizi kitlelere yöneltirken, kendi-
liğindenciliğe ve kitle kuyrukçuluğuna
düşmemeliyiz. Sadece tarih gücüne sa-
hip olmak yetmiyor, o gücü ortaya çıkar-
mak ve tarihi hangi yönde yapacağımızı
açık göstermek gerekir. Bu anlamda,
Türkiye Solu, Kürt ulusal hareketi bir
arayış halindedir. Sosyalizm anlayışı,
birliğe giden yol üzerine yapılan tartış-
malar olumlu ürünler vererek derinleşi-
yor. Yeni onyıımız için umutlu bir
başlangıçtır. Türkiye Sol Hareketi ve
Kürdistan ulusal demokratik güçleri,
geleceği derinden etkileme nesnel ola-
naklarına sahip olarak bu döneme giri-
yorlar.

Geçtiğimiz onyl Kürt halkı için ol-
dukça karmaşık olaylarla, iniş çıkışlarla
dolu bir dönem oldu. 12 Eylül yenilgisini-
nin açtığı yaralar hala sarılabilmiş değil.
Kürdistan'da olağanüstü hal sürüyor,
yaklaşık bir savaş hali var. Baskı, zulüm
ve sürgün halkımızın günlük yaşamı hali-
ne gelmiş durumda. Bütün bunlara ba-
kınca Kürdistan'da tablonun kapkara
olduğunu anlamak zor değil. Öte yan-
dan Türkiye'de Kürt sorunu, son elli yıl-
da en fazla aktüel olduğu dönemlerden
birini yaşıyor. Hatta demokrasi müca-
delesinin en önemli bir unsuru olarak,
Türkiye tarihinin hiçbir döneminde bu
düzeyde gündeme gelmemiş ve tartışıl-
mamıştı. Kürt halkının özgürlük müca-
delesini artık Türkiye politik gündeminin
dışına düşürülemez, hatta onu gerilere

çekmek bile mümkün değil. Türkiye
egemen güçlerinin şimdi yaptıkları, ge-
lişen bu mücadeleyi ana doğrultusundan
saptırmaktır. Ama bu da her defasında
bir yerinden uç veriyor, onların başını
ağırtan sonuçlar ortaya çıkarıyor.

80'li yılların başında ulusal hareketin
kökü kazınmaya çalışılırken, birkaç yıl
sonra yeni direnişler ortaya çıktı. Kürt
yurtseverleri cezaevlerinde seslerini
yükselttiler. PKK, silahlı mücadeleye gi-
rişti. Diğer ulusal demokratik güçler,
yurt içinde ve dışında 12 Eylül rejimini
sıkıştıran çalışmalar gerçekleştirdiler.
Tüm bu mücadelelerin sonucu olarak
Kürt sorunu, dış dünyada da hızla tartışıl-
maya başlandı. Ulusal demokratik
hareketimizin potansiyel gücü daha da
genişledi. Giderek, şimdiye kadar burju-
va partilerinin etkisinde bulunan yđın-
ları da sardı.

SHP'deki son gelişmeler buna örnek
gösterilebilir. Yedi milletvekilinin Pa-
ris'te düzenlenen Kürt konferansına ka-
tılmaları nedeniyle SHP'den ihraç
edilmeleri ardından, Kürdistan'daki İl
örgütlerinin topluca istifaları, ihraç ko-
nusu nedeniyle Kürt sorununa yđınsal
bir sahip çıkma olarak adlandırılabilir.
Bu insanlar SHP'nin şoven politikasını
reddetmişlerdir.

Yedi SHP eski milletvekilinin onurlu
davranışı, üzerinde durulmaya değer bir
konudur. Milletvekilleri, kendilerine ya-
pılan saldırılara aldırmadan, SHP'de ve
burjuva politikasında gelecek endişe-
sine düşmeden, bireysel dar faydaları
bir tarafa iterek Kürt halkının kültürel
hakları ve kimliğinin tartışıldığı Kon-
ferans'a katılma tutumunu alabildiler.
1978 yılında Av.Şerafettin Elçi Bayın-
dırlık Bakanı'yken "Türkiye'de Kürt var-
dır ve ben de Kürdüm." dediğinde bu
sözlerin yankısıyla, son olayı ve so-
nuçlarını karşılaştırdığımızda Kürt ha-
reketinin kat ettiği mesafeyi görmek
mümkündür. Bugün, birkaç yıl önceye

kadar "Kürdüm" bile diyemeyen onlarca, yüzlerce aydın, daha ileriye giderek Kürt halkının haklı mücadelesinden yana tavır takınıyor.

Kürt Milletvekillerinin SHP'den ihraççı, sadece Kürt sorunu açısından değil, genelde demokrasi mücadelesi üzerine de önemli etkilerde bulundu. İhraçlar ardından içlerinde Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Kemal Anadolu'nun bulunduğu yaklaşık on milletvekili daha SHP'den istifa etti. Solda yeni bir parti arayışı başladı. Belirtiler, değişik sol güçlerin içinde yer alacağı, Kürt sorununu da programına alan yığınsal, demokratik-sosyalist bir partinin kurulacağı yönündedir. Böyle bir partinin kuruluşu olumludur, demokrasi mücadelesine ivme kazandıracaktır. Yığınların, 12 Eylül rejiminin yarattığı depolitizasyonu kılarak sol politikaya katılması ve demokrasi mücadelesini 12 Eylül'ü tümüyle aşacak düzeyde derinleştirmesi için böyle bir yığınsal bir sol parti önemli görevler yerine getirebilir.

İhraçlardan sonra gündeme gelen ve Kürt kadrolar arasında tartışılan bir konu da, legal ulusal nitelikli bir Kürt partisinin kurulmasıdır. Kanımızca bu tartışmalar karşı karşıya konulmamalıdır. Kürt halkının mücadelesini yürüten illegal örgütler olduğu gibi, koşulları ol-

gunlaştığında legal parti ve örgütler de kurulacaktır. Bu, Kürt halkının hakkıdır. Örgüt, ihtiyaçtan doğar. O ihtiyacı duyan politik ve sosyal güçler, kendilerini yeterli bulduklarında gerekli adımları atarlar. Hem yasal durum, hem de iktidarın Kürt sorunu karşısındaki tutumu bakımından legal bir Kürt partisine yol verileceği hayli kuşkuludur. Kuşkusuz bu da, halkımızın haklı mücadelesini meşrulaştırmanın bir yolu, mücadele yöntemi olarak seçilebilir. Fakat biliyoruz ki, politik mücadele sadece ilkelerden ibaret değildir, ilkelerin hayata geçirileceği zorunlu koşullar da gereklidir. Öyle görülüyorki, Kürt sorununu daha bir dönem, Türk demokrat ve solcularıyla birlikte ortak platformlarda tartışmak ve tartıştırmakta yarar vardır.

Bütün bu gelişmeler, tartışmalar Kürt halkının yararına. Asıl sorun, ulusal demokratik güçlerin halka güven veren siyasal-örgütsel birliklerden yoksun olmalarıdır. İçine girdiğimiz onyılda Kürt hareketinin hangi yönde gelişeceği ve bununla bağlantılı diğer tüm sorunlar, dağınkılığın giderilmesine, hareketin toparlanmasına bağlıdır. Onyılımızın başlangıç görevi budur. Çözüm için ayrılıklarımızı derinleştirmeyelim, ortak paydalar arayalım, bunları öne çıkaralım.

BİRLİK SORUNU VE BAZI YAKLAŞIMLAR

Halit Sınan

Kürt ulusal kurtuluş hareketi 1938 Dersim İsyanı'ndan sonra, suskun bir dönem yaşadı. O günün koşullarına göre bazı çabalar olduysa da, bu suskunluk 1959 yılındaki "49'lar olayı"na kadar sürdü. Ardından, Kürdistan'ın bütün parçalarında, Kürt ulusal hareketinde bir yükselme süreci yaşandı. Konuyu dağıtmamak amacıyla, olayı Türkiye Kürdistanı ile sınırlı tuttuğumuzda, bu yükselme sürecinde yeni partileşmelerin ve yayın organlarının giderek arttığını görüyoruz.

Böylece bugüne dek örgütlenme ve basın-yayın alanlarında oldukça ilerlemeler kaydedildi. Kürt ulusal kurtuluş hareketi, gerek Türkiye ve gerekse de uluslararası konumu itibarıyla ciddi kazanımlar elde etti. 1940-1950'li yıllarla karşılaştırıldığında, yeni kuşağın kazandığı birikimlerin çok ileri boyutlarda olduğu gerçeğini görürüz. Buna karşın, 1980 faşist 12 Eylül Cuntası dönemi ve sonrasında olanlar, bu birikimlerin de yetmediğini, yeni ve gelişkin örgütlenmelerin kaçınılmazlığını açığa çıkardı. Geniş kitleleri kucaklayan ulusal kurtuluşcu birliklerin zorunluluğu, ekmek ve su gibi, gereksinim haline geldi. Böyle olunca, birlik arayışları daha çok

güncelleşti. Soruna sağlıklı yanıt bulunamadı, oysa sorun, bütün açıklığı ile kitleleri meşgul ediyor.

"Bergeh" dergisi ve "Birlik için Deklarasyon" kitabını çıkaranlar, "birlik" sorununa özel bir özen gösterdiklerinden, bu konuya zaman zaman yeniden dönmek gereği olacaktır. Bu nedenle bu yazımla, bazı sorunlara açıklık getirmeye çalışacağım.

Çoğu kez şöyle soruluyor; birliğe giden yolu nasıl aşacağız, arzulanana birliğe varmak için ne tür bir yöntem uygulamalıyız? Hazır bir reçete sunulmıyacağı doğaldır. Bu yolu tartışarak, insanların yaratıcı gücüne güvenerek, dünü, yenilikçi bir gözle acımasız ve alçak gönüllü bir muhasebeye tabi tutarak aşabilir ve geleceğe yönelik alternatifler yaratabiliriz. Hareketler ve kadrolar bunun yolunu birlikte bulmalıdır. Bu nedenle, bazılarının sandıkları gibi, bu örgütlerin kendilerini fesh edip, yeni baştan birleşmeleri gibi bir yöntemle baş vurmak, belki de en güç ve en az olabilir olanıdır. Yenilikten, değişimden, açıklıktan ve demokrasiden yana hareket ve kadrolar, bu amaçla değişik yollar denebilirler. Böylesi kadro ve örgütlerin, konuyu koşulsuz ve demokratik bir anla-

yılla tartışmalara başlamaları, işin can alıcı noktasıdır. Kürt ulusal kurtuluş hareketinin gereksinimi olan birliğe, önceden bir form tasarlayarak varılmak istenmesi, tutuculuğu birlikte getirir. Bu durum, birlik istemini öneren her kişi ve hareket için söz konusudur.

Demokrasi ve ulusal kurtuluş mücadelesine önderlik etmek isteyenlerin önündeki en önemli görev ; ulusal kurtuluştan yana tüm güçlerin birlikte mobilize edilmesidir. Böylesi güçlerin en çoğunu bir arada tutabilecek organizasyonun oluşumuna çalışılırken, unutmamak gerek, yaşam ve deneyler karşımıza çok partililiği çıkaracaktır. Bu, hem zorunlu ve hem de gereklidir. Ancak amaç, geniş bir birlik olacaksa, kaçınılmaz olarak yeni bir anlayışla işe başlamak gerekir. Parti içi demokrasi anlayışı dünden farklı, değişik eğilimleri dışlamayan, açıklıktan ve yenileşmeden yana bir Kürdistan Ulusal Kurtuluş Hareketi, birliği gecekletirmeye aday olabilir.

Oysa var olan Kürt hareketleri, bütün dünyanın büyük değişimlere uğradıkları günümüzde, ne ölçüde değiştiler? Değişim işaretleri yok denemez. Ancak çok cılız olan bu değişimler, geleceklere ümitle bakmamıza yetmiyor. Bütün sosyalist partilerde bürokratik katılışmalara neden olan Stalinist görüşler her yerde alt-üst olurken, Kürt sosyalist hareketleri, yenileşmeden adeta korkmaktadırlar. Bu husustaki eleştirilerde utangaç ve değişimin özünden çok, sivri ve savunulması olanaksız olan noktalara yüzeysel olarak değinmekten ileri gitmiyorlar. (Civan'ın son yazıları dışında). Böyle olunca, birlik çabalarında yol alınmıyor. Oysa birlikçi, yenilikçi ve geçmişin muhasebesini yaparak bu günkü tutucu ortamı aşabilmek olasıdır.

Dünün göreceli güçlü organizasyonlarının önderlerinde fikirsel önemli değişimler olmadı. Örgütlerini marjinalleştirenler, bugün yine baştadırlar ve

küçük örgütlerinin birkaç kişiyle de olsa, ellerinde olma tutkusu, kendilerini giderek tutucu kılıyor.

Var olan durgunluğu ve ümitsizliği aşmanın güç yanları olduğu kadar, dünya pratiğinden yararlanarak bunu kolaylaştırıcı yöntemler de vardır. Korkaklık ve tutuculuk nasıl yenilebilir? Kürt hareketleri, Kristof Kolomb gibi Amerika'yı yeniden keşfedecek değiller. Başka ülkelerdeki değişim ve olanlara bakmak yeterlidir. Korkarım ki, çok gecikmiş olunacaktır. Doğu Avrupa ülkelerindeki önderlerin yenileşmeden kaçınmaları sonuç vermedi. Geciken değişim ve yenileşmeler, arzulanan sonuçları vermiyor. Dün yanlışlıklar yapıldıysa, ki bu soruya, kuşkusuz ve hem de çok yapılmıştır diyoruz, bunlardan ders almak gerekir. Yarının sağlıklı alternatifi, bu yanlışlıkların analizinden çıkarılacaktır. Kaldı ki, yanlışlıklar da, yapısal ve deneysel yetersizliklerden ötürü, çoğu kez kaçınılmaz oluyor.

Tutucu-tekkeci anlayışın geleceği yoktur. Göstermelik yenileşmelerle, insan kendini aldatabilir ancak. Değişmeden yan yana gelmeye "birlik" denemez. Zaaflarını daha başından itibaren içinde taşıyan böylesi birlikler, kısa bir süre sonra yeni parçalanmaları gündeme getirir. Örneğin, bu sakıncaları ortadan kaldıran "*monolitik olmayan parti*" modeli anlayışı üzerinde durulmalıdır. Birliklerin oluşumuna kısa bir sürede varılamayacağı doğaldır, üstelik dünyanın alışkanlıklarına, demokratik olmayan dar bir grubun yönetim biçimine ters düştüğü için de, kabullenmesi güçlükler taşıyor. Ne yapalım ki , bu zorunludur. Yaşam denen öğretmenin sözlerine kulak vermek gerekir.

Geçmiş, kişilerin ve hareketlerin kimliğidir, geçmişinkâr, kimliğin inkârıdır, oysa geçmişin muhasebesi ayrı bir şeydir. Muhasebe, yanlış ve doğrularını görme, onları değerlendirme ve böylece

yanlırlardan ders çıkarma olayıdır. Üzülerek söylüyorum, Kürt hareket ve kadroları, geçmişin muhasebesinden vebadan kaçır gibi kaçıyorlar.

Açıklığa kavuşması gereken bazı noktaların öncelikle ele alınması gereği, son zamanlarda toplu ya da özel konuşmalarda dikkat çekici boyutlar kazandı. Kürt ulusal hareketinin birlik sorununda, bu noktalardaki yanlış anlaşılmalrı veya net olmayan konuları daha da açıklığa kavuşturmak gerekir. Bugün bunlardan bazılarına değinelim.

Arkadaşlardan bir kısmı, yeni arayşlar söz konusu olunca, bunun, dün özenle üzerinde durulan sosyalist bir dünya görüşünün eksigi şeklinde algılıyorlar. Oysa; ne *Bergeh* dergisinin anlatımlarında ve ne de daha önce yayınlanan "*Deklarasyon*"da, bunu akla getirebilecek en küçük bir kuşku yoktur. Tam aksine insanların, engebeli ve zorlu mesafelerden sonra, mutluluğu sosyalist bir dünya görüşünü uygulamakta bulacağı inancındayız. Pek çok kimselerden duyabiliyoruz, "*dünkü başarısızlığımızın nedeni, sosyalist bir programımızın oluşumudur?*" Bu, sorunların uzun boylu irdelenmeden, kolay bir tarzda, yalnızca bir nedenle açıklanmasına kaçmaktır. Görüldüğü gibi kolay bir yöntemdir. Olaylar çok yönlü, çok nedenli ve karmaşıktır. Böyle olunca, soruna bilimsel ve objektif yaklaşmak gerekir. Sosyalist bir programın ortodoksa savunulması, sadece nedenlerden biridir. Dış, iç etmenler ve bir kısım yurtsever küçük burjuvanın kendini merkez ve işçi sınıfı yerine koyması ve bir yığın başka faktörler irdelenmeden sağlıklı bir yanıt bulmak olanaksızdır. Kaldı ki, sosyalist bir yönetimi ülkelerinde 40-60 yıl uygulayanlar bile, bugün sorunlarına yeni baştan ve yeni bir gözle eğiliyorlar. Kabahatı sosyalizmde değil, sosyalizmi anlayış ve uygulayış biçiminde arıyorlar. Kaldı ki yukarıdaki soruya yanıt arayan

dostlar, çünkü "*sosyalizm*" anlayışlarını mutlaklaştırarak, bu konuda da tartışmaktan kaçınmış oluyorlar. Sosyalizm zırhının arkasında saklanıp, anlayışlarına gelecek her türlü dostca eleştiriyi, "*sosyalizmi mi eleştiriyorsun?*" diye geçiştirmek istiyorlar. Sosyalizm kendisini yenileyerek bugünkü krizi atlatacaktır. Bunu, yenileşmenin ve sosyalizmin dinamizm taşıyan anlayışına güvendiğim için söylüyorum. Sıkıntılı olacak ama atlatılacak bu dönem. Bu dönemin aşılmasını da, dünyalarına tutkalla bağlı tutucular değil, yenileşmeyi tabanda demokratik bir biçimde tartışanlar sağlayacaktır. Kaldı ki şimdi sosyalizmin birçok genel konuları da dünden ayrı bir biçimde yorumlanıyor. Korkusuzca tartışmak gerek... Özgür insan diyoruz; tartışmaktan korkanlar ne cesaretle kendilerine özgür insan diyebilirler? Korkmayalım, bu gidüş kapitalizme dönüş değildir. Toplumunu donduran, bürokratik, düşünsel üretime set çeken ve sosyalizm benim dediklerimdir diyen azınlığın kaygıları, sosyalizmi çok sevdiğilerinden değil, öznel durumlarındandır. Buldukları yerlerden uzaklaşma olasılığının kaygısıdır onları korkutan. Ülkeyi, fabrikayı, partiyi veya benzeri kurumları yönetmeği tekellerinde görenler, yönetimden uzaklaşmak korkusundan, giderek daha çok tutucu oluyorlar. İki akraba ve üç hemşehri ile kalmış olmalarına karşın, Kürt hareketlerinin, dünün muhasebesini yapmaktan kaçınmalarının nedeni burada aramak gerekir... Kılıf da bellidir; "*kusur dünkü programımız ve uygulamamızda değildir, gerçek neden; değişen zor koşullarda yorgun ve yığın olanların bizi terk etmeleridir*". Yaşam, bu tür sözleri söyleyen yöneticileri doğrulamadı.

Yeni dönemde Kürt ulusal demokratik hareketinin birlik sorununu, koşulsuz tartışmaya hazır olmalıyız. Demokrat olmanın koşullarından biri, dayatmacı

olmayan bir tutuma sahip olabilmektir. Ne sayıca fazlalığa, ne yaşca büyüklüğe ve ne de örgütsel uzun bir geçmişe sahip olmanın arkasına saklanmadan, ön yargısız, dayatmacısız ve demokrat bir anlayışla birlik sorununu tartışmaya alışmalıyız. Yukarda belirttiğimiz özelliklere saygılı olmayı gözardı etmeden eşit koşullarda bulunduğunu düşünmek ve uygun tavrı almak gerekir. Dün bunu böyle düşünmeyebilirdik, ancak yaşam dayatıyor, başka türlü olmuyor. Artık klan şefleri davranışlarını bırakıp, demokrat insanların arayışlarını başlatmalıyız.

Kendimiz, örgütümüz dün çok onurlu görevler yerine getirmiş olabiliriz. Bundan kıvanç duymalıyız ve bunun verdiği manevi güçle daha toparlayıcı olma çabasını göstermeliyiz. Bu gücü, birlik çalışmalarında yapıcı bir etken haline getirmek gerekir. Yoksa bu gücü başka kişi ve hareketlere karşı baskı ve dayatma unsuru olarak düşündüğümüzde, yaşam denen sınırsız gücün bir süre sonra bu yanlışımızdan ötürü, bizi tarihten uzaklaştırdığını görürüz. Tüm kadro ve hareketler demokratik ve yeni bir anlayışla, değişen fikirselle ve örgütsel konularını değerlendirerek, eşit koşullarda ve dayatmacı olmadan tartışmalıdırlar. Dayatmacı bir anlayışla şahıs ve hareketlerini dev aynasında görmekle değil, ancak yeni ve olumlu fikirlerle etkinlik sağlanabilir... Bu havaya girildi mi, artık kendini ötekisinden güçlü gören, daha fazla dayatmacı olur ve bu gider de gider. A, B'ye karşı dayatıcı olurken, C, ikisine birden üstten bakar, var da yok da benim anlayışım ve örgütüm der. Buna karşın demokratik ve alçak gönüllü bir yaklaşım, karşısındakini bir ölçüde yumuşatır ve ölçülü olmaya götürür.

Bazı dostlar, dönemimizdeki arayışlardan monolitik bir parti ve hareket mi amaçlanıyor gibi bir kuşkuya düşüyor-

lar. Böyle bir anlayışa nasıl varıldığı şaşırtıcıdır. Çünkü tam tersi bir görüş sergilenmek isteniyor. Geçmişteki mücadelenin sertliği ve o günün koşulları, hemen tüme yakın ülkelerin sosyalist partilerini monolitik yaptı. Bu zorunlu muydu, bu da tartışma konusudur. Kanımca bazı haklı nedenlere karşın bu noktaya varmamak olanaklıydı. Asker disiplinli örgütler giderek demokratik özlerinden oldular ve bürokratik bir yönetici grubu tarafından monolitik, fikir üretmeyen baskıcı partilere dönüştüler ve en tehlikeli de kitlelerden koptular. Günümüzde bu konu bütün boyutlarıyla tartışılıyor ve biz de yazımızın kapsamını düşünerek sadece değinerek geçiyoruz.

Geniş tabanlı, büyük çelişkileri olmayan değişik anlayışları demokratik bir şekilde içlerinde barındıran örgütler amaçlanmalı. Bu istem biz Kürtlere özgü değil, bu konu, tüm ülkelerde değişik şekillerde tartışılıyor. Örneğin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ndeki tartışmalar ve alınan kararlar, ulusal kurtuluşçu partilerdeki demokratik ve geniş tabanlılığa dayalı yeni yapılanma istemleri...Bu nedenle yinelemek istiyorum, monolitik bir parti anlayışı amaçlanan yeniden yapılanmaya ve değişime kapalı olduğu için istenmeyen bir modeldir. Dün Kürdistan'da bu tür model egemendi, bugün birçok tutucu önder bu monolitik yapıyı değiştirmemek için, hiç değilse suskun kalıp tartışmalara girmemeği ve böylece marjinal monolitik küçük tekkelerini korumak istiyor.

Bu arada bazı dostlar, acaba bu yeni arayışlarda arzulanan, Kürdistan'da "tek parti" anlayışı mıdır şeklinde bir ikircime düşüyorlar. Doğrusu bu kuşkuya nasıl varıldığını anlamak güçtür. Çünkü "Birlik İçin Deklerasyon"un 134-135. sayfalarında, "Bu örgütlenme en geniş kesimlerin katılımına açık olacaktır. Ancak bu, ulusal kurtuluşun tüm toplumsal ve politik güçlerinin mutlaka bu örgüt içinde

yer alacağı, bunun, kurtuluş mücadelesinin tek örgütü olacağı anlamına gelmez." denildikten ve değişik örgütlerin zorunlu olarak varolacakları açıklandıktan sonra, *"Belirttiğimiz bu nedenlerle değişik örgütlerin varolması, ulusal demokratik mücadelemizde bir zaaf sayılmamalıdır."* cümlesi yer almaktadır. Bergeh'in 1. ve 2. sayılarındaki politik yazılarda da bu anlayışı zenginleştiren ifadeler vardır. Monolitik olmayan bir örgüt ve çok partili Kürdistan ulusal kurtuluş örgütlenmesi arzulanmaktadır.

Türkiye Kürdistan'ındaki mücadele giderek sertleşiyor ve koşullar ağırlaşıyor. Bu, birlikleri, dayanışmayı ve yeni politikalar üretmeyi daha da zorunlu kılıyor. Böylece büyük kitleler her tür mücadelenin içine çekilebilmeli. Bunun için de yeni anlayış, yeni ve toparlayıcı bakış açıları gerekiyor. Oysa günümüzde bazı Kürt kadro ve örgütlerinin birlik, yeniden toparlanma çabaları; dünün muhasebesi yapılmadan, yanlış ve doğrulardan gereken dersler çıkarılmadan, matematiksel toplamları akla getiriyor. Böyle olunca da fazla dikkat çekici ve umut bağlayıcı olunamıyor...Her hareketin, *"bu işe benim gücüm yetmez, başkalarına da gereksinim var"* anlayışına varmaları olumludur. Bu birlik anlayışlarında uyarıcı bir etkidir. Ancak yalnız başına yetersiz olduğu gibi yenileşmeyi ve değişimi içermediği için de gerçek birlikleri geciktirmenin bir nedeni olarak bir ölçüde de zararlı oluyor.

Birlik, ama nasıl bir birlik? Sadece, giderek güçsüzleşmiş olmanın bilincine varma, birlik kurmaya yetmiyor. Bazı dostlar, zaman zaman "birlik görüntüsü" veren oluşumların dışında bulunmaya eleştiriler getiriyorlar. Dostça ve gerçek birlik özlemlerini içerdikleri için, dikkate alınması gereken bu eleştiri ve istemler, ilerisi için ümit vericidir. Yukarıda da belirttiğim gibi, birliklerden yanaymış gibi davranış, küçülen hareketlerin

ve kadroların can kurtaran simidi olmamalı, bu nedenledir ki, yıllardır bir arpa boyu yol alınmadı, üstelik iyi niyetli birçok kimsenin umutsuzluğuna da neden olundu. İşin can alıcı noktası ve momenti buradadır. Değişerek ve yeni bir anlayışla olaylara yaklaşarak birlikler aranmalıdır. Yoksa iki veya üç kişi kalmış örgütlere yeni bir politik arena bulmak için, zorlamalarla birçok örgüt ismini alt alta yazıp, 8-10 örgütten oluşan beraberlikler görünümü vermek gerçekçi olmaz. İki örgütün ciddi ve gerçek değişimlerinin doğurduğu birlik yumağının, bir süreç sonunda düşme etmesine karşın, 8-10 örgütçüğün toplumsal ve siyasal değişimlerden uzak yan yana gelişleri, çok kısa bir süre sonra yeniden dağılmayı beraberinde getirir. Nitekim bu alanda da yol alınmıyor. Ancak aynı noktada inatlaşma devam ediyor. Anlayış değişmeyince, aynı noktada isrardan başka ne yapılabilir? Bunun sonucu olarak yeni arayış gibi görünen dalgalanmalar, kökten tedavi edicilikten uzak ve varolan yaraları sarmaktan ileri gitmiyor. Esas hastalığı ortadan kaldırmaya yönelmeyince, hastaya, bir aspirin yerine iki aspirin veriliyor.

Yukarıda birkaç cümle ile değindim, bir bölüm dostun kuşkularından biri de onların, yenilenme ve demokratik bir anlayışla birlik arayışlarını, varolan tüm hareketlerin kendilerini fesh ederek yeniden organize olma şeklinde algılamış olmalarıdır. Buna değin kuşkular sıkça dile getiriliyor. Önemli olan özdür. Nedir istemin özü? İstem, en geniş ulusal kurtuluşçu kitleleri mobilize edebilecek, onları kucaklayabilecek, yeni bir işleyiş ve demokrasi anlayışına sahip kadro ve hareketlerin birliğidir. Bu nasıl olur? Bu; buna gönül veren ve bu arayışta olan insanların yaratıcı gücüyle olur. Buna giden yol birlikte tartışılarak bulunur. Bunun değişik yöntemleri bulunabilir.

Pratik ve bilim, böylesi kadro ve hareketlerin tümünün kendilerini fesh edişlerinden doğacak olan kaostan sağlıklı birlikler çıktığını doğrulamıyor. Tarihin zenginliği içinde olası olabilir, ancak ben bilmiyorum. Ne var ki, birlik ruhu ve biçimi şekillenmeye başlayınca, eskilerin er veya geç ortadan kalkacakları da doğaldır. Güdülme istenen yöntem ülkenin ve dönemin kendine özgü olan koşullarına sıkı sıkıya bağlıdır. Rahatlıkla söyleyebiliriz, böyle bir düşünceyi içermiyen "**Birlik İçin Deklarasyon**", yalnızca devrimci-yurtsever bir birliğin zorunluluğunu ve arayışını vurguluyor, önceden belirlenmiş bir formül sunmuyor. Kaldı ki yaşamakta olduğumuz zaman dilimi, hazır formülasyonları tersyüz eden örnekler sergiliyor. Böyle arayışlara önce birey ve hareketler olarak hazır mıyız? O önemlidir...

Dikkat edildiğinde, özellikle son bir kaç yıl içinde, Kürt ulusal kurtuluşçu hareket ve unsurları büyük bir duraganlık içindedir. Oysa aynı dönemde Kürt sorunu Kürtlerin yaşadığı ülkelerde ve tüm dünyada çok aktüelleşti. Ancak inisiyatif Kürt hareketlerinin dışında geliyor ve hareketler dönemi geriden izliyorlar. Neden ve sonuçları çok önemli olan bu durum, başlı başına irdelenmeyi gerektiriyor. Bu makalenin de sınırları içine girmesine karşın ayrıca ele alınmalıdır. Bu duraganlık ve üretimsizliği aşmanın yolu ulusal kurtuluşçu güçlerin birliğinden geçer. Yapılan ufak tefek işleri büyütüp, tekkelerimizde kendimizi tatmin edebiliriz, ancak hızla değişen dünyada, insanlar bunlarla yetinmiyor ve bunlara kanmıyorlar. İşin adını koymak gerekir. Birey ve hareketlerin yetersizliği giderek belirginleşiyor. Bunların birikim ve güçleri Kürt ulusal kurtuluş sorunu gibi büyük ve önemli bir sorunu tek başına götürmeye yetmiyor. Güçlerimizi birleştirdiğimizde bile ne kadar güçlük çekeceğimiz ortadadır.

Başka yolu yok. Birbirine yakın düşünenler, önemsiz ayrılıkları aşıp bir olmalıyız. Yeni bir anlayış, demokrat bir yaklaşım ve modern ulusal kurtuluşçu bir örgütlenme istemi zorunlu olmuştur. Bu da değişimi ve dünkü örgütlenme modelimizin eskidiğini görmemizi gerektiriyor.

Nicel ve nitel olarak güçlü bir işçi sınıfını tarihen yaratamamış olan Kürdistan'da, işçi partilerinde ve sendikalarda çalışma deneyleri yok denecek kadar azken, proletaryanın "*biricik*" partileriyle Kürdistan ulusal kurtuluşunu başarmak, günümüz gerçeklerine uymuyor. Emekten yana geniş kitleler, az topraklı ve topraksız köylüler, küçük burjuvalar Kürt ulusal kurtuluş hareketine bu kadar yakınlık duyarken, kendini işçi sınıfı yerine koyan bir bölümün, "Kürdistan'ın tek sosyalist partisi" olma iddiaları ve Kürdistan'ın kurtuluşu çabalarına başkalarını ortak etmeyecek kadar kiskançlıkla birliklerden uzak durmaları inandırıcı olmuyor. Eskimiş modellerde ısrar tutuculuktur. Tutuculuk yaşamın tek sevmediği şeydir. Yaşam yenilik demektir.

İç etmenler Kürt sorununu giderek Türkiye'nin baş sorunu yaptı. Buna paralel olarak dış etkenler, Kürdistan tarihinde hiç bir dönemde görülmemeyen bir biçimde önem kazandı. Kürdistan'ın parçalarını baskı altında tutan devletlerin dışında, hemen hemen tüm ülkeler Kürt sorununa değişik biçimde olumlu yaklaştılar. Bu dış ve iç etmenleri daha da etkili hale getirmenin yolu, birliklerin kurulmasıdır. Alternatifler yaratmayan küçük odaklarla kim, ne ölçüde ilgilenir?

Çok önemsedğim bir noktaya geliyorum. Son yıllarda iki süper devletin aralarındaki gerginliği azaltmaları, dünyadaki gerilimi büyük ölçüde azalttı. Askeri paktlar anlamlarını büyük ölçüde kaybettiler. Bu devletler bir diğerinin

zararına uğraşılarda bulunurken, aradaki küçük devletler ve özgürlüğüne kavuşmamış halklar daha da çok eziliyordu. ABD'nin, Sovyetlerin zararına olacak diye Türkiye, İran gibi devletlere yaklaşımı bugünkünden farklı oluyordu. Herşey tümüyle değişti demek kimsenin aklına gelmiyor. Ancak herkes görüyor, gerginlik azaldıkça Filistin, Kürt, Afganistan, Güney Afrika ve birçok ülkenin sorunlarına daha da olumlu ve çözümlenici yaklaşıyor. Böyle anlar güçlü organizasyonları gerektiriyor. Halk tabiriyle şimdi biraz da top Kürtlerde, bu ise kitlenin bağı güçlü, toparlayıcı ve dikkatleri üzerine çekecek kadar etkin olan hareketleri gerektiriyor. İşte bunun için birlik gerek. Çağımız ve modern dünya küçük düşünmeye, küçük adam olmaya, küçük "hareket-örgüt" olmaya haklılık tanınmıyor.

Birlikler durup dururken olur mu diye soranlarımız var. Elbette olmaz. Esnek olmayan, genişlemeyi amaçlamayanlar böyle bir gereksinimi duymazlar. Bu biraz da eğitim ve sorumluluk sorunudur. Modern kafaların işidir birlikler. Klan düşünceli veya gelişmemiş bireyler modern birlikleri ne düşünebilir ve ne de gerçekleştirebilirler. Klan düşüncelinin birlik anlayışı, "herkes bana gelsin" biçimindedir. Tutuculuk gelişmeyi engeller, bunlardan yaratıcı, üretici ve modern şeyler beklemek zordur. Çünkü böylesi bireyler yeni gecikerek kabullenirler. Gerek kapitalizmin eşit olmayan gelişme kurallarının yarattığı koşullar ve gerekse asimilasyoncu Türk hükümetlerinin özellikle son yıllarda uyguladıkları bilinçli göç ettirme politikaları sonucu, şimdi metropollerde yoğun bir Kürt nüfusu vardır. Bunun olumlu ve olumsuz sonuçları tartışmaya değer. Ancak bazı erken sonuçlar çok ilginçtir. Metropollerdeki Kürt insanı, sosyal savaşımın içinde, demokrasi mücadelesinin ön safalarında ve Kürt ulusal kurtuluş sava-

şıyla yakından ilgileniyor. Bu insanlar, "birlik"den yana olan anlayışlarını metropollerde canlı tutmaktadırlar. Kürdistanla bağları ise çok canlıdır. Bu durum, tanımlamaya çalıştığım yenileşmeden ve değişimden yana ulusal kurtuluşçu oluşumlara büyük canlılık verecektir. Bunları mobilize etmek, metropol yaşamını, ekonomisini ve karmaşık politik yapısını bilen modern organizasyonlar gerektirir. Yoksa her küçük tekke orada iki dost veya hemşehri bulur, çünkü karşıtlıkları yeniden gündemleştirir ve kendini avutur. Bu davranış şimdiden başlamıştır bile. Dünya anlayışla gençler parsellenmek istenmektedir. Değişen koşullardan ve anlayışlardan ötürü gençleri kontrol edemeyince, bu kez suçlamalar başlayacaktır.

Ne yapılabilir? Arzulanan birliklere ve modern örgütlere hemen varamayız. Bunun için sabırlı olmak gerekir. İnkna metodunun bütün gerekleri yerine getirilmeli... Bazı iyi niyetliler bu karmaşık görevden korkabilir. Kimileri de tekellerinin elden gideceğinden endişe duyabilir. Bazan deney ve birikimlerimiz yetmez. Ancak ne olursa olsun, bir an önce buna giden yola girmeliyiz. Ana koşul; dünü, bugünü ve geleceği kompleks tartışmaktır. Tartışmadan ve kendimizi yargılamadan bu tarihi sorumlu görevin üstesinden gelemez. Ön koşulsuz ve demokrat bir anlayışla "birlik" sorunlarını ve "Kürdistan ulusal kurtuluş sürecini" tartışmaya başlayalım! Bunun öncülüğünü, bu arzuları taşıyan bir veya birkaç siyasi hareket veya hareketlerin dışında kalmış unsurlarla birlikte bu hareketler yapabilir.

Tartışmayı ve muhasebeyi yapmadan nasıl büyük birlikler oluşturacağız? İşin A'sından başlayalım önce.

BI HILKEFTINA 60 SALIYA ŞOREŞA AGIRIYÊ

Îsal 60 sal di ser serîhildana Agiriyê re derbas dibin. Heta niha kêr - zêde, şaş - rast gelek tişt li ser vê serîhildanê hatine nivîsîn. Di gel vê yekê jî, hîn gelek bûyer û aliyên wê tarî mane, nehatine ronahî kirin. Heya niha lêkolîneke cidî û objektîv jî li ser nehatiye kirin. Kêr kesan bîranînên xwe yên di warê vê serîhildanê de çap û belav kirine. Heçî bîranînên Ihsan Nûrî Paşa ne, tevî ku pir helez in û yekemîn nimûneya biserûber ya serekekî şoreşeke Kurdan e, gelek rexneyan dixwe, pirs û gotûbêjên nû tîne holê. Bê guman, heke hem pirtûka Ihsan Nûrî Paşa û hem jî ya xweranta wî Yaşar Xanimê ronahiyê bibînin, piçek be jî dê bergeha pîrsgirêkên ku dibin ho û sebebên gotûbêj û rexneyan, zelaltir bibin. Lê em di wê baweriyê de ne, ku zelaliya misoger bi tenê bi eşkerekirina gişt arşîvên dewleta Tirkîyê ve mumkun e.

Ev benda han ya jêrîn, ku ji qelema kurdî ya mamoste Mihemed Cemîl Rojbeyanî¹ derketiye, di kovara "Roşenbîrî Niwê" de (hej. 121, rûp. 151 - 161, Adar 1989) li Bexdayê hatiye belav kirin. Herwekî ew bi xwe jî dibêje, ew li ser kurtebireke pirtûka neweşandî ya Ihsan Nûrî Paşa ya bi sernavê "Jiyana Min" hatiye ava kirin. Desteya nivîsevanên kovarê jê re bi kurdî du rûpel pêşgotin nivîsîne û bi kurtebirî ji dîroka serîhildana Agiriyê çêl kirine. Herweha ji bo dawîya vê bendê jî rûpelek bi zimanê erebî kurtebira nivîsara mamoste M.C.Rojbeyanî nivîsîne. Me dest neda van herdu nivîsarên ku danîne pêşî û dawîya bendê. Lê heçî benda mamoste M.C.Rojbeyanî bû, me ew ji zaravayê kurdiya jêrîn veguhaste zaravayê kurmancî. Di veguhastinê de, ji bûyerên behskirî ji me re diyar bû ku ev bend pêwîstî şilovekirin û lêkolîneke bi serê xwe ye. Kir û pêrabûneke holê, bê guman li derî çarçoveya nivîsareke weha ye û xebateke bi rengêkî din divê. Di gel vê çendê jî, me pêwîst dît ku em ji bo bi tenê çend xalên gelekî zerûrî hin têbîniyan jê re binivîsin.

Reşo ZÎLAN

IHSAN NÛRÎ PAŞA ŞOREŞA KURD LI ÇIYAYÊ AGIRIYÊ

Mihemed Cemil ROJBEBANÎ

Da ku qehremanekî din yê Kurd wek yên berî xwe bê nav û nişan nemîne û serpêhatiya jîna wî nekeve nav rûpelên jibîrkinê, ji pêwîstiya ser şan û milê xwe û ji pêwîstiya dostaniyeke xwe ya dûr û dirêj ya panzdeh salî dizanim, ku

vê benda han li ser wî binivîsim. Çavkaniya vê bendê jî her kurtebehseke wî bi xwe ye, ku wî bi qelesa xwe nivîsiye².

Ihsan Nûrî kurê Elî Qulî ye û di sala 1893-yê zayînî de li bajarê Bidlîsê, li kolana Elî Qulî, di mala bavê xwe de hati-

Kesên li se sûret (ji destê çepê bi rastê): **Mamoste Rojbeyanî** (Nivîskarekî bi nav û deng, Kurdê Iraqê), **Ihsan nûrî**, **Yaşar Xanim** (Malîya Î. N. Paşa).

Foto: (17-05-1970 li Tehran) **Hemreş Reşo**

ye dinê. Bajarê Bidlîsê, bajarekî bi nav û deng yê Kurdîstana Tirkîyê ye. Ev bajar, bi gîhandina mezintirîn mirovên dîrokê ve navdar e; wek bilîmet û zanyarê sed sala şazdehê Mela Îdrîsê Bidlîsî yê xwediyê bîrûbawerîya damezrandina xwebixweyiyeke Kurd li Kurdîstanê yan jî Şerefxanê Bidlîsî yê xwediyê dîroka "Şerefname", ku çavkaniyeke girîng ya çar sed salî ya zindî hîştina gelê Kurd ku dê heta hetê serê Kurd pê bilind be, herweha Emîr Evdalxanê Bidlîsê yê ku Ewliya Çelebî di gernameya xwe de wî kalemêrekî Kurd bi nav dike. Wî di warê xwendewarî, niştîmanperwerî û parastina tiştên kevnare û kitêbxana xwe de walf û sultanên Osmanîyan ecêbgirtî hîştine. Ji daxa vê yekê ye, ku wan ew kitêbxane û muzeya wî talan kirine, pirtûk û tiştên di muzeyê de hemû bi xwe re birine Stembolê. Ji bilî van, bi sedan mirovên din yên mezin, wek mîr, helbestvan, melayên baş li vî bajarî peyda bûne.

Ihsan Nûrî her li Bidlîsê xwandina xwe ya dibistana destpêkî kuta dike û herweha li bajarên Erzîngan û Stembolê xwandin û meşqa xwe ya efseriyê (zabitî) dawî tîne. Di sala 1910-an de bi payeya efserê duhem (*Teğmen*) dikeve nav rêzên sûpayê (*Ordu*) Osmanîyan. Di wan şerên ku Osmanîyan li Albanya-yê (*Arnavutluk*), li welatên Ereban û herweha li Yêmenê kirine de beşdar dibê. Tam 33 mehan li Yêmenê dimîne. Gava ku ji wir vedigere, wî dikin yawerê hêza 93-yan û dişînin Beyzonê. Di şerê cîhanê yê yekemîn de ew erka li ser mil û şanê xwe bi cîh tîne. Di liqê yekemîn yê tevgera bingehîn ya sûpayê herêma Rom de, ya ku wê çaxê ji du sûpayan pêk dihat, beşdar dibê. Di şerê Nerman de birîndar dikeve. Berî ku Erzîrom bikeve destên dijmin, wî ji bo lêkolîn û saxtîkirinê dişînin pişt eniya Rûsyayê. Li wir, di çêregeha Qarxabi-

rûnê de herdu piyên wî di berf û sermê de dişewitin û wî tînin bajarê Erzînganê û li wir wî derman dikin. Bi dû re wî diguhêzin herêma leşkerê nehemîn. Piştî vegirtin û dagîrkirina bajarê Ojorketî li Gurcîstanê, ew dibê serekê heyteyên³ navbajêr. Pey şerrawestînê û çekdanîna dewleta Osmanîyan li bajarê Stembolê peywendî di gel Komeleya Pêşketina Kurdîstanê (*Kürdistan Tealî Cemiyeti*) dike û xwe bi wan dide nasîn.

Di sala 1919-an de ewî ji bo berjewendîya hêzên neteweyî yên welatê Osmanîyan, yên ku li dijî dewleta navendî serî hildabûn û li hember destdirêjiyên Yûnanan di şer de bûn, di nav rêzên wan de beşdarî şer dibê. Di gel nûnerên Stembolê komîteyekê pêk tîne û bi xwe jî serekîtiya vê komîteyê hildide stûyê xwe. Li gor biryara komîteyê, diviya her komîteyekê şoreşek li dar bixista. Ango biryara komîteyê ew e, ku divê di rojêke diyarkirî de hemû fermanderên hêz û betalyonan, heye ku yên leşkeran jî, ji ser kar bêne bi dûr xistin. Di cîhê wan de zabit û efserên ciwan bikin fermander. Lê di hîç yekê ji efserên leşker, hêz û betalyonan de ew wêrîn û cesaret tune ye, ku têkeve bin bar û karekî weha yê girîng. Bi tenê Ihsan Nûrî gelekî bi mêrane û azayane wêrekiya xwe nîşan dide. Bi xwe, xwe dike fermanderê hêzê û name ji fermanderê leşkerê nehemîn yê Qafqasyayê re dinivîse û rewşê radigihîne wî. Ew di nameya xwe de weha dibêje: "Min xwe niha kiriye fermanderê hêzê. Zabit û efserên din jî divê vê yekê bînin cîh. Vêca eger bîr û baweriyên te jî mîna yên efserên ciwan bin, va ez jî fermanberê te û ji vir û ha de jî dikevim bin ferman û destên te. Eger tu ne di gel me bî, êdî tu wek fermanderê leşker nahêyî nas kirin. Vê agehdayîyê ragihîne fermanderê sûpa jî. Mana wî jî her bi vî awayî ye û bila ew jî mercên me bizanibe."

Piştî çend rojan ji fermanderê leşker nameyek ji Ihsan Nûrfî re têt. Tê de dinivîse: "Eger tu me wek fermander dizanî, bi lez û bez were ba min. Eger na, divê tu biçî ba fermanderê sûpa û di gel wî bixivî." Fermanderê sûpa di wê serdemê de ne bi tenê fermander, lê belê waliyê Stembolê jî bû. Bi xwe her di baregeha xwe ya di hewşa wezaretê karûbarên ceng de dima.

Nûnerên efsêrên ciwan bi xwe û pêkve di gel serbazên (esker) xwe biryar didin, ku ser bi fermana Ihsan Nûrfî bin û di nav xwe de her çend rojan carekê kom bibin. Ihsan Nûrfî, da ku navê şermîn yê tirsekîyê li dû nekeve, efserekî xwe yê aza û gernas yê xwefedaker û xwegorîker wek yawer heldibijêre û di gel xwe dibê. Di eynî wextê de destûr dide hêza xwe ku xwe amade û têrçêk bikin. Ew û yawerê wî, her yek debance û narincokeke destan bi piştê xwe ve dibestin û berê xwe didin baregeha fermanderê sûpa. Baregeha wî di hewşa mezin ya wezaretê karûbarê ceng de bû û li hawîrdorên wê jî dîwarekî beton yê gelekî bilind hebû. Her li nêzîkî wir hêzeke piyade jî hebû ku di konekî de dima. Nûnerê wê hêzê, baweriya wî bi Ihsan Nûrfî hebû. Ihsan Nûrfî ji yawerê xwe re dibêje: "Here ji Behaedîn Begê nûnerê wê hêzê re bibêje, bila desteyek serbazên têrçêk bixe jê fermana we. Te ku serbaz wergirt û bi şûn de, li ber deriyê wê koşkê, ku fermanderê sûpa tê de ye, serbazan bi rêz bike. Bila ew qasetorayên xwe têkin serê tîfingên xwe û bipên. Niha ez ji bo gotûbêjê diçim ba fermander. Eger ez bi derneqî mam û we dengê guleyan bihîst, her yekser û bi lezer di gel serbazan xwe biavêjin hundir û hewil bidin ku min bibînin. Her çi kesê ku di koşkê de rastî we bêt, divê hûn wan bi dîl bigirin. Herweha ji Behaedîn re jî bibêjin, ku eger pêwîst bû, emrê amadeyiyê bide liqê

xwe." Vêca Ihsan Nûrfî diçe silal (jorê), hundirê koşkê. Her di wê demê de yawerê fermanderê sûpa ji odeya xwe tê derve û çavên wî bi Ihsan Nûrfî dikevin û şaşmayî dimîne û jê dipirse: "Erê ev çi kar e te kiriye? Ji bo çi hatiyî vir? Ma tu nizanî ku tu tawanbar î û eger te bigirin û destgîr bikin, dê te bi dar ve bikin? Ma tu nizanî cezê dijberî û muxalefetê, asêbûn û serîhildana çekbidestan bidarvekirin û xeniqandin e?"

Ihsan Nûrfî dibêje: "Ez dizanim min çi kiriye û agehdar im, ku çire bangî min kirine ku werim vir jî. Ez hatime vir da ku bi tenê bizanibim ka fermander çi dibêje û ji min çi dixwaze? Ew karên wisan dikarin di wextekê de encam bidin, ku eger quwet hebe. Tu ji wê metirse." Di vê navê de desteya çekdaran li hember koşkê bi rêz dibin. Ihsan Nûrfî ji yawer re dibêje: "Ka bala xwe bide wan serbazên han yê ku hêza piyade ya wezaretê karûbarên ceng e. Efsêrê fermanderê wan bi xwe yawerê min e. Eger axaftineke sar ji devê fermanderê sûpa derkeve, yan ji bo girtin û destgîrkirina min hewil bide, wa ye ew efsêrê han amade ye, ne bi tenê we bigire û destgîr bike, lê heta koka we jî biqelîne. Vêca here û ji fermander re bibêje, ku fermanderê hêza 91-ê Ihsan Nûrfî hatiyê. Her tiştê ku te bi çavên xwe dîtine jî, jê re vegêre." Yawer bêf lam û cîm berê xwe da ber bi odeya fermander... Heçî Ihsan Nûrfî ye, ew ji xwe re her piyase dike û digere, jê tu deng dernakeve. Piştî demekê fermander ji odeya xwe derdikeve, dêna xwe dide vî û wî aliyê xwe. Bi dû re her yekser bi pê ji pêlekana diçe xwarê, li otomobîla xwe siwar dibe û diçe. Ihsan Nûrfî tédigihê ku plana wî bi ser ketiyê. Serekên dewletê ji wê têkelûpêkelî, anarşî û ajaweya şoreşê ditirsiyan. Vêca ew jî li pey fermander tête xwarê û diçe odeya Behaedîn Beg û spasên xwe yê germ pê-

şkêşî wî dike û vedigere ba hêza xwe ya ku wê xêlê li Dolmabaxçeyê bû. Ew wan ji wir dişîne cîhê efseran û li wir kom dibin. Tiştê qewimî ji wan re vedigêre û piştê dibêje: "Pêwîst e ku sibehî fermanderên hêzan û efsarên din hemû bi hev re biçin dîtina wezîrê karûbarê ceng da ku wî ji aliyê qanûna sûpa ve têbigihînin, ku ji ber ku nedikaribûn bi riya qanûna sûpa fermanderên leşker, hêz û betalyonan ji ser kar bi dûr bixin, naçar mane ku wan bi riya şoreşê ji ser kar bi dûr bixin." Ihsan Nûrî herweha ji wan re dibêje, ku "divê di filan saetê de hemû efsar li ba betalyona agirkujan ya di hundirê wezaretê ceng de bicivin da ku biçin bo dîtina wezîrê ceng."

Rojtira din hemû fermanderên hêzan yên ku payehelgirên tac û stêrkekê (*Binbaşî*) û herweha tac û du stêrk (*Yarbay*) bûn, ji bilî Ihsan Nûrî ku payeya wî sê stêrk (*Yüzbaşî*) bû, di koşka betalyona agirkujan de dicivin. Biryar didin, ku di destpêkê de, cara pêşîn fermanderên sûpa bibînin. Vêca bi riya wî biçin û wezîrê karûbarê ceng bibînin. Gava ku diçin ba fermanderê sûpa, fermanderên hêzan xwe bi fermanderên sûpa didin nasîn. Ihsan Nûrî dibêje: "Ez payehelgirê sê stêrk im û fermanderê hêza 91-ê me." Fermanderê sûpa xwe nalivîne û guhên xwe ji axaftinê re kerr dike. Fermander pir bi rêzdarî û hurmet, di gel fermanderê sûpa dikeve axaftinê û doz dike ku wezîrê karûbarê ceng bibîne. Fermander dibêje: "Wezîr, li meclîsa bilind, di gel desteya wezîran di civînê de ye. Ew îro nikare we bibîne." Ihsan Nûrî destekî xwe dibe ser milê xwe û dibêje: "Paşal, ji kerema xwe re binihêre, ez efserekî xwedî payeya sêstêrkî me û ez bi navê fermanderiya hêzê hatime xizmeta we. We bi xwe ev payeya nedaye min, min bi xwe ew daye xwe. Heke pêwîstî bête pêş, heye ku karê ji vê mezintir jî biqewime!

Ez nûnerê fermanderiya hêz û serbazên xwe me û dixwazim îro wezîrê karûbarê ceng bibînim." Fermander lê vedigerîne û dibêje: "Civîna wezîrê ceng di gel desteya dewletê heye û nikare wê civînê bi cîh bihêle..." Ihsan Nûrî dibêje: "Xem nake, em dikarin herin dîwana desteya dewletê..." Wisan xuya ye, fermander hizir dike, ku Ihsan Nûrî dixwaze şoreşekê berpa bike. Vêca dibêje: "Baş e, ez ê bi telefonê di gel wezîr bipeyivim, bizanim ka ew çi difermo." Piştî telefonkirinê ew dibêje: "Wezîr dibêje ku me niha karekî girîng heye. Hatina wan ya vir karekî nadurist e. Ez sibehî, di saet 9-an de li odeya xwe çavenê wan im." Ihsan Nûrî, ku mebesta wî ya lezkerî tune bû, îsrar nake. Gava ku radibin ku vegerin, hemû bi rêzdarî û hurmet serê xwe diçemînin û derdikevin. Çaxa ku Ihsan Nûrî dike derkeve, fermanderê sûpa destê xwe dibe ser milê wî û jê re dibêje: "Kurê min, divê tu baş bizanibî, ku îro Stembol destlîser e û ji aliyê dijminê me ve hatiye vegirtin. Hûn, herwekî ku ez dizanim, çendî aza û bicerg in, hinde jî welatparêz û dilsoz in. Vêca karekî wilo mekin ku welatê we ji vê zêdetir, bi temamî bi zebûnane bikeve jêr rikêba dijmin. Hewil bidin, da ku di nav hêzên xwe de rêkûpêkiyê biparêzin." Ev şîret û amojgarî bi dilê Ihsan Nûrî bûn. Ew jî peyman didinê ku dilsoz bin. Bi vî awayê tene rayê. Fermanderê sûpa jî wê hêzê bi navê Ihsan Nûrî tomar dike (di-secilîne) û wî jî wek fermander dipejirîne.

Rojtira din, herwekî hate gotin, diçin dîtina wezîrê karûbarê ceng. Ihsan Nûrî ji bo parastina xwe du efsarên çekdar di gel xwe dibe û wan li pişt derî de rawestandin. Vêca Ihsan Nûrî xwe bi wezîrê karûbarê ceng dide nas kirin û dibêje: "Navê min Ihsan Nûrî ye. Ez fermanderê hêza 91-ê me û cîgirê

fermänderê leşkerê nehemîn im". Bêl ku bizanibe generalê ku li destê çepê yê wezîr rûniştî fermänderê leşkerê nehemîn e û nû di şûna Kemalettin Sami Beyê fermänderê leşkerê yê berê de, ku berî çend rojan hatibû teqawid kirin, hatiye tayîn kirin. *Kemalettin Sami Beyê* navgotî, nûnerê *Mustafa Kemal* yê li Stembolê bû. Piştî van bûyeran bi çend rojan, wî hinartibû pey Ihsan Nûrî ku ware malê ba wî, da ku di gel wî bipeyive, bi hev bişewirin û jê nûçeyên bûyeran bizanibe.

Wezîrê karûbarên ceng pêşniyarên Ihsan Nûrî diavêje paş guhên xwe û bi hîç awayekî tiştêkî li dijî nabêje û reaksiyonekê nîşan nade. Heçî muxalefet û dijberî, asêbûn û serîhildana wan ya li hember emir û fermanan e, heya ketina kabîneya serekwezîr *Ferit Paşa* û hatina ser karbidestiyê ya *Ali Riza* yê hevalbendê *Mustafa Kemal*, dom dike. Piştî vê Ihsan Nûrî û dostên wî dev ji muxalefet û dijberiyê berdidin. Ihsan Nûrî hemû fermänderên hêz û batalyonan kom dike û ji wan dixwaze ku her kes vegere ser karê xwe. Vêca dewlet jî *Kemalettin Sami Bey* wek fermänderê giştî yê sûpa ji nû ve vedigerîne ser kar.

Di sala 1920-î de ji aliyê desteya berpirsiyarên karûbarên herêma Bakûyê ve tête pêşniyar kirin, ku Ihsan Nûrî biçe Bakûyê. Her di wan rojan de serekê binkeya sûpa (Reîsê erkan) bi Ihsan Nûrî dide ragihandin, ku "Meyl û mebesta Înglîzîzan heye ku di wan rojan de karûbarên Stembolê û birêvebirina wê têxin destên xwe û hin kesan jî bajaran û sirgûn bikin. Dibe ku tu bi xwe jî yek ji wan kesan bî. Ya herî baştir ew e, ku tu bajarê Stembolê bi cîh bihêlî û barî cîhekî din bikî." Ji ber vê jî Ihsan Nûrî doza îznê dike da ku rê bidinê ku ew here bajarê xwe, ango bajarê Bidlîsê. Piştî wê bi du rojan, *Kemalettin Sami Bey* dişîne pey wî û jê re dibêje: "Xeber

dane fermänderê giştî yê sûpa ku Komeleya Pêşketina Kurdistanê destûr daye Ihsan Nûrî ku here Kurdistanê da ku propogandeya Komelê bike û reh û riçên wê berde nav gel û wê bi rêk bixe." Ji ber vê sedemê jî divê Yakup Paşa garantî bide, ku Ihsan Nûrî ji bo armanceke holê naçe Bidlîsê û bi tenê ji bo serdanê hinde zemanî îzn didiyê.

Ho û sebeba vê dudiliya fermänderê sûpa ew bû, ku Ihsan Nûrî çend roj berî wê di rojnameya "Jîn"-ê de, di bin sernivîsa "Kurd û bendên Wîlson" çend nivîsar nivîsibûn⁴. Vêca Ihsan Nûrî di bersiva wê dudiliyê de digot: "Ew ê ku hatiye gotin, ku qaşo ez diçim Kurdistanê da ku reh û riçên Komeleya Kurdistanê⁵ berdim nav gel û wê bi rêk bixim, ne rast e. Lê rast e, ku ez Kurd im û daxwaza min ew e, ku neteweyê min bigihêje mafên xwe yê neteweyî. Lê ez dixwazim ji Stembolê derkevim û naçime Bidlîsê."

Kemalettin Sami Bey dibêje ku "Em hîç ne li dijî mafên Kurdan in û em nabêjin jî nabe ku Kurd bigihêje mafên xwe. Em amade ne ku di vî warî de di gel Kurdan gotûbêjê bikin û daxwazên wan qebûl bikin. Lê belê, rojnameya "Jîn"-ê ku weşana bîrûbaweriyên Komeleya Pêşketina Kurdistanê ye, gelekî hişk û tûj li dijî *Mustafa Kemal* û hêzên neteweyî dinivîse. Wisan xuya ye ku naxwazîna xwe nêzîkî me bikin."

Ihsan Nûrî dibêje: "Eger ev bîr û baweriyaya we be, ez di navbera herdu aliyan de dibim navber (navçî)." Vêca Ihsan Nûrî ji bo nêzîkî hev kirina herdu aliyan nivîsarekê dinivîse û wê bi destên xwe dibe rojnameya "Jîn"-ê. Di gel birêvebirên rojnamê, ku wê çaxê *Kemal Fewzî* û *Memdûh Selîm Beg* li wir dibin, dipeyive û gotûbêjeke dûr û dirêj dike. Nivîsarê dide wan û ew jî, tevî ku wê nivîsarê li dijî bîr û baweriyên xwe dibînin, dîsan jî peyman didin ku dê wê

çap bikin. Lê di dawiyê de ew qet nahête çap kirin. Ihsan Nûrî îzn distîne û terka Stembolê dide. Di nav efserên girêdayî Bahâeddin Bey û *Vehbi Bey* de, ku efserên yêdek bûn û ji bo vehisînê îzn wergirtibûn, çend kesan di gel xwe dibe û Stembolê bi cih dihêle. Gava ku digihêje bajarê Sasonê, dibihîse ku Înglîzan karûbarên birêvebirina Stembolê xistine jêr destên xwe. Hejmareke bilind ji efser û mirovên giregir xistine zîndan û girtîxaneyan û herweha hewil dane ku serleşker *Kemalettin Sami Bey* jî destgîr bikin. Lê serbazên wî li dijî wan radiwestin û ber li wan digirin, bi wan re şer dikin û ji herdu aliyên jî hejmareke bilind kes têne kuştin. *Kemalettin Sami Bey* xwe rizgar dike. Bi dû re ew kesên ku têne girtin û destgîr kirin, hemûyan diajon girava Maltayê.

Çaxa ku Ihsan Nûrî digihêje Trabzonê, fermanderê leşkerê nehemîn *Rüşû Paşa*, ku bi navê hêza neteweyî karûbarên sûpa li wê herêmê bi rê ve dibir, destûrê dide Ihsan Nûrî û hevriyên wî da ku ew herin Bakûyê. Li wê Rûsan bibînin û ji wan doz bikin ku ew sûpayê komunîst bişînin ser sînorên dewleta Osmaniyan û herweha ji bo sûd û berjewendiya hêza neteweyî soz û qewlê alîkarî û hevkarîya temam ji wan bistînin. Ihsan Nûrî û hevriyên wî diçin Bakûyê û ji wir xeber dişînin Komîteya Sor ya Qafqasyayê ku hê jî binerd e û bi nehênî kar dike. Karbidestî û desthelata welêt jî di destên Partiya Wekhevîyê⁶ de bû. Wê gavê Sûpayê Sor hîn li ser sînorên Daxistanê bû. Ihsan Nûrî û hevriyên wî di gel efserên "Sûpayê Gencelawên Azerbaycanê" aşna dibin, hevûdu dînasin û dostaniyê girê didin. Ihsan Nûrî dozê ji Sûpayê Sor dike ku bête Azerbaycanê. Ew şeva ku biryar e, ku Sûpayê Sor bigihêje Bakûyê, Ihsan Nûrî bi destûra Komîteyê beşek ji serbazên sûpayê Azerbaycanê bi dîl di-

gire, îstgeha (*stasyon*) riya hesinî ya wir jî dagîr dike. Trêne mecbûr dike ku berê xwe bide ber bi Tiflîsê, paytexta Gurcistanê. Desteyek peyayên ser bi Înglîzan û birêvebirên darayî tê de ne ku dixwastin ber bi Tiflîsê birevin. Ew çavên xwe ji wezîr û karbidestan re digirin û rê didin wan ku herin. Lê heçî Înglîz in, ku ji yek general, çend efser û bîst serbazên çekdar pêk dihatin, destgîr dikin. Herweha hêza siwarî ya Azerbaycanê jî dixine bin çavdêriyê heya ku Sûpayê Sor digihêje wir. Serê sibeha ku diviya sûpa bigihîşt, ew diçin fermanderên sûpa dibînin û herêmê dispêrin wan. Bi vî rengî Rûs karûbarên gerandina welêt digirine destên xwe. Ihsan Nûrî û hevriyên wî, ku rojtira din rewîşt û rabûnûniştina Rûsan ya li hember xelqê dibînin, ji wan re diyar dibe ku bîr û baweriyên komunîstan li hember hêza neteweyî û *Mustafa Kemal Paşa* çî ye û çawan e. Ji ber vê yekê jî ew gelekî zû doza îzna vegeşina bo Tirkiyê dikin. Lê îzn nadine wan. Ji bêgavî, di gel çend efserên Tirk yên ku li Azerbaycanê ne, hemû pêkve hiltên û direvin xwe digihînin Îranê. Li pişt çiyayê Sebelanê xwe diavêjine mala serxêlekî (serekeşîr) ji êla "Şahsûn"-ê Qizilbaş. Di dema xurînişikandinê de, xwe hulf ser wan dikin û hemûyan rût dikin. Ji wir berê xwe didine Eherê û di gel ew hêza ku ji Azerbaycanê hatibû, dibin yek û vêca berê xwe didine Ordûbadê. Li wir xwe dixine nav rêzên sûpayê Tirk yê perçeperçeyî ku wê çaxê li wê navê ye. Piştî, ji wir derbasî axa Tirkiyê dibin û li bajarê Hesênqelê digihêjin sûpayê xwe yê nehemîn. Bi dû re Ihsan Nûrî wek serekê liqê yekemîn yê binkeya leşkerî ya 12-an têtê tayîn kirin. Ew li wê di şerê Êrmenistanê de birîndar dikeve. Gava ku li Sarfqamîşê birîna xwe dide tedawî û derman kirin, diçerçile ku ji bo xistina xweşiyê nav Kurdistanê di gel efse-

rên nerazî, xeyîdf û silbûyf û herweha yên ku ji rewşa xerab ya welêt tûre ne, rêxistinekê saz bike. Ev xebera han diçe ber guhên fermanderê leşkerê 12-an û wî radikîşnîn ber huzûra dîwana lêkolîn û tehqîqatê. Lê nikarin li ser wî tiştêkî bipeyîtînin û îsbat bikin. Piştî di civîneke fermanderên sûpa de ev behs tete vekirin. *Hâlid Bey* - ku Delf Hâlid dihate nas kirin -, ku fermanderek ji fermanderên leşker bû, dibêje: "Ez efserêkî payehelgirê tac li ser mil didime leşkerê 12-emîn. Hûn jî Ihsan Nûrf bidine min." Kazim Karabekir Paşa, ku fermanderê sûpa bû, kêfa wî gelekî ji Hâlid Bey re nedihat û dizanîbû jî ku ev Hâlidê han carina di ser efseran de diqîje û eger bizanîba ku ew efser piçekî bê desthelat in, bi sîle û şeqam ew kor dikirin. Herweha ev yeka han jî dizanîbû, ku Ihsan Nûrf Kurd e û esebî ye. Karê sivik jî qebûl nake. Ew her bi vê pevguhartinê ji herdu aliyan jî rizgar dibe. Ihsan Nûrf çaxa ku bo leşkerê Hâlid Bey tete guhastin, hema her di yekemîn hevûdudîtinê de ku herduk jî teqla hevûdu dipîvin.

Piştî riya Qizilçeqçeqê wî wek fermander tayînf ser hêza Çildirê, ku yek ji herêmên bi Erziromê ve girêdayî bû, dikin. Wî verê dikin. Dema ku digihêje Çildirê, êvarkî xeberê didinê ku batalyoneke Gurcistanê avêtiye ser Çildirê û ew dagîr kiriye. Herçendî Ihsan Nûrf nû gihîştibû wir û hîn hêza xwe bi rêk nexistibû, karûbar danemezrandibûn jî, diçe ba fermanderê batalyona Gurcistanê. Di gel wî dikeve peyvînê, ho û sedema êrişê dipirse. Ew di bersiva xwe de dibêje: "Li gor biryara desthelata meclîsa neteweyî ya Tirkîyê (TBMM), Çildir dane Gurcistanê." Ihsan Nûrf dibêje: "Haya min ji vê tune. Ez divê di vî warê de tevî karbidestên jorîn bipeyivim da ku erk û wezîfeya ser milên xwe bizanibim. Lê belê, heta ku rewş ronak

nebe, divê hûn ji vê xetê ber bi jêrtir nehên û divê serbazên we jî hatûçûna gundan nekin. Ez ê destûrê bidim keyayên (muxtar) gundan ku hewceyî û pêwîstiyên we amade bikin. Divê hûn ji bo her çi karî dibe bila bibe, bi tenê keyayan binasin." Ew piştî bûyer û nûçeyan ji fermander re dinivîse. Piştî çend rojan ji Kazim Karabekir nameyek digihêje wî, ku "Çildir aîdf Gurcistanê ye. Wî bajarokî vala bikin û hêza xwe jî li aliyê başûra Çildirê damezrînin." Li ser vê yekê Ihsan Nûrf ji Hâlid Beyê fermanderê leşker re dinivîse: "Kazim Paşa di emr û fermana xwe ya jî bo bende de difermo, ku Çildirê vala bikim. Lê ez vala nakim û hêza xwe her li vir bi rêk dixim." Vêca Ihsan Nûrf bi vî rengî Çildirê diparêze da ku ew nekeve jêr rîkêba Gurciyan. Ew piştî ku hêza xwe bi rêk dixê û bi şûn de, bi destûra Hâlid Bey hêza xwe diguhêze baregeha fermanderiya sûpa, ku wê çaxê li Aleksandropolê⁷ bû. Bi telefonê xeber dide fermanderê leşker *Hâlid Bey* û vêca hêza Çildirê jî bi leşkerê 12-emîn ve girê dide. Lê Ihsan Nûrf bi xwe, piştî saetek vehîsînê, bi fermana taybetî û nehênî ya Hâlid Bey vedigere cem hêza siwarî ya Azerbaycanê, ku wê demê nêzîkî ser sînorê Gurcistanê bû. Piştî ku ew wê herêmê dixê bin destên xwe û bi şûn de, di gel hêza xwe vedigere navenda leşkerê 12-emîn. *Hâlid Bey* hêza wî ya siwarî di şûna hêza Çildirê de dişîne da ku ew li jêr fermana leşkerê 12-emîn de be.

Sûpayê Tirk dikeve qir û vebirîna kutleyî ya Êrmenîyan. Ihsan Nûrf, ew herêma ku çûbûyê, xelqê çendîn gundên Êrmenîyan li meydanê kom dike û pasewaniya wan dispêre hêza xwe. Vêca wan jî dixê bin siya baskên xwe. Her carê ku *Hâlid Bey* ferman dida, ku divê Êrmenî bêne "sewq" kirin, xeber jî dida ku mebest ji peyva "sewq"-ê çi ye!, an-

go qirkirin e ne ku birêkirin, Ihsan Nûrî fermanan bi cîh nahîne. Hâlid Bey liqek ji serbazên xwe dişîne da ku vê kuştariyê bihîne cîh (bi fermaneke nehênî). Lê bi eşkere welê nivîsîbûn, ku qaşo ew hêz hatiye da ku hêza Ihsan Nûrî taq-wiye bike. Di eynî wextê de daxwaz dike ku Ihsan Nûrî were dîtina wî û Êrmeniyên jî bispêre vî liqê han yê serbazan. Ihsan Nûrî fermanê diavêje paşguhên xwe û di şûna wan de 25 dîlên ji ser sînorên Gurcistanê dispêre wî liqê û di bersiva fermana serleşker de dinivîse: "Çu caran di karîna û şiyana min de nebûye û ne amade me jî pîrejin û kalemêr, biçûk û zarokan bişînim ber sêpiya bidarvekirinê." Fermanderê liqê serbazan wan dîlan dibe û gava ku bi dûr dikeve, nêzîkî gundekî wan hemûyan bi awayekî gelekî namerdane dîkuye. Ihsan Nûrî dikarîbû bi vî awayî li hemû gundên herêma xelqê Êrmenî ji kuştar, kokbirkirin û vebirîna rizgar bike. Emrê Xwedê, wê çaxê jî *Hâlid Bey* ji cîhê xwe hat guhastinê. Heke ew li wir bima, wî dê bi hezar behaneyên din Ihsan Nûrî bi sêdarê bida darve kirin.

Piştî demekê di gel Êrmeniyên lihevhatina aştiyê hat girêdan. Hêza Ihsan Nûrî ji binî ve hat rakirin û ew bi xwe jî wek serek ji bo liqê yekemîn yê binkeya leşkerî hat tayîn kirin. Bi dî wê re jî ew dibe fermanderê hêza ser sînorên Tirkîyê û Îranê li herêma Bazîdê. Di van rojan de Ihsan Nûrî pêwîstiya vehisîna dibîne, dewra gencî û ciwanîyê terk dike, Yaşar Xanima mirov û mermala xwe⁸ ji xwe re dixwaze. Dema ku bûyera Mûsilê diqewime û dewleta Tirkîyê sûpa dixêrê, Ihsan Nûrî bi serbazên xwe ve berê xwe dide ber bi Bişêriyê, ku bi wîlayeta Diyarbekrê ve girêdayî bû. Li wir ew wek serekê liqê yekemîn yê leşkerê Tazeqelaya Meyafarqînê têtê tayîn kirin. Herweha serekiya bingehîn ya leşker jî diêxine stûyê wî. Piştî

ew jî bo mufetişiya hêza mîtralîyoz û şêstîran û herweha fermaneriya meşqa sûpa ya li herêma, tayînî binkeya leşkerî ya gerok ya Sêrtê dikin. Li Sêrtê çend efserên bi nijad Kurd di gel xwe heldigire û ji bo pêşeroja neteweyê xwe di gel serbazan hizra pêkanîna şoreşekê dike. Li Elkê (*Beytulşebab*), nêzîkî ser sînorê Îraqê rabûn û rapênekê li dar dixê. Lê ew bi ser nakevin, şikeste dixwin. Elî Rîza Begê Bidlîsê têtê destgîr kirin, Xurşîd Begê Hertoşî direve Îraqê û li Zaxoyê cîwar dibe. Heçî Ihsan Nûrî, Tewfîq Cemîlê Mêrdînî û Rasîm Begê Wanî bûn, ew di gel serbazên xwe berê xwe didin Şernexê. Li wê hinêk ji serbazan direvin, Ihsan Nûrî û hevriyên wî îznê didin yê mayîna ku ji xwe re vehisin. Piştî ew bi rîya Sêrt - Diyarbekrê derbasî xaka Sûriyê dibin û ji wir jî diçine Şengalê. Li wir xwe diavêjin ber bextê Îraqê. Wê çaxê dewleta Îraqê hîn nehatibû damezrandinê. Ew her yekser di bin desthelata Înglîzan de bû û bi tenê 4 batalyon serbazên wê hebûn. Înglîz, Sîdiq Paşayê Qadirî dikin navber da ku ew bikaribe Ihsan Nûrî qayîl bike, ku li Îraqê fermanderiya batalyona çaremîn hilde stûyê xwe. Ihsan Nûrî di bersiva xwe de dibêje: "Ez dixwazim ji bo azadiya Kurdistanê têbikoşim. Vêca ez çawan dikarim xwe bi navê fermanderê beşeke sûpayê Îraqê têxime hemêza Înglîzan?"

Piştî hersê efserên penaber, ango Ihsan Nûrî, Rasîm Beg û Tewfîq Cemîl Beg dev ji Îraqê berdidin û derbasî axa Îranê dibin. Li wir, gava ku ew nûçeya şoreşa Şêx Seîdê Pîran ya li hember Tirkîyê dibihîsin, ji ser sînorên Serayê derbasî axa Tirkîyê dibin û diçine mala kurê Osman Begê serekê eşîra Mîliyan. Li wir agehdar dibin ku şoreş nemaye. Şêx Seîd û hevriyên wî hatine destgîr kirin. Gava ku wê xeberê dibihîsin, ber bi Îraqê bi şûn de vedigerin û xwe di-

gihînine mala Seyîd Tahayê Şemzînî yê kurê Şêx Mihemed Sidîqê kurê Şêx Evdilqadirê şehîd li Rewandizê. Ji wir Tewfîq Cemîl Begê Mêrdînî diçe Sûriyê. Li wir Ihsan Nûrî di gel Seyîd Muslîhê birayê Seyîd Taha û hin kesên din hêzekê bi rêk dixin û xwe dirêjî Nehriyê dikin û wê vedigirin. Lê gava ku leşkerên Tirk êrişê tînin ser wan, ew Nehriyê bi cîh dihêlin û vedigerin. Ihsan Nûrî û Rasim Beg diçine Îranê ba Îsmail Xanê (Simko). Lê Rasim Beg ji aliyê hêza Şikakan ve tête kuştin. Xurşîd Beg vedigere Îraqê. Îsmail Xan jî direve Îraqê. Ihsan Nûrî xwe dide dest serbazên Îranê. Ew wî dişînin Zencanê. Ihsan Nûrî ji wir bi dizîka ve diçe Xoyê, mala Hesen Sidîqê Heyderî û li wir dimîne.

Di sala 1927-an de Ihsan Nûrî bi 20 siwariyan derbasî axa Tirkîyê dibe û diçe Hawîrdora Erziromê. Mufrezeyên Tirkîyê pê dihisin û dikevîne dû. Çend caran di gel mufrezeyan dikevîne şer. Ji wir xeber jê re têt ku Tirk sûpa dinihêrin ser çiyayê Agiriyê. Ew ji wir xwe digihînin çiyayê Agiriyê û herwekî Ihsan Nûrî bi xwe jî di çend bendan de nivîsiye, tevger bi vî awayî geş dibe. Ihsan Nûrî bi xwe di vî warî de namîlkeyek bi navê "Serhilanîna Çiyayê Agrî" nivîsiye, ku hîn nehatiye çap kirin⁹. Ev ew bend in, ku Ihsan Nûrî bi awayekî li pey hev bûyerên qewimî nivîsîne:

A - Piştî şikestexwarîna sûpayê Tirkîyê, ku di wê êrişê de anîbû ser Agiriyê, Ihsan Nûrî li hember hêzên wan çendîn binkeyên serbazan dadimezrîne. Ew her li çiyayê Agiriyê baregeha birêvebirina hukûmeta Kurdan dadimezrîne û alaya kurdî ya serbixwebûnê hildide. Alaya kurdî ji van rengan pêk diaht: 1 - Terîşa jorîn: Sor, 2 - Terîşa navîn: Spî, 3 - Terîşa jêrîn: Kesk, 4 - Rojeke tîrêj-reşîn jî li navendê.

B - Tirk di vê navê de qanûnekê bi navê "Qanûna lêborîna şoreşgêrên

Kurd"¹⁰ amade dikin û wê didine meclîsa neteweyî ya Tirkîyê (TBMM). Li gor wê qanûnê, bêf qeyd û bend hemû şoreşgêrên Kurd dihatin lêborînê. Ne bi tenê ev hinde, lê bi ser de jî, ewên ku xwe teslîm dikirin ji çek nedikirin û rex-tên (tiştûmîşt) cengê jî ji wan nedistan-din.

Berî ku qanûna lêborînê derkeve, sûpayê Tirk êrişekê dibe ser Qorxanê (Kelefên Korxanê?), li rojavaya çiyayê Agiriyê. Ew li nêzîkî kavilên kevnebarerekî bû û bi tenê 10 malên rût tê de hebûn. Sûpa di vî şerî de şikeste xwar û jê gelek peya jî bi dîl hatin girtin. Vêca sûpa berê xwe dide Îdirê. Pêşniyar dike, ku Ihsan Nûrî û Şêx Evdilqadirê serrekê eşîra Sakîyên li herêma Agiriyê xwe teslîm bikin. Sûd ji qanûna lêborînê werbigirin, ku dewleta Tirk jî zar û zêçên wan bide. Şêx Evdilqadir xwe teslîm dike û dewlet jî zar û zêçên wî jê re dişîne. Lê Ihsan Nûrî pêşniyarê red dike û qebûl nake.

C - Tirk desteyekê (heyet), ku ji du parlamenterên meclîsa neteweyî ya Tirkîyê (TBMM), efserekî payebilind û çend efsêrên din pêk hatibû, dişîne ba Ihsan Nûrî da ku di gel wî gotûbêjê bike. Lê ew nagihêje encameke welê ku pîrsgirêka daxwazên Kurdan ji binî ve çareser bibe. Bi tenê li ser vê yekê li hev têt, ku Kurdên li derûdora Bazîdê, ku nêzîkî Êrmenistanê ne, dê xwe dirêjî sûpayê Tirk nekin. Tirk jî, di vê deverê de, dê êrişê nebin ser Kurdan. Efsêrên ku di wê desteyê de bûn, ji Ihsan Nûrî re dibêjin: "Em çawan hebe di gotûbêja leşkerî û siyasî de bi ser neketin. Te çi karekî taybetî hebe, bêje, em ê wî binin cîh." Ihsan Nûrî jî li wan vedigerîne û dibêje: "Bi tenê xanima min ber bi Helebê bi rê bikin, bes e." Efsêr jê re dibêjin: "Em ê pêşniyara te bidin baregeha jorîn. Eger qebûl bikin, ew ê xanima te ber bi Helebê bi rê bikin." Piştî dewlet

rê didê û xanima wî digihêje Helebê. Paşê liqê Xoybûnê li Helebê wê ji wir di gel desteyekê dişîne çiyayê Agiriyê.

Ç - Sûpayê Tirk, hêza siwarî û hêza piyade di gel du topan dişîne ser gundê alğirê xwe. Gava ku rûniştewanên gund kirên sûpa yên xerab û ne di cîh de dibînin, xwe diavêjin çiyayê Agiriyê û diçîne ba Şêx Evdilqadirê Sakî, yê ku xwe teslîmkirî dihesiband. Ji wan Kurdan 20 kes bi wan hêzan re dikevin şer û berê wan didin revê. Gund ji wan çol dikin, ji wan çendekî jî bi dîl digirin û balafireke wan jî dixînin. Fermanderê leşker hêza siwarî dike nobedar û panêrê balafirê. Lê pêşmergeyên Kurd xwe dirêjî ser wan dikin, keysa nadine wan ku ew li hespên xwe jî siwar bibin. Bi piyan direvin, ji wan gelek jî tîn kuştin. Hespên wan jî ji xwe re digirin. Wê çaxê, gava ku ew direvin, Kurd ji dêl ve ku bidîne dû wan da ku wan bigirin û dîl bikin, dikevîne hay û bayê talana hesp û barên wan. Gava ku Ihsan Nûrfî vê rewşê dibîne, bi tena serê xwe, wek siwarêkî tikîtenê dikeve pey wan û zorê ji wan dibê. Ew di dawiyê de naçar dibin ku xwe bispêrin. Ya ku gelekî seyr û ecêb ew e, ku her wê çaxê gule di tivîngê Ihsan Nûrfî de namîne. Ihsan Nûrfî êriş dike û tivingekê ji çengê serbazekî Tirk derdixîne û hemûyan kom dike. Bi dû re Kurdên pêşmerge pê re digihêjin û hemû serbazên Tirk bi dîl digirin. Wan ji çek dikin û şêstîra di hundirê balafirê de dertînin. Hinek pûş û pelaş li hawîrdora balafirê didin hev û agir berdidinê. Piştê dîlan serbest berdidin û wan ber bi Bazîdê dixînin rê. Bûyerên qehremanî yên bi vî rengî diqewimin.

D - Xanima Ihsan Nûrfî ku têtê çiyayê Agiriyê, ji wir rasterast ber bi Tewrêzê diçe. Ji wir xeberê ji Ihsan Nûrfî re dişîne. Ihsan Nûrfî diçe Tewrêzê. Li wê diçe nav êla Heydeanên (Heyderanên?)

Îranê. Xanima wî ji Tewrêzê vedigere û diçe çiyayê Agiriyê.

E - Di destpêka sala 1930-î de rojava-ya çiyayê Agiriyê spartibûn hêzêkê. Lê ji ber ku wê nedikaribû li ber xwe bide û herêmê biparêze, wê ew der bi cîh hîştibû. Tirkan jî binkeya wan dagîr kiribû. Ji ber vê yekê jî binkeya wan hatibû nasîn. Balafir ketibûn bombebaran kirina çiyayê Agiriyê. Di binkeyekê de xanima Ihsan Nûrfî ketibû ber guleya mîtralozê û birîndar bûbû.

F - Ihsan Nûrfî 20 siwaran dixê bin fermana Mihemed Begê kurê Husên Paşayê Heyderî û dişîne dorûbera Erdîşê ku geliyê Zîlan û rîya wê bigirin. Mihemed Beg bi piştewaniya êlên Zîlan gelf digire û her li wir batalyoneke sûpayê Tirk bi dîl digire. Piştê diajo ser bajarê Erdîşê. Di balafirgehê de hejmarek serbaz bi dîl digire û bajêr dagîr dike. Paşê sûpayekî giran yê Tirk digihêje hawara hêzên xwe. Siwariyên Kurd balafireke ku li wir bûye, xerab dikin û dişkênin. Hêzên Kurdan yên din ku li derûdora çiyayê Agiriyê ne, hemû liq, pel û desteyên serbazên li wan derûdorên çiyayê Agiriyê bi dîl digirin û diajone ser bajarê Başkentê. Wê dagîr dikin û dor li serbazên wê dipêçin. Hinek ji wan xwe bi zorê rizgar dikin. Bi rîya serbazên sovyetî yên li ser sînor derbasî Êrmenistanê dibin. Topeke mezin û cebixaneyên wan li binkeya Burnê Sor bi cîh dimînin. Lê çu kelk û sûd ji topê nahête dîtin.

G - Di destpêka payîza sala 1930-î de Tirk êrişeke giştî dibin ser çiyayê Agiriyê. Li gor nûçeyên nûçegîhanê rojnameya THE TIMES, herwekî ku rojnameya CUMHURIYET ya Tirkîyê jê wergirtiye, dinivîse: "Serektiya bingehîn ya sûpayê Tirkîyê (Riyaseta erkanê ordûya Tirkîyê) 60 000 serbaz û 6 000 cendîrme û 100 balafir bi her cure çek û rext ve şandîye navçeya Bazîd û Wa-

nê da ku şoreşa Kurdan serkut bike..." Hejmara Kurdan wê çaxê nêzîkî 250 kesî bû. Dor ji hemû aliyan ve li Kurdan tête pêçandin. Piştî dorpêçana bi dirêjahiya çend rojan, Kurd dişên çemberê bişkênin û bi zar û zêçên xwe ve xwe ji wê belayê rizgar bikin. Di pey vê re, Ihsan Nûrî derbasî Îranê dibe û bi navê penaber heya mirina xwe, sala 1976-an, li wir dimîne.

.....

Ihsan Nûrî çaxa ku li Îranê bû, her timî di bin çavdêriyê de bû. Jîneke pir bi feqîrî dijiya. Carina ew dişandin bajaran û carina jî gundan. Serekiya giştî ya cendirman mûçe û meaşekî hindik, da ku pê ne bijî û ne jî bimire, didayê. Di şerê duhemîn yê cihanê de, ji ber tirsê ku ew nereve û neçe Kurdistana Tirkîyê û li wir şoreşekê berpa neke, ewî bê tawan diavêjin zîndanê. Ew ji girtîxanê bi rîya girtiyên ku serbest dihatin berdan, çend name ji bo nûnerên Rûs, Înglîz û Amerîkayê, yên ku wê çaxê dest danîbûn ser Îranê û Îran xistibûn jê rikêbên xwe, dinivîse. Bi wasîta wan nûneran, ew bi dizîka serbest tête berdan. Li Taranê (Tehran) jê re xaniyekî bi kirê digirin. Dezgeha cendirman mûçeyêke kêrî lê girê dide û nobedarekî jî datînin ber deriyê wî. Ne bi tenê ewî lê belê xanima wî jî, herweha her kesê ku hatûçûna mala wan bikira jî, diviya bi destûr bihata û biçûya. Ev kêşeya han heya ku general Bextîyar¹¹ dibe serekê tevgerêdana emniyeta Îranê, didomîne. Wê çaxê efserekî emniyetê î Kurd, ku navê wî Îsa Pijman bû, gilînameyekê jê re amade dike û bi xwe wê digihîne destên Bextîyar. Li ser vê yekê, general Bextîyar wî qebûlî huzûra xwe dike û rêzdarî û hurmeteke mezin nişan didê. Mehaneke du - sê hezar Tumenî¹² jê re dibire, ku li gor standarta jîna wê çaxê ya Îranê ew pereyekî yek-car gelekî baş bû. Piştî ji kar derkirina

Bextîyar¹³ mûçeya wî dîsan dibirin. Ew bi mûçeyêke gelekî kêrî dijî. Dostên wî yên Kurdên nasyar gelekî alîkariya wî dikin.

Ji salên 1965-an û bi şûn de, ku êdî temenê wî nêzîkî 72 salan bûbû, ew li taxa Nevvab di taqa çaran ya bilindxaniyekî çartaqîn de bi kirêyêke normal dima. Rojê bi dehan car, bêf ku bi westê bihese, di wan pêlekanaan re diçû û dihat. Yek ji wan pirtûkên ku dixine stû ku qaşo wî nivîsiye, "Dîroka Rehên nijadî yên Kurdan"¹⁴ e û herweha gelek bend û gotarên din in, ku di rojname û kovaran de bi navê wî belav dibûn. Lê belê wî ji bo dostekî xwe yê ji dil û can sond xwaribû, ku hay û ageha wî ji wan tiştan tune ye û bi navê wî¹⁵ dinivîsin. Herwekî ji me re eşkere bû, di van bîranînên xwe de, ku wî bi xwe nivîsîne, ku min jî ji bo nivîsîna vê bendê jê îstifade kirine, ew navên du pirtûkên xwe dide: "Serhîlanîna Agrî"¹⁶ ku ji şerê çiyayê Agirî kat dike û "Jiyana Min"¹⁷ ku tê de behsa jîna xwe dike. Biryar wilo bû ku wan çap bike. Lê ji ber bêperetiyê nikaribû¹⁸. Xwedê dizane piştî ketina Şah û derbederbûna xanima wî bo Wurmiyê (Urmiye) çî bi ser wan de hatine. Herwekî ku min di van dawîyan de bihîst, Yaşar Xanima jîna wî di salên 80-î¹⁹ de li Taranê li mala Doktor Cefer Heme Kerîm çavên xwe li vê dinyayê girtine.

Mala Ihsan Nûrî herçendî li cîhekî gelekî bilind bû jî, ku heta peyayên genc di hilkişînê de diwestiyan, lê dîsan jî peyayên Kurd yên bi temen jî dihatin ba û diçûn. Jê re diyarî dibirin û wêne di gel dikîşandin. Ev wêneya ku tête belavkirinê (20), di gel çend gencên Kurd berf mirina wî bi çend mehan hatiye kişandin.

Roja 18-ê adara 1976-an, piştî nîvro, herwekî timî ji xwe re kiribû adet, ji jor de tête xwarê da ku bigere û piyase bike. Saet jî 6-ê piştî nîvro bûye. Ew, de-

ma ku ji aliyekî şeqama Nevab ya dualî derbasî aliyê din dibe, motorsîkletêk lê dide. Ku dikeve erdê, motorsîkleta jê vedigere têt ser wî. Ji motorsîkleta xwe dadikeve û wî bi taksiyekê hildide dibe nexweşxanê û lê dide razandin. Gava ku wext di ser zemanê normal yê vege- ra Ihsan Nûrî re derbas dibe, xanima wî dikeve weswese û telaşê. Ew telefônî nas û dostan dike, wan agehdar dike, ku Ihsan Nûrî ji piyaseya xwe venegeriyaye malê. Ji wan Pijman, Şîrazî û Rojbeyanî diçine hawariya wî û wî li nexweşxaneyê dibînin ku va ye bêhiş ketiye. Doktor di gel wî peyvînê qedex- e dike. Ew tam 7 şevan li nexweş- xaneyê bêdeng dimîne. Saet 6-ê serê sibeha roja pêncşema 25-ê adara 1976-an²¹ li nexweşxaneyê ruh û canê xwe dispêre. Bi dû re termê wî dibin ti- ba dadmendiye (tiba edlî) û piştî dilni- yabûna ji ho û sebeba mirina wî, nas, dost, biraderên wî û herweha meqam û dezgehên dewletê termê wî dibin go- ristana "Beheştî Zehra"²². Li wir, li per- çeedê 9/58 û di gora hejmar 12 de vedişêrin. Her li ser gora wî zarîna gen- cên Kurd alan dide û çend gotar û hel- bestên şînê li ser têne xwandin. Ev peyayê mezin, nedar û hejarê Kurd yê ku bi xerîbî û bi halê pêrîşan serî danî- bû, ji binemaleke sade hatibû rûyê din- yayê û bi xebata di riya gel û niştiman de xwe gîhandibû û bûbû xwedî navû- dengekî bilind.

Ihsan Nûrî peyayekî bejinbilind û tenspî bû. Bejna wî ji du mêtreyan di- rêjtir bû. Bejneke tîtal, rast û neçemya- yî li ser bû. Simbêlên wî her timî qît û badayî bûn. Herçendî nîşanên kalbûnê lê diyar dibûn jî, lê belê ne kerr û guh- giran bû. Doktor ji aliyê xwarinê de per- hîz jê re danibû. Doktor Cefer Heme Kerîm heftê carekê tansiyona wî dipîva. Herçendî dewleta Tirkîyê rê nedîda wî ku hatûçûna Tirkîyê bike, lê Yaşar Xa-

nim her salê carekê seriyek li Stem- bolê, li mermal û dostên xwe dixist. Bi- raziyeke wî hebû ku di sûpayê Tirkîyê de efser bû. Berî mirina Ihsan Nûrî payeya wî serleşker (*Tuğgeneral*) bû.

Şîna Ihsan Nûrî her di mala wî bi xwe de hate danîn. Serperîşt û birêvebirên şîna wî ev kes bûn: Serheng Pijman, Dr Şîrazî, Cemîl Rojbeyanî, Dr Cefer Heme Kerîm, binemala Caf, binemala Qasim- lo yê xelqê Wurmîyê - ku di gel Ihsan Nûrî yek mal bûn û Ihsan Nûrî her sal havînê sê mehên xwe yên germê li ma- la wan derbas dikirin - û herweha gelek ji peyayên mezin yên Kurdên Wurmîyê û Mehabadê û herwisan Dr Seyîd Ezîzê Şemzînî û birayê wî yê mezin û merma- lên wî jî... Şînê hefteyekê û bi qelebali- xeke mezin, her roj saet ji 9-ê sibehê ta 10-ê şevê dom kir. Gelek ji meqam û dezgehên dewletê jî, ji birêvebirên giştî yên wezareta karûbarên hundirîn bigi- re ta bi berpirsiyarên karûbarên pena- beran, nûnerên xwe şandin şînê... A bi wî rengî Ihsan Nûrî serî danî û ji nav me koç kir. Nemrî û jîna serbilindiyê bûn para wî û hevbiirên wî, bila mirin jî bibe para dijminên Kurd.

TÊBINÎ

1- Mihemed Cemîl ROJBEBANÎ: Mela M.C. Rojbeyanî di sala 1910-an de, li Kurdistana başûr, li gundê Qerehesen li Kerkûkê hatiye di- nê. Bi xwe ji xêl û eşîreta Rojbeyanî ya li Germi- yana Kurdistana başûr e. Di kar û xebata xwe ya nivîskarî û dersdariyê de nav daye. Di navbera salên 1961 - 1979-an de, piştî destpêkirina şerê neteweyî û demokratîk yê Kurdan li Kurdistana başûr heya hilweşîna tac û textê Şahê Îranê, li Îranê jiya. Li wir di programên kurdî yên radyo televîzyonê de kar kir. Herweha li zanîngehê dersdarî kir. Piştî, ku Şah ket, vegeriya Îraqê. Niha jî li Bexdayê, di Korî Zanyarîyê Kurd de kar dike. Hetanî niha gelek nivîsar û bendên wî di radyo û televîzyonê û herwisan di kovarên cur- bicur yên kurdî de hatine belavkirin. Herweha

gelek afirandin û berhêmen wî jî, wek pirtûk, hatine weşandin. Hin ji wan ev in:

- Tarîxî Suleymanî w dewrûpiştî, ji kurdî wergerandiye erebî, Bexda 1951

- Şerefname, ji farisî wergerandiye erebî, Bexdad 1953

- Muzekeratî Refîq Hilmî, ji kurdî wergerandiye erebî, Bexda 1957

- Muzekeratî Me'mûn Beg, di gel Şukur Mîstefa ji tirkî wergerandiye erebî, Bexda 1980

2- Mebest ji vê çavkaniyê, pirtûka Ihsan Nûrî Paşa ya bi sernavê "Jiyana Min" e, ku heya niha li çu cîhî nehatiye weşandin.

3- Heyte: Di serdema Împaratoriya Osmaniyan de navê hêzeke cendirmeyî ya gerok e.

4- Ji vê hevoka nivîsevan xuya dike, ku agehî û enforsasyonên di dest wî de heyî, qels û ne tamam in. Ji lewre jî ew çend şaşî û çewtiyên ku hatine kirin, herçendî piçûk bin jî, divê bêne destnîşan kirin. Şaşiya yekemîn ew e, ku ev "Jîn" ya ku li vir jê kat dike, ne rojname ye, lê belê kovar e. Ya duhemîn jî ew e, ku Ihsan Nûrî Paşa bi tenê bendek di jînê de nivîsandiye. Ew jî her ew bend e ku nivîsevan jê qal dike. Heçî ev bend e, sernivîsa wê wek nivîsevan dinivîse ne "Kurd û Bendên Wilson" e, lê belê "Kurd û Prensîbên Wilson" e. Ev benda han di 30-ê adara 1919-ê de di hejmarê 15-an ya kovara "Jîn"-ê de bi sernivîsa "Wilson Prensîbî we Kürdler- di rûpelên 3 - 5-an de hatiye çap kirin. Di rûpela 5-an de 6 rêzên vê bendê hatine sansûr kirin û ji lewre jî cîhê wê spî û vala ye. Di binî de îmza Ihsan Nûrî heye û herweha dide nîşandan ku wî ew bend li Taksîmê, ku taxek e li Stembolê, nivîsandiye. Di çapa nû de, ku mamoste M.Emîn Bozarslan amade kiriye, ew bend di berga 3-yan û di rûpela 655 - 657-an de bi orjînalê wê ya bi tirkîya kevn û di rûpela 684 - 685-an de jî bi tirkîya nû û bi sernivîsa "Wilson Prensîpleri ve Kürdler" hatiye weşandin.

5 - Mebest ji "Komeleya Kurdistanê", bê guman Komeleya Pêşketina Kurdistanê (Kürdistan Tealî Cemiyeti), ye ku wê wê çaxê doza neteweyî ya Kurdan bi awayekî aktîv dianî pêş. Ew kadroyên vê komeleyê bûn ku di salên 1918 - 1919-an de kovara navdar ya "Jîn"-ê derdixistin. Heye ku nivîsevan di wergerê de şaşî kiribe û ji vê komeleyê re "Komeleya Kurdistanê" gotibe.

6 - Partiya Wêkheviyê, ango "Müsavat Fırkası" ya paşverû ku berî biserketina şoreşa sosyalîstî-yê li Azerbaycanê li ser hukim bû.

7- Aleksandropol: Demekê ji vî bajarokî re Gûmfî di hate gotin. Lê niha jê re Lenînekan dibêjin. Ew dikeve aliyê rojavaya bakurê Rewanê û jê bi qasî 40 kîlometreyan dûr e.

8- Bi qasî ku tête zanîn, Yaşar Xanim ne mermal û mirova Ihsan Nûrî Paşa ye.

9 - Ev pirtûk cara pêşîn di kovara "Hêvî" ya Enstîtuta Kurdî ya Parîsê de, beş bi beş di pênc hejmaran de hate belav kirin (binihêre: Hêvî, hej. 2/1984, rûp. 17 - 28, hej. 3/1985, rûp. 25 - 38, hej. 4/1985, rûp. 15 - 26, hej. 5/1986, rûp. 25 - 40, hej. 6/1987, rûp. 27 - 39). Bi dû re Pereş ew ji zîmanê kurdî û farisî wergeraniye zîmanê firansî û di bin sernavê "La Révolte de Agridagh "Ararat", éd. Agrî, Genève - 1986, 195 p." de daye weşandin. Lê heçî orjînalên wê yên bi zaravayê kurdî-ya jêrîn û bi zîmanê farisî ne, heta niha li çu cîhî nehatiye çap û belav kirin.

10 - Hukûmeta Tirkîyê di gulana 1928-an de, ji bo ku gel bixapîne û bi vî rengî serhildana Agiriyê qels bike, qanûneke lêborînê derxist. Lê ji ber ku xelqê vîlîk, dek û dolabên hukûmetê ji nêzîk ve nas kiribûn, kesî guh nedayê. Wê di nav gel de çu rewacek jî nedît. Navê vê qanûna han, ne wek nivîsevan dibêje, "Qanûna lêborîna şoreşgêrên Kurd" e. Lê belê navê wê yê rastî ev e: "Qanûna di derheqa paşdeavêtina ceza û teqîbatên curm û tawanên li hin wîlayet û qezayên herêma Rojhelat, ya 7-ê gulana 1928-an û bi hejmarê 1239".

11 - General Bextîyar, ango general Têmûr Bextîyar. Bi xwe generalkî destbixwîn e û muxalefeta Îranê ew "Adolf Eichman yê Îranê" bi nav dikir. Di serdema xebata ji bo serbixwebûna Azerbaycana Îranê de (1944 - 46), bi payeya sergerdî (tac û stêrkek, Binbaşî) ji yekeyeke leşkerî ya rejîmê re fermanderî kiriye û bi qirkirin û vebirînen hovîtiyê rabûye. Piştî ku vegehiya Taranê, di zemanekî kurt de giha payeya generaliyê. Wî, wek fermanderê tîpeke (Tuğay) tankan li rojavaya Îranê, di kûdetaya bi destê CIA-yê de ku tebaxa 1953-an li dijî Dr Musedîq li dar ket, roleke mezîn lîst. Ji lewre jî Şah Mihemed Rîzayê Pehlewî ew kir waliyê leşkerî yê Taranê û bi vî rengî ew bû xwedî desthelatdariyeye yekcar bê sînôr. Di dema wî de Taranê rojên ewçend xwînawî di dîroka xwe de nedîtibûn. Kolanên wê her roj bi xwînê dihatin av dan, zîndan bi dehhezaran dijber û muxalîfên rejîmî ve hatin dagirtin û bi hezaran kes jî bê şîn û şop wînda bûn. Di sala 1957-an de, gava ku SAVAK resmî hat da-

mezrandin, Şah vê carê ew kir serekê SAVAK-ê. Piştî demekê nakokî di navbera wî û şah de peyda bû. Ev nakokiya han bi wextê re gelekî tund û tuj bû. Di navbera pêgir û hevalbendên wî û Şah de, hem li Taranê û hem jî li gelek bajarên din şer derket. Xwîna hevûdu rijandin. General Têmur Bextiyar, ji bilî generalî û desthelatdariya xwe, ew serekeşîrekî zor î Bextiyaran jî bû. Tevgerêdanên wî yê xurt di gel feodaltî û olgarşiyê hebû. Ew di dawiyê de naçar ma ku terka Îranê bide û li Ewropayê di surgûnê de bijî û herweha di surgûnê de muxalefetekê li hember Şah pêk bîne. Demekê li Swîsrê jiya û piştê di gel Îraqê li hev hat û çû li wir bû penaber û li wê jî xwe re baregehê danî. Lê dawiya dawî, her dîsan bi destê rêxistina ku wî bi xwe tevna wê danîbû û ew bi rêk xistibû, di 1970-î de li nêzîkî Bexdayê di dema raw û nêçîrê de hat kuştin.

12-- Tumen: Yekeya perên Îranê.

13- General Bextiyar di sala 1961-an de ji karê serekîtiya SAVAK-ê hat bi dûr xistin.

14- Herçendî nivîsevan vê pirtûkê bi "Rîşenîjadî Kurd" nav dike jî, wergera wê ne serrast e. Me li vir ew sernav li gor orjîna farisî, ku "Tarîx-ê Rîşeh-ê Nejadî-yê Kord" e, wergerand û ew bi "Dîroka rehên nijadî yê Kurdan" nav kir. Ev pirtûka han cara pêşîn wek benedekê zincîreyî di sala 1946-an de di kovara "Kûhistan" de, ku li Taranê hem bi zimanê farisî û hem jî kurdî derdiket, hatiye belav kirin (binihêre: Kûrtlerin Kökeni, r. 8, Stembol 1977). Lê ew piştê wek pirtûkê cara pêşîn di sala 1955-an de li Taranê bi zimanê farisî, di bin navê "Tarîx-ê Rîşeh-ê Nejadî-yê Kord" de û bi alîkariya Civata Îrannasiyê de hatiye weşandin. Bi dû wê re jî Dr Muftîzade ew wergerandiye kurdî û di kovara "Kordestan"-ê de, ku li Taranê ji aliyê rejîma Şah ve ji bo propagandê dihat derxistin, wek benedekê zincîreyî di 107 perçeyan de hatiye belav kirin. Perçeya pêşîn di hejmara 1-ê (6.5.1959) û ya dawîn jî di hejmara 111/8-an (28.6.1961) de hatiye weşandin (binihêre: ISK's Kurdish Bibliography Nr 1, Vol. B, rûp. 442, Asterdam 1968). Li Tirkîyê jî M. Tayfun ew wergerandiye zimanê tirkî. Ew di bin navê "Kûrtlerin Kökeni" de ji aliyê "Yöntem Yayınları" ve di sala 1977-an de li Stembolê hatiye weşandin.

15- Li gor agehî û enformasyonên ku di "ISK's Kurdish Bibliography" de hatine nivîsîn, libek ji pirtûka "Tarîx-ê Rîşeh-ê Nejadî-yê Kord" di pirtûkxaneyê "International Society Kurdistan" li

Amsterdamê de heye, ku ji aliyê nivîsevanê wê ve ji Basil Nikitine re hatiye diyarî kirin (binihêre: Her dîsan di afirandina jorîn de, rûp. 442). Gelo destnîvîs û îmza bin wan çend rêzan de jî sexte ne yan na? Ev pirs pêwîstî lêkolînê ye.

16- Nivîsevan di orjîna vê bendê de sernavê vê pirtûkê "Rûdawekan" bi nav dike. Heçî tîştê ku ji me re diyar e, ew e, ku lîhsan Nûrî Paşa ev pirtûka xwe bi du zimanan nivîsiye, bi farisî û kurdî. Wî ya kurdî hem bi zaravayê kurmançî, angokurdiya jorîn û hem jî bi kurdiya jêrîn nivîsiye. Ya kurmançî bi sernavê "Serhîlanîna Agrî" bi nav kiriyê. Lê ji ber ku me sernavê guhartoya bi zaravayê kurdiya jêrîn bi esehî nedizanibû û herweha me ev benda nivîsevan veguhastibû zaravayê kurmançî, çêtir bû ku em sernavê wê jî li gor orjîna wê binivîsîn.

17- Herçendî nivîsevan sernavê vê pirtûkê wek "Be serhatê Min" dinivîse jî, me ew li gor orjîna wê, ku "Jiyana Min" e, nivîsî.

18- Herwekî ku li jorê jî hat gotin, heya niha ji van herdu pirtûkên ku lîhsan Nûrî Paşa ji dost û biraderên xwe yê herî nêzîk re gotiye ku yê min in, bi tenê yek hatiye çap kirin. Ew jî pirtûka "Serhîlanîna Agrî" ya ku lîhsan Nûrî Paşa bi zaravayê kurmançî nivîsandiyê.

19- Li gor agehiyên kovara "Hêvî" (hejmar 2, sal 1984), Yaşar Xanim di sala 1984-an de jî hîn sax bûye. Wê çaxê temenê wê bêtirî 80 safî bûye û li Taranê tevî zirkeça xwe Zehra dijiyaye.

Herweha Yaşar Xanimê jî pirtûkek nivîsiye, ku sernavê wê "Çîroka Jiyana Min" e. Lê belê, agehiyên pêşkêşkirî me jê serwext nakin ku ka wê ew bi çî zimanî nivîsiye.

20- Di gel vê bendê û di vê hejmara kovara "Rewşenbîrî Niwê" de çu wê ne nehatine belav kirin. Heye ku redaksiyon û birêvebirên kovarê pêwîst nedîtîbin wê wêneya ku nivîsevan jê behs dike, çap bikin.

21- 25 adar 1976, beranberî 24-ê rebûlêwwe-la 1397-ê koçî (hîcrî) û beranberî 5-ê ferwerdîna 1355-ê koçî hetavî (hîcrî şemsî) û herweha beranberî newroza sala 2588-ê kurdî ye.

22- "Behîştî Zehra" navê goristaneke mezin û navdar ya Taranê ye û nêzîkî 30 - 40 km li başûra wê ye.

ULUSLARARASI GELİŞMELER VE ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞIMIZ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

Alan RONA

Dünyamız bir bütün olarak hızla değişiyor ve sosyo-politik planda her zamankinden daha fazla çeşitlilik kazanıyor. Bu nedenle günümüzdeki devrimci mücadele süreci çok sayıda somut sorunu içermektedir. Bu somut sorunlar kendi içinde daha derin bir incelemeyi ve teorik değerlendirmeyi, birçok soruna ilişkin olarak da strateji ve taktiklerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü ulusal ve toplumsal devrimlere ya da süreçlere ilişkin kimi formüller, yakın bir geleceğe kadar geçerli olmalarına rağmen, ancak içinde yaşadığımız dönem ve koşullarda farklı biçimler ve içerikler almışlardır.

Günümüzde gerek kapitalist gerek sosyalist sistem içinde olsun yeni olguların oluştuğu bir gerçekliktir. Şüphesiz ki, bu olgular yakın bir dönemin ortaya çıkan kimi toplumsal-politik perspektifleriyle, örneğin: "Perestroyka" ya da "Glasnost"la aniden oluşmuş şeyler değildir. Bugünkü olguların geçmişteki ekonomik, politik, kültürel olgularla sıkı bir bağlantısı vardır. Burada asıl üzerin-

de önemle durulması gereken husus, sorunların özünü ve çözüm yollarını incelemek ve gerçekten değişmekte olanı görmektir.

Biz bu yazıda somut olarak, bütün dünyanın dikkat merkezi durumuna gelen sosyalist ülkelerdeki değişimi, gelişimi ve evrensel plandaki etkilerini kısaca ele almak istiyoruz.

Son yıllarda sosyalist ülkeler, beklenmedik ani toplumsal ve siyasal değişiklikler nedeniyle yeni sorun ve görevlerle karşılaşıya geldiler. Bir bütün olarak gelişmeler, sosyalist hareketin nicel ve nitel olarak yeni bir evreye girdiğini göstermektedir. Bu gelişmeler, doğal olarak var olan siyasal, ekonomik ve askeri dengelerin önemli bir oranda değişime uğrayacağını gösteriyor.

Yaşadığımız yüzyılın büyük devrimci dalgaları, 20.yüzyılın dünya ölçüsünde sosyalizmin zaferi ile sona ereceği umudunu veriyordu. Ancak sosyalizmin kendi iç sistemindeki var olan bir kısım sorunları aşamaması, bu anlamda kendini yenileyememesi, ciddi toplumsal

tıkanmalara neden olmuş ve bu çözüm-süzlük beklenen evrensel zaferi şimdi-lik de olsa uzak bir geleceğe bırakmıştır. Bu tarihsel olgu, genel olarak devrimci hareketin yeni ve çetin bir döneme girdiğini gösteriyor. Devrimciler bu olup-bitenler karşısında, yeni ideolojik-politik tespitler yapma durumundadır- lar.

Bugün burjuva ideologları, sosyalist sistemin ve ona bağlı olarak da dün-yadaki sosyalist hareketin "çöktüğünü" "Marksizmin iflas ettiğini" iddia edi-yorlar. Bu menşei meçhul olmayan kehanetlerin yeni ortaya çıkmadığı, sos-yalizmin daha teori halindeyken ileri sür-üldüğü bilinmektedir.

Sosyalist hareketin devrimci süreçteki tarihsel yeri, sömürü düzenine karşı bir alternatif öneren tek politik güç olma-sıyla belirlenir. Daha açıkçası sosyalizm, kapitalist sömürünün ve burjuva ahlakı-nın reddi olarak ortaya çıktı. Kökleri tari-he uzanan büyük, bazen dramatik zorluklara rağmen, sosyalizm belli alan-larda hiç şüphesiz ki başarılı gelişmeler gösterdi. Ekonomide, eğitimde, askeri ve sosyal alanlarda önemli başarılar elde edildi. Sosyalizmin hangi badirelerden geçtiği dikkate alınırrsa, özellikle de emperyalizmin enkaz haline getirdiği topraklarda inşa edilen bu başarıların önemi daha iyi kavramılır.

Burada asıl önemle üzerinde durul-ması gereken nokta, mevcut sosyalist ül-kelerin devlet, ekonomik ve sosyal gelişmelerinin tarihini bugünün koşulla-rına göre yazmanın doğru olmadığıdır. Olayları, mevcut gelişmeleri, geçilen yol-un bütünlüğü içinde, bütün çelişkileri-yle görme, yorumlama ve analiz etmek gerekir. Kısacası gelişmeleri ekonomide olsun, sosyal, politik ve başka alanlarda olsun, neden- sonuç ilişkisini, somut tarihi sürecin karmaşıklığı içinde görüp değerlendirmek gerekir. Yoksa bugü-nün yumuşama sürecinin yarattığı rahat

koşullarda, Birinci ve İkinci Dünya sa-vaşlarının felaket ortamını yargılamanın fazla bir önemi yoktur.

Ancak, bugünün ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlerinin, farklı anlayış ve değişimleri zorunlu kıldığı ise bir ger-çektir. Bu aslında sosyalizme yabancı bir anlayış değildir. Çünkü sosyalizm değişim ve gelişim yeteneğine sahip bir toplumsal sistem olarak bilinmektedir. Nitekim, bugün sosyalist ülkelerdeki gelişim ve değişim gözlemlendiğinde, si-yasi, ekonomik ve kültürel sorunlar alabildiğine tartışılmakta ve çözümleri doğrultusunda da dünden farklı norm-lar oluşmaktadır.

Bu alanda kitleleri ilgilendiren tüm sorunların çözümü için yapılacak herşey-in onlarla birlikte tartışılıp çözüme ka-vuşturulması doğrultusunda ilk açılımı sağlayan M.Gorbaçov, gelişmeleri şu sözcüklerle ifade ediyor: "Belirli bir aş-a-madan sonra (özellikle 1970'ten sonra) ülkenin gelişme hızı iyice düşmeye, zor-luklar ve çözülmemiş sorunlar birik-meye, tıkanıklık ve sosyalizme yabancı şeyler ortaya çıkmaya başladı. Bütün bunlar ekonomiyi, sosyal, kültürel ve düşünsel yaşamı ciddi biçimde etkiliyor-du." Şüphesiz ki Gorbaçov'un bu tespit-leri salt Sovyetler Birliği ile sınırlı değil, tüm sosyalist ülkelerde belki de daha fazlasıyla sözkonusu olan olgulardır.

Somut olarak durum, sosyalist ülke-lerin yeni sorun ve görevlerle karşı karşıya geldikleridir. Sosyalist ülkelere karşı ol-dukça etkin psikolojik savaş geliştiren emperyalizm ve bunları destekleyen bazı karanlık odakların faaliyetlerinin toplumdaki etkinlikleri yadsınmamakla beraber, gelişmelerde belirleyici rol oynayan faktörler hiç şüphesiz ki, bu ül-kelerdeki partilerin toplum yaşamını deforme eden, toplumsal ilişkileri bo-zan, toplumsal mülkiyetten çalma, moral normlarını kabaca çiğneme gibi

sosyalist ilke ve ahlak normları ile bağdaşmayan tutumları olmuştur.

Bugün hiç olmazsa artık "yeni yapılanma" ile birlikte, sosyalist ülkelerde olgular üzerinde açıkça konuşuluyor, olgular artık kendi adlarıyla adlandırılıyor, örneğin: Sistemdeki deformasyonlar, bürokratlaşmanın yarattığı hantallıklar, çok katı merkezîyetçilik v.b. olgular toplum tarafından yargılanabiliyor.

Kuşkusuz, reform planındaki gelişmeler iyi gözlemlendiğinde, her sosyalist ülkenin kendi özelliklerine göre bir seyir izlediği, bunlardan herbirinin yeni gereksinimleri, kendine özgü anlayış ve koşullarla çözmek istediği görülmektedir. Bazı ülkelerdeki değişimlerin giderek olumsuz boyutlara varması ise, uluslararası devrimci harekette ciddi sorunlar yaratmaktadır. Örneğin: sosyalizm, komünizm ve giderek halk sözcüklerinin parti isimlerinden kalkması, hatta bunların tümenden toplumsal yaşamdan sökülüp atılması doğrultusundaki eğilimler, şüphesiz ki, yaşayan sosyalizm için ciddi olumsuzluklardır. Her kitle hareketinin mutlaka doğru hedeflere varacağını bir güvencesinin olmaması dikkate alınrsa, bu eğilimdeki gelişmeleri beklemeden alkışlamanın ya da onaylamanın "mahzurları" ileride ortaya çıkabilir. Çünkü yaşadığımız tarihsel süreçte, çok boyutlu alt-üst oluşları barındıran bu geçiş döneminin, nasıl bir sosyo-politik formasyonla sonuçlanacağı konusunda bir yargıda bulunmak oldukça güçtür. Çünkü iktidara en yakın olan muhalefet güçlerinin, toplumu yeni politik reformlar doğrultusunda demokratik ve sosyalist bir değişime götüreceği herhangi belirlenmiş bir görüş ya da programları görülmemektedir. Bu nedenle harekete geçen geniş halk kesimlerinin uzun erimde sosyal politik taleplerini karşılayacak toplumsal bir ekonomik stratejinin olmayışı, toplumda sonu belirsiz ciddi kaoslara neden olabi-

li. İyi hatırlanacağı gibi, 1979 İran devriminin kitleliliği, herhalde bugün her sosyalist ülkedeki kitlese gösterilerin bir kaç misliydi. Ve ne yazık ki, kitlelere bağlanan umutlar, gerici mollaların mutlak diktatörlüğü ile sonuçlandı.

Sosyalist ülkelerin sayısız ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlarının bulunması ve bu sorunların kitlelerin iradesini alabildiğine sınırlayan uygulama ve monolitik yapılarla çözüme kavuşturulamaması yanında, iktidardaki komünist partilerin elli-altmış yılda kitleleri sosyalizm anlayışında ikna edememeleri, ideolojik-politik bakımdan kendilerini yenileyememeleri bugünkü bunalım sürecinin derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sosyalist demokrasinin sınırlarının açılmaması ve ona bağlı mekanizmaların işletilmemesi, katılımcılığın büyük oranda dışlanması, sorunların giderek ağırlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Bu nedenlerdir ki, bazı sosyalist ülkelerde kapitalizmin restorasyonuna yol açabilecek eğilimler güçlenmektedir. Bugün ortaya çıkmış olan deformasyonlara karşı büyüyen tepkinin nasıl bir seyir izleyeceği ise gerçekten merak konusudur. Halk hareketleri niteliğindeki bu potansiyelin yanlış kanallara yönelmemesinin fazla bir güvencesinin olmaması ise, durumu daha da vahimleştirmektedir. Bu, giderek büyüyen toplumsal muhalefete karşı, daha önceki Çin'de, son olarak da Romanya'da kitlelere karşı haksız bir zorun kullanılması ise, bu tür girişimlerin çözüm olmadığını göstermiştir. Kaldı ki, kitleler artık dünün baş eğer kitleleri de değildir.

Bugün sosyalist ülkelerde yaşanan olayları, bir kısım ülkelerde yaşanan konjonktürel durum nedeniyle ortaya çıkmış gibi göstermenin olanakları oldukça sınırlıdır. Her gün yaşanan bunalıma giderek yeni boyutlar kazandıran

bu olayların, daha derinlemesine analiz edilmesi gerekir. Çünkü dünya sosyalizmi ve özellikle de sosyalist ülkeler topluluğu toplumsal ve siyasal planda yeni bir evreye giriyor. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kimi sosyalist ülkelerde gelişme eğilimleri giderek sistemde bir farklılaşmaya yol açmaktadır. Örneğin: Polonya, Macaristan, Baltık ülkeleri, benimsedikleri çoğulcu siyasi sistemin toplumda yaratacağı hareketliliğin yanısıra, merkezi ekonomiyi tümden terk ederek, piyasa ekonomisi düzeni ile yeni bir biçim almaktadırlar. Bu gelişmelerin sosyalist sistemde yaratacağı transformasyonun etkileri şimdiden kendini duyurmaktadır. Bu nedenle sosyalist ülkeler açısından genel durumun kritik olduğu tartışmasızdır.

Devrimci hareketler, günümüzün kaçınılmaz gerçekliklerini gözönünde bulundurarak, çağın gereksinim ve olanaklarına uygun bir biçimde kendilerini değiştirmek ve geliştirmek zorundadırlar. Daha açıkcası sorun, karşılıklı kalınan bir dizi teorik ve pratik çözümü gerektiriyor. Çünkü sosyalizm dışı güçler, bu sorunların çözüme kavuşturulmaması olmasından yararlanıyorlar; bunları, kitleleri etkilemede önemli bir propaganda unsuru yapabiliyorlar.

Emperyalist ülkeler, günümüzde her ne kadar soğuk savaşın sona erdiğini ilan ediyorlarsa da, psikolojik savaşı geliştirerek ideolojik savaşın konseptlerini değiştirerek gerginliği tırmandırma çabası içerisindeyler. Düne kadar tüm toplumsal-politik sorunları hep Moskova'nın "parmağına" "Sovyet yayılcılığı" heyulasına ya da "Kübalıların komplosuna" bağlayan bu güçler, şimdi de, sosyalizm "özgürlüklerin baskı altına alınmasıdır" sosyalizm "ekonomik çöküştür" "kapitalizm özgürlük ve kurtuluştur" kampanyasını alabildiğine yaymaktadır.

Bu yoğun propagandaya koşut olarak sosyalist ülkelerdeki kimi küçümsenmeyecek olumsuzluklar, örneğin: kitlelerin aktif katılımı ve inisiyatiflerini sağlayan geniş bir açıklığın olmayışı, aşağıdan gerçek bir denetimin yokluğu, eleştiri ve özeleştiri düzeyinin çarpıklığı ve tutarsızlığı, sözlerle eylemler arasındaki uzaklık, sosyal yozlaşma, sorumsuzluk, kariyerizm v.b. olumsuz etkenler de çoğu insanda beklenmedik "sarsıntılar" yaratabilmiştir. Gelişmeler giderek kimi "devrimci" insanı da artık kapitalizmin savunma yarışına soyundurmuştur. Bu demoralizasyona uğrayan gönüllü savunucular, kapitalizmin "dinamik bir gelişme perspektifine sahip olduğunu" onun "hümanistleşmesinin" olanaklı olduğunu, artık kapitalizm karşısında herhangi bir "alternatifin" kalmadığını ileri sürmekten büyük bir "mutluluk" duymaktadırlar.

Bizim inancımıza göre, eşit ve sömürsüz bir toplum ideali olan sosyalizm, kolay kolay insanlığın gündeminden kalkmaz. Hiç şüphesiz ki, sosyalizmin tarihi kapitalizme kıyasla oldukça kısadır. Eski toplum düzeninin yeni bir toplumsal ve siyasal anlayışa göre değiştirmeyi amaçlayan sistemin olgunlaşması ve gelişmesi elbetteki zaman alacaktır. Bütün toplumsal sistemler incelendiğinde, iç süreçleri ve mekanizmalarının karmaşıklığını, dalgalılığını görürüz. Sosyalist sistemde de doğal süreç bundan farklı değildir. Eğer yanlış algılanma sonucu sosyalist sistemin iç işleyişi idealize edilmezse, örneğin: Sosyalizmde üretim ilişkileri gelişen üretici güçlerle kendiğinden uyum içine giriyor, planlı ve dengeli bir kalkınmayı kendi kendine ayarlıyor gibi ve buna bağlı olarak da, genel siyasi ve toplumsal sorunların çözümü için de aynı şeyler iddia ediliyorsa, bu ütopyanın toplumsal gerçeklikle ilişkisinin olmadığı kesindir. Açıkcası, yaşanan sosyalizmin geliştiril-

mesi, yenilenmesi yerine, zorlama formüller ve şemaların sosyalizm yerine geçirilmesinin sonuçları ortadadır. Bu durumun, doğal olarak çağdaş sosyalizmin sorunlarının yaratıcı biçimde işlenip geliştirilmesini nasıl engellediği ise bilinmektedir.

Bu nedenle "Perestrojka" aslında sosyalistlerin, mevcut durumdaki değişiklikleri zamanında görebilme, gerçekleri göğüsleyebilme yeteneğinin bir ifadesi olarak kavranmalıdır. Bugün sosyalizmin gelişmesindeki dinamik süreçler, toplumun yeni çağdaş anlayışa göre kurulmasını alabildiğine hızlandırma ve sosyalizmin dünyadaki gelişmeler üzerindeki etkisini güçlendirme görevini öne koymaktadır.

Sosyalizmin yeniden etkin bir konuma geçirilme olayı, tarihsel önemdeki sürecin, dünya devrimci hareketi üzerinde olumlu bir etki yapacağına inanıyoruz. Çünkü en başta sürecin kendisi, dogmatizmin ve diğer toplumsal gelişme önündeki engellerin sökülüp atılmasını zorunlu kılmaktadır. Sorunların üzerini açmanın ise, sosyalizme hiçbir şekilde zarar getirmeyeceğine, İlkesel olarak, gerçeğin ve açıklığın uzun erimde en iyi politika olduğuna inanmak gerekiyor. Çünkü sorunları açığa çıkartmak ve ele almak, onları çözmeye yolunda en gerçekçi yaklaşımdır. Lenin'in belirttiği gibi "kendimizi aldatmamak, tersine ne varsa onun varlığını açıkça kabul etmek cesaretini göstermeliyiz". Şematik, gerçeklerden kopuk yapıları kırıp atmaksızın, pratikte doğrulanmayan ya da nesnel bakımdan durgunluğa neden olan çarpık ilişkiler sökülüp atılmadan devrimci bir yenilenme olanaklı değildir. Bu nedenle sosyalist ülkelerin gerçeklerini yanlış yansıtmış ve gelişmelerine zarar vermiş olan olguları hiçbir çekince koymadan tartışmak gerekir. Sosyalist ülkelerdeki değişiklikler değerlendirilirken, sosyalist gelişme sürecinin eşitsiz ol-

duğunu, büyük başarılar yanında ciddi yanlışlar ve doğru gitmeyen şeyler bulunduğunu ancak bu bağlamda ele alınabilir.

Teorideki doğruların somut hayatla her zaman bire bir çakışmaması, uzun bir geçiş süreci içinde zikzakların yaşanabileceğinin kaçınılmaz olduğu gerçeği, teorinin inkarına neden olmalıdır. Sovyetler Birliği'ndeki gelişmenin diğer sosyalist ülkelere göre daha etkin ve yapıcı olmasının nedeni de bu olsa gerek. Bugünkü süreci doğru olarak ortaya koymak, bunları benimsemek ve bilinçli olarak geliştirip biçimlendirmek ancak, yenileşmenin mantığına ve ruhuna uygun olabilir. Bu yenileşme sürecinin, köklü değişiklikleri gerektiren bir dönemi kapsayacağı ise muhakkaktır. Bu sürecin zaman zaman çelişki ve güçlüklerinin olacağı kesindir. Ancak, yeni tarihsel koşullarda sosyalizmin yenilenme ve ileriye götürülmesi de bunun başarısına bağlıdır.

Gelişmelerin Olası Etkileri

Son bir yıl içerisinde dünyada meydana gelen bir dizi olay, var olan siyasi, ekonomik ve askeri dengelerin önemli bir oranda değişmeye yüz tuttuğunu gösteriyor. Gelişme ve değişmelerin hızı, olayların gerçekçi bir yorumunu güçleştiriyorsa da, mevcut dalgalanmanın ve kaynaşmanın ciddi yeni değerlendirmeler yapmanın gereğini ortaya koyduğu bir gerçektir.

Önümüzdeki dönemde dünyanın alacağı siyasi şekil ve yeni konjonktürün ulusal kurtuluş savaşımızı nasıl etkileyeceğini değerlendirmek ve ona göre yeni politikalar üretmek ise bir zorunluluk olsa gerek.

Bugün sosyalist ülkeleri saran reform dalgasının bazı ülkeleri ciddi sayılabilecek bir değişim süreci içine sokmuştur.

Bu ülkeler benimsedikleri çoğulcu siyasi sistem ve piyasa ekonomisi düzeni ile, yeni bir biçim almaktadırlar. Sovyetler Birliği dahi, "Ortak Avrupa Evi"nden ve kendisinin de bu toplulukta yer alma arzusundan söz ediyor.

Gelişmelerin en önemli sayılabilecek alanı ise, askeri paktların stratejileri ve güvenlik kavramlarındaki değişmelerdir. Bugün NATO ve -Varşova Paktlarının askeri önemi artık tartışmaya açılmış bulunuyor. En azından şimdilik ikisinin de eski katı konseptleri değişime uğrayacağı benzetilmektedir. Her ne kadar ABD'nin yayılma ve hegemonya stratejisi ciddi bir değişime uğramamış olsa da, gelişmelerin zamanla onu da etkileyeceği ya da etkisiz bırakacağı, ya da onun dışında yeni güç odaklarının oluşacağı muhakkaktır.

Burada önemle dikkat edilmesi gereken nokta, oldukça ileriye götürülen yumuşama sürecine rağmen, savaş tehlikesinin tümünden ortadan kalktığına iddia etmenin olanaksızlığıdır. Çünkü barış tüm insanlığı ilgilendiren bir sorun olmasına karşın, bunun kimi özgül yanları da vardır. Savaş tehlikesi emperyalizmin özünden, tekellerin karlarını artırma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, "büyük" savaşlar olmasa dahi, emperyalist gericilik tek tek ülkelerde devrimci sürecin önünü almak için beklenmedik serüvenlere başvurabilir. Çoğu Latin-Amerika ülkesinde olduğu gibi, emperyalizm, öteki ülkelerin içişlerine karışma, karşı-devrimi doğrudan destekleme araçlarına her an başvurabilir. Bu çevrelerin, kendi iradesini tüm öteki ülke ve halklara dayatma ve tarihin gidişini geri döndürme doğrultusundaki çabalarından vazgeçmelerini beklemek büyük safdillik olur. Örneğin: Yumuşama sürecinin görünürde alabildiğine hız kazandığı dünyamızda, ABD'nin askeri müdahaleleri gündemde tutma histerisinin bazı çevrelerce anlaşılması zor da

olsa, bu tutumun yukarıdaki belirlememizle uygunluğu ortadadır. Son Panama müdahalesinin dünyada büyük şaşkınlık yaratması için bizce ciddi bir neden yoktur. Çünkü, ABD Dışişleri Bakanı James Baker, daha 4 Ekim 1989 günü Senato'da yaptığı konuşmada aynen şunları söylemiştir: "Birleşik Devletler, Amerikan kuvvetlerini kullanmak opsiyonunu saklı tutmaktadır. Bu opsiyon hiçbir zaman terk edilmiş değildir. Ancak Amerikan kanının dökülmesi söz konusu olacaksa, Başkan'ın görüşü, bunun kendi uygun göreceği zamanda yapılmasıdır."

ABD Dışişleri Bakanı'nın sözleri, herhangi bir yanlış anlamaya yer bırakmayacak kadar açıktır. Eğer bir ülke yöneticileri, politikalarını ABD çıkarlarına uygun düşmeyen bir çizgide tutmaya devam ederse, o yöneticilerin icabında zor kullanılarak, yerlerinden uzaklaştırılmaları olağan bir gelişme sayılacaktır. Sözün kısası, tutum ve davranışları ABD'nin çıkarları ve hegemonyası ile uyum olmayan ülkeler, bir askeri müdahale de dahil olmak üzere ciddi bir tehlike ile karşılaşıyorlardı. Bugün Nikaragua'ya karşı kontra çetelerini yeniden harekete geçirmesi, El Salvador'un diktatör yönetimini ayakta tutma operasyonlarını ayan beyan Bush'un ağzından ilan etmesi, ABD emperyalizminin global stratejisinin içyüzünü açığa çıkarmaktadır. Bu strateji, sözüm ona dünyada gerginliğin azaldığı, belli bir yumuşamanın sağlandığı ve görece askeri güç dengesinin gündemleştiği koşullarda, gelişmeleri provake etmek isteyen güç merkezlerinin amacı değil midir? Tarihi, küçük ve güçsüz ülkeleri, halkları, ulusları ezmekten ibaret olan emperyalizmin, şimdi "özgürlük" , "insan hakları"ndan dem vurmamasının hiç bir inandırıcılığı varmıdır?

Dünyamızdaki bu ikili gelişmenin, Kürt ulusal hareketini ve Kürdistan'ı

egemenlikleri altında tutan ülkeleri nasıl etkileyeceği ise, şüphesiz ki, önemle üzerinde durulması gereken bir sorundur. Bugün iki sistem arasındaki gelişmelerden en fazla etkilenecek olan ülkeler arasında, Türkiye'nin olacağını söylemek bir kehanet olmasa gerek. Şimdiye değin, jeo-politik konumuyla "NATO'nun kalesi" misyonunu kendine yakıştıran Türkiye'nin bu konumu, doğal olarak yerini -özellikle de Avrupa ülkeleri için- "artık taşınması gereksiz bir yük" değerlendirmesine bırakma olasılığı fazladır. Ayrıca, sosyo-politik konularında büyük farklar olmasına karşın, son siyasi gelişmelerle birlikte, kimi orta Avrupa ülkelerinin AT'ye üyeliği, Avrupa çevrelerinde Türkiye'nin üyeliğinden daha cazip olarak görülmektedir. Bu, AT'nin sınırlarının iktisadi, kültürel ve siyasal olarak Türkiye'ye önemli oranda kapanması demektir. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, bölgedeki ilerici gelişmelere karşı üstlenmiş olduğu bu uğursuz jeo-stratejik konum, önemini ister istemez önemli ölçüde yitirecektir. Ancak bunu, Türkiye'nin tümünden gözden çıkarılacağı anlamına getirmemek gerekir. Her ne kadar NATO çerçevesinde önemi azalsa da, bu, Türkiye'nin bazı emperyalist ülkelerle ikili anlaşmalar planında yeni serüvenlere doğru harekete geçmeyeceği anlamına gelmez. Kaldı ki, Türkiye'nin emperyalizme bağımlılığının yarattığı durumu mutlaklaştırmamak gerekir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemlerde, kimi alanlarda -özellikle de Kürt sorununda- bölgedeki yayılmacı emellerini bırakacağı oldukça şüphelidir. Ayrıca Pan-Türkist hareketlerin, giderek bölgede bir zemin arayışında olduğu da açıkça gözlemlenebilmektedir.

Ancak, bugün giderek kapsamı genişleyen yumuşama alanındaki gelişmeler ve ondan belli oranda etkilenecek olan Türkiye'nin eski askeri ve ekonomik

gücü bulamamasından dolayı, gücünden düşeceği ve kendisiyle hesaplaşmanın daha "rahat" olacağı ise kesindir.

Dünyada olup-bitenleri global açıdan değerlendirdiğimiz zaman ortaya çıkan tablodan Kürt ulusal hareketi nasıl etkilenecektir?

Daha şimdiden özellikle de Batılı ülkelerden kimi çevrelerce "telkin" edilen çözümler, Kürt sorununda kimi gelişmelerin işaretlerini vermektedir.

Uluslararası Dayanışmanın Kimi Yanları Üzerine

Dünyadaki gelişmelerin çok çeşitlilik kazandığı ve aynı zamanda birbirine bağlı yanlarının iç içe geçtiği koşullarda uluslararası dayanışmanın önemi giderek artmaktadır. Bu bağlamda, Kürt sorununun uluslararasılaşma özellikleri üzerinde kısaca da olsa durmak gerekir. Gelişen olaylar, yeni olgular derinliğine analiz edildiğinde, böylesi bir sonucu çıkarmamızı olanaklı kılan önemli bazı işaretlerin olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, sorunun enternasyonalize olma ya da dayanışma eğilimleri, hangi ilkeler temelinde gelişmektedir ona bakmak gerekir sanırız. Çünkü Kürt ulusal sorununun uluslararasılaşma olayını salt içinde bulunduğumuz zaman dilimine özgü bir olay olarak görmemek gerekir. Yüzyılın başlarında Kürt sorunu, boyutları bugünkünden daha kapsamlı olan çerçevelerde, büyük devletler tarafından tartışılmış, sorunlar, değişik perspektiflerde müzakere edilmiş ve Kürtlere kendilerince "layık" görülen önem verilmiştir. Çok iyi bilindiği gibi, soruna ilişkin gelişmeler her defasında, yine bu devletler tarafından Kürtlerin aleyhine, ama kendi çıkarlarına göre sonuçlandırılmıştır. Bu tarihsel olaylar, şüphesiz ki, Kürtlerin siyasi ve toplumsal konuları ile yakından ilintilidir.

Bugün de bizce aktüel olması gereken budur. Kürtler, kendi sorunlarında ne ölçüde inisyatif sahibidirler. Kürt sorunu uluslararası platformlarda tartışıldığında, Kürtler, ne oranda merkezileşebilmektedirler. Kürt halkının kendisini temsil edebilecek bir siyasi otoritesi mevcut mudur?

Bu sorular somut olarak cevaplandırılmadan, uluslararasılaşmadan beklenen sonuçları almak mümkün olamaz. Çünkü son yıllarda Kürt sorununa daha "sıcak" bakmaya başlayan ülkeler, Batılı kapitalist ülkelerdir. Bu ülkelerin, tarihte Kürt sorunu üzerindeki olumsuz etkileri yadsınamaz. Bu ülkeler her zaman, halkımızın bilincini olumsuz yönde etkilemeye, eylemlerini etkisiz kılmaya ve onların artan ilerleme ve özgürlük ve ulusal egemenlik istemlerini, kendi egemenlikleri ve onların siyasi-askeri müttefiki konumunda olan sömürgeci ülkelerin egemenliğine zarar vermeyecek bir çerçevede tutmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu politika, bölgesel planda kendi konumlarını stabilize etmek, etkinliklerini öne çıkarmak ve ülkemizi kendi aralarında paylaşan devletlere şantaj uygulamak şeklinde tezahür etmiştir.

Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, eğer halkımızı temsil edebilecek olan güç, geniş kapsamlı bağlaşıklar içinde politik-ideolojik ve moral bakımdan halkın yönetici gücü durumuna gelmezse, her zaman bu tür "tarihsel olaylar"la karşı karşıya gelinmesi kaçınılmazdır.

Son bir yıl içerisinde, Avrupa Parlamentosu, Fransız Özgürlük Vakfı, ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi İnsan Hakları Komisyonu ve Batı Avrupa Birliği Asamblesi Kürt sorununa ilişkin değişik düzeylerde bazı kararlar aldılar. Kürt ulusal sorununa ilişkin olarak bu uluslararası platformlarda alınan kararların niteliği bir yana, sorunun, özellikle

de Türkiye'nin bütün müdahale olanaklarını kullanmasına rağmen tartışılmasını olumlu karşılamak gerekir. Her ne kadar Kürt sorununda büyük tarihi ve baller taşıyan bazı Batılı ülkelerin sorununa yaklaşımını dikkatle izlemek gerekiyorsa da, şimdije değin "savunmasız halk" konumuna layık görülen Kürtlerin, bundan böyle sorunlarının kimi konjonktürel politikalara uygun olarak gündeme getirilmesini de, yadırgamamak gerekir. Çünkü yaşadığımız tarihsel süreç, bizi daha dikkatli, esnek olmaya ve sorunları daha geniş konumlarda ele almaya zorluyor. Bu nedenle de, bu platformları "ya beyaz ya da siyah" diye bölme eğilimine düşmeden değerlendirmek gerektiği inancındayız.

Kürt sorununun sınırlı sınırlar içerisinde tartışıldığı bu platformlardan en fazla yankı uyandıranı -özellikle Türkiye'de- 14-15 Ekim 1989 günlerinde Paris Kürt Enstitüsü ile Fransız Özgürlük Vakfının birlikte düzenlediği "Kürtler İnsan Hakları ve Kültürel Kimlik" konulu uluslararası Konferansdır. Avrupa'dan, Sovyetler Birliği'nden ve ABD'den bilim adamlarının, politikacıların; Türkiye, Irak ve İran'dan da çok sayıda Kürdün katıldığı Konferansa, Türk burjuva basınında geniş yer verildi. Uluslararası basın kuruluşlarının fazla üzerinde durmadığı Konferansın, Türkiye kamuoyunda yankı bulmasının en önemli etkeni şüphesiz ki, Fransa Devlet Başkanının eşi Danielle Miterand'ın ismi yanında, konferansa SHP'nin kararına rağmen, katılma "riskini" göze alan yedi Kürt asıllı milletvekilinin tutumu idi. Burjuva basını meşrebine uygun bir tutumla her zamanki gibi, sorunu D.Miterand'ın "şeytan"lığını ve SHP'li Kürt asıllı milletvekillerinin "bölücü"lüğünü ön plana çıkararak, olayın gerçek boyutları ile tartışılmasını bir ölçüde de olsa önlemeyi başarabildi sayılır.

Burada asıl üzerinde önemle durulması gereken nokta, Kürt ulusal sorununun uluslararası platformlarda tartışılmasında, Kürt politik hareketlerinin inisiyatif ve siyasi ağırlıkları sorunudur. Çünkü, Paris Konferansı sonrası, üzerinde en fazla durulan ve bir zaaf olarak telakki edilen konu, Kürt politik hareketlerinin böylesi bir uluslararası forumda çok örgütsüz, hareketsiz ve yetersiz kalmış olmalarıdır.

Konferansa Genel Sekreterlik düzeyinde katılan Kürt politik hareketleri, Konferansı değerlendiren genellelikle basit ayrıntılarda, esasa ilişkin olmayan yüzeyde kalan kimi şekli noktalarda itirazlarını yükseltmektedirler. Örneğin: Çağrının parti isimleri anılmadan kişilere yapılmasını ciddi bir politik tutum olarak değerlendiriyorlar. Örgütlerin bu itirazlarında samimi olmadıkları, eşsiz bir oportünizm sergiledikleri ortadadır. Çünkü çağrıyı alan "genel sekreterlerimiz" arkalarına bakmadan Paris'in yolunu tuttukları, kendilerini birleştiren, birleşik organları olan "Tevger"de böylesi bir uluslararası konferansın gündemini tartışmadıkları ve ortak bir tutum alma sorumluluğunu göstermedikleri bilinmektedir. Kürt halkının "kültürel ve ulusal kimlik" sorununun tartışılacağı bir uluslararası forumda gerekli olan bu asgari sorumluluğu esirgeyenlerin, sonradan sızlanmalarının hiçbir inandırıcılığı elbetteki olamaz. Kendilerinin hiç bir somut katkılarının olmadığı bir konferansta gösterdikleri dağınıklık ve pejmürdelik ise, "hareketlerimizin" hali pür melalini yeterince sergilemektedir.

Uluslararası ilişkiler, uluslararası platformlar şüphesiz ki, değişik derinlikler taşıyan, oldukça boyutlu sorunlardır. Ve doğal olarak, her uluslararası ilişkide neyin kazanıldığı, neyin yitirildiği tespiti, politik bir kuraldır. Kürt ulusal hareketinin enternasyonalize olduğu bir aşamada, bu boyutlu sorunlara

karşı etkin bir tutum almanın mevcut "örgütlerimizin" boyunu aştığı ise bir gerçektir. İşte asıl sorun burada başlıyor. Politik hareketler neden rahatlıkla bu tür uluslararası forumlarda edilgen bir konuma itilebiliyor, neden Kürt halkının geleceğini etkileyecek gelişmelerde Kürt hareketleri inisiyatifsiz kılınıbiliyor? Asıl üzerinde ciddiyet ve sorumlulukla durulması gereken unsurlar bunlardır. Kendilerinin değil katkılarının, haberlerinin dahi olmadığı, "olubittiyeye" getirilen "kör-topal" kararları ayakta alkışlamanın ise fazla onurlandırıcı bir yönü yoktur. Kürt hareketlerinin durumunu yakından izleyen ve bu konuda akıldanelik yapabilecek kadar kendini Kürtlere "dost" gören Fransız Bakan Dr.Kouchner'in "Çok zor biraraya geliyorsunuz. Aranızdaki ayrılıklar bizi üzüyor. Sizleri biraraya getirmek dağlarımızdaki taşları toplamaktan daha zor, bunu bilin!..." sözleri, şüphesiz ki Kürt politik hareketlerin içinde bulunduğu durumun doğruluğunu yansıtıyor. Ancak bu sözler, aynı zamanda Kürtlere nasıl bakıldığının ipuçlarını da veriyor. Ülkemizde önemli bir politik faktör durumuna gelen birlik sorununun artık, yabancı "dostlar"ımızı da giderek daha fazla rahatsız ettiği, ve onların da "iş"lerini zorlaştırdığı görülüyor.

Ulusal çapta ve uluslararası alanda her gün yeni mevziler kazanan Kürt hareketinin, canlanması ve kendi iradesini ve inisiyatifini kullanabilmesinin ön şartı, giderek dramatik bir boyut kazanan mevcut dağınıklık ve etkisizliğe son verecek, etkin ve birleşik bir ulusal otoritenin yaratılmasıdır. Çünkü halkımızı temsil gücüne sahip olabilecek böylesi politik bir merkez ancak; gelişmeleri zamanında görüp değerlendirebilecek, yeni olanaklardan anında ve azami ölçüde yararlanabilmenin koşullarını yaratabilecek ve belirli hedeflere ulaşmada sarsılmaz kararlılık gösterebilecektir.

PROF. LAZAREF İLE BİR SÖYLEŞİ

Bergeh: *Bilindiği gibi sizin Kürt Sorunu ve Emperyalizm konulu bir kitabınız yayınlandı. Emperyalist ülkelerin Kürdistanla ilgili güçlü istemleri vardı. Acaba ilgileri bugün de güçlü müdür ?*

Prof. Lazaref: 1920 yıllarına göre durum bugün daha değişiktir. Burjuva emperyalistlerin ve bölge devletlerinin baskı uygulayıp sömürdükleri ülkelerden birisi de Kürdistanı. O dönemde oyunlar büyük ölçüde İngiltere ve Fransa devletlerince oynanıyordu. Fransızlar İngilizleri ve İngilizler de Fransızları istemiyorlardı. Ancak bu iki emperyalist ülke bölgeye, kendilerinin dışında A.B.D.'nin girmesinden hoşnut değillerdi. Fakat bugün her üçü de adı geçen bölgedeki halkların haklarına kavuşmaları için çağrıda bulunuyorlar. Bugün uluslararası politika iki büyük devletin güdümündedir. Bunlar Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleridir. Perestroykadan önce Amerika ve Sovyetler Birliğinin ilişkilerinin gerginliği, birbirlerine daha çok zarar verme arzuları, onları Kürtlere yararlı olmaktan uzaklaştırıyordu. Bu gerginlikte Kürtlerin yararı yoktu. Perestroyka anlayışı dış politikamızda başarılı olursa, Sovyetler Birliği ve A.B.D. birbirlerine zarar verme anlayışından uzaklaştıkça, bu anlayış Kürtlere yarar sağlar. Eğer devletler

arasındaki ilişkiler yumuşak giderse (Fransa, İngiltere, A.B.D. ve Sovyetler Birliği gibi), kendileri küçük devletlere ve ezilen halklara karşı daha anlayışlı olmak zorunda kalırlar. Bunlar ezilenlerin başkaldırılarının güçlü olmasını istemedikleri gibi problemleri erken bastırabilmek için de onlara karşı daha yumuşak tavırlı olacaklardır kanısındayım.

Kürt sorununa mesafe aldırılmak için bugün daha çok dikkatli olmak gerekmektedir. Bakınız Fransa ne yapıyor? Fransız burjuva demokratik prensipleri ve kurtuluş anlayışı Kürtlere yardımcı gerektiriyor. Onlar da şimdi buna uygun hareket etmeye çalışıyorlar. Kürtlerin bu fırsatı kaçırmaması gerekir. İngiltere ve İtalya da yakınlık gösteriyor ve böylece Kürt sorunu giderek mesafe alıyor.

1920'ye dönelim. Fransa ve İngiltere Milletler Camiası'nda birinci rolü oynadılar.. Bugün Birleşmiş Milletler'de iki devlet değil, bütün devletler rol oynuyor. Bu da Kürt sorununun aşama sağlamasına olanak sağlıyor. Örneğin, Paris'teki konferans yüksek düzeyde değildi, normal ölçüler içinde idi. Buna karşın sesini tüm dünyaya duyurabildi. Uluslararası önemli bir etkinlikti. Fakat şimdi son söz Kürtlerindir. Onların kendi sorunlarını ve istemlerini dile getirmeleri gerekir. Kürt temsilcileri kanalı ile diğer devletlerle müzakere et-

mek zorundadırlar. Diğer devletler şimdi kimseyi Kürt temsilcisi olarak görmüyorlar, kimse Kürtleri temsil edemiyor.

Kürtlerin en büyük düşmanları yine kendileridir. Anlıyamıyorum; Kürtleri sevenlerin toplandığı binanın dışında ve kapısında siz diğer bir bölüm Kürtler, içerdekileri protesto ediyorsunuz. Kürtlerin arasındaki uyuşmazlıkların kısa sürede ortadan kalkacağına inanmıyorum. Onları bir araya getirecek ve koruyacak bir barınağa gereksinimleri vardır. Ne olursa olsun, altına sığınacakları bu şey bir çadır dahi olabilir. Ama bir sığınağa gerek vardır. 10.000 kilometrelik yolu gidebilmek için ilk adımı atmak gerekir. Sıra sizin son sözü siz söyleyeceksiniz.

Bergeh: *Uluslararası platformlarda ve Kürt ulusal kurtuluş mücadelesinde başlıca güçlük ve sorunlar nelerdir?*

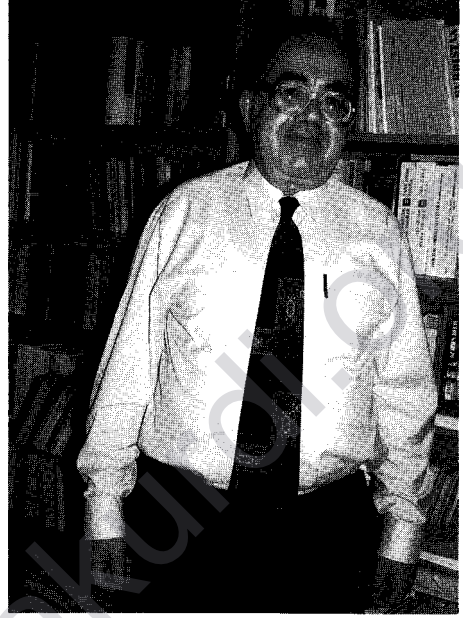
Prof.Lazaref: Kurtuluş mücadelesinin kendine özgü etnik bir rengi vardır. Toprağa kök salmış derin kökleri vardır. Şu noktalar dikkat çekicidir:

1- Kürtlerin bölünmüşlüğü çok belirgin bir eksikliklerdir.

2- Ulusal kurtuluş mücadelesi veren diğer halkların birlikte çalışan örgütleri, örneğin, Filistin'lilerin bir "Cephe"si, Kürtlerin ise pek çok örgütü var.

3- Dünyamızda ulusal kurtuluşunu elde etmemiş büyük uluslar çok azdır. Çok nüfuslu halk olarak kurtulmamış sadece Kürtler var. Bu özellik gösteriyor ki Kürt sorunu yakında uluslararası bir sorun olacaktır. Kürtler için nüfusun çokluğu bir avantajdır. Bakınız Filistinlilere, birçokları asimile oldu, zaten tümü 3-4 milyondur. Oysa Kürtlerin 20-25 milyon olması önemli bir faktördür. Artık dünya kamuoyunun Kürt ismini tanıması ve kabullenmesi gerekir. Bu da raslantı eseri olmaz. Bu bir gündem ve süreç meselesidir.

Bergeh: *Birçok kaynaklarda Kürtler için, "dostu olmayan bir ulustur" deniliyor, siz buna katılıyor musunuz?*

Prof. Lazaref: Doğru değildir. Dönem değişmiştir. Lozan dönemini değil, yeni bir dönemi yaşıyoruz. Hükümetler yalnız başına karar veremiyorlar. Kürtler esnek olmak zorundadırlar. Fransa Kürt sorununu hafife alamaz. Fransayı yönetenler burjuva olsalar bile, Kürtler katı olmadan, daha rahat hareket edebilmeye yetisine sahip olabilmeli ve bu yaklaşımdan yararlanabilmelidirler. Amerikan Kongresi de değişiyor. Bütün bunlardan sonra;

A- Olaya çok yönlü bakmak gerekir.

B- Dünya kamuoyunun görüşleri dikkate alınmalı, demokrasiden yana, çevre korumacı ve politik güçler Kürt sorununa bugün dostça bakıyorlar.

Ülkelerin hükümetleri dışında ülke halklarını kazanmanın önemli bir faktör olduğu da bir gerçektir. Kürtlerin dostları olmadığına inanmıyorum. Bu zamana ve koşullara bağlıdır. Sorunun gelişmeler göstereceğinden ümitvarım.

REFORMEK PÊWÎST E

Hin bîr û hizrên li ser pirsên rêziman û rastnivîsîna kurdî

(III)

Reşo ZÎLAN

Herwekî tête zanîn, di hejmara 2-an ya **BERGEH**-ê de, me li jêr xala 8-an dest bi rastnivîsîna daçekan kiribû û di vî warî de ji hin qaîde û awayên rastnivîsînê kat kiribû. Lê ji ber tunebûna cîh, me nedikarî em van çend tiştên jêrîn jî bi ser ve zêde bikin.

Di zaravê kurmançî de hin devok hene ku ser û guhên daçekan dişkênin. Wan bi awayekî tam bi lêv nakin, nîvcî dihêlin. Bi vî rengî daçekan birîndar dikin û seqet dihêlin. Ew vê serûguhşikandinê û seqethîştinê ne bi tenê di zimanê axaftinê de, herweha di zimanê nivîsandinê de jî dikin. Ji vê bûyerê re nimûneya herî baş, hin devokên kurmançiya Serhedê û herwisan hin devokên kurmançiya Îranê û devoka Kurdên Sovyetistanê ye. Kurmançiya Îranê dibêjin, ji ber ku li derveyî Kurdistanê rojhelat, li çend herêmên din yê Îranê wek li Xorasanê, Qezwîn, Mazenderan û Qoçanê û hwd jî Kurd bi awayekî belebela dijîn. Heçî ev Kurd in, ku di bingeha xwe de binecîhên bakura Kurdistanê rojhelat in, ji aliyê Şahên Îranê ve, nemaze ji aliyê Şah Abasê mezin û Nadir Şah ve ji Kurdistanê hatine ajotin. Ji lewre jî devokên wan, tevî ku piçekî hatine guhartinê, mîna devokên Kurmancên bakura Kurdistanê rojhelat in. Gava ku ev Kurmancên han dipeyivin, di daçekan de, pêşdaçekên wek "bi", "di" û "ji"-yê dixwin û bi vî rengî hevokên xwe bi daçekên nîvcî û seqetkîrî ve pêk tînin. Ew hem "di ... de" û hem "ji ... de" û hem jî "bi ... de" hemûyan dikin bi tenê "...de" û "di ... re", "bi ... re" û "ji ... re" jî dikin bi tenê "...re" û herweha "di ... ve", "bi ... ve" û "ji ... ve" jî dikin bi tenê "...ve" û welê bi kar tînin. Ango:

Cewt

Derî de ket hundir.

Wan malê de şer kir.

Wê de here!

Dilê Belgîn re qehirî.

Rojînê re berde xwarê!

Zozik wî re çû.

Rast

Ji derî de ket hundir.

Wan di malê de şer kir.

Bi wê de here!

Dilê ji Belgîn re qehirî.

Di rojînê re berde xwarê!

Zozik bi wî re çû.

*Wir ve hat û silav da.
Bend stû ve girê da.*

*Ji wir ve hat û silav da.
Bend bi stû ve girê da.*

Ew devok vê şaşiyê, ango bilêvnekirina pêşdaçekê, di daçekên ku ji çend perçeyan pêkhatî de jî dikin. Wek têtê zanîn, daçekên welê, daçekên kompleks in, ango ji çend komikên peyvan pêk tên. Ji wan yek pêşdaçek û yek jî paşdaçek e. Bo nimmûne: Di nav ... de, di nav ... re, di ser ... re, di ser ... ve, di bin ... de, di bin ... re, di ber ... re, ji ber ... ve, bi hev ve, bi hev re, ji hev de, ji hev re, ber bi paş de/ve, ber bi pêş de/ve û hwd.

Cewt

*Nav gundiyan de jiyaye.
Bin masê re derbas bû.
Ew ser erdê kê ve ye?
Av ber gund re dikêşe.
Ajê ber xwe ve peyivî.
Lîloz û Aza hev re ne.
Zêde ser de mekeve!*

Rast

*Di nav gundiyan de jiyaye.
Di bin masê re derbas bû.
Ew di ser erdê kê ve ye?
Av di ber gund re dikêşe.
Ajê ji ber xwe ve peyivî.
Lîloz û Aza bi hev re ne.
Zêde bi ser de mekeve!*

Herwekî me di destpêka vê xalê de jî jê çêl kiribû, divê mirov her perçeke daçekên hevedudanî yên ku ji du yan jî jê bêtir perçeyan pêk tên, bi tena serê xwe û wek peyveke serbixwe binivîse. Lê, di kurdî de hin peyv hene, ku îro êdî di hemû devokan de formên xwe yên rast û dirêj winda kirine û kurt bûne. Bi wextê re pêşdaçekên wan hatine piştaftin û asîmîle bûne. Îro ew prosesa piştaftin û asîmîlasyonê dawî hatiye û wê bi temamî encama xwe daye. Ji ber vê yekê jî, êdî wan di ziman de bi vî awayê xwe yê kurtkirî çih girtine. Ji nû ve guhartina wan jî ne mumkun e. Bo nimûne: Paşve/paşde, pêşve/pêşde, şûnve/şûnde, derve, piştre, dûvre û hwd. Ji lewre, divê paşdaçekên wan peyvan çihê nehêne nivîsîn. Ew bi hev re û wek peyvekê bêne nivîsîn. Ev di rastnivîsîna daçekên hevedudanî yên ji çend komikên peyvan pêk tên de awarteyek e. Heçî ev qaîdeya awarte ye, bê guman ji bo "tê re, tê de, tê ve, pê re, pê de, pê ve, jê re, jê de, jê ve" derbas nabe. Ji ber ku di van pêkhatinên han de "tê", "pê" û "jê", ku kurtkiriyên "di wî/wê", "bi wî/wê" û "ji wî/wê" ne, xwedî xusûsiyetên taybetî ne.

9) Tewandina peyvên ku bi tîpeke dengdar dawî tên

Wek diyar e, navdêr di kurdî de têne tewandin. Awayên tewandinê jî li gor zayend, hejmar, raweya binavkirî yan jî nebinavkirî têne guhartin. Heke navdêrek bi tîpeke dengdar dawî bêt, di tewandinê de pêwîstî ji bo hebûna tîpeke bêdeng peyda dibe. Ev tîp jî "y" ye û tîpa pevgirêdanê ye. Ew hertim têtê pêşiya pirtikên zayendan, yekhejmar û pirhejmaran, raweyên binavkirî û nebinavkirî. Gava ku navdêrên bi tîpeke dengdar dawî tên, bêne tewandin, divê hem ew dengdar û hem jî tîpa pevgirêdanê bimînin.

Lê herwekî ku ji nimûneyên jêrîn jî xuya dibe, di zimanê axaftinê de ew namîne. Peyva nû ya ku bi alîkariya pirtikên têvel têtê afirandin û herweha bi wê forma xwe ya nû ve maneyeke taybetî berpêş dike, tam nahête bi lêv kirin. Hin ji dengên wê tên piştaftin û namînin.

Da ku mirov bikaribe ji tabloya jêrîn têbigihê, pêdivî ye, ku em berî her tiştî pirtikên têvel yên ku li destê çepê hatine nivîsîn, şî û îzeh bikin.

-ê Ev pirtik, pirtika raweya binavkirî ya ji bo navdêrên nêr yê di forma yekhejmar de ye.

-a Ev pirtik, pirtika raweya binavkirî ya ji bo navdêrên mê yê di forma yekhejmar de ye.

-ên Pirtika raweya binavkirî ya ji bo navdêrên hem nêr û hem jî mê yê di forma pirhejmar de ye.

-ek Pirtika raweya nebinavkirî ya ji bo navdêrên hem nêr û hem jî mê yê di forma pirhejmar de ye.

-ekî Pirtika raweya binavkirî ya ji bo navdêrên nêr yê yekhejmar ku di gel pêxistî yan jî temamkerekê têne bi kar anîn.

-eke Pirtika raweya binavkirî ya ji bo navdêrên mê yê yekhejmar ku di gel pêxistî yan jî temamkerekê têne bi kar anîn.

-in Pirtika raweya nebinavkirî ya ji bo navdêrên hem nêr û hem jî mê yê di forma pirhejmar de ye.

-ine Pirtika raweya binavkirî ya ji bo navdêrên hem nêr û hem jî mê yê pirhejmar ku di gel pêxistî yan jî temamkerekê têne bi kar anîn.

-an Pirtika pirhejmarê ya navdêrên di awayê bireser yan jî "casus obliquus" de ye.

Navdêrên bi "-a"-yê dawî tên

<u>Pirtik</u>	<u>Navdêr</u>	<u>Di zimanê nivîsînê de</u>	<u>Di zimanê axaftinê de</u>
-ê	<i>Peya</i>	<i>Peyayê me</i>	<i>Peyê me</i>
-a	<i>Jinbira</i>	<i>Jinbiraya te</i>	<i>Jinbira te</i>
-ên		<i>Peyayên me</i>	<i>Peyên me</i>
		<i>Jinbirayên min</i>	<i>Jinbirên min</i>
-ek		<i>Peyayek</i>	<i>Peyak</i>
		<i>Jinbirayek</i>	<i>Jinbirek</i>
-ekî		<i>Peyayekî baş</i>	<i>Peyakî baş</i>
-eke		<i>Jinbirayeke çê</i>	<i>Jinbireke çê</i>
-in		<i>Peyayin</i>	<i>Peyan</i>
		<i>Jinbirayin</i>	<i>Jinbiran</i>
-ine		<i>Peyayine baş</i>	<i>Peyane baş</i>
		<i>Jinbirayine çê</i>	<i>Jinbirane çê</i>
-an		<i>Peyayan</i>	<i>Peyan</i>
		<i>Jinbirayan</i>	<i>Jinbiran</i>

Navdêrên bi "e"-yê dawî tên

-ê	<i>Çente</i>	<i>Çenteyê min</i>	<i>Çentê min</i>
-a	<i>Gore</i>	<i>Goreya wî</i>	<i>Gorê wî</i>
-ên		<i>Çenteyên min</i>	<i>Çentên min</i>
		<i>Goreyên wî</i>	<i>Gorên wî</i>
-ek		<i>Çenteyek</i>	<i>Çentek</i>
		<i>Goreyek</i>	<i>Gorek</i>
-ekî		<i>Çenteyekî spî</i>	<i>Çentekî spî</i>

-eke		Goreyeke rîsîn	Goreke rîsîn
-in		Çenteyin	Çenten
		Goreyin	Goren
-ine		Çenteyine spî	Çentene spî
		Goreyine rîsîn	Gorene rîsîn
-an		Çenteyan	Çentan
		Goreyan	Goran

Navdêrên bi "-ê"-yê dawî tên

-ê	Pê	Piyê min	Pê min
-a	Rê	Riya gund	Riya gund
-ên		Piyên min	Pên min
		Riyên gund	Riyên gund
-ek		Piyek	Pêk
		Riyek	Rêk
-ekî		Piyekî stûr	Pêkî stûr
-eke		Riyeke dirêj	Rêke dirêj
-in		Piyin	Pên
		Riyin	Rên
-ine		Piyine stûr	Pêne stûr
		Riyine dirêj	Rêne dirêj
-an		Piyan	Piyan
		Riyan	Riyan

Navdêrên bi "-î"-yê dawî tên

-ê	Xanî	Xaniyê me	Xaniyê me
-a	Mêranî	Mêraniya te	Mêraniya te
-ên	Xaniyên me	Xaniyên me	
	Mêraniyên te	Mêraniyên te	
-ek	Xaniyek	Xanîk	
	Mêraniyek	Mêranîk	
-ekî	Xaniyekî gewr	Xanîkî gewr	
-eke	Mêraniyeke nedûtî	Mêranîke nedûtî	
-in	Xaniyin	Xanîn	
		Mêraniyin	Mêranîn
-ine		Xaniyine gewr	Xanîne gewr
		Mêraniyine nedûtî	Mêranîne nedûtî
-an		Xaniyan	Xaniyan
		Mêraniyan	Mêraniyan

Navdêrên bi "-û"-yê dawî tên

-ê	Dû	Dûyê reş	Dûyê reş diwê reş
-a	Tû	Tûya darê	Tûya darê tiwê darê

-ên	<i>Dûyên reş</i>	<i>Dûyên reş</i>
	<i>Tûyên darê</i>	<i>diwên reş</i>
		<i>Tûyên darê</i>
-ek	<i>Dûyek</i>	<i>tiwên darê</i>
	<i>Tûyek</i>	<i>Dûyek</i>
		<i>diwek</i>
-ekî	<i>Dûyekî bilind</i>	<i>Tûyek</i>
		<i>tiwek</i>
-eke	<i>Tûyeke gihîştî</i>	<i>Dûyekî bilind</i>
		<i>diwekî bilind</i>
-in	<i>Dûyin</i>	<i>Tûyeke gihîştî</i>
	<i>Tûyin</i>	<i>tiweke gihîştî</i>
		<i>Dûyin</i>
		<i>diwin</i>
-ine	<i>Dûyine bilind</i>	<i>Tûyin</i>
	<i>Tûyine gihîştî</i>	<i>tiwin</i>
		<i>Dûne bilind</i>
		<i>diwine bilind</i>
-an	<i>Dûyan</i>	<i>Tûne gihîştî</i>
	<i>Tûyan</i>	<i>tiwine gihîştî</i>
		<i>Dûyan</i>
		<i>diwan</i>
		<i>Tûyan</i>
		<i>t iwan</i>

Navdêrên bi "-o"-yê dawî tîn

-ê	<i>Ço</i>	<i>Çoyê min</i>	<i>Çoyê min</i>
-a	<i>Şerşo</i>	<i>Şerşoya malê</i>	<i>Şerşoya malê</i>
-ên		<i>Çoyên min</i>	<i>Çoyên min</i>
		<i>Şerşoyên malan</i>	<i>Şerşoyên malan</i>
-ek		<i>Çoyek</i>	<i>Çoyek, çok</i>
		<i>Şerşoyek</i>	<i>Şerşoyek, serşok</i>
-ekî		<i>Çoyekî qalind</i>	<i>Çoyekî qalind</i>
			<i>çokî qalind</i>
-eke		<i>Serşoyeke mezin</i>	<i>Serşoyeke mezin</i>
			<i>serşoke mezin</i>
-in		<i>Çoyin</i>	<i>Çon</i>
		<i>Şerşoyin</i>	<i>Şerşon</i>
-ine		<i>Çoyine qalind</i>	<i>Çone qalind</i>
		<i>Şerşoyine mezin</i>	<i>Şerşone mezin</i>
-an		<i>Çoyan</i>	<i>Çoyan</i>
		<i>Şerşoyan</i>	<i>Şerşoyan</i>

Tevî ku di forma zimanê axaftinê de ji bo bilêvkirinê hin rehetî hebin jî, di warê rastnivîstinê de mirov naçar e ku xwe bispêre qaîdeyekê û wê teqîb bike.

- Dûmahîk heyê -

GERÇEĞİ BULMAK İÇİN GEÇMİŞİ SORGULAMAK

Eziz AZAD

Günümüzde Kürt örgütleri, dağınıklık ve bölünmüşlükten kaynaklanan nedenlerle ciddi ideolojik-politik ve örgütsel sorunlarla hatta bir tıkanmayla yüzyüzedirler. Bu gerçek, Kürt politik güçlerinin hemen tümü tarafından kabul ediliyor.

Kürdistan sol ve yurtsever hareketindeki tıkanma, aslında daha 12 Eylül 1980 öncesinde başlamıştı. Kürt örgütleri bu tıkanmanın sancularıyla birlikte 12 Eylül Dönemi'ne girdiler. Yoğun iç sorunlarla ve bölük-pörçük halde 12 Eylül Darbesi'yle yüzyüze gelen örgütler, ciddi bir şaşkınlık geçirdiler. Cuntaya karşı direnme bir yana, düzenli bir geri çekilme bile gerçekleştirilemedi. Ardında bütün örgütlerde yoğun iç tartışmalar gündeme geldi. 12 Eylül yenilgisi iç sorunlara, sözünü ettiğimiz tıkanmaya adeta neşter atmıştı. Ne ki, bu tartışmalar doğru kanalize edilemedi. Örgütlerde bu kez tasfiye eğilimleri ve savrulmalar görülmeye başlandı.

12 Eylül'den sonra meydana gelen bölünmelerle Kürdistan ulusal demokratik hareketindeki dağınıklık daha da boyut-

landı. Şu anda Kürt hareketini, zaman zaman sayısını bile şaşırtdığımız çok sayıda gruplar kaplamış durumda. Kendilerine parti, örgüt, hareket adlarını takan grupların büyük çoğunluğu birkaç kadro ve taraftardan oluşuyor ve varlıkları ulusal demokratik hareketimize yük olmaktan öteye gitmiyor.

Kürt hareketi, geniş potansiyel güce ve zengin bir kadro yapısına sahiptir. Ancak sol ve yurtsever kadrolar dağınık olduğu için Kürdistan'daki muazzam potansiyel güç harekete geçirilemiyor. İdeolojik-politik ve örgütsel sorunlar aşılamıyor.

Ulusal demokratik hareketimiz önündeki en büyük açmaz, geçmişten devraldığımız aydın bireyciliği, dar grupçuluk ve çeşitli düzeylerde dogmatik eğilimlerden kaynaklanıyor. Bu hastalıklar, ideolojik-politik ve örgütlenme düzeyinde kendini, eski yapı ve anlayışlarda ısrarlı biçimde dışa vuruyor. Bir diğer güncel sorunumuz da marjinal grup düzeylerinde ısrardır. Çevresinde iki insan bulan her kadro, kendini hemen bir örgüt olarak ilan ediyor ve Kürt hareketi-

nin merkezine koyuyor. Bu yöndeki yanlışlar çoğu kere komediye dönüşüyor.

Ulusal demokratik hareketimiz karşı karşıya bulunduğu engelleri aşabilmek için, dağınıklık ve bölünmüşlüğü'nü nedenlerini ortaya çıkarmalı ve döneme denk düşen politik-örgütsel çözümler oluşturabilmeliyiz.

1980'li yılları geride bırakıyorken dünya devrimci sürecinde köklü değişimler yaşanıyor. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde, çeşitli işçi sınıfı ve ulusal kurtuluş örgütlerinde önemli düşünsel ve politik tartışmalar gözleniyor. Örgütler, uluslararası koşullarda meydana gelen değişmeler ve dünya devrimci sürecinde ortaya çıkan yeni düşüncelerden de yararlanarak ulusal süreçleri yeniden değerlendiriyor, yeni görevler saptıyorlar. Özellikle demokrasi ve açıklık konusunda süren tartışmalar, hareketlerin örgütsel politikalarını, işleyişlerini derinden etkiliyor.

T.Kürdistanı parçasında Kürt Hareketi hem iç, hem dış nedenlerle yenilenme ihtiyacındadır. Kürt sosyalist ve yurtsever hareketi, Türkiye Sol Hareketi'yle birlikte 12 Eylül Darbesiyle yaşanan ciddi bir politik yenilgiden geçti. Yenilginin etkileri halen tümüyle aşılmış değil. Kürt hareketi, yenilgiden gerekli dersleri çıkaracak sağduyulu, verimli bir tartışma yürütmeli; hareketi zaafa uğratan dağınıklığı ve bölünmüşlüğü aşabilecek çözümler oluşturabilmelidir. Olayların nedenleri ve geleceğe yönelik düşünceler konusunda ciddi arayışların var olduğu bu dönemde, Kürdistan sosyalist ve yurtsever kadroları böylesi bir yenilenme şansına sahiptirler. Bu yazıda böyle bir tartışmaya katkıda bulunmak amacıyla, Kürt Hareketini içten kemiren, onu güçsüzleştiren bölünmüşlüğü'nü nedenlerine yakın politik geçmiş içinde değinmeye çalışacağız.

Dersim İsyanı'ndan 70'li Yıllarda Kürt Hareketi

Ulusal hareketlerin kabardığı 19.yüzyılda Kürt halkı da özgürlüğü için birçok defa ayaklandı. O dönemlerde Kürdistan, toplumsal bakımdan diğer bölgelere oranla çok daha geriydi. Feodal bölünmüşlük derindi. Yine Kürdistan'da, ulusal uyanışta rol oynayan etkili bir burjuva aydın hareketi de yoktu. Buna karşın Kürt ayaklanmaları Osmanlı yönetimini, sonraları da Kemalist iktidarı hayli uğraştırdı. Hem Osmanlı döneminde, hem de TC'nin kuruluşundan sonra Kürt halkına karşı daima düşmanca bir politika izlenmiştir. Bunun sonucu olarak Kürt hareketleri her defasında kanlı bir biçimde hunharca bastırılmıştır. Belli bir sonuca ulaşmalar bile Kürt ayaklanmaları, ulusal uyanışa etki de bulundu ve ciddi bir birikimin oluşmasını sağladılar.

Kürt ayaklanmaları bastırıldıktan sonra, bu hareketlere katılanların büyük bölümü ölüm fermanları karşısında Kürdistanı terk etmek zorunda kalmışlardır. Bir bölümü de sürgün edilmişlerdir. Özellikle Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra çok sayıda Kürt aydını, harekete katılan ailelerin ileri gelenleri o dönem Fransızların işgalindeki Suriye'ye geçmiş ve Cizire Bölgesine yerleşmişlerdir. Bunların sonraki yıllarda Kürt ulusal hareketine, politik ve kültürel alanda önemli hizmetleri oldu. Xoybun örgütü bu şahsiyetler tarafından kuruldu. Yine Kuzey Kürdistan'daki ayaklanmalarla yakından ilgilendiler, hatta bizzat örgütlenmelerine katıldılar.

Yine bu yıllarda özellikle Bedirxan kardeşlerin önemli entellektüel katkılarıyla Hawar, Ronahi ve Roja Nu dergilerinin yayımları gerçekleştirildi. Dergi hareketleri, sıradan bir yayıncılığın ötesinde dil, kültür ve politika alanlarında-

ki hizmetleriyle Kürt siyaset ve kültür tarihinde tam bir "Rönesans Hareketi" olarak adlandırılabilir. Kuzey Kürdistan'daki ulusal hareketin en belirleyici ulusal nitelikli beslenme damarını işte bu "Kürt Rönesansı" oluşturmaktadır. Bu dönemde Bedirxan kardeşler, Osman Sabri, Cegerxwin, Qedrican, Hesên Hîşyar, Nuredin Zaza, Qedri ve Ekrem Cemil Paşa ve adını anmadığımız onlarca Kürt şahsiyeti önemli hizmetlerde bulundular. Dersim İşyanı'ndan sonra Halep'e yerleşen Dr.Nuri Dersimi'nin de önemli katkıları olmuştur.

Türkiye Kürdistanı'nda, Dersim İşyanı'ndan sonra uzun bir "sessizlik" dönemi başladı. Bu yıllarda Kemalist iktidar kontrolü önemli ölçüde sağlamıştır. Kürtler arasında örgütlü bir çalışmaya raslanmamaktadır. Sadece bazı yurtsever unsurlar ve Batı illerinde yüksek öğrenim gören Kürt öğrenciler Suriye ve Lübnan'daki etkinliklere, Irak ve İran parçalarındaki gelişmelerle ilgi duymakta, elde edebildikleri yayınları kendi aralarında okumaktadırlar. Bu dönemin en önemli faaliyeti, 1940 yılında İstanbul'da kurulan Dicle Talebe Yurdu'nda kalan Kürt öğrencilerin yaptıkları kültürel-folklorik çalışmalarıdır.

Dersim işyanlanmasından sonra en önemli gelişme "49'lar olayı"dır. (Geniş bilgi için bkz.Bergeh sayı 1,49'lar Olayı) Bu olay, yazarın haklı belirlemesiyle "eski kuşaklar ile yeni dönemin bağlantı noktası" olarak değerlendirilebilir. Olayı, kuşkusuz tutuklanan ve tutuklanmayanlarıyla bir bütünlük içinde ele almak gerekir. Çünkü o dönem tutuklanmamış çok sayıda diğer yurtseverlerin de ulusal harekete önemli katkıları olmuştur. Nitekim bunların bir bölümü, daha sonraki yıllarda KDP-T'nin kuruluşuna ve TİP'in örgütlenmesine katıldılar, aktif görevler aldılar.

27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra gelen göreceli özgürlük ortamında Tür-

kiye demokratik ve sol hareketi güç kazandı. Sosyalist ve ilerici görüşler yayılmaya başladı. Kürt aydınları, öğrencileri ve yurtseverleri de bu ortamdan yararlandılar. İlerici görüşleri benimzediler, TİP içinde ve diğer örgütlerde aktif rol oynadılar.

Öte yandan Irak Kürdistanı'nda ulusal hareket bu yıllarda önemli başarılar elde etmiş, Kürt hareketi içte ve dışta yüksek bir prestije sahip olmuştur. Irak hareketi, diğer parçalarda olduğu gibi, T.Kürdistanı aydınlarını, yurtseverlerini de derinden etkilemiştir. Bu dönemde, henüz arayış halinde olan T.Kürdistan'ı yurtseverleri iki yönlü etki altındadırlar: Türkiye'deki politik ve düşünsel yaşamın etkisi ile Irak Kürdistanı Ulusal Hareketi'nin etkisi. Bu durum, 60'lı yılların ortalarında Kürdistanlı yurtseverlerin politik pratiğinde kendisini gösterdi. 1965 yılında, daha çok Irak ve Suriye KDP'leriyle ilişki halinde bulunan yurtseverler Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurdular. KDP-T, özellikle Irak ve Suriye sınırlarına yakın bölgelerde etkili bir örgütlemeyi gerçekleştirdi. Parti, adeta Irak KDP'nin bir kolu gibi çalıştı.

İlerici Kürt aydınları, Batı illerinde okuyan öğrenciler daha çok TİP içinde yer aldılar. Ancak TİP içinde ve diğer örgütlerde Kürt kökenliler Ulusal Sorun üzerine ciddi tartışmalar yürütüyorlardı. Nihayet Batıda okuyan Kürt öğrenciler 1969'da DDKO'ları kurdular. TİP içinde "Doğulular" grubu oluştu. Bu tartışmalar ve KDP ile DDKO'ların etkisiyle Kürt Sorunu, Türkiye'de daha çok gündeme geldi. Kürdistan'da ulusal uyanış hızlandı.

KDP'nin kuruluşu, K.Kürdistan yakın siyasi tarihinde önemli bir dönemeçtir. Birincisi ilk ulusal nitelikli politik örgüttür. Dönemeç özelliğini veren diğer bir yan da, o dönemlerde belirgin olmasa bile Kürdistan yurtsever kadroları arasında ilk önemli düşünsel ve politik

ayrışmadır. Daha sonra DDKO'lar Hareketi'nde yer alan kadrolar, sol ve çağdaş ulusal kurtuluş anlayışının temel gücünü oluşturmuşlardır. Ancak şu gerçeği açıkça belirtmek gerekir: KDP'nin kuruluşu ve faaliyetleri, Hareket'in ulusal karakter almasına hız kazandırmıştır.

Daha sonraki yıllarda, Kürdistan'da sosyo-ekonomik koşulların değişmesine paralel olarak çağdaş bir kurtuluş hareketinin zemini daha da genişledi. 70'li yıllarda ulusal hareketin güçlenmesinin ve sola kayışın esas nesnel nedeni budur.

60'lı yıllarda Kürt Hareketi'nin KDP ve DDKO'larda iki ayrı kanalda gelişmesi, ulusal demokratik harekete iki yönlü dinamizm kazandırdırıştır. Bir yandan ilerici, çağdaş düşünceler taşınmış; öte yandan Hareket'in ulusal kimlik kazanmasına katkıda bulunmuştur. TİP içinde ve diğer Türk sol örgütlerinde yer almış olan Kürt kadroların Türkiye'de ulusal sorunun tartışılmasına önemli katkıları olmuştur. Ancak gerek TİP, gerekse diğer örgütler bir Kürt örgütü olarak değerlendirilemeyeceği için, bu çabaları Kürdistan siyasi tarihinin bir parçası olarak ele almak yanlış olur. Bu tutum, dün ve bugün Türkiye Sol Hareketi içinde yer alan Kürt kadroların ulusal sorun konusunda etkileri olmamıştır biçiminde anlaşılmalıdır. İşaret edilen konu, Kürdistan siyasi tarihi ile ilgili bir belirlemedir.

Yeni Bir Dönem:Kürt Hareketi Bağımsız Bir Yol Seçiyor

12 Mart Döneminden önce Kuzey Kürdistan'da ulusal hareketin "bağımsız" bir kimliğe sahip olduğu söylenemez. Ulusal talepler açık değildi. Dönemin özellikleri nedeniyle son derece üstü kapalı biçimde dile getiriliyordu. Ajitasyon ve propaganda hedefleri, daha çok bölge-

sel eşitsizliği, ayrıcalığı dile getiren sosyal ve ekonomik taleplerle, jandarma ve komando baskısına karşı çıkmayla sınırlıydı. Gerçi bu sorunlar ve talepler de ulusal baskıdan kaynaklanıyordu. Ancak ulusal taleplerin dile gelmesinde çok dikkatli davranılıyordu. Birakalım Kürdistan, Kürt kelimesi bile çok az kullanılırdı.

Öte yandan yurtsever kadroların politik ve örgütsel faaliyetleri bakımından da bağımsız bir ulusal hareketten söz etmek güçtür. Kadroların hemen tümü, başta TİP olmak üzere Türkiye genelinde örgütlü politik parti ve gruplarda yer almıştı. Gerçi 1965 yılında KDP-T kurulmuştu. Fakat Kürt hareketi'ni temsil gücünden yoksundu. KDP-T'nin üye ve taraftarlarının önemli bir bölümü AP, CHP, YTP ve TİP içinde yer alıyorlardı.

12 Mart 1971 Faşist Döneminden sonra Kürt ulusal hareketi örgütsel ve politik düzeyde Türkiye Sol hareketinden büyük ölçüde ayrışarak "bağımsız" bir yola girdi. Kürt politik kadrolarının ideolojik ve örgütsel düzeyde bu yönetime girmelerinde, TİP içindeki Kürt Sorununa ilişkin tartışmaların ve Irak Kürt hareketinin süreci hızlandırıcı etkisi oldu.

Kürt sosyalist ve yurtseverleri TİP içinde çalışarak sürekli Kürt halkının sorunlarını dile getirmeye, bunu Parti'nin mücadelesine yansıtmaya çabaladılar. Ancak genellikle ideolojik ve örgütsel engellerle karşı karşıya kaldılar. TİP'in 4.Kongresi'nde Kürt Sorununa ilişkin tartışmalar bunun en önemli bir göstergesidir. O dönemlerde sosyalist görüşlerin zayıf olması ve Kürt Sorununda katı sosyal şöven tutumlar nedeniyle ulusal sorun TİP içinde rahat tartışılmıyordu. Aynı durum diğer Türk sol gruplar için de geçerliydi.

Bu durum ve Irak Kürt hareketinin etkisiyle Batı illerinde okuyan Kürt

ögrencileri ulusal nitelikli bir platform arayışına girdiler. Sonuçta ilki Ankara ve İstanbul'da olmak üzere DDKO'lar kurdular. DDKO'ların kuruluşu Kürt aydınlarının Türk sol hareketinden örgütsel düzeyde kopuşunu hızlandırdı. DDKO'ların kuruluşunun üzerinden henüz iki yıl geçmeden 12 Mart 1971 faşist darbesi oldu. DDKO'lar kapatıldı. Yöneticileri ve birçok üyesi tutuklandı. Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki tutukluluk döneminde Kürt sosyalist ve yurtseverleri Kuzey Kürdistan Ulusal Hareketi'nin politik ve örgütsel sorunlarını kendi aralarında tartıştılar. Hatta belli kesimleri yeni dönemin örgütsel ve politik faaliyetlerinin projesini cezaevinde oluşturdular. Bu tartışmalar sonucunda Kürt kadrolarında Türk Solu'ndan bağımsız ulusal demokratik nitelikli örgütlenmelere gitme görüşü belirginlik kazandı. O yıllarda Vietnam ve Afrika Kurtuluş Hareketleri Kürt sosyalist ve yurtseverlerinin görüşlerinin biçimlenmesinde etkide bulunan önemli olaylardı. Cezaevindeki tartışmaları etkileyen önemli bir fikir kaynağı da Dr.Şivan'ın (Dr.Sait Kırmızıtoprak) ulusal sorun konusundaki görüşleriydi.

1974 yılından sonra Kuzey Kürdistan Ulusal Demokratik Hareketi'ne Dr.Şivan'ın görüşleri, DDKO Savunması sırasında biçimlenen görüşler ve Hıdır Murat'ın "Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi" adlı kitapta topladığı tezler yön verdi. Bu üç kaynak incelendiğinde sol nitelikli ulusal demokratik bir aydın hareketinin gelişmekte olduğu görülür.

Sözünü ettiğimiz sol aydın hareketinin düşünsel etkisiyle 70'li yılların başından itibaren Kürdistan ulusal demokratik güçleri, Kürdistan toplumunun özellikleri ve kurtuluş mücadelemizin öznel ihtiyaçlarına bağlı olarak tamamen ayrı örgütsel bir süreç izlediler. Ulusal ve toplumsal kurtuluşu programlayan

"bağımsız" Kürdistan politik örgütleri ortaya çıktı. Gerçi bu doğum, ideolojik, örgütsel ve politik alanda öyle kolay olmadı. Türkiye Soluyla ayrı ve birlikte örgütlenme konularında sürdürülen tartışmalar, yaşanan sorunlar hala hafızalarda tazedir. Türk Solu, uzun yıllar Kürdistan Ulusal Hareketinin politik ve örgütsel düzeyde bağımsızlaşmasını kabullenemedi. Bu durumu hala hazm edemeyenler var. Bütün bu sorunlar bir yana 1970 sonrası dönem, Kürt hareketinin politik kimliğini bulması ve ezen ulus devrimcileriyle ittifakını düzeyini, bunun örgütsel biçimini ortaya çıkarması bakımından tarihi bir öneme sahiptir. Bu sonuç, Kürt sosyalist ve yurtsever aydınlarının öznel istemleriyle ortaya çıkmadı. Ülkemizin kurtuluşu, halkımızın özgürleşme ve bağımsızlaşma isteğinin; buna ilişkin nesnel gerçekliğin bilince, politikaya yansımalarıdır.

Türk Solu, bu gelişmenin tarihsel ve toplumsal nesnel özelliklerini görmelidir. Gerçi Kürt Hareketi bu sorunları geride bıraktı. Yine de geçerken, birlikte örgütlenme düşüncesinin realiteyle ilgili bakımından konuya bir cümleyle de olsa değinmekte yarar var.

Ulusal Demokratik Hareket Değişik Kanallarda Gelişiyor

1974 Yılında genel af çıktıktan sonra Kürt politik Kadroları da özgürlüklerine kavuştular. Bu arada yurtdışına çıkanların önemli bir bölümü tekrar ülkeye döndü. Politik faaliyetler yoğunlaştı. Cezaevinde ve dışarıda oluşan düşünceler doğrultusunda örgütler kuruldu. Yayın faaliyetleri başlatıldı. Komal, Yöntem, Kawa ve Özgürlük Yolu Dergisi'nin etkinlikleri legal düzeyde görülenleri oldu. Bu arada politik örgütler de kuruldu. Dr.Şivan'ın Arkadaşları eski örgütlerini canlandırmaya giriştiler.

Özgürlük Yolu Dergisi'ni yayınlayanlar daha derginin çıkışından önce Aralık-1974'de TKSP'yi kurdular. Komal Yayınevi çevresinde bir araya gelenler bir başka örgütsel etkinlik içine girdiler. KDP-T'de, giderek yeni yeni genç insanlar kontrolü ele geçirdiler. Sonraki yıllarda bu örgüt ve çevrelerde bazı ayrılmalar oldu ve yeni başka gruplar türedi. Bu gelişmede dünya ve Türkiye solu içindeki tartışmaların önemli etkisi oldu. O dönem Maoçu diye adlandırılan akımın örgütlenmesi, değişik bazı özellikler taşısa da PKK'nin kuruluşu bu gelişmeye örnek olarak gösterilebilir.

12 Eylül Sonrası Tartışmalar

12 Eylül Darbesi'nden sonra belli kadrolarda yenilgiyi geçmişle bağlantılı olarak değerlendirme eğilimleri görüldü. Geçmiş sorgulama son derece doğru bir tutumdur. Bu iyice yapılmadan bugüne ilişkin görevler doğru saptanamaz. Ancak bu denemeler oldukça sığ kaldı. Tartışmalar genellikle örgüt içi demokrasi üzerine, bu da daha çok bireylerin davranışlarına indirgenerek sürdürüldü. Elbette bireylerin tutumu da önemlidir. Çünkü örgütlerin politikalarını, yapılanmasını sonuçta önder kadroların düşünce ve davranışları belirler, Ancak Kuzey Kürdistan'da 12 Eylül sonrası örgüt içi tartışmalar o kadar özele indirgendi ki, geçmiş sürecin toplumsal ve politik özellikleri, örgütlerin yapısı ve politikaları, bu anlamda yapılan hata ve eksikler pek tartışılmadı. Dolayısıyla geçmişin iyi bir değerlendirilmesinin yapıldığı söylenemez.

Örgütlerin çoğunluğu geçmişin değerlendirilmesinden bilinçli bir tarzda uzak durdular. Değerlendirilecek bir şey yoktu. Pratik ve zaman onları doğrulamış, politikalarını onaylamıştı(!). Ne ki

arayış halinde olan kadrolar da bireysel zaafardan uzak durarak bu gerekli tartışmayı gerçekleştiremediler.

Bugün geçmişi sorgulama denemelerine girilirken, değerlendirmeye mutlaka 1974'ten başlamak gerekir düşüncesindeyim. Çünkü ulusal demokratik hareketimizin zaafaları bu dönemde başlıyor.

1974-80 yıllarında Hareket'in ana özellikleri nelerdi, bunu, anahatlarıyla bir kaç cümleyle belirtmekte yarar vardır.

70'li yıllarda kapitalist ilişkiler hızlı bir gelişme halindedir. Eğitim-öğretim hizmetleri Türkçe dilinde ve asimilasyonist amaçlarla da yapılsa toplumun uyanışına etkide bulunuyor. Ulusal Harekette önemli rol oynayan geniş bir öğrenci ve aydın kitlesi oluşmuştur. Bu faktörler ulusal hareketin kısa sürede yaygınlaşmasını, güçlenmesini sağladı.

Bu dönemde Ulusal Demokratik Hareketi sürükleyen toplumsal güç, aydın ve öğrenci kesimdir. Kürt aydınları ve öğrenci gençlik, ulusal hareketin kitlelere uzanan temel kanallarıydı.

Ulusal uyanış hızlıydı. Harekete yoğun sempati duyuluyordu. Ulusal hareket ciddi bir potansiyel güce ulaşmıştı, ancak örgütsel düzeyde dağınıktı; ciddi bir birlikten yoksundu.

12 Eylül'den sonra Ulusal Hareketimizin ağır yaralar almasında dağınıklık belirleyici rol oynadı. Bugün hemen herkes bu değerlendirmede birleşiyor. Buna katılmamak mümkün değil. Ancak Kürt örgütleri neden birlik yapamamışlardı. Hatta neden 1974'lerde daha geniş yelpazeye dayanan bir örgütlenme denemesi yapılmamış, buna karşın benzer özellikler taşıyan örgütler kurulmuş ve ulusal demokratik hareketimizin değişik kanallara bölünmesine neden olunmuştur. Kimse bu ve benzer, gerçekten geçmişi sorgulayan soruları kendisine sormadı. Böyle bir tartışmaya

yanaşmadı. Herkes kendi oluşumunu, eylemlerini doğru kabul etti. Diğer grupları dağınkılığın suçlusunu olarak gösterdi. Doğal olarak böyle bir mantıkla gerçek yakalanamaz. Olguların özellikleri, olayların gerçek nedenleri kavranamaz. Geçmişin sağlıklı değerlendirilmesinin yapılamamasının önemli bir nedeni bu yanlış anlayıştır. Kendi yaptığını doğru kabul etme, kendine eleştirel yaklaşma cesaretini göstereme politik, düşünsel ve örgütsel tıkanmanın, durgunluğun da en önemli nedenini oluşturuyor. Bu durumun bölünmelerde de olumsuz rolü oldu. Kürt hareketi, bunu aşmalı, geçmişin, özellikle de 1974-80 döneminin iyi bir tartışmasını yapmalıdır.

70'li yıllar geride kaldı. O dönemde yaşananlar tarihi bir karakter kazandı. Tarihi geriye çevirmek, yaşananları bugünkü bakış açımızla yeniden düzenlemek mümkün değildir. Ancak bu dönemi eleştirel değerlendirmek, dağınkılık - bölünmüşlük gibi Hareketin mihenk sorunlarının nedenlerini açığa çıkarmak gereklidir. Bence bugünkü dağınkılığın kökleri 1974 çıkışına uzanmaktadır. 1974'lerde benzer özellikler taşıyan ayrı örgütlerin kurulması, 12 Eylül öncesi Hareket'in zaafı olarak ifade edilen bölünmüşlüğün ilk kaynağını oluşturuyor. Acaba 1974'lerde Kürt sosyalist ve yurtsever aydınları, değişik kanallarda geliştirdikleri örgütlenmeleri, daha az sayıda ve daha güçlü platformlarda toparlayamazlar mıydı? Görüş farklılıkları öyle giderilmeyecek türden önemli ayrılıklar mıydı? Bu sorulara hayır yanıtı verilemez. İdeolojik ve politik görüş ayrılıklarının hiç bir durumda giderilmeyeceği, varsa böyle bir yargıyı paylaşmıyorum. Varsa diyoruz, çünkü bu konu hiç tartışılmamış ve böyle bir yargıda olanların var olup olmadığını bile bilmiyoruz. Ancak böyle bir görüş ileri sürüle bile ben bu konuda

değilim. İki nedenle: Birincisi o dönem görüşler çok belirgin değildi. Arayış, tartışma süreci söz konusuydu. Grupların görüşleri birbirine yakındı. Benzerlikleri fazlaydı. Hatta 1979'lara gelindiğinde "prensipleri koruma" adına yapılan ideolojik sekterlikten, kalıpcılıktan ve birliğe faydacı yaklaşma hastalığından kurtulabilseydi, belli grupların bütünleşmemeleri için hiçbir neden yoktu. Zaten daha sonra değineceğimiz gibi hareketin sosyal dokusu, ideolojik eğilimleri incelendiğinde tüm grupların hemen aynı nitelikte, esas olarak orta tabakalardan ve özellikle de aydınlardan oluşan devrimci, demokrat ve yurtsever hareketler olduğu görülecektir. O halde o günlerde ulusal demokratik hareketin birden çok kanalda örgütlenmesi, nesnel bir gereklilikten ileri gelmiyordu. Bunun en önemli nedeni o dönem önder kadroların öznel sorunları aşamaması ve kendi aralarında birlik kuramamalarıdır. Herkes kendi düşüncelerini doğru kabul etmiş, diğer güçlerin varlığını önemsemeyen yanlış bir tutum izlemiştir. Bu da aydın hareketinin dar anlayışlılığından, bireyciliğinden ağır basmasından kaynaklanmıştır. Ulusal kurtuluş hareketimiz ne yazık ki bugün de benzer sorunlarla yüz yüzedir.

70'li Yılların Sürükleyici Gücü

70'li Yıllarda Kuzey Kürdistan'da ulusal kurtuluş hareketinin dinamik sürükleyici gücünü devrimci aydınlar ve öğrenci gençlik oluşturuyordu. 74 Çıkışında yer alanların hemen tümü okumuş çevrelerden geliyorlardı. İçlerinde çok az sayıda emekçi kesimden yurtseverler bulunuyordu. Bugün artık mahkemelerin tutanaklarına adları geçerek tanınmış olan 74'lerde kurulan parti ve grupların kurucularının sosyal ve politik yapıları incelendiğinde hareketin aydın karakteri kendini açıkça gösterecektir.

Bunu vurgularken, bir eksiklik veya zaaf olarak anlaşılmalıdır. Tüm kurtuluş savaşlarında devrimci aydınların ulusal bilinç taşıyıcı fonksiyonları sözkonusudur. Kürt hareketi, diğer ulusal kurtuluş savaşlarına oranla daha çok sayıda aydın ve okumuş insana sahiptir. Bu da, Hareketimiz için ciddi bir olanak sağlıyor.

1974'lerdeki girişimlerden hatırlanacaktır, ulusal hareketin örgütlenme ve yayın çabaları Ankara ve İstanbul'dan başlatıldı. Kürt gruplarına bağlı demokratik kitle örgütleri de, yine üniversite gençliğinin bulunduğu Batı illerinde ilk olarak kuruldu. Oralarından üniversite gençliğinin kanalıyla Kürdistana taşındı. Kürdistan'daki hareket orta katmanlardan diğer yurtseverlerin (memur, küçük esnaf, yer yer köylülerin) katılımıyla yığınlara yayıldı, giderek toplumun tüm kesimlerini etkilemeye başladı. Son yıllarda Kürt yurtsever ve sosyalistlerinin sendikalarda çalışmaya başlamasıyla az sayıda da olsa işçiler arasında ulusal harekete katılmalar da oldu.

1974-80 dönemi için, Kürt aydınları ve gençliğinin diğer küçük burjuva katmanlarının hayli aktif olduğu, Kürdistan'da politik ve toplumsal gelişmelerin dinamosunu oluşturduğu ulusal hareketin kabarma dönemi diyebiliriz. Bu belirleme, 70'li yıllarda ulusal hareketimizde, sınıf ve katmanların mevzilenmesi ve ulusal uyanışta oynadıkları rol bakımından önemlidir. Örneğin bu yıllarda, kurtuluş savaşımızın temel gücünü oluşturan köylülük kesiminde, döneme damgasını vuran bir gelişme söz konusu değildir. Daha çok Kürt gençleri, diğer ara katmanlardan okumuş insanların köylülerle ilişki kurma, onları ulusal harekete karşı duyarlı kılma çabaları sözkonusudur. İşçiler için de aynı durum geçerlidir. Aydınlar, işçilere bilinç taşıma görevini yerine getirmeye çalışıyorlardı. Kürdistan'da işçi sınıfının bağımsız bir hareketinden söz etmek,

gerçeğin yerine hayali koymak olur. 1974-80 yıllarında Kürdistan'da işçi sınıfı, esas olarak yeni yeni sınıf sendikacılığı hareketi içine giriyordu. Bu sürecin de henüz başında bulunuyorduk. Sınıf ve politikası için mücadele eden işçi önderleri sayısı, tüm Kürdistan'da bir elin parmak sayısını geçmiyordu. Örgütlerin, politik deneyime sahip taraftarları öğretmenleri, üniversite öğrencilerini işinden ve okulundan alarak sendikalara, bazı önemli işyerlerine yerleştirdiklerini hepimiz biliyoruz. Bu gerçek bile, işçi sınıfının bu yıllarda hem kendi sınıfı için hem de ulusal harekette politikada ne kadar etkin olduğunu göstermeye yetiyor. İşçi sınıfının tarihsel rolüyle ilgili doğru teorik belirlemeler bizim gerçeğimizi değiştirmiyor. Elbetteki Kürdistan işçi sınıfı da belli nesnel gelişmelerden sonra, bir sınıf olarak ulusal hareketteki rolünü yerine getirecektir. Bizim için geçmişini değerlendirirken gerek bugünün görevlerini belirlerken, nesnel sürecin özelliklerini doğru kavramak; onun yerine öznel isteklerimizi koymamak, bu yanlışla düşmemektir önemli olan. İşaret etmek istediğim nokta budur.

70'li yıllarda örgütlü güçlerimizin politik ve sosyal özelliği de yukarıda belirttiğimiz genel yapıyla uyumluydu. Parti ve örgütler, tüzük ve programlarında kendilerine hangi adları takarsa takarsınlar esas olarak küçük burjuva orta katmanlara dayanan ulusal kurtuluşçu aydın karakterli hareketlerdi. Bu gerçek ne yazık ki, şimdiye kadar hiçbir örgütün geçmişini değerlendirmesinde (tabii böyle bir değerlendirme yapılmışsa) dile getirilmemiştir. Herkes, ilk kurduğunda örgütüne verdiği ad ve sıfatta anlaşılacak bir tutumla ısrar etmeye devam ediyor. Örgütünün gerçekliğini ifade etme cesaretini, bu düşünsel açıklığı gösteremiyor. Hatta bazıları yirmi yıl önce söyledikleriyle bugün "çelişkiye" düşmemek için ilkelde tutarlılık adına

olmadık tutuculuk yapıyorlar. Bu, önemli bir sorun oluşturuyor. Kuşkusuz problem sadece örgüte takılan ad ve sıfatla sınırlı değildir. Sorun, örgütün yapısı, toplumsal ve politik fonksiyonlarıyla ilgilidir. Örgütün yapısı, fonksiyonları gerçekçi bir tarzda tanımlandığı zaman birçok Kürt örgütü açısından başkalarıyla ayrı yerlerde olmanın anlamsızlığı ortaya çıkar. Dolayısıyla dağılımın nedenleri de büyük ölçüde netlik kazanır.

Örgütlerimiz kendilerini doğru tanımlamıyorlar ama, emekçi halk yığınlarının sağduyusu gerçekliğimizin farkındaydı. 70'li yıllarda halk, ulusal demokratik karakterli bu örgütlerin tümünü "talebelerin hareketi" olarak adlandırmıştı. Herhangi bir eylem sözkonusu olduğunda sokaktaki adam, dükkanındaki esnaf, işyerindeki işçiye sorulduğunda "talebeler yürüyor", "talebeler miting yapıyor" diye cevaplandırıyorlardı. Kepenk indiren esnafa sorulduğunda "e ne yapalım talebeler istiyor, biz de kapılarımızı kapatıyoruz" derlerdi. Bütün bu ifadeler hareketin sosyal dokusunu ve örgütlerimizin yığınlarla ilişkisini çok açık dile getiriyor. 1974-80 Dönemi örgütleri iki bakımdan da; hem kadro ve taraftarlarını sosyo-politik özellikleri, hem de yığınlarla ilişkilerinde benzer özellikler taşıyorlardı.

Bazı gruplar, ayrı örgütlerde mücadeleye programatik ve ideolojik görüş farklılıklarını gerekçe gösteriyorlardı. Benzer görüşler bugün de ileri sürülüyor.

74'lerde kurulmaya başlanan örgütler arasında kağıt üzerinde gerçekten belli görüş farklılıkları vardı, bugün de var. Dünyaya bakışta ve ülkenin koşullarını değerlendirmede bazıları arasında önemli sayılabilecek ayrılıklar söz konusudur. Bunu görmezlikten gelmek yanlışır. Bu nedenle bazı grupların, kısa sürede giderilmeyecek görüş ayrılıkları

nedeniyle örgütlerini kurmaları doğaldı. Bu gerçeği, politik birlik tartışmalarında bugün de görmek ve dikkate almak gerekir. Örgütlenme için tek model önerisinde bulunmak doğru değildir. Böyle bir yaklaşım, Kürdistan'ın toplumsal ve politik gerçekliğine ters düşer. Hayalci bir öneri olur. Üzerinde durduğumuz; geçmiş değerlendirme veya günümüzde birliğe giden yol konusunda altını çizmek istediğimiz durum, iyi düzenlenmiş bir araştırma-tartışma sürecinden geçerek çözümlü mümkün görüş ayrılıklarının giderilerek veya belli görüş farklılıklarını bir arada tutabilecek örgütsel yapılanmaları yaratarak bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu mümkündür. Yeterki yolu tıkamıyalım. Kürdistan'lı kadrolar, bu gelişmenin önündeki hareketin öznel zaafıyla, hastalıklarla uğraşmak, bunları bilince çıkarmak zorundadırlar. Dar görüşlülük, bireycilik, birliğe faydacı yaklaşım, ideolojik tutuculuk ve dogmatizm Kürdistan Hareketi'nin ihtiyaç duyduğu sağlıklı birliğin/birliklerin önünde en büyük engel oluşturuyor. Bu hastalıkları aşarak kendimizi yenilemek zorundayız.

1978 Yıllarında Ortaya Çıkan Tıkanmanın nedenleri

70'li yıllarda ulusal kurtuluş hareketimiz yakın geçmiş tarihte görülmemiş ölçüde hızlı bir yükselme gösterdi. İlk başlarda aydınların ve üniversite gençliğinin geliştirdiği hareket, kısa sürede toplumun diğer sınıf ve katmanlarını, özellikle orta tabakaları hızla etkisi altına aldı. Öğretmenler, memurlar arasında ve gençlik kesiminde Türkiye genelindeki demokratik hareketi de etkileyen yığınsal faaliyetler ortaya çıktı. Kürdistanlı sosyalist ve yurtseverlerin Töb-Der, Tüm-Der, Tüs-Der gibi mes-

leki yığın örgütleri ve DİSK başta olmak üzere sendikalarındaki etkileri bilinmektedir. Bu örgütlerin bir çoğunun yönetimine katıldılar, Kürt sorununu bu örgütlerin zeminine taşıdılar.

Öte yandan Kürdistan'da sol ve yurtsever yayınlar geniş şekilde dağıtılıyor, etkili oluyordu. Yurtsever hareketin uzanamadığı yerleşim merkezi kalmamıştı. Kürdistan yurtsever hareketi, bölgedeki burjuva politikasını ve örgütlerini de derinden etkiliyordu. Son yıllarda ulusal hareket o derece yükseldi ki, Kürdistan sosyalist ve yurtseverleri en büyük il Diyarbakır'da, Ağrı ve başka bir çok yerleşim merkezinde Belediye Başkanlığı seçimlerini kazandılar. Senato seçimlerinde adayları onbinlerce oy aldı. Bütün bunlar, ulusal hareketin yığınları derinden etkilediğinin önemli kanıtlarıdır.

Bu gelişmeler yaşanırken 1978'de tüm hareketlerde önemli iç tartışmalar başladı. Örgütlerin yapı ve önderlikleriyle ulusal demokratik hareketin yığınsal boyutları arasında ciddi bir açıklık meydana gelmişti. Yığınların önünde olması, harekete yol göstermesi gereken örgütler, gelişmenin gerisinde kalmıştı. Aydın ve gençlere dayanan yapıları, lokal düzeyden çıkarak Kürdistan düzeyine yayılmış yığınsal bir halk hareketine dönüşme aşamasında olan Ulusal Hareketi yönetmekten oldukça uzaktı. Bu yükü kaldıramıyordu. 1978'lerde örgütlerde ortaya çıkan tıkanmanın asıl nedeni bu gelişmeydi. Hatırlanırsa 1977-78 yılında KDP-T, Rızgari, TKSP ve Devrimci Demokrat Hareketinde bölünmeler oldu.

Örneğin: TKSP'deki bölünme o zaman ve 12 Eylül'den sonra da kadroların bireysel özellikleriyle açıklanmıştı. Oysa olayın asıl nedeni, Diyarbakır ili gibi önemli bir merkezde Belediye Başkanlığı seçimini alacak ölçüde yığınlardan sağlanan desteğin, harekete kanalize

edilememesi; bu durumun örgüt ve kadrolar üzerinde yarattığı rahatsızlıktı. Yine bu olayda eksiklik sadece örgütte ve ayrılanlarda değildir. Ortak bir sorumluluk vardır. Hem ayrılanlar hem de geride kalanlar, seçimler döneminde ortaya çıkan olanakları, o tipik halk hareketini daha nitelikli, örgütlü bir düzeye çıkaramamanın, onu heder etmenin ortak sorumluluğunu taşıyorlar. Örgüt ve kadrolar olarak olayı böyle değerlendirip, doğru çözümler üreteceğimize, tartışmayı amacından sapırdık. Ulusal demokratik hareketin çıkarına olmayan yöntemlere başvurduk. bu hatalara ortak olmuş biri olarak diyorum ki, bütün bunların; dar görüşlülüğümüzün, hareketin nesnel gereklerine uygun politik ustalığı gösterememizin hesabını vermeli, hatalarımızdan sonuçlar çıkarmalıyız. Bunu yapmadıkça, dönemin, ihtiyaç duyulan güven ortamını oluşturamayız.

Diğer örgütlerdeki bunalım da yine yukarıda değindiğim benzer nedenlerden kaynaklanıyordu. çünkü sorun sadece bir örgütün sorunu değildi. Tüm hareketler, ulusal kurtuluş savaşımızın nesnel ve öznel yeni ihtiyaçlarını zamanında görememiş ve yapılarını buna uyarlayamamışlardı. Ayrıca tek tek örgütler olarak da bunu beceremezlerdi. Çünkü çözüm, değişik kanallara bölünen hareketin toparlanmasına; çağdaş güçlü, yığınsal bir örgütlenmenin ortaya çıkarılmasına bağlıydı. Örgütler o yıllarda kendi aralarındaki ilişkilerle bunu becermekten uzaktılar. "Kör doğuş"ne dönmüş anlamsız bir rekabet vardı. İlişkiler oldukça gergin tutuluyordu. Hatta bazı örgütler, özellikle bir gerginlik politikasında büyük "yarar" umuyorlardı. Diğer güçleri küçük görme, iyi bir dostluk ilişkisini bile geliştirememeye eksikliği bir fazilet olarak görülüyordu.

Hareketin önemli ölçüde yığınsallaştığı, yavaş yavaş kır ve kent emekçilerini etkilemeye başladığı bir dönemde, bö-

lünmüşlük nedeniyle yığınlara gerekli güven verilemedi. Yapılan çalışmalar sonucu Kürdistan'da ciddi bir potansiyel oluşmasına karşın, bu muazzam güç, örgütlü politik mücadele alanına çekilemedi. Yüzbinlerce yurtseverin varolduğu Kürdistan'da, her bir örgütün üye sayısı birkaç on ya da birkaç yüz aydın ve öğrenciyi geçmiyordu.

Ulusal demokratik hareketimize büyük zarar veren yurtsever örgütler arasındaki çatışmalar sadece o dönem değil, bugün de yığınları ve hareketi olumsuz etkilemeye devam ediyor. Bu, bizim için kanayan bir yaradır ve çözülmesi gereken bir sorundur.

12 Eylül Yenilgisinde Rol Oynayan Baş Faktörler

12 Eylül Darbesinden sonra Kürt örgütlerine bir sıralama halinde ağır kayıplar verildi. Binlerce Kürdistanlı yurtsever, sosyalist gözaltına alındı, tutuklandı. İşkence gördü. İşkence altında ve dağlarda kurşuna dizilerek yüzlerce insanımız katledildi.

Kürdistan baştan başa bir zindana çevrildi. Bu dönemde verilen kayıpların, yaşanan acıların asıl nedeni kuşkusuz 12 Eylül askeri-faşist rejiminin sınır tanımayan zorbalığıdır. Bunu görmezlikten gelmek, mızrağın sivri ucunu sadece kendimize yöneltmek haksız bir değerlendirmedir. Savaşın her biçiminde kayıplarımız ağır olabilirdi. Çünkü düşmanla eşitsiz koşullarda mücadele veriliyordu. Ve düşman bu mücadelede hiçbir kural tanımıyor. Bu gerçeğin altını özellikle çizmek istiyorum.

Sorun, düşmanın zoru açısından açık. Ancak hemen kendimize şu soruyu yöneltmek zorundayız. Bizim kendi zaaflarımızın düşmanın zorunun üzerimizde daha etkili olmasına neden olmadı mı? Buna açık cevap vermek zorundayız. Bu

yönede eleştirilere, T.C'nin ne kadar gaddar bir güç olduğunu söylemekle, kayıplarımızın nedenlerini sadece bu unsurla bir ajitasyon havası içinde yanıtlamaya kalkışmak, sorunu küçümsemek olur. Aslında bir çoğumuzun içi koftu. Düşmanın ilk saldırısında şaşkınlık geçirdik, dağılmayla yüzyüze geldik. Cuntanın saldırı ve tutkamları karşısında kendimizi "halk denizi"nin içinde bir dönem gizleyebileceğimiz yığınlarla bağlarımız bile yoktu. Oysa hepimiz Kürt halkını kurtarmayı programlamıştık. Düşmanla yüzyüze geldiğimizde program hedeflerimiz, söylemlerimiz, örgütlerimize taktığımız ad ve sıfatlar bir yanda kaldı, gerçekliğimiz önümüze dikildi. Görüldü ki örgütlerimiz, hangi sınıfa temsil ettiklerini iddia ediyorsa etsinler, gerçekte hemen tümü emekçi halk yığınlarından kopuk, daha çok aydın ve gençlik kesimine dayanıyordu. Bu yapılarıyla düşmanın saldırıları karşısında emekçi halkı harekete geçirebilecek özelliklerden yoksundular.

Tüm Kürdistanlı kadrolar 12 Eylül yenilgisinin ağır olduğunda birleşiyorlar. Bunun bir nedeni, 12 Eylül'ün 12 Mart'tan çok daha kapsamlı, baskıcı ve kanlı oluşudur.

Diğer önemli neden ise, ulusal demokratik hareketin dağınık oluşu ve dağınıklık nedeniyle düşmanın saldırıları karşısında gerekli direnmenin gösterilmemesidir. Asıl önemli olan ve ondan sonuçlar çıkarılması gereken nokta budur. Dağınıklığın nedenlerini kimse pek tartışmıyor. Çünkü hemen herkes, 1974 yıllarında ulusal demokratik hareketin değişik kanallarda gelişmesini, Kürt Hareketi'nin o dönem değiştirilemeyen bir gerçekliği olarak kabul ediyor. Oysa gerçek öyle değil. Daha öncede kısaca değindim. 12 Mart Dönemi'nden sonra, herkes "kendi yoluna" gideceğine, iyi düzenlenmiş bir tartışma ve dialog ortamından geçilerek politik ve örgütsel

oluşumlara gidilebilirdi. Diyelim ki bu, o dönem yapılmadı. 1978'lere gelindiğinde birçok politik hareket ideolojik ve programatik düzeyde birbirine oldukça yaklaşmıştı. Samimi bir birlik politikasıyla, hareketin toparlanmasına katkıda bulunabilecek adımlar atılabilirdi. Oysa bunların hiçbiri yapılmadı. 1980 öncesinde ciddi hiçbir birlik girişimi söz konusu değildir. 1980 yılının başlarında gerçekleştirilen UDG adlı Güçbirliği, olumlu bir girişim olmakla birlikte dağınkılığa bir cevap olamadı. Hatta, Güçbirliği'nde yer alan örgütler arasında yeterli güven ortamının oluşmasına bile katkıda bulunamadı.

Darbeden sonra yenilgide, Kürt Hareketi'nin dağınkılığının rolü vurgulanırken, hemen her örgüt dağınkılığın nedenlerini kendi dışındaki koşullarla açıklamaya çalıştı. Hatayı kendi dışındaki örgütlerde buldu. Hiçbir örgüt, gerek 74 Çıkışı'nda, gerekse sonraki yıllarda varolan rekabet ve "kör döğüşü"ndeki payını vurgulama cesaretini gösteremedi. Bu hala yapılmış değildir. Bu soruyu hepimiz; tüm örgütler, 1974-80 dönemine katkısı bulunan her Kürdistanlı politik kadro kendisine yönelmeli ve cevabını tartışmalıdır. Böylesi bir tartışma, yeni dönemde, Kürt Hareketi'nin toparlanmasına; daha az ve güçlü kanallarda gelişmesine katkıda bulunacaktır. 1974-80 Dönemindeki dağınkılığa kaynaklık eden 74 Çıkışı'ndaki hatayı tekrarlamamalıyız.

Dağınkılığın acı sonuçlarını hep birlikte yaşamışken, ne yazık ki bölünmüşlüğün asıl nedeni olan dar grupçuluk, rekabetçilik, kendini ulusal demokratik hareketle özdeşleştirip birliği kendi çevresinde görme hastalıkları bugün de Kürt Hareketi'ni içten içe kemirmektedir. Hala (bırakınız politik düzeyde) ulusal-demokratik bir yığın örgütünde bir arada çalışma, bir dil-kültür kurumunda beynin gücümüzü birleştirerek

dilimizi, tarihimizi, kültürümüzü araştırma ve bu konularda bilimsel bilgiler üretme düzey ve olgunluğa bile ulaşmış değiliz. Bu alanda bile yığınla eksikimiz, hastalıklarımız söz konusudur. Hangi düşüncede olursa olsun her Kürt yurtseverinin içinde yer alacağı bir demokratik kitle örgütünde, çeşitli bahaneler üreterek, sözde bazı güzel terimlerin arkasına sığınarak gücümüzü birleştirmeyi engelliyoruz. Birliğin mimarlığını değil, tüccarlığını yapıyoruz. Kürt halkının en büyük özlemini, birliği, kendi grubumuzu güçlendirmenin bir aracı olarak kullanıyoruz. Bu tutumlar, Kürt halkına ve mücadelesine karşı en büyük sorumsuzluktur. Bu anlayışlara karşı sessiz kalmak, bu suça ortak olmak anlamına gelir.

12 Eylül'den Sonra Örgütlerde Boy Veren Tartışmalar

12 Eylül'den sonra, ülkede meydana gelen politik değişimin etkisiyle örgütlerde önemli iç tartışmalar boy verdi. Bu gelişme Türk solunda da yaşandı. Kürdistanlı örgütlerde söz konusu tartışmalar bir çoğunda 1978-79 yıllarına uzanıyordu. 12 Eylül, biriken sorunları bir ölçüde gün ışığına çıkardı. İç tartışmalar sonucu her örgütte en az 2-3 kez bölünmeler oldu. Ortaya çıkan tartışmalar ne yazık ki, ulusal kurtuluş hareketimizin genel çıkarları doğrultusunda kanalize edilerek örgütler içinde tutulmadı ve hemen her tartışma bölünmeyle sonuçlandı.

Bu dönemde, yenilginin etkisiyle savrulma diyebileceğimiz olumsuz eğilimler ortaya çıktığı gibi, yenilginin nedenlerini geçmişi değerlendirme temelinde ortaya çıkarma, yeni döneme ilişkin görevleri saptama yönünde olumlu tartışmalar da gözlemlendi.

İç tartışmalar sürecinde ulusal kurtuluş hareketimizin örgütlü güçlerinin önemli bir zaafı ortaya çıktı. Demokrasiyi özümleyememiş olma eksiği.. Örgütlerde tartışma ve önerilerde bulunanlar, bu anlamda arayış içinde olan hangi düzeyde olursa olsun kadro ve taraftarlara karşı korkunç bir tahammülsüzlük gösterildi. Tahammülsüzlük sonraları açıkça tasfiye hareketine dönüştü. Tahammülsüzlük ve tasfiyecilik, genellikle örgütlerin yönetimlerinde kontrolü elinde bulunduran, bu yönüyle örgütü kendileriyle özdeşleştiren önder kadrolarda görüldü. Örgüt içi demokrasi, açıklık görüldü ki sadece tüzüklerde içi boş bir ilke olarak yazılmış.

Bu zaaf, sadece bir örgütte gürülen, bir istisna değildi. Değişik dozda da olsa ulusal kurtuluş hareketimizin genelinin bir sonucudur. Demokrasiyi özümleyememiş olmanın, onu örgütün iç yaşamında sağlıklı bir işlerliğe oturtamamanın içinden geldiğimiz toplumun özellikleri ve siyasal kültür düzeyimizle ilgisi vardır. Sorunun bireysel boyutu, diğer bir deyişle belli önder kadroların bireyciliği, zararlı boyutlara varan ihtirası, problemi daha da ağırlaştırıyor. Bu konuda köklü çözümler geliştirmeliyiz. Bu da sözünü ettiğimiz hastalıkların önünü alacak yeni siyasal bir kültürü ideolojik ve pratik düzeyde geliştirmemize bağlıdır. Değilse hareketimiz insan harcama makinasına döner. 12 Eylül'den sonra örgüt içi tartışmalarda tam da böyle bir kaos yaşandı. Düne kadar militan, örgütün gözbebeği olan kadro ve taraftarlar birden bire "hain" oldular.

Bazı örgütlerde tasfiyecilik, kadroları fizik olarak ortadan kaldırmaya, politik cinayetlere kadar vardırdı.

Yorulanlar, mücadeleyi bırakanlar oldu. Ancak ulusal hareketimizin insan malzemesini, subjektivizme düşmeden değerlendirdiğimizde kadro kaybımızın çok fazla olmadığı görülür. Bu sevindirici

ci bir sonuçtur. Mevcut marjinal, daralmış grupların "disiplini" içinde olmayı ölçü alarak yapılan değerlendirmeler gerçeği yansıtmıyor. Mevcut gruplardan biriyle olmasalar bile, kadroların büyük çoğunluğu belli bir siyasal faaliyetliliğin içindedirler. Ancak bilinmelidir ki, Bi-reylerin gücü sınırlıdır. Büyük Davalar, örgütlü mücadeleyle kazanılır. Kürt halkının sorunu da, bu Büyük Davası'nın örgütünü yaratmaktır. Bu nedenle hepimizin dikkat merkezini bu oluşturmalıdır.

12 Eylül sonrasında örgütlerde bu kadar yoğun bölünmelerin meydana gelmesinin önemli diğer bir nedeni, Kürdistan'da politik ve örgütlü mücadele deneyiminin zayıf oluşuydu. Kadro ve militanlarımızın geri toplum ilişkilerimizden örgüt hayatına taşıdıkları rahatsızlıklar örgütsel deneyim zayıflığı ve demokrasiyi iyi özümleyememe zaafımızla birleşince örgütsel sorunları daha da ağırlaştırdı. En önemli etkenlerden bazıları da, aydın bireyciliği, dar görüşlülük, örgütün görüşlerine sadakat adı altında sürdürülen dogmatik, sekte tutumlar, değişik düşüncelere tahammülsüzlük ve belli önder kadrolarda görülen, örgütü kendisiyle özdeş görme, ona bir mücadele aracı, kadroların ve militanların ortak değeri olarak yaklaşmayıp mülkü sayma hastalığı sayılabilir. Bu hastalıklar kadro ve militanlar olarak çoğumuzda değişik biçimlerde görüldü. Sorun, bu olup bitenlerden gerekli dersleri çıkarmak ve bunları yeni döneme aktarabilmektir. Bunları becerebilirsek söylenenlerin fikir ve pratik değeri olacaktır. Ve geçmişten gerçekten ders çıkarmış olacağız. Oysa bugün de dar grupçuluk ve marjinal örgütçülükte süren ısrar, çok yakın geçmişte yaşadığımız ve belli düzeylerde hala yaşamaya devam ettiğimiz olaylardan gereğince yararlanmadığımızı gösteriyor.

Ulusal hareketin dağınıklığı, bunun mücadeleye verdiği zararlar üzerinde herkes birleşiyor. Ne ki, bu tespiti yapanlar, 12 Eylül'den sonra ortaya çıkan tartışmalar sırasında ulusal hareketin birliğini sağlamaya yönelik bir politika izlemeleri gerekirken, kendi örgütlerinin birlik ve bütünlüğünü bile koruyamadılar. Örgütleri içinde tartışmaları doğru kanalize etmeyi başaramadılar, tasfiyeci eğilimlere girdiler. Sonuçta ulusal demokratik hareket toparlanacağına bölünmelerle dağınıklık daha da arttı. Bugün hareketin bölünmüşlüğü bundan kaynaklanan sorun önümüzde duruyor, çözüm bekliyor

Ulusal Kurtuluş Mücadelemizin Acil Görevleri

Ulusal hareketimizin politik ve örgütlü güçlerinin durumu açık ki pek iç açıcı değil. 70'li yıllardan beri bize büyük zararlar veren dağınıklık ve bölünmüşlük sürüyor. Kürdistan'daki gelişmelere müdahale edebilecek, kitlelerden destek bulan örgütlenmelerden, ciddi birliklerden yoksunuz. Gelişmeleri genellikle geriden izlemek durumundayız. Oysa Kürt sorunu, Ortadoğu'da ve Türkiye'de hayli günceldir. Gelişmeler gösteriyor ki, halkımızın mücadelesi giderek daha da öne çıkacaktır.

Kürt sorunu, kuşkusuz öyle kendiliğinden bu düzeye gelmedi. Tüm hata ve eksikleriyle birlikte geçmişte ve bugün sürdürülen mücadelenin ürünüdür bu gelişmeler. Geçmişini değerlendirirken, inkarcı tutumlara girmek gerçeği görmemek olur. Asıl olan, hatalarımızı iyice bilince çıkararak ulusal hareketi bugünkünden daha ileri düzeylere çıkarmaktır. Arayışımızın amacı bu olmalıdır. Kürt hareketi bu olanaklara sahiptir. Örgütsel deneyim ve insan mal-

zemesi bakımından, 74'lerde olmayan zengin bir birikim var. En büyük sorun, dağınıklaktır. Hareketin birliği sağlanabilirse, örgütlü mücadelemiz kısa sürede daha güçlü ve etkili bir düzeye çıkarılabilir.

Birlik sorunu, iki yönlü olarak ulusal hareketin gündemindeki yerini koruyor. Birincisi, benzer anlayışı ve politikaları paylaşan ve aynı örgüt çatısı altında birleşebilen kadroların birliğinin sağlanması. İkincisi de, farklı örgütler arasında güç ve cephe birliğinin kurulması. Ulusal hareketin birlik sorununun bu iki biçimi karşı karşıya konmamalı ama birincisi önemsenmelidir, öne alınmalıdır. Bir örgüt içinde yer alabileceklerin birbirleriyle güçbirliği yapmalarının geçerli bir mantığı yoktur. Oysa olan budur. Örneğin TEVGER'de bir araya gelenlerin hemen tümü, tek bir siyasal örgüt içinde birleşebilirler. Bunu engelleyen faktörler nelerdir, buna kısaca değinelim.

Bugün örgütlenme çabaları önünde, birbirleriyle ilişkili olan iki önemli engel vardır: Dar grupçuluk ve marjinal grup düzeylerinde ısrar hastalığı.

Dar grupçuluk, politik ilişkilerde en çok "ben bilirimcilik" ve "ben merkezci-lik" biçiminde ortaya çıkıyor. Bu anlayıştakiler, kendi görüş ve önerilerini, örgütlerini öne çıkarıyor, herkesi kendilerine katılmaya çağırıyorlar. Ulusal hareketin sorunlarını, kendi örgütlerini güçlendirerek çözecekleri iddasındadırlar. Bu tutum, doğal olarak kendi içinde ulusal güçler arasında bir rekabet mantığını da taşıyor. Bu da, çoğu kere yurtsever güçler arasında olumsuz ilişkilerin doğmasına neden oluyor. Güvensizliği artırıyor. Dar grupçuluktan geçmişten devraldığımız bir hastalıktır ve bugün siyasal birlik çabaları önünde önemli bir handicap oluşturuyor. Bu hastalığı teşhir etmeliyiz ve onda ısrar edenleri aşmalıyız.

Siyasal birlik çabalarını zorlaştıran bir diğer nokta da marjinal grup örgütlenmeleridir. Daha önce de değindiğimiz gibi, bölünmeler sonucu çok sayıda yeni gruplar oluştu. Bu arada 12 Eylül öncesine dayanan "anaç örgütler" de hayli güç kaybettiler. Bir çoğu, varlığı-yokluğu fark edilemeyecek duruma geldi. Bu nedenle hareketin örgütlü kesimini küçük küçük marjinal gruplar kaplamış durumda. Grupların büyük çoğunluğu, birkaç insandan oluşuyor. Bunları örgüt olarak tanımlamak ise büyük bir komedi olur. Bu küçük kümelenmelerin , birlik yapabilecekleri diğer güçlerle birleşmeleri, bu yolu zorlamamaları ve hallerinden memnun(!) ayrı durmalarını izah etmek ise bir sabır işidir. Ulusal hareketimizin karşı karşıya bulunduğu sorunları göz önüne getirdiğimizde, açık söylemek gerekir, bu marjinal grupların mücadelemizdeki değerleri, katkıları, varlıklarını gereksiz kılacak düzeydedir. Kürt hareketinin "şahıs örgütleri"ne ihtiyacı yoktur, olmamalıdır. Marjinal grup düzeylerinde ısrar, tedavisi henüz mümkün olmayan bir hastalıktır ve en başta o gruplarda çalışan kadro ve militanların enerjilerini faydalı değerlendirmemektir. Marjinalizm kadroların dağınlıklığını çürüme noktasına götürmektir.

Burada grupların tutumu arasındaki farkı vurgulamak gerekir. Bazı kadrolar politik faaliyetlerini kesintiye uğratmamak için, ilişki halinde oldukları diğer insanlarla birlikte birliğe açık, geçici çevreler oluşturmuşlardır. Bu, dönemin özelliğiyle ilgili zorunlu bir tutumdur. Ancak varolan grupların büyük çoğun-

luğu kendilerini bir merkez görüyor ve yukarıdan beri anlattığımız hatalı tutumlarını sürdürüyorlar. Bu anlayışı aşarak ister örgütlerde olsun, ister mevcut gruplardan birinin disiplini içinde olmayan "bağımsız" durumdaki kadroların hızla birliğini ve bir örgütlenme içinde bütünlüğü sağlamak gerekir. Günün an acil görevi budur. Öncelikle kadroların toparlanması diyoruz, çünkü "bir hareketin geleceğini kadrolar belirler". Kadroların toparlanması sağlanabilirse kısa sürede harekette bir dinamizm doğar ve hareketin birlik ve bütünlüşmesi önündeki engeller hızla aşılır. İşte o zaman halkımıza karşı en büyük sorumluluğu yerine getirmiş oluruz. Gerçek yurtseverliğimizi "ideolojide ve estetikte" dosta ve düşmana göstermiş oluruz.

Kürdistanlı kadrolar olarak bunu başarmalıyız!

Sonuç Yerine

Başarılarımızı yapamadıklarımızla sunalım, kadroları geçmişteki hata ve eksiklerimizin nedenleri üzerinde objektif bir araştırmacılığa yönelelim. Bu yönde yetiyecek kadrolar, Kürt hareketine ihtiyacı duyduğumuz teorik ve pratik katkılarda bulunabilirler. İnsanların grupsal çıkarların reklamcılığından kurtularak hareketin genel çıkarları üzerine; nesnel gerekler üzerine düşünmesine katkıda bulunacak tutumlar geliştirelim. Bu korkulduğu gibi kaos değil, dinamizm getirecektir. Özgür düşünme, doğru çözümleri ortaya çıkaracaktır.

İsveç-Kürt İlişkilerinden Tarihsel Bir Kesit

İSVEÇ MİSYON BİRLİĞİNİN KÜRTLER ARASINDAKİ İLK ETKİNLİKLERİ

(1887-1923)

Rohat

19. Yüzyılda şekillenen İsveç-Kürt ilişkilerini incelediğimde, bu iki halk arasında oluşan bağların farklı alanlarda geliştiğine tanık olmaktadır. Bu ilişkilerin önemli bir kesitini, o dönemde hızla gelişen misyon etkinlikleri oluşturmaktadır. Farklı bağlamlarda oluşan diğer İsveç-Kürt ilişkilerinin geçmişi de aslında incelenmeye değer bir konudur.

1878 yılında kurulan İsveç Misyon Birliği (Svenska Missionsförbundet), özellikle Kafkasya, İran ve sık sık el değiştiren Osmanlı-Rus sınır yörelerinde etkin bir çalışma yürüttü. Yöreye atanan misyonerler, bölge halkları arasında hıristiyan dinini yaymak için yoğun ve çetin bir çalışmaya giriştiler. Bu bölgede yüzlerce halkın yaşadığını gören misyonerler, Kafkas Dağlarını "Dillerin ve Halkların Dağı" diye adlandırdılar. İsveçli misyonerler, Çarlık Rusyası'nın polisiye baskıları ve müslüman halklar arasındaki yabancılara yönelik şüpheli, temkinli tutum ve davranışları nedeniyle, özellikle çalışmalarını Tiflis, Erivan

ve Tebriz gibi daha uygun kenar merkezlere kaydirdılar ve bu merkezleri kendilerine üs olarak kullandılar. Bu merkezlerden yönlendirilen çalışmalar, daha sonraları geniş bir alana yayılarak, irili-ufaklı birçok halkı etkisi altına aldı. Böylece İsveç misyonerlerinin dışa açılma olanaklarının zamanla güçlendiğini, bir dizi halk ile kapsamlı ilk kontaklarını oluşturduğunu görmekteyiz. Bu halklar arasında Kürtler de bulunmaktadır. Kürt ve İsveçlilerin bu ilk karşılaşması, Kürt - İsveç ilişkilerinin tarihsel, önemli bir kesitini oluşturmaktadır. İsveç Misyon Birliği'nin kuruluşundan yaklaşık olarak on yıl sonra oluşan bu düzeydeki ilişkiler hemen hemen 40 yıllık bir geçmişe sahiptir.

İsveç misyonerlerinin Kürtler ile ilişkiye geçmeleri ilk yıllarda biraz zaman aldı. Bu zorlukların başında iletişim ve dilsel zorluklar gelmektedir. Bu hususta, misyonerler özellikle Kürtçe bilen Ermeni, Süryani ve diğer etnik kökenli yardımcılarından yararlandılar. Dinsel

inançları bakımından Yezidi Kürtleri kendilerine daha yakın bulan misyonerler, diğer müslüman Kürtler arasına çetin uğraşlar sonucunda katılabildiler. Diğer yandan misyonerlerin yörede bulunan bazı Kürt çetelerinden çekindiklerini görmekteyiz. Bazen bu çeteler, Kürt halkının tümüyle özdeşleştirilerek, misyonerler arasında Kürtlere ilişkin kötü bir imaj yaratılmıştır. Bu çekingenliklerini aşıp, Kürtler arasına girmeyi başaran İsveçlileri ilk şaşırtaan şey, Kürtlerin konuksever oluşlarıdır.

Kürtler konusunda yaratılan "Vahşi Kürtler" (Vilda Kurder) imajının, daha ziyade Kürtler üzerinde baskılarını sürdüren devletlerin resmi sözcüleri tarafından bilinçli olarak piyasaya sürüldüğünü görmekteyiz. Bu durum, misyonerlerin Kürtler konusunda eksiksiz bir imaj geliştirmesini zorlaştırıyordu veya baştan olanaksız kılıyordu. Bu konuda, İsveç Misyoner Kadınlar Derneği'nin yıllık bir toplantısında konuşan papaz Ernst Kohmann'ın görüşleri oldukça düşündürücüdür: "...Kısaca Kürtler üzerinde durmak isterim. Elbet de onları az tanıyorsunuz ama onların vahşi çete birliklerinden oluştuğunu, Abdülhamid'in kendi döneminde kanlı baskınlar gerçekleştirmek için onları kullandığını muhakkak biliyorsunuzdur. Bugün onları (Kürtler) başka bir yönüyle tanıtmak istiyorum. Uzun bir zamandır bir kez onlar arasına katılmayı istedim, ama kolay bir şey değil. İlk çabamı 9 yıl önce gösterdim. Tamamen sınıra geldiğimde, Türk valisi bu işten vazgeçmemi rica etti. Vali bana: "Kesin olarak yaşamınızı yitirirsiniz, ama bu sizin bileceğiniz bir şey. Ayrıca eğer burada öldürülürseniz, benim başım belaya girer." dedi. Arkadaşım olduğu için sözlerine saygıyla uymak zorunda kaldım. Böylece Kürtlere ulaşamadım. Fakat bu kez, kendi zorlukları olan başka bir bölgeden içeri girdim. Daha kimseler yoktu burada. Rehber olarak bir Türk ast-

subayını yanıma aldım. Yol boyunca ona yöreyi tanıyıp-tanımadığını sorduğumda: "Elbet de tanıyorum, çünkü bu Kürtler ile geçenlerde savaştık" dedi ve hangi hile ve oyunlar ile onlarla savaştıklarını anlattı. "İyi bir şey yapmadık" diye söyledi. "Başka bir şekilde bu Kürtleri yok edemezdik. Onların birgün dini bir törene gideceklerini öğrendiğimiz bir sırada, pusu kurduk, yüzlercesini kursunluyarak yere yatırdık". Daha sonra Kürtlerin bulunduğu yöreye ulaştıklarını belirten papaz, onların yöneticilerinden birisiyle karşılaştığını, onun kendisini melek gibi ağırladığını söylemektedir. Papaz Ernst konuşmasının bir kesiminde, genel olarak Kürtlerin çilesini şöyle dile getirmektedir: "Doğru, vahşi bir halk, fakat altında geleceği olan soylu bir halk. Düşününün sayılarını birkaç milyona varan bu halk, tek bir okula sahip değil"¹. Kürtler için bu yıllarda suni olarak yaratılan "Vahşi Kürt" yakıştırmasının ne kadar temelsiz olduğunu göstermesi açısından, bu papazın belirlemeleri büyük bir önem taşımaktadır.

İsveç misyonerleri arasında Kürtlere yönelik olarak şekillenen bu kötü yargıların ortaya çıkışını hazırlayan önemli etkenlerden birisi de, 1894-1897 yılları arasında meydana gelen büyük Ermeni soykırımını sırasında bazı Kürt beylerinin Abdülhamit tarafından Ermenilere karşı seferber edilişi konusudur. Bu durum, dönemi irdeleyen misyonerlerin açıklamalarında oldukça belirgindir.

Bu acı olaylar döneminde, Kürtleri bir halk olarak tümüyle yargılamak istemiyen misyonerler de olmuştur. Uzun yıllar bölgede çalışmış olan E.J. Larson, tüm bunlara rağmen Kürtlerin soylu oluşlarından bir şey yitirmediklerini, onların hıristiyanlar gibi eksiksiz bir halk olduğunu belirtmiştir. Larson, ayrıca Easton adlı Amerikalı bir misyonerin görüşlerini paylaşarak Kürtler arasında belli bir misyon yürütemediklerini, bunu

kendi eksiklikleri olarak kabul etmiştir.² Kürtlere özgü bir misyon çalışmasının henüz olmadığını belirten bayan Elin Sundvall da İran'da bulunduğu bir sırada bazı ölüm ve yağmalama olaylarına dayanarak "Bu onların mesleğidir" şeklinde Kürtler hakkında daha genel açıklamalarda bulunmaktadır³. Misyoner Maria Anholm, Kürtleri Vikinklere benzeterek şöyle demektedir: "...Onlar (Kürtler) Türkler gibi huristiyanlara karşı fanatik olmaktan uzaktırlar, Türkler gibi Ermenilere karşı bir nefretle dolu değildirler. Kana susamışlar gibi şekillenmişlerdir. İyi kötü bizim Vikinkler gibi yaşamaktadırlar..." demektedir⁴.

Ermeni halkı üzerindeki baskılara ilişkin olarak İsveç misyonerleri ve misyon örgüleri tarafından bu yıllarda yoğun yayın çalışmaları yapılmıştır. Bu yayınlarda Kürt ve Ermeni ilişkileri konusunun önem kazandığını görmekteyiz. Bu Ermeni-Kürt ilişkileri zamanla bazı Kürt-İsveç ilişkilerinin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. İsveç misyonerlerinin "Kanın ve Gözyaşlarının Ülkesi" veya "Kan Gölü" diye adlandırdıkları Ermenistan'daki Kürtler de, bir bakıma onların ilgi ve çalışma alanı içerisine girdi. Örneğin, İsveç Misyon Birliği tarafından 1917 yılında yayınlanan bir kitapta, Ermeni halkının birden yok edilmesine ilişkin olarak Ali Ağazade Faro adındaki bir Kürdün ticaret amacıyla gittiği Erzurum'daki gözlemleri ve Kürt kökenli Şerif Paşa'nın Ermeni halkının başına gelenleri yeren bir açıklaması yer almaktadır⁵.

19.yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yörede görev yapmış, tanınmış İsveçli misyonerler şunlardır: N.F. Höijer, L.E.Högberg, Wilhm. Sarwe, E.J. Larson, Elin Sundvall, Maria Anholm, Olga Moberg...İsveçli misyonerler Kürtler ile olan ilişkilerini zaman zaman yerli bazı yardımcıları vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Bunlar arasında Süryani kökenli

Kascha İbrahim Temros, Ermeni kökenli Margara Ter Asaturianz'ın adlarını verebiliriz.

İsveç misyoner Birliği, 1882 yılında aldığı bir karar ile N.F. Höijer'i Kafkasya yöresine gönderiyor. 25 yıl boyunca yöre halkları arasında uzun çalışmalarda bulunan bu misyoner, Kürtlere ilişkin düşüncelerini ve izlenimlerini farklı yıllarda yazmış olduğu değişik yapıtlarında çarpıcı bir biçimde dile getirmektedir.

Höijer, 1887 yılında İran Kürtleri arasına katılarak değişik incelemelerde bulundu. Bu İsveçli misyoner ilk kez "Kürt gibi köpekler" diye tanımladığı Kürt köpekleri tarafından karşılanmıştır. Kürt köpeklerinin bu hırçınlığı yalnız Höijer'in değil, diğer bazı İsveçli misyonerlerin de ilgisini çekmiştir. Höijer ve beraberindekiler daha sonra bir Kürt beyinin çadırında ağırlandıklarını belirtir.

Höijer, 1889 yılında yayımlanan "Kürtler-Cennetten Bir Tablo" adlı incelemesinde Kürt kültürü, gelenekleri, folkloru üzerine çok ilginç açıklamalarda bulunmaktadır. İncelemesinin başında Kürtleri sık sık cezalandırmak isteyen hükmetlerin başarıya ulaşamadıklarını belirten Höijer, Kürtlerin özgürlüksever, yiğit, çevik, konuksever bir halk olduğunu vurgulamaktadır. Kürtlerin o yıllardaki sayısını dört milyon olarak açıklayan bu misyoner, daha sonra Kürt gelenekleri üzerinde durmaktadır. Kürt folkloruna ilişkin olarak, her gölün, nehir, dere, şehir, köy, kaya veya dağın Kürtler arasında bir efsanesi vardı diyerek, "Bingöl Efsanesi" adlı bir halk efsanesi üzerinde ayrıntılı bilgiler vermektedir. "Kürtler çaya aşıkular" diyen Höijer, Kürtlerin silah sevgisine ilişkin olarak da: "Kendilerine bir palto bulamıyan insanlar, yine de silah taşımaktalar" şeklinde bir belirleme bulunmaktadır. Höijer'in bu incelemesini, diğer bazı misyonerlerin incelemele-

rinden ayıran en önemli özellik, Kürtleri çokyönlü olarak tanıtmıştır. İsveç Misyon Birliği, Höijer'in aktardıklarına göre Karadağ yöresinde bir Misyon kurumunun açılmasına karar vermiştir. Kürtler arasında değişik etkinlikler yapmak için böyle bir kurumun gerekliliğine değinerek, Beyazıt yöresinde benzer bir kurumun açılmasıyla da Türkiye'deki bazı Kürtler ile iyi ilişkiler geliştirebileceklerini yazmaktadır⁶. Höijer'in bu açıklamalarından anlaşılıyor ki, İsveç Misyon Birliği, Kürtlere yönelik olarak 1888 yıllarından itibaren bir çalışma başlatmış bulunmaktadır. Çünkü, 1889 yılında yayımlanan bu inceleme 1888 yılında Tiflis'te kaleme alınmıştır.

Höijer'in yaşamı üzerine kapsamlı bir çalışma yapan. A.P. Larsson, bu çalışmanın bir kesiminde, parayla Höijer' i bir nehirin karşı tarafına at sırtında taşıyan bir Kürd'ün önce ciddi, daha sonra yumuşayan yönü üzerinde durmaktadır. Kürdün, su içerisinde: "*Çabuk paraları dışarı çıkar, yoksa hemen suda boğarım seni*" demesi üzerine, onu omuzlarından tutup, sarsan Höijer, Kürde şöyle demiş: "*Ses çıkarma! Aksi takdirde önce sen atın sırtından aşağı fırlarsın*" "Bunu duyan Kürdün güldüğünü ve bana "*kardsch*" dediğini belirtir. Böylece hem Kürd, hem de Höijer suyun karşı tarafına sağ selim varırlar⁷

Höijer başka bir yazısında, Ağrı yöresindeki bir Kürt köyünü ziyaret edişini anlatır. İran da olduğu gibi, burada da Höijer Kürt köpeklerinin saldırısına uğrar. Etrafında toplanan halkın "*Bunun atı Kürt ,eyerı Kürt, fakat kendisi nedir?*" diye kendi kendine konuştuklarını, "*Ben İsveçliyim*" (Jag är Svensk) dediğimde, onların "*Svek, svesk, svmsk*" şeklinde bu sözü taklit ettiklerini anlatmaktadır. Höijer bu köyde bulunduğu bir sırada kendi adresini verdiği bir Kürdün, birkaç ay sonra gelip Tiflis'de kendisini ziyaret ettiğini söyler⁸.

Kürt köpekleri Höijer'e saldırırken

O ,Howard adlı Amerikalı birisinin Kürtlere para ödeyerek 12000 Ermeni'yi canlı olarak sınırın öteki yakasına geçirip kurtardığı iddiasına da yer vermektedir.⁹

1889 yılında Kafkasya yöresinden İran'a gelen Lars Erik Högberg, dört yıl burada görev yapmıştır. Högberg bu yıllar zarfında Kürtlerin yoğun olarak buldukları yerleşim bölgelerine de gitmiş, incelemelerde bulunmuştur.

Högberg, İran'daki Karadağ yöresine gittiğinde, Kürtler aleyhine yaratılan söylentileri bildiği için, beraberindeki arkadaşına: "*Niçin onların bize bir zararı dokunmadı?*" diye sorduğunda, arkadaşı: "*Bu durum belli şartlara bağlı. Bir Kürt ile tanıştığında, kendisi konukseverdir, kendi evinde her zaman çok nazik ve yardımseverdir.*" diye yanıtlamıştır.

Högberg, Kürtler arasında bir kaç ay kalmış, Kürtlere ilişkin gözlemlerini değişik kitap, mektup ve yazılarda dile getirmiştir. Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkilere değinirken şöyle bir tespitte bulunmaktadır, "*Kürtler, Erme-*

niler ve Asurilere yönelik baskılarıyla kendilerini acı bir biçimde ünlü kıldılar. "Türk" kelimesi, "Kürt" kelimesine oranla daha az korku saçmaktadır.

İsveçli bu misyoner, İran'da bulunduğu zaman Hesu adındaki bir Kürdün kahramanlığına tanık olur: "İran'da kaldığım sırada Hesu adında bir Kürt vardı. Üç yıl Şahın düzenli birlikleriyle savaş halinde bulundu. Bu birliklere yenilmedi. Şah, Kürdün zorla yenilemeyeceğini anlayınca, onunla barıştı, rütbesini generalliğe yükseltti, ona büyük topraklar verdi". Högberg, bu bağlamda Kürtler arasında özgürlük duygusunun çok büyük olduğunu belirtir.

Diğer yandan Kürtler hakkındaki genel kanısı zaman zaman, Avrupa'da bir ara gelişen kötü Kürt imajıyla uyusmaktadır. Kürtler arasında yaygın olan kız kaçırma olaylarını, bunun sosyal ekonomik nedenlerini kavramakta güçlük çeken Högberg, bir Yahudi kızının bir Kürt tarafından kaçırılmasını kaba bir davranış olarak niteliyerek bu olayı "Kürtlerin Demokles Kılıcı" olarak adlandırmıştır. Högberg, bu kız kaçırma olayını hıristiyanlar ve müslümanlar arasındaki çekişmeler bağlamında ele almakta ve bazı genel düşüncelere varmaktadır. Högberg, daha sonra bu kızın annesini ziyaret ettiğinde, kızın annesinin üzüntülerinin sınırsız olduğunu, belirtmektedir.

Bu tip tek tek olaylar, İsveçli misyonerler tarafından çok değişik yorumların konusu olmuştur. Düşünce olarak Kürtleri yargılamak için zengin bir malzeme oluşturmuşlardır.

Högberg, 1893 yılında İsveç'e döndüğünde kendisine Mirze Seid adındaki bir Kürt doktoru da eşlik etmiştir.

Mirze Seid, Högberg'nın anlattıklarına göre, Türkiye'den İran'a geçen Resul adındaki bir molla'nın oğludur. Sinne şehrine yerleşen molla Resul'un bu oğlu, oradaki misyonerlerin de etkisiyle

hıristiyan dinini benimsemiş, misyonerler arasında sevilen bir tip olmuştur. Din eğitimi yanında, tıp eğitimine de merak salan Mirze Seid daha sonra Hamedan şehrine giderek oraya yerleşmiş, Kascha Simon adlı bir Amerikan misyon görevlisinin kızıyla evlenmiştir. Ayrıca burada bir Amerikalı doktorun yanında teorik ve pratik tıp eğitimi görmüştür.

1893 yılında Högberg ile birlikte İsveç'e gelen Mirze Seid'in öyküsü üzerine, Högberg şu açıklamada bulunmaktadır: "1893 yılında İsveç'e döndüğümde, aynı şekilde Seid kendisini doktor olarak daha da geliştirmek için benimle beraber seyahat etti. İsveç'te beraber birçok gezi yaptık ve birkaç geleneksel toplantıya katıldık. O, İsa'ya yakışırsın bir sevgiyle, sade, içten ama çok dikkatli konuşmayı kendine alışkanlık edinmişti. Ben çevirmenlik yapıyordum. Çok yıllar geçti bu arada. Ama öyle inanyorum ki, Dalama Ansgari Derneği'nin 1893 yılında Malung'da yapılan konferansına katılan ve onun konuşmasını dinleyen hiç kimse onu veya onun kalbimize yerleştirdiğini unutmadı. Unutulmaz bir andı"¹⁰.

Högberg'nin 1893 yılında İsveç'e dönüşünden sonra, yerine misyoner E.J. Larson atandı. Tiflis'te görevine başlayan Larson bu arada İran ve Türkiye'de inceleme gezilerinde bulundu. Erzurum'da bir misyon konferansına katıldı. Larson, yazmış olduğu "Ağrı Eteklerinde" adlı yapıtında İsveç Misyon Birliği'nin Kafkasya yöresindeki 35 yıllık çalışmalarını özetlemektedir¹¹. Diğer bir incelemesinde de (Ermenistan'daki Baskılar Ve Kan Gölü), 1894-1897 yılları arasındaki Kürt-Ermeni ilişkilerlerinden kesitler sunmaktadır. Larson, 1914 yılında İsveç'e döndü.

Uzun yıllar Ural bölgesinde çalışmalarda bulunan Wilhelm Sarwe 1896 yılında Kafkasya yöresine gelerek, buradaki halklar arasında çalışmaya başladı. Bölgedeki Yezidi Kürtler arasında belli

misyon çalışmaları yapmak için bazı girişimlerde bulunan Sarwe, bu çalışmalarını "Yeni Bir Misyon Dalı" olarak tanımlamaktadır. 1898 yılında kendisini ziyaret eden İda Öberg adındaki bir tıp cımnastikcisinin o yıllarda Tiflis kentinde bulunan Kürtler için bazı çalışmalar ve toplantılar yapma gereğini dile getirmesi üzerine, Sarwe bazı etkinliklerin başlatıldığını belirtmektedir. Bu buluşmadan sonra, Yezidi Kürtler arasında ilk etapta "Çay Akşamları" veya "Çay Toplantıları" biçiminde bazı etkinliklerin kararlaştırıldığını görmekteyiz¹². Sarwe, yazdığı "Rus Halkları Arasında" adlı üç ciltlik kapsamlı çalışmasının üçüncü cildinin sonunda Rusya'da bulunan Eski İsveç Köyü adlı İsveç topluluğuna katılan öksüz bir Kürt çocuğunun öyküsüne ilişkin olarak bir açıklamada bulunmaktadır. 1922 yılındaki açlık sırasında İran cephesinden bir Alman tarafından alınıp getirilen bu çocuk, bir İsveç'li aile tarafından evlat edinilmiş, Alexander adını alarak, bu aile ile birlikte daha sonra İsveç'e yerleşmiştir¹³.

20.yüzyıl başlarında İsveç'li misyonerlerin Yezidi Kürtlere yönelik değişik çalışmalarının belli bir yoğunluk kazandığını görmekteyiz. Bu çalışmaları başlatan İda Öberg ve Maria Anholm adlı iki kız kardeşten Maria Anholm Yezidi Kürtlere ilişkin olarak sürdürülen misyon çalışmalarının kurucusu sayılmaktadır. 15 yıl gibi uzun bir zaman Tiflis'te kalan kardeşi İda Öberg, buradaki Kürtler ile yakın ve dost ilişkiler oluşturmuş, 1905 yılında ağır bir hastalıktan kurtulup vefat etmiştir. İda Öberg'nin ölümü üzerine, Sarwe yazdığı bir yazıda: "Onun ölümüyle Yezidiler ve bu halk arasındaki misyon sadık bir dostunu yitirdi" demektedir¹⁴.

Kafkasya ve Irak'da yaşayan Yezidi Kürtlere ilişkin olarak değişik inceleme ve misyon çalışmalarında bulunan Ma-

ria Anholm, ayrıca bu Kürtlere ilişkin olarak broşür şeklinde iki inceleme de kaleme aldı¹⁵. Maria Anholm, ilk kez 1893 yılında Kafkasya yöresine giderek buralarda bazı incelemelerde bulundu. Bu gezi izlenimlerini "Gog Ve Mago'nun Ülkesinde-Kafkasya'ya Yapılan Bir Gezi Üzerine İnceleme Ve Tasvirler" adlı kapsamlı yapıtında dile getirdi. O dönemin Kafkas istatistiklerine dayanarak, burada 60.000 civarında Kürdün yaşadığını yazmaktadır.

Högberg ile birlikte İsveç'e gelen Kürt doktoru Mirze Seid

Anholm, bazı tarihsel bilgiler sunarken de: "Yezidiler 1828 yılında Kürdistan'da Türk birlikleri tarafından vahşi hayvanlar gibi saldırya uğradılar" demektedir¹⁶.

20. yüzyıl başlarında, özellikle İsveç misyoner kadınlar topluluğu (Kvinnliga Missions Arbetare) Kürtlere yönelik çalışmalarını daha örgütlü ve düzenli bir biçimde yürütmeye başladı. İsveç Misyon Birliği ile ortaklaşa bazı çalışmalar yapan bu örgüt, 1894 yılında kurulmuş, 1904 yılında När och Fjällan adlı bir yayın organı çıkararak değişik halklar ara-

sındaki misyon çalışmalarına büyük yer vermiştir.Bu derginin sayfaları arasında Yezidi Kürtlere ilişkin olarak değişik haber ve yorumların yayınlandığını görmekteyiz. Misyoner Kadınlar ayrıca bir Yezidi Misyonu da oluşturmuşlardır.Bu Misyon örgütü İsveç'te, Yezidi Kürtlere gönderilmek üzere İsveç'liler arasında düzenli yardım kampanyaları başlatmıştır. Örneğin,1923 yılında yapılan bir bağış kampanyasında toplam olarak 5.785.01 Kronluk bir yardım elde edilmiştir.¹⁷

1908 yılında İsveç Misyon Birliği almış olduğu bir kararla bayan Olga Moberg adlı bir öğretmeni özel olarak Yezidi Kürtler arasında çalışmalar yapmak için,Kafkasya yöresine gönderiyor.Dini inançları ve Türkiye'de artan baskılar nedeniyle göçe zorlanan bu Kürtlerden bir kesimi Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e bir kesimi de Erivan yöresine yerleşmişlerdir.Bir kesimi de kış aylarında Tiflis'te konaklamışlardır.Özellikle, Tiflis'in Avlabar ve diğer yoksul mahallerine yerleşen bu Kürtler,dilenci,sokak ve bahçe temizlikçisi olarak geçimlerini sağlamışlardır. İsveç'li misyonerler Kafkasya yöresindeki bu Kürtlerin sosyo -ekonomik konumlarını,toplumun en alt, en çok hırpalanan tabakası olarak (pariaklass) adlandırılmışlardır

Maria Anholm,yöreye yaptığı bir gezi- de bu yoksul insanlara ilişkin izlenimlerini şöyle dile getirmektedir:"*Hayatımda böyle paçavra halinde bir topluluk ve yaşamın yüküyle bu kadar belirginleşmiş, böyle derin, oldukça korkunç yüzler görmedim.Bir sıkıntısı yüzünden suratında çizgiler oluşmuş genç bir oğlan,yaşlı birisini andırıyordu.Noel duaları,kendi ana dilleri -Kürtçe okunduğunda görsen ne hoştu,karanlık yüzleri aydınlanmaya başlamış, bakışlarından yumuşak bir parlaklık ışılıyordu"*¹⁸

Daha önceleri çay toplantılarında bu Kürtleri bir araya toparladıklarını belir-

ten Olga Moberg,1908 yılında alınan kararın en büyük amaçlarından birisinin bir Çocuk Evi açmak olduğunu belirtmektedir.Fakat Rus hükümeti böyle bir kurumun açılmasına izin vermemiş,bazı zorluklar çıkarmıştır.Bunun yerine önce erkeklerin,daha sonra kadın ve çocukların katılacağı toplantılar düzenleme düşüncesinin geçerlilik kazandığını görmekteyiz.Olga Moberg'nin Yezidi Kürtler arasında çalışmaya başlamasından sonra,önüne en büyük engel olarak dil ve iletişim güçlükleri çıkmıştır.İsveç Misyon Birliği ona yardımcı olmak üzere Kürtçe bilen Suryani kökenli Kascha İbrahim Temros'u görevlendirmektedir.Olga Moberg, Wilhelm Sarwe, Elin Sundvall ve Kascha İbrahim Temros bu yıllarda yoğun bir çalışma yürütmüşlerdir. Van yöresinden Tiflis'e gelen Mirza adlı bir Kürt çocuğu bu yıllarda hıristiyanlaştırılarak Mirza İsasevan adını almıştır.

İsveçli misyonerlerin etkisiyle hıristiyan dinine geçen Kürtlere ilişkin olarak, daha önceleri İran'da hıristiyan olan Mirza Seid dışında, Sarwe'nin belirttiğine göre Josef¹⁹, Anholm'un açıklamalarına göre de Irak'da Otman²⁰ adlı kişiler kendi saflarına katmışlardır.

Tiflis'deki Kürtler arasında çalışmaya başlayan Olga Moberg, kadınlara ilişkin olarak yapılan bir toplantıya 50'nin üzerinde kadının geldiği, toplantı anında çok gürültü yapıldığını, bu nedenle onları evlerine giderek ziyaret ettiklerini belirtmektedir. Diğer yandan her yıl Noel bayramında Kürtlere bir Noel yemeği verildiğini, değişik hediyeler dağıtıldığını, özellikle her kese birer gömlek verildiği vurguluyarak, bu şenliklere Kürtlerin hasret kaldığını yazmaktadır²¹.

Rus hükümetinin bazı yasal zorluklar çıkartması nedeniyle, Kürt çocukları için bir çocuk evini açamadıklarını belirten misyonerler, bunun yerine Molokanlara ait salonları kiraladıklarını, bir

yazıda da 15 ruble ödenerek, iki odalık bir evin toplantılar için tutulduğu belirtilmektedir.

1909 yılında Tiflis'de yapılan bir konferansta , Kafkasya yöresindeki Kürtlerin durumu da ele alınmıştır.Yöredeki çalışmaları denetlemek için buraya gelen misyon sekreteri Wilhelm Sjöholm'un hazır bulunduğu bu toplantıya ayrıca, Ağrı, Kars bölgesindeki misyon temsilcileri de katılmışlardır.

Rus,Türkiye ve İran'ın sınır bölgelerindeki Kürtler arasında misyon etkinliklerine katılan diğer bir İsveç'li misyoner de bayan Elin Sundvall'dır.1906 yılında İran Kürdistan'ında bir inceleme gezisi yapan Sundvall, izlenimlerini "İran'daki Kürtler Arasında Bir Gezi" adlı yazısında dile getirmiştir. 1913 yılında da Türkiye Kürdistanı'na geçip, Van şehrini ziyaret etmiştir. Sundvall, o yıllarda Van'da 110.000 Kürdün yaşadığını belirtmektedir.²²

1906 yılındaki İran gezisi sırasındaki sağlık şikayetleri olan Kürtlere bazı ilaçlar verdiğini,bazılarını tedavi ettiğini,3 yıl zarfında mide ağrıları olan bir Kürt din adamına nasıl yardım ettiğini söyleyen Sundvall,Kürtlerin çok zor koşullarda yaşadığını belirtmektedir.Hasta olan bu din adamının kendisine bir horoz getirdiğini,eğer tam olarak iyileşirse kendisine ayrıca bir at da hediye edeceğini aktaran Sundvall,daha sonraları onu Dillema kentinde iyileşmiş olarak gördüğünü belirtmekte,sözlerini parantez açarak "At hikayesini unutmuştu o" diye bağlamaktadır.Sundvall, bu arada bir Kürt beyi olan Timur ile karşılaştığını,buralarda bir okul açıp - açamıyacaklarını sorduğunda, Timur beyin "Sizi

gözüm gibi korurum "diye yanıtlandığını belirtmektedir²³.

Elin Sundvall, "Yezidiler Arasındaki Yoksulluk" adlı başka bir yazısında da, Erivan yöresinde Yusuf bey adındaki bir Kürt ile görüşüğünü, Kürt çocukları için bir okul açılması konusunu görüştüklerini belirtmektedir²⁴. Sundvall, 1910 yılında İsveç Misyon Birliği'ne yazdığı bir mektupta da, İğdır yöresinde bir çocuk evi açmak için çalıştığını, henüz yetkililerden gerekli izni alamadığını iletmektedir²⁵. Elin Sundvall, 1921 yılına kadar Kafkasya yöresinde kalmış ve burada da ölmüştür.

İsveç Misyon Birliği'nin Kafkasya ve İran 'daki etkinlikleri 1.Dünya Savaşı

O yıllarda Ağrı yöresindeki Yezidi Kürtler

yıllarına kadar sürmüştür. İsveç'li Misyonerler burada belli bir süre danışman olarak kaldılar. Bu etkinlikler büyük çapta Ermeni din adamlarının insiyatifiyle yürütülmüştür. İsveç'li misyonerlerin çoğu zamanla ülkelerine dönmüşlerdir.

İsveç Misyon Birliği ile birlikte Yezidi Kürtlere yönelik olarak çalışmalarını sürdüren İsveç Misyoner Kadınlar Derneği çalışmalarını 1923 yıllarına kadar sürdürmüş,daha sonra Maria Anholm başkanlığında bağımsız bir komite oluşturmuştur.Bu komite Kafkasya yöresindeki Kürtlerden ziyade,İrak'daki Yezidi

Kürtlere yönelik etkinliklerde bulunmaya başladı.

Bu yöredeki çalışmalar yaklaşık olarak 1945 yıllarına kadar sürmüştür. Bayan Maria Anholm'un artık yaşlanması üzerine, bu yöredeki görevleri başka bir komisyon üstlenmiştir.

Yezidi Kürtlerin dostu olan İsveçlilerin oluşturduğu bu komite uzun yıllar çalışmalarını bağımsız olarak yürütmüştür. Irak'ın Musul kentinden 15 km.uzaktaki Başıqa köyünde 1929 yılında bir çalışma başlattıklarını söyleyen Maria Anholm, 1930 yılında yazmış olduğu Yezidilere ilişkin bir bröşürde, Stokholm'de bir adres vermekte,yezidilere yardım etmek isteyenlerin bu adrese bağışlarını gönderebileceklerini belirtmektedir. (Margrit Stenberg, K.F.U.K., Brunnsgatan 3, Stokholm) Böylece bayan Maria Anholm yaklaşık olarak , 40 yıl Yezidi Kürtler ile ilişki halinde bulunmuştur.

İncil'in kürtçe'nin değişik lehçeleriyle basılıp dağıtılması hususunda İsveç'li Misyonerler sürekli bir arayış içine girmişlerdir.Ermeni harfleri ve Arap harfleriyle basılan Kürtçe İncillerin yöredeki halka dağıtıldığını,bu alanda bir boşluk olduğu belirtilmektedir²⁶.

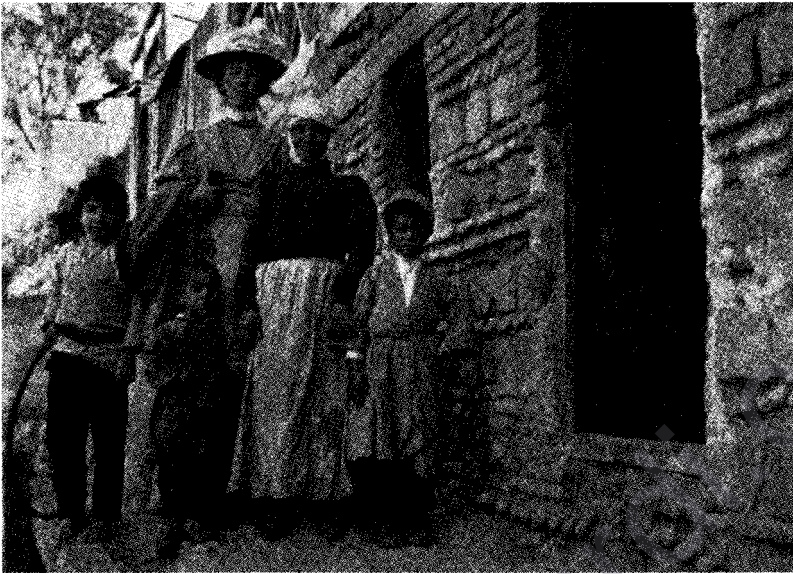
Uzun yıllar Rus, Osmanlı ve İran sınırlarını aşır, bu ülkelerin halklarına ulaşan isveçli misyonerler bu arada Kürt halkının yoksulluğuna, ezilmişliğine, bölgedeki değişik savaş cepheleri arasında sıkışıp kalmasına bizzat tanık oldular. Ama onlardan bir kesimi "Vahşi Kürtler" ve "Kalpsiz Kürtler" imajını bir türlü yıkamadan Birinci Dünya Savaşı

yıllarında ülkelerine döndüler. Onlar, Kürt halkının ulusal istemlerini, bu bağlamdaki etnik sorunlarını anlamakta güçlük çektiler. Yüzyılımızın başlarında Kürdistan'da çekilen yeni sınırlar, yeni baskı ve zorbalıkları yaşamadan ülkelere dönen bu misyonerler, eğer bu yeni dönemde Kürdistan'da kalmış olsalardı,

Serwe'nin sözünü ettiği Alexander (Süleyman) adlı Kürt

herhalde söyleyecekleri birçok değişik şeyler olacaktı. Kendi ülkesinde çarmıha gerilen bu halkın acılarını kavramak ve bazı gerçekleri yakalamak için, çağın ve bölgenin karmaşık siyasi ortamı da ayrıca onlara belli bazı bilgileme olanakları sunacak düzeyde değildi. Ama çıplak bazı gerçekler yine de Kürtlerin içersine sürüklüyordu. Örneğin, bayan Elin Sundvall İran Kürdistanı'nda bulunduğu bir sırada, sürekli endişe içinde mutsuz olduklarını söyleyen Timur bey adındaki bir Kürde: "Köyünüze niçin bir ağaç dikmiyorsunuz?" diye sorduğunda, bu Kürd:"Bir yararı yok ki, çünkü bugün buradayız, belki de yarın köylerimiz harabeye çevrilmiş olacaktır"²⁷. diye yanıtlamıştır. Kürt halkının acı tradejisini sade bir biçimde dile getiren bu belirleme,İsveç misyonerleri için önemli bir gerçeği dile getirmiş olmalıdır.

Olga Moberg Kürtler arasinda

KAYNAKLAR

- (1) Föredrag av pastor Ernst Lohmann vid K.M.A.s årshögtid, När och Fjärran, Nr.5,1914.
- (2) E.J. Larsson, Förföljelserna och Blodbaden i Armenien, Helsingborg, 1897,s.25.
- (3) Svenska Missionsförbunds Årsberättelse 1905, utgiven May 1906,s.54.
- (4) Maria Anholm, Det Dötsdömda Folkets Saga, Stockholm,1906,s.20.
- (5) M.Piranjan, Blod och Tårar-Armeniernas Lidanden i Turkiet,Stockholm, 1917,s.25.
- (6) N.F.Höijer, Kurderna -En Tafla från Paradiset's Bygder, Ansgarius, 1889.
- (7) A.P. Larsson, Tjugufem År i Ryssland, Stockholm, 1905,s.254.
- (8) N.F. Höijer, Bland Jesiderna, Missionsförbundet,Nr.3,1898,s.43.
- (9) Missionsförbundet, Nr.21,1897,s.331.
- (10) L.E. Högberg, Bland Persiens Muhamedaner,Stockholm,1920,s.193.
- (11) E.J. Larsson, Vid Ararats Fot, Stockholm,1919.
- (12) Wilh.Sarwe, Bland Rysslands Folk,första delen, Stockholm, 1927,s.237.
- (13) Wilh.Sarwe, Bland Rysslands Folk,tredje delen, Stockholm,1927,s.359.
- (14) Wilh.Sarwe, Jesiderna, När och Fjärran, Nr.3,1905,s.21.
- (15) Maria Anholm,Jesiderna,Stockholm,1902. Maria Anholm,Jesiderna,Jönköping,1930.
- (16) Maria Anholm,I Gogs och Magogs Landskildringar och studier från en resa i Kaukasien,Stokholm, 1895.s.441.
- (17) När och Fjärran,1924,Nr.4,s.60.
- (18) Maria Anholm,Jesiderna,Stokholm,1902,s. 53.
- (19) E.J.Larsson,Missionen i Kaukasien, Missionsförbundet,Nr.21,1899,s.333.
- (20) Maria Anholm,Jesiderna,Jönköping,1930,s.14.
- (21) E.J. Larsson, Vid Ararats Fot, Stockholm,1919,s.107.
- (22) Brev från Elin Sundvall, Missionsförbundet,Nr.31, 1913,s.384.
- (23) Elin Sundvall, En Resa Bland Kurderna, Ansgarius,1908.
- (24) Elin Sundvall, Nöden bland Jesiderna, Missionsförbundet,Nr.2,1920.
- (25) Barnhemmet bland Jesiderna i Kaukasien, Missionsförbundet,Nr.2, 1920,s.23.
- (26) E.J. Larsson, Bibelns Spridning i Orienten,Ansgarius,1911.
- (27) Elin Sundvall, En Resa bland Kurderna Persien, Ansgarius,1918.

BİRLİK VE ÖRGÜTLENME SORUNU

S. ROŞİN

" Devrimci-Yurtsever Birlik Platformu"nu oluşturan arkadaşlar, ana hatlarıyla sıralayacak olursak kısaca şu nedenlere bağlı olarak Devrimci-Yurtsever bir örgüt(Parti) sonucuna varıyorlar:

1- Ülkemizin siyasal, toplumsal ve ekonomik durumuna bağlı olarak geniş bir anti-sömürgeci siyasal yelpazenin varlığı. Bu görüşler işçi sınıfından tutun burjuvazinin bir kesimine kadar uzanıyor. Tüm ulusal ve toplumsal kurtuluşçu güçleri tek bir kitlesel yapıda, partide örgütlemek (örgütlenmek) olanaklıdır, zorunludur.

2- Sınıfsal "dar" örgütlenmeler ve bu tür anlayışlar "marjinal" kalmıştır, böylesi örgütlenme biçimiyle, sömürgecilğe karşı mobilize edilmesi gereken ulusal-demokratik potansiyeli harekete geçiremiyor. Nesnel koşullara cevap veremiyor...

3- Çağdaş ulusal kurtuluş hareketlerinin büyük çoğunluğu bu temelde örgütlenerek zafere ulaşmışlardır. Onların zafere ulaşma perspektifleri bize yol göstericidir.

4- Ülkemizin de yer aldığı bölge çok "nazik" dengeler üzerine şekillenmiştir.

Böylesi coğrafik ve politik bir ortamda tüm ulusal kurtuluşçu güçlerin tek bir partide asgari bir program etrafında ulusal konsensüs temelinde tek vucut hareket etmeleri gerekmektedir.

5- Ülkemizde kapitalist üretim biçiminin hakimiyetine ve sınıf ayrışmalarının netleşmesine rağmen, sanayi işçileri henüz çok küçük bir oranı oluşturmakta ve ülkemiz işçi sınıfı ulusal ve toplumsal kurtuluşa öncülük edecek örgütlülük, bilinç ve politik düzeyden uzaktır.

Diğer bazı tali nedenlerle birlikte temelde bu anlayıştan hareketle Devrimci-Yurtsever bir parti tartışılıyor. Ben burada iki konu üzerinde durmak istiyorum. Birincisi tek parti anlayışının getireceği olumsuzluklar ve taşıdığı zaafılar. İkincisi Kürt ulusal- demokratik ve sol hareketinin genel anlamda yaşadığı bunalımın nedenlerinden, en önemlilerinden birine, örgüt sorununa bağlı olarak parti içi demokrasi sorununa değinmek istiyorum. Şunu belirtmekte yarar var. Bazı farklı noktaların olabileceğini söylemekle birlikte, büyük oranda arkadaşların sosyal ve politik tahlillerine katılıyorum. Ve sanırım bu ortak görüşlülüğü kürt sol hareketinin büyük

çoğunluğu paylaşmakta. Ayrılık noktası bundan sonra geliyor. Bunalımı aşmanın, güçlü, örgütlü bir düzeyi yaratmanın yolları konusunda anlayış farkları söz konusu...

Devrimci - Yurtsever Birlik Platformunun önerisi, yada tartışılan veya tartışılmak istenen örgütlenme biçimi ülkemiz (Kuzey Kürdistan) siyasal çevrelerine, devrimci kamuoyuna yabancı, yeni bir örgütlenme biçimi değildir. 1970'lerin ortalarında genel olarak olmasa da kimi siyasal çevrelerde bu sorun tartışıldı. Ülkemizin sosyal, siyasal ve ekonomik durumuna denk düşecek örgütlenme biçiminin "sınıf partisi" mi yoksa "ceph" tipi örgütlenme dediğimiz bir kitle partisi mi olmalı? Bu soruya yaklaşımlar değişik oldu. Sınıf temelinde örgütleneceklerini söyleyenlerin yanı sıra, o günkü koşullarda bazı hareketler "sosyalist" bir partiyi kurmayı hedeflemesine rağmen kendilerini yurtsever-devrimci örgütler olarak değerlendirdiler. Bununla birlikte ben kişisel olarak bir ölçüde tartışılmış bir sorun olsa bile(bence aynı şey sosyalist bir örgütlenme için de geçerli, yani böylesi bir parti anlayışının ciddi olarak tartışılması, hem dünyadaki, hem de ülkemizdeki deneyimler ışığında sorunun anlaşılır kılınması gerekir) böylesi bir partinin ülkemiz koşullarına denk düşmeyeceği anlayışıyla, tartışmaya değmez görüşünde değilim. Bu konuda söz konusu parti anlayışında olan arkadaşlarla hemfikir olmamakla birlikte, kendi görüşlerine uygun bir örgütlenme anlayışı bulunmalarını, kısır bir döngü içine girmiş olan Kürt devrimci ve ulusal hareketinin birliğini sağlayacak, bunalımı aşacak, halkımızın özlemlerine ve ulusal kurtuluştan yana tüm güçleri bünyesinde toplayarak, bütünlüğü sağlayıcı yönde çaba içinde olmaları, böylesi öneriler ve perspektifler ve öneriler geliştirmelerini olumlu buluyorum.

Tek Parti Anlayışı

Dünyamızın değişik bölgelerinde iktidar olmuş veya kurtuluşu tek partiyle sağlamış, tek parti yönetimini kurmuş değişik toplumsal, sosyal, ekonomik sistem ve düzeylere sahip ülkeler söz konusu. Bu yönetim biçimiyle hükümet edilen kapitalist ülkeler olduğu gibi sosyalist ülkeler de var. Hatta denilebilirki tüm sosyalist yada sosyalizme geçiş sürecinde olduğunu söyleyen ülkeler, devletler tek parti yönetimini, rejimini denediler yaşadılar. Böylesi yönetim biçimlerinin toplumu, bireyi geliştirici, özgürleştirici, demokratikleştirici, oldukları inancında, anlayışında değilim. Tam tersine toplumda boğucu, dalkavukçu bürokratik deformasyonlar yaratıcı bir gelişim gözlemlenmekte. Bu anlamda gerek kurtuluş döneminde gerekse kurtuluştan sonraki kuruluş döneminde olsun tek parti anlayışının doğru, geliştirici, yararlı olduğu- bu denli zengin bir deneyimden sonra- söylenemez. Bu deneyimlerden bazı sonuçları çıkarmak, dersler edinmek zor olmasa gerek. Örnek olarak KDP- Irak alınabilir. 1975 öncesinde ülkemizin bu parçasında örgütlü tek güçtü. 1975 yenilgisinde tek parti, ve bunun önderliğinin olumsuz rolü biliniyor.

Türkiye'de de (CHF-CHP) tek partili dönemdeki gelişmeler alınabilir, sosyalist ülkelerdeki tek parti yönetimleri alınabilir vs.

Günümüz koşullarında hem ilerleyen, gelişen yanıyla büyüyen ve hemde teknolojik gelişmenin sağladığı olanaklar sonucu alabildiğince küçülen dünyamızda hiç bir konuda bir ülkenin, bir toplumun diğer ülke ve toplumlardan soyutlanması mümkün olmamaktadır. Gerek geçmişten kalma düşünceler, alışkanlıklar, kültürel değerler vb. olsun, gerekse çağdaş anlamdaki düşünce akımları ve eğilimler açısından olsun,

toplumların etkilenim alanı dışında kalmaları düşünülemez. Değişik toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeylerin varlığı, ayrı ekonomik gelişmeler, değişik çıkar çevreleri, toplumsal sınıflar ve katmanlar vd.tüm etkenlerle birlikte bu karşılıklı etkileme ve etkilenme olayında bizim toplumumuzunda payına düşenden etkilendiği, değişik düzeylerin bizim ülkemizde ve toplumumuzda da var olduğu açıktır. Bunun için değişik düzeylerin var olması, ayrı sınıf ve katmanların kendi çıkarları doğrultusunda çatışmaları doğaldır. Devrimci-yurtsever kitle partisini savunan arkadaşlar yukarda belirttiğimiz tüm sınıf ve katmanların birliğini yada "çatışma" sorunsalını asgari bir program çerçevesinde bir ulusal konsensüsle en az UDD sürecinde çözmek istiyor. Ve bu birliği tek bir parti de somutlaştırıyor. Tekçi partinin olumsuzluklarına kısaca değindim. Ve ben böyle bir parti anlayışının ülkemizin, toplumumuzun kültürel, siyasal, toplumsal yaşamında fazla olumlu rol oynayacağı inancında değilim. Teorik olarak gelişmenin önünde hiç bir kuralın, engelin olamayacağı, alabildiğince demokratik bir işleyişin olacağı söylene dahi bunun pratikte böyle olacağı inancını taşımıyorum. Tarihsel deneyler bunun böyle olamayacağını pratikte sınınamış ve göstermiştir.

Uluslararası ilişkiler alanında kürt sorununun gündeme girmeye başlaması olumlu ve sevindiricidir. Her şeyden önce kürt sorununun böylesi bir boyuta ulaşmaya başlaması, kürt halkının mücadelesi, acısı ve fedakarlığı sayesinde olmuştur. Sorunun boyutlanması, uluslararası platformda daha da güncelleşmesi, halkımızın mücadelesine ve onun ortaya çıkarmış olduğu siyasal hareketlerin, kadroların, insanların çabasına bağlı olacaktır. ABD, AET ve diğer bir çok taraf bu konuda politika oluşturmakta, kendi çıkarları, anlayışları, ilişki-

leri bütünlüğü içinde çözüm yollarını şu veya bu şekilde ortaya koymakta.Halkımızın çok yönlü olması gereken mücadelesine bağlı olarak ülkemizi işgal altında tutan, tüm uygulamalarıyla tam bir barbarlık örneği sunan T-C'nin uzun vadede bu politikasını sürdürmesi zordur. Bu anlamda kürt sorununu kimi kültürel hakların verilmesiyle kendince bir çözümü gündeme getirebileceği gibi, gelişmelere bağlı olarak kürt insanının kendi kimliğiyle siyasal faaliyet içine girmesi de olasıdır. Bu açıdan da soruna bakıldığında tek bir partide tüm ulusal-demokratik, sosyalist güçlerin yer alması düşünülemez, nesnel değildir. Önümüzdeki yıllarda bu doğrultudaki siyasal gelişmeler yeni kombinezonlara neden olabileceği gibi, böylesi parti anlayışlarının geçersizliğini yaşamın kendisi gösterecektir.

Bizim ülkemizde, bölgemizde siyasal gelişmelerin nasıl olacağı, mücadelenin nasıl bir seyir izleyeceği, ülkemizin işgalden nasıl arındırılacağı, halkımızın nasıl ve hangi aşamalardan geçerek özgürlüğüne kavuşacağı bugünden kestirilemez. Bugünden net ve açık bir şekilde söyleyebileceğimiz sözkonusu gelişmelerin sağlanması ve istenilen noktaya ulaşmak için mücadele edeceğimizdir. Değişen dünya koşullarıyla birlikte gündeme gelen yeni gelişmelere bağlı olarak yeni yöntem ve araçlarının kullanılacağıdır. Bilinen budur, bunun dışındaki tüm şeyler birer öngörü olmanın dışında birşey değildir. Reçetecilikten kurtulma, mücadeleyi esas alma ve koşullara uygun politik esneklik yeteneğinde olma, toplumun nefes alma gözeneklerini açık tutma, organizmanın sürekli kendisini yenileyebileceği, geliştireceği toplumsal ortam ve insan ilişkilerini yaratma, böylesi bir süreci kesintisiz kılma, demokratik anlayışın, hoşgörünün, tahamülün değişik düşüncelerin toplumsal varlığı ve tabanlarının

varlığı temelinde serbestçe gelişeceği, örgütleneceği, karşılıklı demokratik ilişkiler içinde kendilerini geliştirecekleri bir ortam anlayışının egemen kılınması, bu anlayışın kişilerden tutun, grup, parti vd. tüm toplumun organ ve dokularında yer edinmesi...Dinamik, canlı bir ortamın yaratılması...

Ülkemizdeki, sosyal, ekonomik duruma bağlı olarak ortaya çıkmış bulunan sınıfsal ve sosyal ayrışmaların siyasal ortama da yansıdığı, yansyacağı doğaldır. Her sınıfın veya kesimlerin kendi partilerini kurlmaları kendi çıkar ve anlayışları doğrultusunda siyasal mücadelede yer edinmeleri normaldir. Bunun böyle olması, yanı değişik partilerin, örgütlerin varolması, varolabileceği, bizim kendi ülkemiz koşullarında kimi ortak noktalarda birlikte davranmamıza engel teşkil etmez, etmemeli. Bana doğru geleni de budur. Bilindiği gibi klasik ifadeyle "cephes" olarak bilinen ittifak biçimidir bu. Bunu hem ortak noktalarda ulusal bir konsensüsün sağlanması, hem de toplumumuzun nesnel koşullarına bağlı olarak ayrı olanların ayrı olma durumlarını korumaları, demokratik geleneklerin geliştirilmesi, düşüncelerin zorla değil, toplumsal gelişmeye bağlı olarak aşılması, cephe içindeki taraflar arasındaki ilişkilerin demokratik birliği ve ilişkilerinin, gelecekteki toplumsal yapılanmanın protipi olabileceği anlayışından kaynaklandığını belirtmeliyim.

Sonuç olarak böylesi bir örgütlenme anlayışını neden doğru bulmadığımı kısaca şöyle toparlayabilirim.

a) Tüm ulusal- demokratik güçlerin birarada örgütleneceği devrimci yurtsever bir kitle partisinin Kürdistan'ın ekonomik ve toplumsal ilişkilerine (durumuna) uygun düşmediği, her sınıf ve kesimin ulusal mutabakat noktası yanı sıra kendi çıkarları doğrultusunda şu veya bu şekilde örgütlendiği, örgütleneceği,

bunun yanı sıra tek parti anlayışının teorik olarak ne kadar olumlu düşünülüyorsa düşünülün, pratikte bürokratismi, dogmatizmi doğurduğu, toplumsal zenginliği yok etme riskinin bulunduğu gerek ülkemiz gerekse diğer ülkelerin tek parti deneyimiyle oldukça zengin bir birikimle hayat tarafından kanıtlandığı inancındayım.

b) Ülkemizin "nazik" bir bölgede oluşu, kürt ulusal sorununun ağır ve dev boyutlu bir sorun olması, ulusal demokratik güçlerin cephesel birliğini gerektirir. Bu tartışma götürmez. Farklı anlayışlar bu birliğin nasıl bir yapılanmayla sağlanacağına ortaya çıkmakta. Tüm ulusal- demokratik güçlerin (parti, hareket, grup, değişik mesleki kuruluşlar, kooperatifler, dernekler, siyasal şahsiyetler, aydınlar-vs) yer alabileceği, demokratik işlerlikli, hoşgörülü, çağdaş bir temelde örgütlenebilecek, ulusal konsensüsü sağlayabilecek, halkımızın gerçek temsilcisi olabilmeyi pratikte dosta ve düşmana gösterebilecek bir cephenin aynı görevleri layıkıyla üstlenebileceğini ve bunun hem ülkemiz hem de dünyadaki gelişmelere denk düştüğü anlayışındayım.

c) Diğer ulusal kurtuluş hareketlerinin savaşım tarihinden, deneyimlerinden kimi derslerin çıkarılması olumludur. Ancak hepsinden önce kendi koşullarımızı bir bütün olarak düşünmemiz gerekir. Ortadoğu'daki sınırları şu veya bu düzeyde zorlayan, zorlayacak olan ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketlerinin toplumsal ilikiler alanında olsun, siyasal bağıntılarıyla olsun bölgemizdeki, ülkemizdeki siyasal gelişmelerin nasıl olacağı, bugün ulusal -demokratik güçler içinde yer alabilecek olan, olması gereken kimi güçlerin nasıl bir tavır geliştireceği kestirilemez. Bunun için tüm ulusal-demokratik güçleri bünyesinde örgütleyen bir kitle partisinin, dönemin tüm gelişmelerine cevap

verebileceği, varlığını sürdürebileceği kuşkuludur.

Bunalımın nedenleri-parti içi demokrasi

Biliniyor, Kuzey Kürdistanlı tüm siyasal hareketler(sosyalist olduğunu söyleyenler) siyasal, sosyal ve ekonomik duruma ilişkin olarak ülkemizle ilgili tahlillerinde aşağı-yukarı benzer şeyleri söylüyorlar. Bu benzerlikleri yada söylenenleri burada sıralamanın bir gereği yok, çünkü siyasal gelişmeleri izleyen herkes biliyor bunları...Ama diğer taraftan genel olarak kürt hareketinin bir kısır döngü içine girdiği ve bunalımın sürdüğü açıktır. Bunun bir çok nedeni vardır. Her hareketin, grubun yada insanın bunun nedenleri üzerine kafa yorması, nedenlerini ortaya çıkarması, çözüm yollarını araması, yeni perspektifler geliştirmesi gerekir, sorunun hem genel anlamda hem özel yanlarıyla ortaya konulması, değerlendirmelerde nesnel olunması gerektiği söylenirse yeridir.

Bunalımın, duraganlığın nedenleri sadece nesnel koşullara bağlanamaz. Elbetteki ülkemizin nesnel durumunu, işgal altında oluşu, baskı, zulüm vb.etkenlerin bu bunalımda, gerileyişte payı inkar edilemez.Ancak, bununla birlikte öznel durumun, yani hareketlerin, kürt siyasal insanının öznel durumu, asıl ve tek başına belirleyici olmasada hiçte küçümsemeyecek bir paya sahiptir. Açık ki, kürt siyasal hareketleri kendilerini değişik koşullara hazırlamadıkları gibi, değişik şartların ortaya çıkmasıyla birlikte yeni mücadele biçimleri geliştirilemedi. Sorumluluk tüm siyasal güçlerin ve kadrolarıdır.

Devrimci-yurtsever kitle partisini savunan arkadaşlar, kürt siyasi hareketlerinden ayrılımların devam ettiği, gerek dün gerekse bugün bunun nedenleri-

nin"korkaklık", "yılgınlık" vb. etkenlerle açıklanamayacağını söylüyorlar. Elbette ki sorun bu kadar basit değil.

Genel olan bu bunalımı bu tür nedenlere bağlamak çok yüzeysel bir değerlendirme. Ancak diğer taraftan örgüt, parti veya gruplardan ayrılanlar da, örgütleri, partileri sosyalist, sınıf partisi vb. olduğu için de ayrılmıyorlar. Yani "hareketleri" sosyalist, onlar yurtsever-devrimci bir örgütlenmeyi daha doğru, nesnel ve öznel koşullara tekabül eder, bunu oluşturmak lazım diye de ayrılmıyorlar. Bu gerekçelerle örgütünde ayrılanlar varsa da bu güne kadar bu konuda bir şey yapılmış değil. Bunun için ayrılımları bir nevi kürt hareketlerinin kendilerini sınıf partisi, sosyalist görmelerine bağlamak gerekçelerle bağdaşmıyor kanısındayım. Ayrılımlar, bölünmeler sonucu ayrı düşenler veya ayrı olduğunu söyleyenler -yazanlar bir süre sonra ayrıldıkları hareketin örgütlenme, örgüt içi demokrasi vb. konulardaki anlayışlarına yakın bir yerde seyrediyor yada onlara benzer oluyorlar. Bunun yanısıra kimi noktalarda birazda zorlamalı ayrılıklarda savunulmuyor değil. Bununla birlikte kürt siyasi hareketlerinin gerek kökenleri itibarıyla varlıklarını sürdürenler gerekse bölünme, ayrılma sonucu "yeni" den örgütlenenlerin fazla ayrılık arzettikleri söylenemez. Bu konuda geçmişteki hatalardan derslerin çıkarıldığı, deneyim birikiminin ciddi bir şekilde değerlendirildiğini iddia etmek güçleşiyor. Deyim yerindeyse "yeni" ler "eskileri" aşmışa benzemiyor. Yenilerde eskilerde birbirine benziyor. Ciddi ayrılıklar olmadan, böylesi benzer yapılanmalar olduğu zaman fazla birşey ifade etmiyor...

Küçümsemeyecek bir "kadro"nun örgütlü olarak bilinen disiplinlerin dışında duruşunun bir nedeni de bu olsa gerek. Bu durumun olumlu olduğu söylenebilir. Örgütlü mücadele dışında politika-

nın pek olamayacağı, dönüşümlerin sağlanamayacağını "herkes"biliyor. Ancak bunu bilmek yetmiyor. Yetmezliğin her alanda aşılması gerekiyor. Eskisiyle yenisiyle birbirine benzer anlayışların ayrı duruş, oluşu ne ciddidir ne de ikna edicidir. Bununda ötesinde son 15 -20 yılın deneyimi artık işlerin pekte eski mücadele yöntemleri bilinen örgütlenme şekli, parti içi ve dışı demokrasi sorunu, vb. anlayışlarla pek bir yere varılamayacağını göstermiş olması gerekir. Zengin bir parti içi demokrasi anlayışına sahip olmadan, azınlığın çoğunluk olabilme hakkı benimsenmeden ve buna uygun bir işleyiş egemen kılınmadan, örgüt içinde eylemsel düzeyde gösterilmeden, dinamik, geliştirici, altan üste, üstten alta devinim gösteren bir örgüt anlayışına sahip olunmadan, doğruların, doğrunun mutlak olmadığı, göreceliğin burada geçerli olduğu; karşı görüşlere hoşgörü ile yaklaşım, tahammül gösterilmeden; bürokratik işleyişin, düşünsel dogmatizmin, atıllığın, " baştakiler bilir " liğin, darlığın, entellektül tembelliğin ve benzer olumsuzlukların aşılabileceği inancında değilim. Her insan sorumluluklarının, hak ve görevlerinin kendi çabasıyla da bilince çıkartılıp, kendi kafasının omuzlarında duracağı kişilikli tipin oluşacağı bir düzeyin yaratılması kaçınılmazdır. Geleceğin toplumunu, sosyalizmi, eşitliğin, özgürlüğün, kişilikli çok yönlü gelişebilecek insanların oluşturacağı bir toplum projesini önüne koyanların, zamanı gelince onları da yaparız anlayışıyla hareket etmeleri fazla birşey anlatmıyor. Sorun sadece güç olmak, iktidar gelmek, yönetmek değildir. Geleceğe kendini hazırlamayanların, geleceğin toplum projesinin nüvelerini bugünden taşımayanların, yaratmayanların, böylesi bir yaşam tarzını, yaşamın günlük işlerinde dahi hissetmeyenlerin, iktidar olursa dahi fazla anlamlı işler yapacağı beklenilemez. Sorunun bir boyu-

tu nesnel koşullara, toplumun düzeyine vb. etkenlere bağlı, ancak diğer boyutu da toplumun örgütlü gücüne, "yöneticilik" yeteneğine vb subjektif gibi nedenlerle ilintilidir...

1980 12 Eylül öncesinde başgöstermekle birlikte asıl olarak 12 Eylül sonrasında kadro kıymına, kaybına neden olan örgütlenme anlayışı, buna bağlı olarak örgüt içi işleyiş ve demokrasi sorunu bence bunalımın en önemli nedenlerinden biridir. Bu sorun ortak bir düzeydedir. Geneldir. Ülkemizin geri oluşu, toplumumuzun bu konuda demokratik geleneklere sahip olmasının genel anlamda insanlarımızdaki izleri anlaşılır bir durumdur. Anlaşılmayanı kürt sosyalistlerinin, aydınlarının, devrimcilerinin tavrıdır.

Kimi çevrelerin veya insanların demokratik anlayışı kendilerine temel almayışında geriliğin payı yanısıra, altan işleyen sarmalın üst kısımlarını hareketlendiren bir demokratik anlayış olsaydı zaaf, yanlışlık vb. kimi olumsuzluklar azalabilirdi. Ama buda olmadığı için çoğu kez kimse kafasını demokratik anlayış, işleyiş vb. şeylerle yormuyor, yormak istemiyor. Zaten toplumda yerleşik olan "emir" dinleme "büyüklerle uyma" vb. geleneksel anlayışlar kimi yöneticilerin işini "kolay"laştırmakta ve sonuç olarak (süreç içinde)örgütü çorak bir toprağa çevirmektedir.

Koşulların değişmesi, insanların siyasal deneyim edinmesi, bilinç seviyesinin yükselmesi ve 12 Eylül darbesi de eklenince doğal olarak örgüt insanları hareketin veya hareketlerin durumunu bir bütün olarak gözden geçirmeye başladılar. Ama sorunlar tartışılmak istediğinde anlatmaya çalıştığım örgüt içi demokrasi sorunsalı olduğu için kadrolar birer-ikişer ayrılmaya başladılar. "Biz" doğruyuz anlayışı, tartışmaların örgüt içinde gelişmesi önünde engel teşkil ettiği gibi, siyasal bilincin yükselmesi,

sorunların çözümü, teorik derinleşme, örgütte demokratik anlayışın gelişmesi ve kökleşmesini engelleyici bir etken oldu. Muhafazakarlık egemen bir anlayış olarak olarak sürdü. Başkalarını eleştirirken "acımasız" davranan anlayışımızın bize yönelik olan taraflarının, yönelik olması gereken uçlarının köreltilmesi, yok sayılması fazla ciddi olmadığımızı gösteriyor. Kendi örgütünde demokrasiyi işletmeyen, demokratik davranmayan bir görüşün başkalarının demokratik olmayan davranışlarını eleştirmeye pek hakkı olmasa gerek.

Bugünkü koşullarda kürt siyasal hareketlerinin "küçülmesini" kan kaybetmesini, yurtsever devrimci bir hareket içinde bütünleşmemelerinden kaynaklandığı yada böylesi bir örgütlenmeyle bunalımın azalacağını söylemek zordur. Tekrar pahasına da olsa "küçülme" olayı mücadele yöntemlerine, örgüt içi demokrasi anlayışına vb. etkenlere bağlı bir olay. Bununla birlikte bunalımın aşılabileceği inancındayım. Ama olumsuzluklarda yok değil. Kürt siyasal hareketleri, kadroları sorunlarını tartışmıyor, sorunların kıyasından köşesinden tutmakla aşılabileceği sanılıyorsa 10 -15 yıllık mücadele döneminden fazla dersler çıkarılmamış demektir. Kürt siyasal hareketleri ve özellikle kürt sol-sosyalist akımı, kadroları sorunları tartışmanın yöntemlerini bulmalıdır. Dar grup, parti vs. çemberi aşılacak zorunda. Aynılardan aynı yerde, ayrıların aynı yerde bütün-

leşeceği yöntemleri bulmak zorundayız. Birçok siyasal oluşumun ayrı oluşunun ciddi hiç bir gerekçesi orta yerde yokken bunların ayrı oluşu anlaşılır değil. Hala bazı ayrılıkları öne sürüp ayrı durmakta direnmenin kime yararının olacağı belirsizdir! Ancak bu aynılardan ayrı oluşunda genel anlamda kürt siyasal hareketinin ve özel olarak yurtsever-demokrat ya da sosyalist hareketin hiç bir yararının olmadığı açıktır.

Ulusal- demokratik hareketin bir parçası olan yurtsever-demokrat kesim ile sosyalist kesim arasındaki sınır çizgilerinin netliği ölçüsünde, fikirsel birliği sağlanacak olanların aynı yerde bütünleşmesi ile güçlü bir hareket yaratmanın yolu açılabilir. Sosyalistlerin birliği ve güçlü oluşu genel anlamda ulusal demokratik hareketin güçlenmesini getirecektir. Aynı şey sosyalistlerle parti birliğini sağlayamayacakları için de geçerli. Yurtsever demokrat parti ve grupların birliği ve güçlü oluşu genelde kürt ulusal demokratik hareketinin güçlenmesidir. İdeolojik düzeyde anlaşamayacak olan bu güçlerin ittifacı zorunludur. Güçlü bir ittifak temelini yaratmanın yolu, ittifacı oluşturacak olan tarafların gücüne, güçlü oluşuna bağlıdır. Birleşik, güçlü bir sosyalist hareket diğer ulusal demokratik güçlerin birliği sorununda ittici bir işlev de görebilir.

BIRÛSKEYA KURDÊN ÊRMENISTANÊ

Di roja 20-ê meha çîleya pêşîn ya sala 1989-an de, di rojnameya kurdî ya - RIYA TEZE de metnê birûskeyê (telegram) hat weşandin. Çend ronakbîr, zanyar û siyasetkarên Kurdên Êrmenistanê ew ji Sovyeta Tewrebilind û ji hin berpirsiyarên din yê sovyetî re şandibûn. Vê birûskê tirseke mezin li ba karbidestên Tirkîyê peyda kir. Hin rojnamevanên Tirkîyê ew di çarçoveyê ne rast de şiro vekirin. Em metna wê birûskeyê bê şirovekirin li vê jêrê belav dikin. Ji bo jê têgihîştinê me kurdiya wê serrast kir.

Kikanê EYLO

Ji serektiya Sovyeta Tewrebilind ya Yekîtiya Komarên Sovyetî yên Sosyalîst re

Ji heval M.S. Gorbaçov re

Ji şandiyê gel yê Yekîtiya Komarên Sovyetî yên Sosoyalîst û sekreterê yekemîn yê Komîteya Navîn ya Partiya Komînîstên Êrmenistanê heval S.G. Harûtyûnyan re

Ji şandiyê Yekîtiya Komarên Sovyetî yên Sosyalîst heval Z.H. Balayan re

Em tika dikin ku hûn birûskeya (telegram) me di komcivînhê de bixwînin.

Em pê hesiyan, ku birûskeya Babaêv ya ku di derheqê rewşa Kurdan wek neteweyekî piçûk de bû, di nav şandiyên gel yê Yekîtiya Komarên Sovyetî yên Sosyalîst (YKSS) de hatiye belav kirin.

Birûske bi binyata xwe ve provokasyon e. Em bi temamî bi wan daxwazên birûskeyê re ne ku di derheqê hewceyî ya li Azerbaycanê bicîhkirina herêma Kurdan ya otonom de ye û herweha em piştê wê yekê digirin ku binecîhên Kurd yê ji cîhên xwe hatine derxistin, vegêrine wê navçeyê.

Di gel vê yekê em rê tê re dibînin ku bidin kifş kirin, ku di birûskeya jorîn de armancên feşkirina îbatên xuya yê di warê rewşa Kurdan de hene, ku ew li ba binecîhên Kurd yê Êrmenistana Sovyetî nerazibûnê pêşde tînin. Êrme-

nistan li Yekîtiya Sovyetî û nemaze jî li derveyî sînorên wê, bi heq hatiye nas kirin. Ew wek navendeke pêşdebirina çand û edebiyata Kurdan, kurdnasî û hemû tiştên din, ku beşeke normal ya jîna gelê Kurd ya neteweyî û çandî pêk tînin, tête nasîn. Mueseseyên Kurdan yên neteweyî û çandî, ku hîn di destpêka salên 1920-î de hatine saz kirin û ew îro jî tam û bi awayekî efektîv û kardar kar dikin. Her çî gava ku behs tête ser destkewtên neteweyî û çandî yên Kurdên Sovyetê, berî her tiştî keda Êrmenistana Sovyetî û gelê Êrmenî tête pesinandin.

Lê heçî li Azerbaycanê ye, wan pirsra qedirgirtina mafên binecîhên Kurdên pêpeskirî li gor fehşkirinên ku bi siyaseta neteweyî ya gelê serdest re girêdayî ne, xistin nav platformên partiyê. Li Azerbaycanê yekeya otonom ya Kurdan hat hildan. Beşek ji gelê Kurd ji warên xwe hatin derxistin. Lê beşa mayî bi destê zorê hat asîmîle kirin û pişaf-tin. Tişteki xuya ye, ku li gor statîstîkên sala 1926-an ya resmî, hejmara Kurdên Azerbaycanê sê caran ji yên Êrmenistanê zehftir bû. Li gor statîstîkên sala 1979-an, li Êrmenistanê hejmara Kurdan çar caran zêdetir bûbû. Lê her wê çaxê li Azerbaycanê encamên statîstîkan hatin daxuyanî kirin ku di komara Azerbaycanê de binecîhên Kurd tune ne. Lê li milekî din jî, hejmara Kurdên ku ji Êrmenistanê çûne, bilindtir bûye. Lê ew vê yekê îsbat nake ku gelê Êrmenî pêstûrî li wan kiriye û xêra wan nexwastiye. Tişteki gelekî eşkere ye, ku Azerbaycan guh nade rewşa Kurdên Azerbaycanê. Ew heya îro jî di derheqa jîna binecîhên Kurd de xwe kerr dikin. Ev wê yekê dide kifşê ku dixwazin vê pirsê çareser nekin. Ji bo ku Kurd vegerine herêma Kurdistana Komara Azerbaycana Sovyetî ya Sosyalîst, na-xwazin mecalan çêbikin. Bi vî awayî

dixwazin vê pirsê têxin asêgehekê û herweha çareserkirina pirsgrêkên etnîkî û neteweyî yên mayî diwartir bikin.

Di vî warî de, di wextê xwe de ji organên partî û sovyetê yên bilind re agehî û enfomasyonên pêwîst hatine şandin.

MISTOYAN MÎRO - Çîngirê serekê Sovyeta Tewrebilind ya Komara Êrmenistana Sovyetî ya Sosyalîst, endamê komîteya navendî ya Partiya Komunîstên Êrmenistanê, kedkarê çandî yê teqawid, endamê Yekîtiya Rojnamevan û Nivîskarên Yekîtiya Komarên Sovyetî yên Sosyalîst.

TÎTALÊ EFO -Redaktorê rojnameya "RIYA TEZE".

ŞEKROYÊ MIHOYÎ - Serekê Para Kurdnasiyê ya Înstîtuta Akademiya anistên Rojhelatnasiyê ya Komara Êrmenistana Sovyetî ya Sosyalîst, doktorê zanistên dîrokê, profesor.

SEMEND SIYABENDOV - Mêrxasê Yekîtiya Sovyetî, bajarvanê rûmetdar yê Rewanê, veterana partiyê.

NADO MAHMÛDOV - Veterana partiyê, kedkarê çandî yê teqawid, nivîskar.

HECIYÊ CINDÎ - Kedkarê zanistî yê teqawid, profesor.

FEYZOYÊ EGÎD - Doktorê zanistên fizîkomatematîkê, profesor, xebatkarê Înstîtuta Akademiya Matematîka Bilind ya Komara Êrmenistana Sovyetî ya Sosyalîst.

GEORGIYÊ XUDO - Doktorê zanistên doktriyê, travmotologê sereke yê zarokan yê Êrmenistanê.

XALIT ÇETOÛEV - Namzedê zanistên dîrokê, veterana partiyê.

ŞEREFÊ EŞÎR - Doçentê Înstîtuta Polîteknîka Rewanê.

KARLÊNÊ ÇAÇANÎ - Namzedê zanistên dîrokê, serekê Liqê Nivîskarên Kurd.

MAKSÎMÊ XEMO - Namzedê zanistên filologiyê.

CASIMÊ CELÎL - Endamê Yekîtiya Nivîskarên Yekîtiya Komarên Sovyetî yên Sosyalîst.

CELÎLÊ CELÎL - Namzedê zanistên dîrokê.

Rewan, 18-ê çileyê pêşîn 1989

Ji: Riya Teze, 20.12.1989

KÜRDİSTAN'DA KAPİTALİZM

Ticari Tarımın Gelişmesi

S. Ferman

1960 yılından bu yana Kuzey Kürdistan'da gözlenen en önemli toplumsal olaylardan biri kırsal kesimlerden büyük yerleşim merkezlerine göç etme olgusudur. Yığınlar halinde insanların büyük yerleşim merkezlerine göç etmesi olgusu, keskinleşen ve zaman zaman çatışmalara dönüşen köylü-ağa çelişkisi gibi olayların altında, Kürdistan tarımında kapitalistleşme ve mülksüzleşmenin hızlandığı gerçeği yatmaktadır. Toplumsal çalkalanmalar yaratan ve eskinin durağan köy yaşamının alt-üst eden kapitalist tarım, yarattığı ekonomik-toplumsal sonuçları itibariyle Kürdistan'da ulusal bilinçlenmenin yaygınlaşmasının objektif zeminini de beraberinde yaratmakta, ulusal mücadelenin radikalleşmesine kaynaklık etmektedir.

Kürdistan'da gelişen ticari tarımın bir diğer özelliği, dönün feodal ağalarının kapitalist tarımı seçmesi biçiminde bir geçişin gerçekleşmesidir. Kapitalist tarıma yönelen büyük toprak ağaları, öte yandan devrimci olmayan, tutucu geleneklere sarılarak onları yaşatmaya da çalışmaktadırlar. Kapitalist üretime yönelen büyük toprak sahipleri, aşiret içerisindeki konumlarını ekonomik iktidarıyla birleştirerek, kapitalist sömürü dışı ilkel sömürü biçimini de kullanarak giderek palazlanmaktadırlar. Bu yüzden, köylü yığınlar üzerindeki sömürü de ilkel bir görünüm kazanmaktadır.

Gerek ilkel sömürü biçiminin varlığı, gerekse feodal aşiretçi üstyapı kurumlarının etkinliği, Kürdistan tarımının ağır basan ticari yanının net olarak görülmesini engellemekte, ayrıca traktör gibi modern tarım araçlarının yanında, kara sabanın hala önemli ölçüde kullanılmaya devam etmesi kafaları daha da karıştırabilmektedir. Bu durum, bazı çevrelerin, Kürdistan'da feodal üretiminin hakim olduğuna dair iddalarının en önemli gerekçelerinden birisi durumuna da getirilebilmiştir. Bu karmaşa yumak içerisinde Kürdistan'da gelişmekte olan ticari tarımın özelliklerini, etkinliğini bulup çıkarmak giderek önem kazanmaktadır.

Kapitalist tarımın gelişmesinin düzeyini ve özelliklerini tespit edebilmek için şu kıstasların kullanılması ve bunun ışığında objektif durum, gelişme eğiliminin özellikleri ve hızının tespit edilmesi gerekir:

- 1- Türk tekelci burjuvazisi ve Kürdistan'da büyük toprak sahiplerinin ticari tarımı seçme eğilimleri, yönelimleri ve gereksinimleri
- 2- Ürünlerin pazara uyarlanması eğilimi, bunun gelişme hızı ve durumu
- 3- Modern tarım araçlarının yaygınlığı ve artış hızı
- 4- İç pazarın oluşması ve gelişmesi
- 5- Sınıf farklılaşması.

Birinci şıkta belirtilen, Türk burjuvazisinin Kürdistan'da ticari tarımın gelişmesine yönelik eğilim ve gereksinimleri birçok araştırmacı tarafından inceleme dışı tutuldu. Oysa Kürdistan'ın, Türkiye açısından değişen önemi üzerinde özellikle durmak gerekir.

Kürdistan'da endüstrileşmenin geri olması, ister istemez kapitalist gelişmenin de çarpık ve yarı-feodal bir karakter kazanmasına neden olmaktadır. Marks'ın gerçekleştirme teorisine göre, kapitalist üretim ve dolayısıyla iç pazar, tüketim maddelerinden çok üretim araçlarından dolayı büyür. Üretim araçlarındaki artış, tüketim maddelerinkinden daha fazladır. *"Kapitalizm için iç pazarın büyümesi, bir dereceye kadar, kişisel tüketimdeki büyümeden "bağımsızdır" ve esas olarak üretken tüketimden dolayı ortaya çıkmaktadır. Ama bu "bağımsızlığı", üretken tüketimin, bütünüyle kişisel tüketimden ayrılmış olduğu şeklinde anlamak bir hata olacaktır: birincisi ikincisinden daha fazla artabilir ve artmalıdır (ve burada onun bağımsızlığı sona erer), ama söylemeye gerek yok ki, son tahlilde, üretken tüketim, her zaman, kişisel tüketime bağlıdır."*¹

Kapitalizmin gelişmesi, bir iç pazarın gelişmesi, büyümesine bağlıdır. Yalnız iç pazarın büyümesi, yukarıda alıntılanıldığı gibi, üretken tüketimin büyümesine bağlıdır. Bu üretken tüketim de kişisel tüketimden "bağımsızdır". Ama, tüketicisiz üretim sonuçta olanaksızdır, ona bağlanmak, kenetlenmek zorundadır.

Kürdistan'da kapitalizmin geri oluşunun altında, üretken tüketimden ziyade, Türkiye metallerine bağlanmış bir tüketim pazarı haline getirilmesi gerçeği yatmaktadır. Türkiye'yi de nisbeten Avrupalının yanında geri bıraktıran gerçek budur. Kürdistan iç pazarı, Kürt burjuvazisinin genişlettiği bir pazar olmaktan çok Türk burjuvazisinin genişlettiği, onun gücüne göre genişleyen bir pazar durumuna getirilmiştir. Türk burjuvazisi bu pazarı, küçük el sanayisini yıkarak ele geçirmiştir. Bu yüzden, Kürdistan'da kapitalist gelişme olgusu, Türk burjuvazisinin gelişme düzeyinden soyutlanarak ele alınamaz. Çünkü, Kürdistan pazarının esas hakimi Türk tekelci burjuvazisidir. Türk burjuvazisi, Kürdistan pazarına açılmak için yaptırdığı kara ve demir yollarının, Cumhuriyet döneminde daha sınırlı oluşu, onun objektif talebiyle özdeşti. Demir yolları ağırlıklı olarak Kürdistan'ın yeraltı zenginliklerini, hayvansal ve bitkisel ürünlerini o zamanki gereksinim ve gücüne göre çekip götürmek ölçüsünde yaygınlaştırmıştı. Tabi Türk burjuvazisi, böylece bir taşla iki kuş vuruyor, bir yandan zenginlik kaynaklarını çekip götürürken, öbür yandan da askeri işgali etkinleştiriyor, asker sevkatını çabuklaştırabiliyor, yaptırı-

lan yolların masrafları da yine Kürt halkına ödetiyordu. Kemalist devletin, Türkiye'de yaptırdığı yol Kürdistan'da defalarca fazla olmasına rağmen, alınan yol vergileri aynı miktarı bulmaktaydı. Burjuvazi, Sivas-Erzurum demir yolunu Kağızman'da toz altın yataklarına, Fevzipaşa-Malatya hattını Ergani bakır madenlerine ve Diyarbakır-Batman hattını ise Batman'daki petrol yataklarına ulaştırmak için yaptırmıştı.

Türk burjuvazisinin Kürdistan pazarına yönelik yatırımlarını, Kürdistan'ın diğer zenginliklerini batıya çekmek, batı mallarını da Kürdistan'da pazarlamak içindir. 26 Eylül 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi, İstanbul'a kamyon almak için gelen Van ve Siirt illeri bayındırlık tüccar mütaahidi Nuri beyin sözleri bu politikayı anlamak için önemli bir örnektir. Nuri bey yakınıyor: "*Siirt'ten Hububat, yağ almak vesairenin sevkine imkan varmıdır? ihracat istasyona olan Mardin'e Siirt bir günlük yol olduğu halde bir ton eşyanın kamyonla nakit ücreti 90 liradır. Benim Mersin'den 34 liraya aldığı bir ton çimentonun yerine nakli 300 liraya mal olmuştur. Artık vaziyeti siz kayas ediniz. Vazifem dolayısıyla dolaşıyorum. Anadolu bereketlidir. Vasıta olsa rakip memleketlerle rekabetimiz içten bile değildir. Memleketi canlandıracak olan aziz İsmet Paşa'nın yol siyasetidir.*"²

Nasıl İngilizler (önce tüccar, sonra iş adamı olarak) Ege pazarlarına açılmak için İzmir-Aydın demir yolunu döşetmişti, bunun benzerini Kemalistler, sömürgeci Kürdistan'da hem ticari, hem de askeri amaçla daha barbarca baskılarla döşetmekteydiler.

Giderek Kürdistan pazarına hakimiyet kuran Türk burjuvazisi, Kürdistan'ın kendi el sanayisini yıkıyor ve iç pazarını da kendine bağlıyordu. 1960'lara geldiğimizde, Kürdistan pazarı, artık Türk tekeli burjuvazisinin egemenliği altına girmeye başlıyordu. Daha 1960'lara kadar Kürt halkının Bağdat ve Suriye ile canlı bir pazar ilişkisi vardı. Tüketim malları buralardan Kürdistan'a kaçak yollarla getiriliyor ve ona karşılık, özellikle hayvan satımı yapılıyordu. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra, Kürdistan'ı Güneyden ikinci kez bölen Suriye hattı çizilmiş olmasına rağmen bu ticaret sürmekteydi. 1960'larda bu hatta "kaçakçılığı önlemek" adına mayın döşeyen devlet, aslında Kürdistan pazarını tamamen kendi kontrolüne almak çabası içerisindeydi. Bu hattın mayınla döşenmesinin 1960'lara rastlaması tesadüfi değildir ve ciddi bir politik önlem biçiminde de görünmemektedir. Oysa bu yıllar, Türk tüccarının sanayicileşmeye başlamasının bir dönemeç noktasıdır ve Kürdistan pazarına duyduğu ilgi eskisiyle karşılaştırılmıyacak kadar büyük ve gerekli olmaya başlamıştır.

Bu durumda, Türk tekeli burjuvazisi, Kürdistan hammaddelerini daha etkin sömürecek, metalarını daha yaygın pazarlayacak ve Kürdistan ürünlerini ihraç ederek giderek artan döviz ihtiyacını da böylece karşılayacaktı. Bu yüzden Kürdistan tarımını, hem Türk sanayisine hammadde hazırlamak, hem de bir döviz kaynağı olarak giderek artan bir şekilde sömürmeye başlayacaktır. 1960'larda hızla artan traktör sayısı, işte bu dönemin söz konusu ekonomik atılımı ve hedeflerinin bir sonucudur. Yani, Kürdistan'da kapitalist tarımı, bizzat Türk tekeli burjuvazisi yaygınlaştırmak inisiyatifini eline almıştır. Bu yıllar, sadece Kürdis-

tan'da değil, Türkiye'de de tarımın modernize edilmesi, makinalaşmada bir sıçrama dönemine girildiği görülür. Belli ölçülerde gelişmiş Türk tarımı daha da geliştirilecek, Kürdistan tarımı da eski feodal kabuğundan çıkarılacaktır. 1980'lerin GAP olayı bu zincirin bir halkası olarak, Kürdistan tarımına duyulan ilginin ulaştığı boyutları göstermektedir.

Söz konusu ekonomik politikayı, zamanın Tarım Bakanı Mehmet İzmen, 1962'de, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına ilişkin olarak mecliste hükümeti adına şöyle açıklıyor: "...sanayimizin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi karşılamak, tarım mahsulleri ihtiyacını ve dolayısıyla döviz gelirimizi artırmak amacıyla halen mevcut 42 bin traktör sayısı 6 bin artırılarak 5 sene sonunda 30 bin traktör yeniden işletmeye konulmuş olacaktır."³

Bunun doğrudan sonuçları olarak, traktör sayısı bu yıllardan itibaren tam bir hamle yapmaya başlamıştır. Burada, Türk burjuvazisinin çıkarlarıyla, giderek ticari tarımın servet bolluğuna soyunan büyük Kürt toprak ağalarının çıkarları uyuşan, ortak bir zemin üzerine oturacak, Kürt ağaları giderek Türkiye ile bir politik entegrasyon çizgisine çekilecektir.

Mehmet İzmen'den 25 yıl sonra Devlet Bakanı ve GAP Koordinatörü Kamran İnan'da şöyle demektedir: "Türkiye bir tarım ülkesi değildir. Tarıma dayalı bir sanayi ülkesidir. O halde, bu insanları toprağa bağlamak niyetinde değiliz. ABD'yi görüyorsunuz, büyük bir tarım deposu, ancak nüfusunun % 2,3'ü tarımda istihdam ediliyor. Türkiye'nin tarımdaki nüfusunu % 25'lere indirmek gerekmektedir. Unutmayın ki, katılmak istediğimiz AET'deki oran % 6-7 civarındadır."⁴

Türkiye'nin son 25 yıl içerisindeki resmi ekonomik politikasını yansıtan bu iki alıntı, Türkiye burjuvazisinin Kürdistan'ı bir tarım ürünleri deposu haline getirmedeki hedeflerini açıkça yansıtmaktadırlar. Kürdistan kırları, işte bu ekonomik politikanın etkileri sonucu hızla ticari tarıma yani, kapitalist tarıma yönelmiştir.

İnceleme Yöntemi

Kürdistan'da iç pazarın gelişmesi, sanayileşmenin durumu ve özellikleri, sanayi ürünlerinin pazarlanması sorununu bir sonraki yazıda ele almak istiyorum. Bu yazımda, tarımda kapitalist gelişmenin özellikleri üzerinde duracağım.

Kürdistan'da sanayide olduğu gibi, tarımsal yapılanmayla ilgili analizlerde de kaynak yetersizliği önemli bir sorundur. Ekili toprakların alanı, ürün çeşitleri ve yaygınlığı, moder tarım araçlarının sayısı gibi bir takım veriler bulmak mümkün olmakla birlikte, detaylarda, özellikle pazarlama sorununda önemli bir kaynak yetersizliği vardır. Son yıllarda, Yurt Ansiklopedisi, illere göre toparlanmış önemli bilgilerle araştırmacıya belli oranlarda kolaylıklar sağlayabilmektedir. Bu kaynaktan yararlanırken, çalışmanın sınırlarını bir dergi çerçevesinde tutabilmek için iller arasında bir seçim yapmak zorunda kaldım. Bu kısa çalışma, 6 ilin örnek alınarak incelenmesine dayanıyor. Bu illerin Kürdistan genelini hangi ölçüde temsil ettiğine dair bir takım ölçülerin bulunması da gerekir. Birincisi, seçilmiş illerin

değişik bölgeleri temsil edebilmesi, ikinci olarak da, tarla tarımı ve hayvancılığın göz önüne alınmasını gerektiriyor. Aslında, Kürdistan'da kapitalist üretimin ilişkilerinin geliştiği önemli merkezlerin incelenmesi de yeterli bir sonuç ortaya çıkarılabildi. Çünkü, il sınırları, Türkiye'nin idari, siyasi haritası olarak tespit edilmiştir, ekonomik ilişkilerin sınırlarını çizmez. Örneğin Elazığ ili, Tunceli, Diyarbakır, Bingöl illerinin belli yörelerini kendi ekonomik yörüngesine alabilmektedir.

Coğrafik bölgelere göre yapılacak il seçimi, kapitalist ilişkilerin ülkemizde dağılımını göstermesi açısından bir önem kazanabilmektedir. Coğrafik koşullar yüzünden Kürdistan'da Kuzey illerimiz yaygın hayvancılık alanlar olarak bilinirler. Daha Güneydeki illerimiz ise, geniş düzlükler üzerinde tarla tarımına daha uygun düşmektedirler. İnceleme içerisinde aldığımız Diyarbakır, Gaziantep ve Urfa illeri tarla tarımının daha yaygın olduğu ve giderek te yaygınlaşmayı sürdürdüğü üç illerimizdendirler. Oysa Kuzeydeki Van, Tunceli ve Elazığ illerimiz tarla tarımının yanında göreceli olarak daha fazla hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Yalnız Elazığ'da tarla tarımı ve hayvancılık eşit ölçüler içerisinde varlık göstermektedirler. Hayvancılık, bu yazıda incelemenin kapsamını genişletmemek için dışarda tutuldu. Hayvancılık, Kürdistan ekonomisinde tuttuğu önem bakımından, aslında başlı başına ele alınması gereken bir bölüm olmalıdır.

Toprak Mülkiyetinin Özellikleri

Kürdistan'da toprak mülkiyetinin en önemli özelliklerinden biri, toprak dağılımındaki büyük dengesizlik olduğu bilinmektedir. Bu durum, geçmişten gelen feodal miras ve 19. yüzyılın toprak mülkiyeti ilişkilerindeki yeni uygulamaların sonuçlarına dayanmaktadır. Kuzeyin dağlık bölgelerinde toprak dilimlerinin daha da küçük olması, tüm Kürdistan için büyük, orta, küçük arazi dilimlerinin genel geçerliliğiyle ilgili bazı güçlükler çıkarmaktadır. Güneyde 200 dönüm bir işletme orta büyüklükte bir işletme olarak kabul edilmesine rağmen, bazı Kuzey yörelerinde büyük işletme olarak kabul edilebilmesi bu coğrafik konumun doğal özelliklerinden dolayıdır. 1-20 dönüm arası işletmeleri tüm Kürdistan genelinde yoksul yığınların çok küçük işletmeleri olarak kabul edersek, bunlar toplam işletmelerin % 35,4'ünü oluşturdukları halde, ekili alanlar içerisindeki payları sadece % 6'dır.

Urfa'da 1970 Tarım Sayımı verilerine göre 1-100 dekar arası küçük işletmelerin tüm işletmelere oranı % 60 iken, ekili topraklar içerisindeki payları ancak % 16,5'tir. Buna karşın 1000 dekardan büyük işletmeler, tüm işletmelerin binde 9'unu oluşturdukları halde, ekili alanlar içerisindeki payları % 26'yı buluyordu. Urfa'da 500 dekardan büyük işletmeleri büyük işletmeler olarak kabul edersek, bunlar tüm işletmelerin ancak % 4,3'ünü oluşturdukları halde, ellerindeki toprakların oranı % 42,8'i bulmaktaydı.

Görüldüğü gibi ilin en önemli özelliği, büyük toprak mülkiyetinin uç noktalar-
da olmasıdır. Hatta burjuva partileri, uzun zamandır bu önemli sorunu, politik
hesapları için "reform" altatmacalarıyla istismar etmişlerdir. İlde, 1962-68 Köy
Envanter Etütlerine göre, % 55'e varan topraksız yığınlar büyük işletmelerde or-
takçılık yapmaktaydılar. 1970 sayımına göre bu ortakçılar 10 766 aileyi kapsamak-
taydı. Tarımın makinalaşmasındaki hızlanma bunları da topraktan kopararak
önemli ölçüde mevsimlik tarım işçileri haline getirdi. Bunlardan bir kesimi şehir
merkezlerine, önemli bir kesimi de Çukurova, Gaziantep, Hatay, İçel gibi illerde
mevsimlik tarım işçiliğine yönlendiler.

Urfa'da bu toprak mülkiyetindeki dengesizlik, "reform" girişimleriyle hiç bir cid-
di değişim yaratmamıştır. Bu, Türk devletinin Kürdistan'daki toprak siyasetini ve
büyük toprak sahipleriyle girdiği ittifakı da göstermektedir. 1973 yılında çıkarıl-
an Toprak Reformu Yasası ve ardından Urfa'nın reform bölgesi ilan edilmesiyle
3 ay içinde "tarım arazilerinin sahipleri ve malik sıfatlarıyla zilliyetleri" toprak mik-
tarı bildirimini vermeleri istendi. Toprak Reformu tartışmalarının 1961 yılından beri
süre gelmiş olması ve üç aylık süreden yararlanan büyük toprak sahipleri
toprakları aile içerisinde satıp, mirasçılara bıraktılar. Kamulaştırma 3 ay süre
içerisinde bitirilememiş ve kamulaştırmalarda aile bir bütün olarak ele alınmıştı.
Bir kısım aileler boşanmış, çocukların yaşları büyütülerek yeni "aile reisleri" oluş-
turulmuştu. Reformdan yararlanmak için en az son 3 yıl Reform bölgesinde otur-
mak, bedensel ve ruhsal açıdan çiftçilik yapabilecek nitelikte olmak, 21-60 yaşları
arası olup Türkçe okuma-yazma bilmek, tarıma ilişkin dallarda en az 6 ay eğitim
görmüş olmak, evli, çocuk sahibi ve yeterince üretim aracına sahip olmak gibi il-
ginç şartlar dayatılarak, fiilen çok sayıda yoksul ailenin toprak sahibi olması usta-
ca engellenmişti.

1 Kasım 1973'te başlayıp, 10 Mayıs 1978'de biten uygulamaya kadar 1613 aile-
den 1 milyon 616 bin dekar arazi kamulaştırılmış, bunun sacede 231 bin dekarı
1218 aileye ortalama 190 dekar olarak dağıtılmıştı. Oysa toprak isteminde bulu-
nan aile sayısı 75 700 kadardı. ⁵

Diyarbakır il sınırları içerisinde de bunun gibi toprak mülkiyetinde büyük bir
dengesizlik vardır. 1970 yılında ekili alanların yaklaşık yarısı 286 aile adına 441
kişinin mülkiyetindeydi. 1970 yılı rakamlarına göre 1-10 dekar arası işletmelerin
tüm işletmelere oranı % 24,1 iken, ekili topraklar içerisindeki payları sadece bin-
de 9 kadardı. Oysa 500-1000 dekar arası büyüklükteki işletmeler, tüm işletmele-
rin % 3,6'sını oluşturduğu halde, ekili topraklar içerisindeki payların % 25,9'u
buluyordu. Yine 5000 dekardan büyük koca işletmelerin tüm işletmelere oranı
binde 2 iken, işlenen topraklar içerisindeki payları % 17,2'ydi. İlin yoksul köylü
aileleri arasında sayabileceğimiz 1-55 dekarlık işletme sahipleri, toplam ailelerin
% 57,1 gibi büyük bir çoğunluğunu oluşturmuş olmalarına rağmen, ekilen to-
praklar içerisindeki payları ancak % 8,2'ydi. Söz konusu yıl, 1000 dekardan bü-
yük işletmeler, 1 milyon 160 bin dekar büyüklüğünde büyük bir alanı kapsamına
alıyordu.

Tarıma traktörün girmesiyle birlikte, topraktan kopmaların artması, küçük çiftçi aleyhine bir kötüleşme ortaya çıkarmaktadır. 1950 Ziraat Sayımına göre, topraksız ailelerin oranı % 37,1 iken, 1964'te % 47'yi bulmuştu. Yine 1950'de 50 dekaradan az toprağa sahip aile oranı % 67 iken, 1970'te % 57'ye düşmüştü.⁶

Gaziantep ilinde, 19. yy'da zorunlu iskana tabi tutulan Kürt ve Türkmen aşiretleri, geniş topraklar elde ederek, aşiret unsurlarını ortakçı durumuna getirmişlerdi. Yine önceleri fıstıklık, bağ, zeytinliklerin büyük bir kısmı Ermenilerin elindeydi. Bunlar, katliamdan sonra bu topraklara el koyarak topraklarını daha da genişlettiler.

İlde, 1970 yılı sayımlarına göre, 1-50 dekar arası işletmeler, tüm işletmelerin % 64'ünü oluşturdıkları halde, tüm ekili topraklar içerisindeki payları ancak % 18'e yaklaşmaktaydı. 51-100 dekar arası işletmeler ise % 19'a karşı % 19'u temsil etmekteydiler. Oysa, 500 dekaradan büyük işletmeler, tüm işletmelerin % 1,5'ünü oluşturdıkları halde, ekili alanlar içerisindeki payları % 23,3'ü buluyordu. Antep'te ekilen ürünlerin büyük gelir sağlayan ürünler oldukları göz önüne alırsa, büyük işletmeler, çok büyük servet edinmeye, diğer yörelere göre nisbi bir zenginliğe neden olmaktadır.⁷

Kuzeydeki Van, Elazığ ve Tunceli illerimizde de büyük toprak mülkiyeti varlığını korumaktadır. Bunlardan özellikle Van'da büyük toprak mülkiyeti uç noktalara varmış durumdadır. 1970 sayımına göre, 1-50 dekar arası işletmeler, tüm işletmelerin % 46,1'ini oluşturdıkları halde, ekili alanlar içerisindeki payların % 11,1'di. 500 dekaradan büyük işletmeler ise, tüm işletmelerin % 2,2'sini oluşturdıkları halde, ekili alanlar içerisindeki payları % 20,1'i buluyordu. 1-100 dekar arası işletmeler, toplam işletmelerin % 69,4'ünü oluşturdıkları halde, ekili alanlar içerisindeki payları sadece % 18'di. 1970 sayımına göre ilde, 501-1000 dekar arasında 553 işletme vardı. Bunların toplam işletmelere oranı % 2,1 iken, işlenen topraklar içerisindeki payları % 14,1'i bulmaktaydı. Tüm işletmelerin binde birini oluşturan 1000 dekaradan büyük işletmeler, işlenen toprakların % 6'sına sahipti.

Küçük işletmelerin bu ilde de giderek kayboldukları, mülksüzleşmenin arttığı görülmektedir. 1950 Tarım Sayımına göre, topraksızların oranı % 20 iken, 1962-68 Köy Envanter Etütlerine göre % 37,5'i bulmuştu.⁸

Elazığ ili, geleneksel toprak ağalığının yıkıldığı bir ilimiz özelliğini taşımaktadır. Kökeni eskilere dayanan büyük toprak mülkiyeti, 1915 Ermeni Katliamıyla daha da büyümüşü. Dersim İsyanından sonra toprak ağalarının sürülmesi, bir kesiminin topraklarını elden çıkararak göç etmesi, toprak alım-satımlarının hızlandırdı ve bu 1960'lara kadar sürdü. Orta büyüklükteki toprak sahipleri, bu yeni alımlar sonucu topraklarını genişletirken, küçük toprak sahipleri de kendi aralarında birleşerek toprak satın alıyorlardı. Bu, geleneksel toprak ağalığını yıktı. Yeni toprak sahiplerinin toprakları en fazla 200 dönümü buluyor, hem de bunlar, toprağa bir üretim aracı olarak bakıyorlardı. Modern tarım araçlarının gelişmesi, pazar için üretim, ortaklığı tamamen ortadan kaldırdı. Keban Barajının yapımı, mülkiyet ilişkilerini yeniden değiştirdi. Baraj Gölü altında kalan verimli Uludağ

Ova'nın büyük bir kesimi büyük toprak sahiplerinin elindeydi. Bunların bir kesimi, kamulaştırma bedeli alıp il dışına, özellikle Türkiye'ye göçtüler. Küçük toprak sahipleri de il merkezine yerleştiler.

1970 Tarım Sayımına göre ilde, 50 dekardan küçük işletmeler, tüm işletmelerin yaklaşık 3/4'ünü oluştururken, ekili alanların 1/3'üne sahiplerdi. 100 dekardan küçük işletmeler de tüm işletmelerin % 90'nını oluşturdukları halde, ekili alanlar içerisindeki payları % 50 civarındaydı.

Topraktan kopma eğilimleri bu ilde de oldukça büyük boyutlar kazanmıştır. 1950 Tarım Sayımına göre % 12'den biraz fazla olan topraksızlar oranı, 1962-1968 Köy Envanter Etütlerine göre % 32'nin üzerine çıkmıştır.⁹

Kürdistan'ın sarp dağlık bölgelerinden biri olan **Tunceli**'de doğal olarak, diğer söz konusu illerle karşılaştırıldığında büyük toprak dilimleri yoktur. Yalnız, bu ilde bile toprak mülkiyetinde bir dengesizlik göze çarpmaktadır. 100 dekarlık arazi dilimleri doğal koşullar nedeniyle büyük mülkiyet kabul edilirse, bunlar tüm işletmelerin % 4,5'ni oluşturdukları halde, ekili alanlar içerisindeki payları % 25,1 civarındaydı. Oysa, 1-20 dekar arası küçük işletmeler ise tüm işletmelerin % 54,7'sini oluşturdukları halde, ekili topraklar içerisindeki payları ancak % 17,4'tü. 21-100 dekar arası işletmeler ise tüm işletmelerin % 40,8'ni oluşturdukları halde, ekili alanlar içerisindeki payları % 57,5 dolayındaydı.¹⁰

Tunceli ilinde de giderek topraktan kopma eğilimleri hızlanmıştır. 1950 Tarım Sayımına göre % 22,7 olan topraksız aileler sayısı, 1960 ortalarında % 37'yi bulmuştur.

Kürdistan'da genel olarak küçük toprak sahiplerinin topraksızlaşması eğiliminde bir hızlanma görülür. 1981 Köy Envanter Etütlerine göre, Kürdistan'da topraksız ailelerin oranı % 42'yi bulmaktaydı. Bu Urfa'da % 40, Ağrı'da % 44, Siirt ve Diyarbakır'da % 45, Hakkari'de % 46, Kars'ta % 52, Muş'ta % 54, Bitlis'te ise % 58 dolaylarındaydı.¹¹

Yukarıdaki veriler ışığında, Kürdistan kırlarında, toprak mülkiyetine dayalı şu kategoriler görülmektedir: 1- büyük toprak sahipleri 2- orta köylülük 3- küçük toprak sahipleri.

Kürdistan'da ticari tarıma en çok yönelen büyük toprak sahipleri, dolayısıyla da kapitalist tarımcılığı temsil etmektedirler. Tarımın ticari yanının giderek gelişmesi, orta köylülüğü de ticari tarıma çekmekte hatta, küçük işletmeler bile kısmen ticari tarıma yönelmek zorunluluğunu hissetmektedirler. Orta büyüklükteki işletmeler, ticari tarıma yönelerek ya sermayelerini arttırmakta veya giderek eski konumlarını kaybetmektedirler. Ortakçılıkta yapan küçük işletme sahipleri ise, makinalaşmanın gelişmesi sonucu ortakçı konumlarını da kaybederek büyük oranda yörelerinden kopmakta ve mevsimlik tarım işçisi haline gelmektedirler.

Ticari Tarımın Gelişmesi

Yukarıda söz konusu ettiğimiz kıstaslardan hareketle, Kürdistan'da ticari tarımın gelişme özelliklerini, hızını, modern tarım araçlarının kullanımı, ürün çeşit-

leri, pazarlama gibi yanlarıyla ele alalım. İncelemede bir çoğunun yapmaya çalıştığı gibi Türkiye ile karşılaştırma yöntemini kullanmaktan özellikle kaçındım. Eğer Kürdistan'ın sömürge oluşu ve Türkiye'ye göre geri kalışını göstermek amaç olsaydı bunun gereği duyulabilirdi. Bu tür karşılaştırmalar zaten yeteri kadar yapıldı. Burada önemli olan kapitalizmin Kürdistan'ı da kaçınılmaz olarak etki alanı içine almış olduğunu göstermek, yine Kürdistan'ın geri özelliklerini, kendi dinamikleri içerisinde ortaya çıkarmaktır.

Modern Tarım Araçlarının Kullanımı

Kürdistan'da özellikle traktör kullanımında eskiye göre büyük bir gelişmenin olduğu kabul edilen bir gerçekliktir. 1960'larda ivme kazanan bu artış, giderek sürmektedir. Örnek seçtiğimiz 6 ilimizde 1970-1980 yılları arası 10 yıl içinde modern tarım araçlarındaki artış bunu açık bir şekilde kanıtlamaktadır.¹²

İller	Traktör		Harman mak .		Biçer-döver		Motorpomp		Pulvarizatör	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
Urfa	1059	3535	120	326	427	474	1735	6149	345	1299
D.Bakır	557	3791	67	346	61	107	343	1542	839	1634
G.Antep	874	6139	100	208	43	44	276	1647	631	1000
Van	597	1940	104	488	20	17	13	487	629	354
Elazığ	665	2148	229	2354	2	6	596	1307	284	697
Tunceli	194	760	3	2548	-	2	13	137	332	531
Toplam	3946	18318	623	6264	553	650	2976	11269	3060	5515

Görüldüğü gibi, 1970-1980 arası 10 yılda, modern tarım araçlarının sayısında birkaç misli bir artış olmuştur. Daha önceleri, büyük sermaye gerektirdiği için Adana, Konya gibi yörelerden kiralanan biçerdöverlerin, artık zengin çiftçiler tarafından satın alındığını görüyoruz. Bu bir sermaye birikimi, ticari tarımın beraberinde getirdiği zorunlu yatırımlar olarak görülmektedir. Biçerdöver sayısında ise sadece Van'da 20'den, 17'ye bir düşüş vardır. Bu da, hayvancılığın yaygın olduğu Van'da, biçerdöverin saman kaybına yol açtığı biçiminde açıklanmaktadır.

1986 istatistiklerine göre, tüm Küzey Kürdistan'ın 20 ilinde toplam 80 330 traktör vardı. Aynı yılın hesaplamalarına göre karasaban sayısı ise 241 000'di.¹³ Bu rakamlar şüphesiz tüm Küzey Kürdistan'ı net bir şekilde temsil etmemektedir. Çünkü, bu rakamlar sınır illerimizi bütünüyle içerisine alarak hesaplanmıştır. Oysa, bu illerin bazılarının batı yakalarını Kürdistan sınırlarına dahil etmek zordur. İl haritaları, Türkiye'nin çizdiği yönetim birimleridirler, oysa etnik durum daha farklı bir durum ortaya koymaktadır. Burada dikkati çeken, traktör sayısının, karasaban sayısının 1/3'üne varmış olmasıdır. Özellikle zengin çiftçinin arabildiğine büyük topraklarını işleyen traktör, yoksul köylünün küçük arazi dilimlerini işleyen karasabandan daha etkin bir konumda olduğu da göz önüne alınmalıdır. Burada, bölgeler arası bazı farklılıkları da göstermek gerekir. Sadece

Mardin'de 1986 yılında 46 400 karasaban vardı. Ve bu, o yıl tüm Kürdistan'da mevcut olan karasaban sayısının 1/5 demektir.

Ayrıca dikkat edilmesi gereken nokta traktör sayısı bir yandan hızla artarken, karasaban sayısında da hızlı bir düşme vardı. Örneğin, inceleme konusu 6 ilimizde bu düşüş 1970-1980 yılları arası 10 yılda şöyledir.¹⁴

İller	1970	1980
Urfa	34 585	20 286
Diyarbakır	58 190	15 700
Gaziantep	21 500	13 525
Van	23 986	12 725
Elazığ	23 625	15 310
Tunceli	16 164	8 770
toplam	178 050	86 316

Görüldüğü gibi karasaban sayısında % 50'yi aşkın bir düşme vardır.

Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da, modern tarım araçlarının zengin çiftçinin, karasabanında yoksul çiftçinin ellerinde bulunmuş olmasıdır. 1973 yılı istatistiklerine göre, 1-99 dönümlük işletmelerin ancak 10 binde 6'sının traktörü vardı. 100-199 dönümlük işletmelerin payı ise 4,1'di.¹⁵

Az topraklı yoksul köylü, birakalım traktör kullanmayı, boğazına indirebileceği bir lokma ekmeğin kavgasını vermektedir. Aynı yıla ait istatistiklere göre, 1-99 dönümlük işletmelerin % 63,2'si, 100-199 dönümlük işletmelerin % 4,1'i çeki hayvanı kullanmaktaydı. Oysa zengin köylü çeki hayvanı hiç kullanmamaktaydı.¹⁶

Buradan çıkarılacak sonuç, küçük toprak dilimlerini işlemek zorunda kalan yoksul köylünün kullandığı karasaban sayısının, geniş arazi parçalarını işleyen traktörün hakimiyeti altında giderek ortadan kalkmayla yüz yüze olmasıdır. Fakat, Kürdistan'da bu kadar çok sayıda karasabanın kullanılmaya devam etmesi, bir yandan kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin hala varlığını korumaya devam ettiğini, öbür yandan da büyük ölçülerde yoksulluğun yaygınlığını göstermektedir.

Büyük toprak sahibi kapitalist işletmecilerin, Kürdistan'da ticari tarımın esas temsilcileri oldukları açıktır. Orta ve az topraklı işletmeler ise daha ziyade sanayi ürünlerini sınırlı ölçülerde pazarlamaktadırlar. Ama zengin çiftçi, buğday gibi günlük tüketim ürünlerinde hemen hemen tümünü ticari amaçlar için üretmektedir. Ürünlerin pazarlanmasıyla ilgili olarak elimizde yeterli ve yeni bilgiler yoktur. Yalnız, buğday ve pamuk ürünlerinin pazarlanmasıyla ilgili 1973 yılına ait bir istatistik belli ölçülerde buna açıklık kazandırmaktadır.¹⁷

Ürün çeşidi	1-99 dönüm	100-199 dönüm	200-
buğday	% 36	% 55,9	% 71,3
pamuk	% 72,6	% 79,1	% 85,5

Görüldüğü gibi, pamuk ürünü gerek küçük, gerekse büyük işletmelerde hemen hemen tamamen pazara yönelik iken, buğday, ağırlıklı olarak büyük işletmeler tarafından piyasaya sürülmektedir. Yani, büyük işletmeler hem çok geniş alanları ellerinde tutmakta, hemde ticari tarımın itici bir unsuru, esas sahibi durumundadırlar. Toprak mülkiyeti ilişkileri, Kürdistan'da büyük toprak mülkiyetinin konumunun son derece güçlü ve yaygın olduğu açısından bakıldığında, ticari tarımın, ilkel yöntemler kullanan yığınla yoksul işletmeler üzerindeki iktidarı kolayca anlaşılır. Ayrıca, yukarıdaki rakamlar, başta orta işletmeler olmak üzere, küçük işletmelerin dahi pazara yönelmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Bu, az topraklı bir yoksul köylü için bir nevi yaşam koşulu olmuştur. Yoksul köylü, sınırlı buğday ürününü pazara sürüp elde ettiği parayla darı gibi ürünler alarak yaşam standardını düşürmek zorunda kalmaktadır. Tıpkı, hayvansal yağını pazarlayıp, daha ucuz ve daha az besleyici olan bitkisel yağ alan hayvancılıkla uğraşan yoksul bir köylü gibi...

Sanayi Ürünlerindeki Artış

Küzey Kürdistan'da, sanayi ürünlerinin yetiştirilmesi, ticari tarıma yönelmeye bağlı olarak giderek artmaktadır. Henüz yeni sayılan bu yönelim kısa bir süre içerisinde önemli mesafe kat etmeye başlamıştır. Ayrıca, sanayi ürünlerine yönelik, belli bir uzmanlaşma, bir yöresel iş bölümü de ortaya çıkarmıştır.

Kürdistan'da yetiştirilen sanayi ürünlerinin başında şeker pancarı, pamuk, tütün, keten gibi özellikle Türkiye'nin ve kısmen de Kürdistan'ın sanayi faaliyetlerini bir uyarlanma vardır. Ayrıca, tahılların gıda sanayisindeki artan önemi de, buğday üretimindeki artışı hızlandıran bir faktördür.

Modern tarım araçlarının artması ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni toprakların tarıma açılmasını da sağlayarak, ürün artışını hızlandırmaktadır. Bu hızlanmanın orantısız olarak kimi yerlerde sanayi ürünlerinin lehine bir durum ortaya çıkardığı görülür.

Sanayi ürünlerindeki artışı, örnek seçtiğimiz iller içerisinde incelediğimizde, bu açık bir şekilde görülür. Pamuk ürünü yetiştirmede uzmanlaşan illerimizden Urfa, Gaziantep, Diyarbakır'da 1950 yılında toplam olarak sadece 1886 ton pamuk üretilmekteydi. 1970 sonlarında bu 50 402 tonu buluyordu.

Urfa'da tahılların toplam bitkisel ürünler içerisindeki payı 1950 yılında % 86 iken, 1978'de % 38,7'ye kadar düştü. Yine 1950'de ilde sadece 25 hektarlık bir alanda pamuk üretilirken, 1976 yılında 44 000 hektarlık bir alan pamuk üretimine açılmıştır.

Bu rakamlar 26 yıl öncesiyle karşılaştırıldığında, gelişme hızındaki sıçrama rahatlıkla görülür. 1950 yılında sanayi ürünleri ve meyveciliğin toplam ürünler içerisindeki payların sadece % 4 iken 1978'de % 25,8'e, sebzeçilikte, 1972'de % 2,2 iken, 1978'de % 14,3'e çıktı.

Ürünün verimlilik düzeyindeki artış ta, tarımda modern usullerinin yaygınlaştığını gösterir. İlde tahıl ürünlerindeki verimlilik 1950 yılında hektar başı 685 kg iken, 1978-80 ortalamasıyla hektar başı 803 kg'a yükselmişti. Artış hızı buğdayda % 17,2 iken, saf pamuk verimi 1960-62 yıllarında hektar başı 396 kg'dan, 1978-80 yıllarında 567 kg'a çıktı. Buradaki artış ise % 43,2'dir. Kenevir (lif) aynı yıllar 707 kg'dan 1551 kg'a yükselmişti. Bu artış ise % 119,2'yi bulmaktadır.¹⁸

Söz konusu verimlilik oranındaki artış ile ilgili ortalama rakamlar, yukarıda değindiğimiz büyük toprak mülkiyeti ve küçük toprak mülkiyeti arasındaki kimyasal gübre kullanımındaki eşitsizliğe benzer. Verimlilik düzeyindeki artış büyük işletmelerde, küçük işletmelerden daha fazladır. Yani, modernize olan büyük işletmelerdir, esas verimlilik artışı da orada gerçekleşmektedir. Hala ilkel yöntemler kullanan küçük işletmeler, ortalama rakamları aşağıya doğru çekmektedirler. Bir Avrupa ülkesinde, modern işletmeciliğin bütün işletmelerde yer tutması, bu ülkelerde ortalama rakamları daha da istikrarlı kılmaktayken, Kürdistan'da mevcut olan derin bir farklılaşma, bu tür ortalama hesapları alabildiğine istikrarsızlaştırmaktadır.

Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği

Bu üretim çiftliğinin kısa da olsa yalnız başına ele alınması gerekir. Bu çiftlik, Türkiye'nin en büyük ve dünyanın en önemli büyük deneme çiftliklerinden biridir. Amacı, tarım ürünleri yetiştirmek, üreticilerin tohumluk, fidan, damızlık gereksinimlerini karşılamak, yöre koşullarına en iyi uyum sağlayabilecek bitki ve hayvan türlerini belirlemek ve bunların yaygınlaştırılmasını sağlamaktır. Çiftlik, 170 000 hektar bir alan üzerine kurulmuştur. Pınar, Beyaz Kule ve Gümüşsuyu adlarında üç işletmeden oluşup, tarla tarımı, bahçe kültürleri ve hayvancılık şubeleri vardır.

Tarla tarım şubesi her yıl 950 000 dekarlık tarım alanının yarısını nadasa ayırır. Öbür yanda da tahıl ekilir. Elde edilen tohumlar tüm Türkiye'ye ve Kürdistan'a dağıtılır.

Çiftlikte DSİ, çeşitli zamanlarda, çeşitli sulama kanalları ve pompa istasyonları kurmuştur. Böylece, 6700 hektar sulu tarım alanından başka, göletlerden yararlanılarak ta 2186 hektar alan sulamaya açılmıştır. Kuyu suyu olarak ayrıca 8850 hektar alan yağmurlama yöntemiyle sulandırılmaktadır. Sulu tarım alanında pamuk ve yem bitkileri yetiştirilmektedir.

Meyvecilik kolunda Antep fıstığına öncelik verilmiştir. Örneklik zeytinlikler de kurulmuştur. Fidancılık ise Antep fıstığı fidanı (çöğür) yetiştirmeye yöneliktir.

Çiftlikte 1983 yılında 50 000 koyun, 2500 Holstein sığır beslenmekteydi. Bu miktarın üzerinde çiftliklere damızlık olarak dağıtılmıştı. Aynı yıl sigortalı işçi sayısı 2400, 17 yüsek ziraat mühendisi öbür görevlileriyle 2453'ü buluyordu. Çiftlikte 142 traktör ve biçerdöver, 40 kadar çeşitli taşıt, tahıl ambarları, depolar, atölyeler ve bir meteoroloji istasyonu vardı. Ürünler ise satışa çıkarılmaktaydı.¹⁹

Gaziantep'te sanayi ürünlerinden pamuk, 1950'de sadece 4000 hektar alanda yetiştirilirken, bu, 1970 sonlarında 15000 hektara ulaştı. Bunun ekili alanlar içerisindeki payı da % 4'ten % 6'ya yükseldi. Susam ekim alanları ise, aynı yıllar 625 hektar dan 2350 hektara çıktı. 1970 sonlarında 350 hektar alanda keten üretilmekteydi. 1950'de 650 ton olarak üretilen bir diğer entüstri bitkisi soğan, 1970 sonlarında 17 000 ton'a yükseldi.

İlde sebzeçilik piyasaya göre dalgalanmalar göstermektedir. 1970'ler de ekim alanı 7 bin ile 11 bin hektar arasında dalgalanmıştır. Üretim ise 1970'te 107 bin ton iken, 1979-80'de 245 bin ile 248 bin ton arasında oynamıştır. Bu yıllardaki üretim artışı, ekim alanlarının aynı kalmasına rağmen gerçekleşmiştir. 1970'te 79500 hektar bağıltan 470 900 ton üzüm elde edilmiştir. 1970 sonlarında ekim alanları 74 bin hektara düşmesine karşın, üretim 492 bin 500 ton'a yükselmiştir.

Gaziantep'te en önemli bitkilerin başında zeytin gelir. 1970'te 30 000 hektara yaklaşan zeytin alanları, Gaziantep platosu boyu (Halep, Adıyaman, Urfa, Maraş arası bölge) uzanır. 1965'te 4 milyon 441 bin zeytin ağacından 13 500 ton ürün alınmışken, 1980'de ise 4 milyon 823 bin 600 zeytin ağacından 69 300 ton ürün elde edilmiştir. Görüldüğü gibi, zeytin ağacı sayısı hemen hemen aynı kalmışken, ürün beş misli artmıştır. İl zeytinlerinin yarıya yakını Kilis'te, 1/3'ü Nizipte, geri kalan da Merkez İlçe, Oğuzeli ve İslahiye'de dir. İlkel yağ çıkarma şimdi yerini preslere bırakmıştır.

İlin diğer bir önemli ürünü fıstıktır. Antem fıstığı 1980'de 212 milyon TL karşılığı Türkiye'ye döviz sağlamıştı.

Gaziantep'te ekim alanları 1950 ile 1970 sonları arası % 120 oranında artmıştır. Buğday 1950'de 44 bin hektar alanda yetiştirilmekte iken, 1970 sonlarında 134 bin hektarı bulmuştu. 1950'de un sanayisinin kurulmasıyla üretime duyulan ilgi artmış, söz konusu yıllardan üretim 55 bin ton'dan, 303 bin tona yükselmişti. Pazarlama ve yetiştirme koşullarının artmasıyla mercimek üretimi bu yıllar artmış üretim alanları 5000 hektardan 24 000 hektara yükselerek, toplam baklagiller içerisindeki payı da % 85'i bulmuştu.

İlde ana ürünlerde verim artışı 1950'den 1970 sonlarına doğru buğdayda % 272,2, arpada % 187,9, mercimekte % 85, pamuk (saf) % 266 oranında gerçekleşmişti.²⁰

Diyarbakır'da ise 1950'de sadece 367 hektar alanda pamuk üretilmekteydi. 1980 yılında ise bu 7 000 hektara, üretim de 11 456 tona yükseldi. Makinalaşma ve sulama olanaklarının artması, üretimin de giderek artmasına neden olmaktadır. Pamuk en çok Merkez İlçe, Bismil, Çermik'te yetiştirilir. İlde pamuk üretimi 1970'lere kadar fazla gelişmemişti. Makinalaşma, sulama ve pazarlama olanaklarının artmasıyla giderek yaygınlaşmaktadır. " Öyle ki, 1970'lerde Maraş'tan gelip toprak kiralayarak pamuk ektirmeye başlayanlar olmuştur. Bu arada Çukubirliğin etkinliğiyle pamuk üreticisi örgütlenmeye de başlamıştır. Birliğe ilk üye olan Ergani'ye bağlı Ortaköy, aynı zamanda ilde pamuk üretiminin başladığı yöredir."²¹ Pamuk üretimi yıldan yıla büyük bir artış kaydetmektedir. Ticari tarımın sağladığı

büyük kazanç, pamuk yetiştirmeyi cazip kılmaktadır. Bugün Dicle kıyıları şehir merkezi dibinde yemyeşil pamuk tarlalarına dönmüştür.

Tütün üretimi ise özellikle Silvan'da çok yaygın olup, Kepolu Mahmut Ağa'nın tekelinde sayılır. Kepolu, kendi açıklamasıyla, 5000 **cenan** (tarım işçisi) çalıştırmaktadır. Mahmut Ağa, ancak "5000 dönüm" toprakta üretim yaptığını söyleyerek, abartılan ağalığından yakınmaktadır. Kepolu bu işe icarla başlayarak, mülkiyetini giderek genişletmiştir.²² Diyarbakır ilinde tütün ekim alanı 1950'de 200 hektarken, 1980'de 4500 hektara yükseldi.

Diyarbakır, yaygın pirinç üreticiliğiyle tanınır. Pirinç ağırlıklı olarak Merkez İlçe, Çermik, Hazro, Silvan ilçelerinde yetiştirilir. 1950'de 1500 hektar olan ekim alanını **madrap**, 1980'de 3000 hektara yükseldi. Sulak düz ovalarda yetiştirilen pirinç, sapından ayrıldıktan sonra kabuğundan ayrılmak için çeltik fabrikalarına gönderilir. Pirinç üretimi Arcaklar denen bir ailenin elindedir ve fiyatları onlar istediği gibi ayarlamaktadırlar.

İlin diğer ürünleri de giderek sanayiye bağlanarak yaygınlaşmaktadır. Örneğin, yaygın olan bağcılık Diyarbakır tekel işçi fabrikasına entegre olmuştur. Bu yüzden üzüm, toplam meyve üretiminin 2/3'ünü oluşturmaktadır. Mercimek üretimi 1950'de 2000 hektar alanda gerçekleşmekteyken, 1980'e gelindiğinde 6000 hektara, üretim de 1000 tondan 6800 tona yükseldi.²³

İlde nadas dışı ekim de giderek artmaktadır. 1950'de nadas dışı ekim 115 bin hektar iken, 1970 sonlarında 368 bin hektar dolaylarına yükselmiştir. Bu, ticari tarımın yaygınlaştığını göstermektedir. Ama 1980 yılına gelindiğinde hala nadasın % 48'i bulması bir geriliğin de göstergesidir.

Örnek olarak seçtiğimiz 3 Kuzey ilimizde ticari tarımın gelişmesi, endüstri bitkilerinin ekiminin yaygınlaşması, bölgenin endüstriyel faaliyetlerinin sıkı sıkıya bağlı kalmakta ve buna bağlı olarak belli sanayi ürünlerine yönelik ön plana çıkarak, bir uzmanlaşmaya da neden olmaktadır. Şeker pancarı Kuzeyin endüstri bitkileri içerisinde en önemli yer tutar. Şeker pancarı üretimindeki artış söz konusu illerimizde, yıllara göre şöyledir (ton olarak):²⁴

İller	1950	1961-63	1970-72	1978-80	1986
Elazığ	-	59.626	124.746	117.616	153.208
Tunceli	-	2.836	3.611	5.159	6.397
Van	79	-	1.891	29.867	71.331
Toplam	79	62.464	130.248	152.082	230.936

Dikkat edileceği gibi Kürdistan'ın en geri illerinden biri olan Tunceli'de bile az da olsa, şeker pancarı üretimine ilginin duyulduğu görülmektedir.

Şeker pancarının en fazla ekildiği il olan **Elazığ**'da, soğan, sarmısak gibi sanayi ürünlerinin yetiştirilmesinde de bir artış vardır. İlin soğan üretimi 1950'de 900 ton iken, 1970 sonlarında 13 500 tona, sarmısak ise aynı yıllar 200 tondan 7500 tona yükselmiştir. Bir ara ilde yağ fabrikasının açılması sonucu ay çiçeği ekimi hızlanmış, fabrikanın kapanması sonucu hemen hemen ekilmez olmuştur. Bu-

nunla birlikte bağcılık ve meyvecilikte de bir gelişme gözlenmektedir. 1930'larda ancak 1500 hektar bağlık varken, 1946'da şarab fabrikasının kurulması sonucu 1970'te 7000 hektar, 1980'de de yaklaşık 10000 hektara yükselmiştir.

Elazığ'da 1956 yılında şeker fabrikasının kurulması sonucu şeker pancarı yetiştirilmeye başlamıştı. 1960 başlarında 3500 hektar olan ekim alanları, 1970'te 4000 hektarın üzerine çıkmıştı. Keban Barajının yapılmasından sonra fabrika, baraj gölü sınırları içinde kaldığı için yeri değiştirilmiş son yıllarda da dış illerden şeker pancarı alımı üretimi olumsuz etkilemiştir. Ticari tarımın gelişmesi sonucu ilin ekim alanları 1950'den başlayarak genişlemiştir. 1950'de 54 bin hektar olan ekim alanları, 1960 ortalarında 100 bin hektarı aşmıştı. 1974'te barajın su toplaması sonucu verimli Ulu Ova, baraj gölü altında kalmış ve ekili alanlar 10 bin hektarın altına düşmüştü. Ekim alanlarının daralması sonucu istikrarsızlaşan üretim miktarı, 1980'lerde yeniden artmıştır. Bu, modern tarımın daha etkin kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Kamulaştırma, pamuk alanlarında daralmasına neden olmuştur. Kamulaştırma sonucu 2500 hektara düşen pamuk alanları, 1986 istatistiklerine göre de 1276 hektar alana düştü.²⁵ 1986 istatistiklerine göre ilin endüstri bitkileri ekim alanları 9474 hektar, üretim ise 184 848 ton olarak gerçekleşti. Bunun 2470 hektarını soğan, sarımsak, patates gibi yumru sanayi bitkileri oluşturmaktaydı. Ürün miktarı içindeki payları da 30135 tonu bulmaktaydı.²⁶

Kürdistan'ın en geri illerinde biri olan **Tunceli**'de 1950 yılında sadece 24 bin hektar alan ekime ayrılmışken, bunun 1966'da 70 bin hektara ulaştığını görüyoruz. 1978-80 ortalamasıyla bu tekrar 52 bin hektara düşmüştü. Özellikle kurak geçen mevsimlerde, alınan ürün yoksul köylünün giderini bile karşılamadığı için, kimi çiftçiler tarlalarını ekemeyip, otlak olarak bırakmayı tercih etmektedirler. Ağırıklı olarak buğday ekilen Tunceli'de, şeker pancarı üretimi 1950'lerin sonlarında başlayıp, 1970 sonlarında ortalama 200 hektarlık alanda, 5159 ton olarak gerçekleşmişti. İlin en önemli ürünlerinden olan fasulye ekimi 1960 başlarında 280 hektardan, 1970 sonlarında 1852 hektara, yani toplam ekili alanların % 3,2'sine ulaşmıştı. 1986 yılında ise fasulye, 2771 hektar alanda 2995 ton olarak üretildi. İlin toplam endüstri bitkileri, yumru bitkilerde dahi 1986'da 3191 hektar alanda 13023 ton olarak gerçekleşmişti.²⁷

Van ilinde şeker pancarı ve patates üretimi, sanayi ürünleri içerisinde en önemli yeri tutar. Şeker pancarı 1960 ortalarında ekilmeye başladı. 1965'te 287 hektar olan şeker pancarı ekim alanı 1974'te 900 hektara, 1970 sonlarında 2000 ve 1986'da 2701 hektara, üretim de 1970 sonları ortalaması 29867 tondan, 1986'da 71331 tona yükseldi. İlde şeker pancarı en çok Erciş ve Gevaş ilçelerinde, daha sınırlı ölçülerde de Merkez İlçe ve Muradiye'de yetiştirilir. Şeker pancarı, Muş şeker fabrikasına gönderilir. Patates üretimi 1950'de 900 ton iken 1970 sonlarında 21 417 ton olarak gerçekleşmiştir. Verim artışı da en çok patatesteki görülmektedir. Hektar başı verim 1950'de 3340 kg iken, 1970 sonlarında 24760 kg'ı bularak % 621,9'luk bir artış göstermiştir. 1950'lerde çok az miktarda yetiştirilen sebze ve meyvelerin payı % 7'den, 1970 sonlarında % 40'ı bulmuştur.²⁸

Kürdistan'da sanayi ürünlerinden şeker pancarı, göreceli olarak en çok ekilen bitkidir. Bunda itici rolü şeker fabrikaları oynamıştır. Şeker pancarı ağırlıklı olarak Ağrı, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya, Maraş, Sivas bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Pamuk ise, daha çok Maraş, Mardin, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır bölgelerinde daha yoğun yetiştirilmektedir. Pamuk, yerel dokuma endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılamak için giderek gelişmekte, bir uzmanlık dalı haline gelmektedir.

1986 yılı istatistiklerine göre, Kürdistan'ın 20 ilinde pamuk, şeker pancarı ve tütün sanayi ürünlerinin toplam ekim alanı 193 541 hektarı bulmaktaydı. Ürün toplam miktarı ise 1 944 762 ton civarındaydı. Bunların arasında şeker pancarı 61 634 hektar alanda, 1 831 635 ton, tütün, 16 455 hektarda 19 113 ton, pamuk ise 115 452 hektarda 94 014 ton olarak üretildiler.²⁹

Yukarıda verilen rakamlar Kürdistan'da son 20 yıl içerisinde sanayi ürünlerinde birkaç misli üretim artışını göstermektedir. Yine, sanayi koşulları ve alt yapı yatırımlarına bağlı olarak belli bölgelerde, belli sanayi ürünlerine bir eğilim oluşmaktadır. Şeker pancarının yoğun olarak yetiştirildiği Ağrı, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya, Muş, Sivas, Maraş illerinde üretim 1986'da, 56 651 hektar da 1 693 717 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu 9 ilin toplam şeker pancarı üretimi, tüm toplam üretimin 9/10'nu bulmaktadır. Maraş, Kars'ın payı ise toplam üretimin % 35'ine yaklaşmaktadır. Mardin, Urfa, Diyarbakır, Gaziantep, Maraş illerindeki pamuk üretimi toplam pamuk üretiminin 7/10'una tekabül etmektedir. Urfa ve Maraş'ın payı ise tüm üretimin yarısını aşıyordu. Tütün ise Adıyaman, Bitlis, Diyarbakır, Muş, Siirt illerinde göreceli olarak ağırlıktadır. Tütün, Türkiye'nin ihtiyacını karşılamamın yanında, dışarıya da satılmaktadır. Tütün bu 4 ilde 15 821 hektarda 18 414 ton olarak gerçekleşti ve toplam üretimin % 94'ünü oluşturmaktadır. Sadece Adıyaman'ın payı, üretim alanı olarak % 43, üretim miktarı olarak ta % 36 kadardır.

Yapay gübre kullanımındaki artış

Son olarak ta Kürdistan'da kimyasal gübre kullanımındaki artışa bakalım. İnceleme konusu illerimizde bu artış yıllara göre şöyledir (ton olarak):³⁰

İller	1965	1969-70 ortalaması	1979-80 ortalaması
Urfa	524	84 839	163 946
Diyarbakır	310	38 000	143 600
Gaziantep	3 371	26 925	128 696
Van	36	276	13 007
Tunceli	25	800	11 000
Elazığ	3 600	9 200	28 000
Toplam	7 866	160 038	488 249

Görüldüğü gibi daha 1960 ortalarında Kürdistan'da yapay gübre kullanımı hiç denecek kadar azdı. 1979 yılında ise artış 15 yıl öncesine göre kıyaslanamayacak ölçülerde artmıştır. Fakat, buna rağmen Kürdistan'da yeterli miktarda kimyasal gübre kullanılmamaktadır. Örneğin, Ziraat Teknik Müdürlüğüne göre, Tunceli ilinin yapay gübre gereksinimi 1980 yılında 20 000 ton hesaplanmıştır. Oysa, o yıllar kullanılan yapay gübre ancak 11 000 ton kadardır. Ama, sorun onunla da bitmemektedir. Ziraat Müdürlüğüne göre, bu yetersizliğin nedeni "*yeterli gübre sağlanamayışından ve depolanamayışından, gelir düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır.*" Bilindiği gibi yapay gübre kullanımı ülkemizde büyük toprak sahiplerinin tekelindedir. Yani, yoksul köylü heme hemen hiç kimyasal gübre kullanmazken, zengin köylüler, ilin toplam gübre kullanımını ellerine almışlardır. Bu yüzden ortalama rakamlar "genel yoksulluk" altındaki esas durumu ve çelişkiyi gizlemektedir. Yine, Mardin gibi büyük toprak mülkiyetinin etkin olduğu ilimizde Teknik Ziraat Müdürlüğü, ilin 1980 gübre gereksinimini 120 000 ton olarak tespit etmiştir. Oysa ilde tüketilen kimyasal gübre miktarı 1979'da 79 000 tondan 1980'de 54 300 tona düşmüştür. Yine, bu ilde de kimyasal gübre bölüşümünde yoksul köylü paysızdır. 1980 yılında bütün Türkiye'de devletin gübre sübvansiyonunu kaldırması sonucu, orta köylünün bile yapay gübre satın alması zorlaştırmıştır.

1960 ortalarından 1980 yılına kadarki 15 yıl içerisinde Kürdistan'da, kullanılan kimyasal gübre oranında göreceli olarak kıyaslanamayacak kadar büyük bir artış gerçekleşmiştir. 1960 ortalarında toplam olarak yaklaşık 34 000 ton tüketilen kimyasal gübre miktarı, 1970 sonu 1 044 976 tona ulaşmıştır.³¹ Bu artış, zengin çiftçinin lehine 30 mislinden fazla bir artış anlamına gelmektedir.

Ücretli Emeğin Gelişmesi-Sınıf Farklaşması

Ticari tarımın giderek yaygınlaşmaya başladığı 1960 ortalarından sonra, eski ortakçı ilişkilerin hızla tasfiye olduğu görülmektedir. Bunun yerini, büyük bir kesimi Çukurova gibi tarım alanlarına yönelen mevsimlik tarım işçileri almaktadır. Sadece Çukurova'ya 200 bin civarında mevsimlik tarım işçisi Kürdistan'dan gitmektedir. Yine, Maraş'a Kürdistan'dan çok sayıda mevsimlik tarım işçisi gitmektedir. Mevsimlik tarım işçileri, başlangıçta ellerindeki toprakları başkasına işletmekte veya kiraya vermekte, belli bir süre sonra da tamamen topraktan kopmaktadırlar. Yine bu mevsimlik tarım işçileri, eskiden ortakçı olup, ticari tarımın gelişmesi sonucu topraktan kopan topraksız, yoksul köylü yığınlarından oluşmaktadır. Yani, mevsimlik tarım işçilerini 2 kategori altında toplayabiliriz: 1- tarımın makinalaşması sonucu büyük toprak sahibinin toprağında çalışamaz durumda kalan, "gereksizleşen" köylü, 2- toprağını aileden birine veya bir akrabasına bırakıp mevsimlik tarım işçiliğine geçim sıkıntısı nedeniyle yönelen az topraklı yoksul köylüler.

Eskiden ağanın toprağında ortakçı olan köylü yığınların büyük bir kısmı ağanın toprağından zorla çıkarılmakla yüz yüze kaldığı için mevsimlik tarım işçiliği-

ni seçmişlerdir. Mevsimlik tarım işçiliği gibi zor bir yaşamı tercihe büyük oranda yönelişin esas nedeni, makinalaşmanın yarattığı "özgür" iş gücünün sanayide istihdam edilememesi ve iş olanaklarının yetersiz olmasıdır.

Ticari tarımın gelişmesi sonucu Kürdistan'da, ücretli emeğin kullanımında son 20 yılda bir gelişmenin olduğu görülmektedir. Ücretli emeğin, yani proleterleşmenin nicel gelişimi üzerine sağlam veriler bulmak oldukça güçtür. Yurt Ansiklopedi'de DIE kaynaklı istatistikler, 1975 yılı için faal nüfusu 12 yaş ve sonrası, iki ilimiz için de 15 yaş ve sonrası hesaplamaları üzerine alınmıştır. Her şeyden önce, faal nüfusun neden çoğunlukla 12 yaş ve sonrası olarak, iki ilimizin de 15 yaş sonrası alındığı açıklanmamaktadır. Faal nüfusun tarımda (balıkçılık, avcılık dahil) istihdam olunan kesimi ve bunların çalışma durumlarıyla ilgili verileri, her il için ayrı hesaplama yoluna gittim. Bu hesaplamalarla yola çıktığımda Kürdistan'da, çocuk yaştaki emekçinin çok yaygın olduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca, bu hesaplamalara göre oldukça yaygın olan (% 60) aile içinde çalışanlarla ilgili olarak ücrete dayalı emek-ücret ilişkisi tespit edilmemiştir. Kürdistan kırlarında oldukça yaygın olan geniş aile toplulukları (çekirdek aile, anne-baba, erkek kardeşler) içerisinde de emek-ücret ilişkisinin varlığı göz önüne alınarak daha sağlıklı istatistikler çıkarmak gerekiyor. Bu yüzden, bu istatistikler istenilen berraklıkta sonuçlar çıkarmamızı, bu imkanlar ölçüsünde engellemektedir. Bir de, söz konusu istatistiklerin 1975 yılına ait olması günümüzü yeterince açıklamaya yetmemektedir. Çünkü, Kürdistan'da, ticari tarımın 1970 sonrası yaptığı hamle giderek büyümekte, modern tarım araçlarının sayısı hızla artmakta, tarımsal nüfus ta giderek azalmaktadır. 1975 yılında ortalama % 70 olan tarımsal nüfus, 1986'da büyük değişikliklere uğramış, % 50'lere kadar düşmüştür. Örneğin, GAP sınırları içerisinde kalan 6 ilimizde tarımda çalışan nüfus % 50'nin bile altına düşmüştür. Bu yüzden, 1975 yılına ait istatistikler günümüzde ücretli sayısını doğru yansıtmamaktadır. Tarımın modernleşmesiyle daha çok yoksul köylü yığınların tarımsal üretim dışına itildiği bir gerçektir.

18 ilde 12 yaş ve sonrası, Bitlis ve Urfa illerinde de 15 yaş ve sonrasında faal nüfus olarak alındığı toplam 20 ilimizde ücretli işçi oranı şöyledir (parantez içerisindeki rakamlar, yüzde hesaplamaların mutlak sayı olarak karşılığıdır.):³²

iller	tarımsal nüfus	ücretli işçi sayısı	işveren	kendi hesabına çalışanlar	ücretsiz aile işçisi
Sivas	80,4 (316 825)	2 (6%337)	0,1 (317)	26,7 (84 592)	71,2 (225 597)
Ağrı	83,9 (147 031)	5,3 (7793)	0,1 (147)	24,3 (35 729)	70 (103 215)
Maraş	82,9 (257 367)	13,6 (35 000)	0,3 (772)	23,2 (57 709)	62,9 (161 888)
Mardin	83,7 (218 371)	5,2 (11 355)	0,1 (218)	26 (56 776)	68,7 (150 030)

G.Antep	62	5,9	0,3	31,4	62,3
	(267 468)	(15 780)	(802)	(83 985)	(166 333)
D. Bakır		4,3	0,1	25,1	70,5
	(258 000)	(11 094)	(258)	(64 758)	(181 890)
Erzurum	80,2	5,1	0,1	26,6	68,2
	(355 061)	(181 08)	(355)	(94 446)	(242 151)
Elazığ	85	5,9	0,2	25	68,8
	(164 816)	(97 24)	(330)	(41 204)	(113 393)
Van	86,6	13,7	0,1	24,1	60,4
	(162 699)	(22 290)	(163)	(39 210)	(98 270)
Malatya	82,2	13,1	0,2	21,4	60,4
	(231 702)	(30 353)	(463)	(49 584)	(144 813)
Siirt	80,2	3,2	0,1	26,3	70,3
	(141 221)	(4519)	(141)	(37 141)	(99 137)
Muş	89,5	4,9	0,1	32,3	62,6
	(99 557)	(4878)	(100)	(32 157)	(62 323)
Adıyaman	87,5	0,4	0,1	28,4	67,5
	(140 978)	(564)	(141)	(40 038)	(95 160)
Bingöl	89 4	6,3	0,1	22,8	70,7
	(84 006)	(5292)	(84)	(1953)	(59 392)
Kars	84	2,3	26,8		70,9
	(327 156)	(7525)	(327)	(87 678)	(231 954)
Erzincan	71,6	3,5	0,05	26,5	70
	(122 187)	(4277)	(62)	(32 380)	(85 530)
Hakkari	88,1	1,4	23,1		75,3
	(59 775)	(837)	(13 803)		(44 996)
Tunceli	85	5,1	0,1	26,4	68,4
	(68 107)	(3474)	(68)	(17 980)	(46 585)
Bitlis	83,8	3,1	0,1	23,4	73,4
	(76 192)	(2362)	(76)	(178 29)	(55 925)
Urfa	77,7	7,3	0,2	26,7	65,8
	(230 416)	(16 820)	(461)	(61 521)	(151 539)
Toplam	(3 728 914)	(218 382)	(19 088)	(955 877)	(2 520 179)

1975 yılında toplam olarak 3 728 914 kişi olan tarımsal alandaki faal nüfusun yaklaşık 218 382'si ücretli emekçilerden oluşmakta, yani bir tarım proleterleri sınıfını teşkil etmektedir. Bu sayı, tüm faal nüfusun ortalama % 5,6'sına tekabül etmektedir.

Ücrete dayalı tarım emekçilerin sayısının, çalışan nüfusa göre orantısız olarak en yüksek olduğu ilimiz Maraş'tır. Maraş'ta faal nüfusun % 13,6'sı (35 000 kişi) ücretli emekçilerden oluşmaktadır. Bunların yanında, en az ücretli tarım işçilerinin çalıştığı iller ise Adıyaman, Hakkari, Siirt illerimizdir.

Yoksul işçiler, hem kendi küçük toprağında, hem de zengin çiftçinin toprağında ücretli çalışmakla geçimlerini az da olsa sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu yüz-

den, bu kesim içerisinde çok sayıda ücretli tarım emekçisi bulunmaktadır. Kürdistan'da faal nüfusun tarım kesiminin yaklaşık % 70'ni (2 520 179 kişi) oluşturan bu az topraklı yığınlar giderek yoksullaşan, ellerindeki toprağı kaybeden emekçilerdir. Bu yığınların önemli bir kesimi elindeki toprağını bir yakınına işleterek veya kiraya vererek mevsimlik tarım işçiliğine de yönelirler. İ.Beşikçi'nin Doğu Anadolu'nun Düzeni adlı kitabında, KIBKEE kaynaklı istatistiklere göre, Kürdistan 18 ilinde toplam tarım işçisi sayısı 266 542 olarak verilmiştir. 1975'ten eski olan bu sayının bugün daha yüksek oluşu büyük bir kır emekçileri sınıfının varlığını göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda, kendi hesabına çalışan köylülük ise, genel tabiri ile orta köylülük denen, ticari tarımın gelişmesi sonucu konumunda önemli istikrarsızlıklar olan kesimdir. Bunların bir kesimi, gerekli tarım araçlarını temin ederek ticari tarıma geçip konumlarını düzeltirken, bir desimi de giderek orta konumdan çıkmakta, topraklarını elden çıkarıp köyünü terk etmektedir. Tarımsal faal nüfusun yaklaşık % 24'ünü oluşturan bu kesim, sayı olarak 1 milyona yaklaşmaktadır.

Yine 1975 istatistiklerine göre binde iki oranında olan işveren çiftçi, ağırlıklı olarak büyük toprak sahipleri olup, ticari tarımın esas unsurlarıdır. Sayıları 20 000 kadar olan bu zengin çiftçiler, küçük bir azınlık olarak kırsal kesimin hakim sınıfını oluşturan ve genellikle eski aşiret reisi, ağa konumu ile köylüler üzerinde gerek ekonomik, gerekse sosyal-politik iktidar sahibidirler. Bunlar, bu konumları nedeniyle, politik çatışmaları frenleyebilmekte, emekçi yığınları hala ilkel yöntemlerle sömürmeye de devam etmektedirler.

Kürdistan'da ticari tarımın gelişmesi sonucu, yukarıdaki verilerin ışığında da görebildiğimiz gibi köylülükte bir sınıf farklılaşması hızlanmaktadır. Ticari tarım, modern tarım araçlarının yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, eski ortakçı ilişkileri büyük oranda tasfiye ederek, ücretli emeğe dayalı bir kır proleteryanının doğmasına da sebep olmuştur. Çok sayıda kır yoksullarını topraktan koparan ticari tarım, özellikle Türkiye ve Batı sermayesi için bir iş gücü yaratmaktadır.

Tarım proleterlerinin karşıtı olarak, yeni işveren eski toprak ağa ve beyleri de, kapitalist sınıf olarak tarih sahnesine çıkmaktadırlar. Bu azınlık sınıfın elindeki geniş topraklar ve topraklar üzerinde ticari tarıma geçiş, Kürdistan tarımına kapitalistleşmenin kesin damgasını vurmaktadır. Hala kapitalizm öncesi ilkel yöntemlerle çalışan yoksul yığınlar, sayıca çok fazla olmalarına karşın, işledikleri topraklar az, giderek daralarak büyük birimlere teslim olmaktadır.

Üçüncü sınıf köylülüğü temsil eden orta köylülük ise, kısmen kapitalistleşen, kısmen de giderek yoksullaşan bir konumdur.

Özet olarak, Kürdistan köylülüğü artık, köylülükten çıkmış, kendi içinde üç temel sınıfsal kategori oluşturmaktadır: Tarım emekçileri (bunlar topraksız proleter yığınlar veya az topraklı, geçimini başkasının toprağında çalışarak sağlayan kesim), tarım kapitalistleri (büyük toprak sahibi olup, ticari tarıma yönelen gerek ücretli, gerekse ilkel yöntemlerle kır emekçilerini sömüren sınıf), Kısmen kendi emeğiyle, kesmen de tarım işçileri olarak çalışan orta köylülük.

Tarım Emekçilerin Durumu

Toprağın belli ellerde yoğunlaşması ve modern tarım araçlarının giderek yaygınlaşması, yığınla insanı "işe yaramaz" bir pozisyona itmektedir. Bu yığınların bir kısmı şehir ve kasabaların gecekondulu mahallerine yığılmakta, bir kısmı da başta Çukurova olmak üzere, geniş tarım alanlarına yönelmektedirler. Bir kısmı ise, toprak sahipleriyle çatışma pahasına köyünü terkememektedir. Keyder, Diyarbakır'ın bir köyünde bu gelişmeyi şöyle anlatıyor: "Bismil İlçesi'ne bağlı A köyü, Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra toplumsal yapısı sarsılmış olan eski bir aşiret yerleşmesidir. Aynı zamanda aşiret reisi olan toprak ağası kısa süreli bir sürgünden sonra, dönüşünde bütün köy topraklarını kendi adına tapulamayı başardı. 1950'lere değin topraklar, köyde yaşayan her ailenin aşağı yukarı eşit büyüklükte parçaları işlediği ortakçılık yönetimiyle işleniyordu. Genellikle ürünün % 80'ine dek çıkabilen "aynı rant"a, ağamın topraklarında "angarya" türü bir çalışma da ekleniyordu. 1950'lerin başında ticarileşmenin yayılması ve yeni ekim alanlarının açılmaya başlamasıyla birlikte ağa daha önce köyün ortak malı olan merayı kendi özel mülkiyetine kattı. Aynı zamanda traktör kullanımına başlamasıyla birlikte, emek rant ilişkisi ortadan kalkmaya yüz tuttu. Ağanın ortakçılara verdiği toprak miktarını azaltması bir bölüm ailelerin de köyü terketmek zorunda kalmasıyla sonuçlandı... Çelişkiler karşın, ağa yavaş yavaş toprakları ele geçirmeyi başardı. Günümüzde 12 traktörü ve 2 biçerdöveri olan ağa köyün bütün topraklarını kendi çiftliği içine katmaktadır. Bununla birlikte çelişkiler o derece yoğunlaşmıştır ki, ağa zor kullanmakta, buna karşın aileler, köyü hemen terketmemektedirler. Öyle ki, ailelerin göç etmelerini sağlamak için ağa, önemli miktarda para ödemek zorunda kalmıştır. Nitekim, 1979'da 20 aile bu yolu seçmiştir. Ağa, köyde kalan ailelerden kendisi için zararlı bulduğu ve köyden gitmelerini istediği 50'sine toprak kiralamayı reddetmiştir. Öteki aileler ancak gelişmelerini sağlayabilecek büyüklükte toprak kiralayabilmekte ve ürünün % 10'unu ağaya "aynı rant" olarak vermektedir. Ağa, 30 aileyi de şoför, tamirci, hizmetçi olarak sürekli yanında çalıştırmaktadır." ³³ Ticari tarımın aşiretçi ilişkileri parçalamasına tipik bir örnek olan bu olay, aynı zamanda yeniden ortakçı hale getirilen köylünün elindeki toprak diliminin de küçüldüğünü gösteriyor. Bu topraklar hem verimsiz hem de daha küçüktür. Çelişkilerin bir müddet yumuşatılması açısından köylüye verilmiştir. Bu durum Kürdistan'da epeyi yaygındır. 1950-68 arası yıllarda 0,5 hektar toprağı bulunan toprak sahiplerinin sayısı 693.000'den 835 000'e yükselmişken, işledikleri toprak büyüklüğü 4.612.400 hektar dan 3.504.700 hektara düşmüştür. ³⁴

Büyük toprak sahibinin bazen bu "artık" yığınların bir başka işletmeye gönderdiği de oluyor. Örneğin, Malatya'da taş ocaklarında çalışan binlerce Doğanşehir'li köylüler bunlardandır. Bunlara "Balast İşçiler" denmektedir. Mütteahhitler, çavuşları aracılığıyla bunları çok ucuza almakta ve taş ocaklarına getirmektedir. Beş yaşında çocuklar, kadınlar ve yaşlılar da çalışmakta, köylüler buralarda öl-

mekte, yaralanmakta veya sakat kalmaktadır. Açlık onları buna katlanmaya zorlamaktadır. ³⁵

Tarım emekçilerinin kötü yaşamını mevsimlik tarım işçilerinde de görürüz. Bilingi gibi, bugün Çukurova'ya giden mevsimlik tarım işçilerinin çoğu, başta Urfa ve Diyarbakır olmak üzere Kürdistanlılardan oluşmaktadırlar. Bu işçiler arasında ankete dayalı bir inceleme yapan Dr.Murat Şeker'in "Neden kendi memleketinizde çalışmıyorsunuz? sorusuna % 59'u topraksızlığı, geri kalan da toprağın yetersizliğini göstermektedir.

Neden vaktiyle toprak satın almadıkları sorulduğunda bir işçi, o zamanla böyle bir sorunları olmadığını, ağanın yanında çalıştıklarını söylemişti yazar, mevsimlik tarım işçilerinin % 65'nin eskiden ortakçılık yaptığını ve bunların da % 77'sinin toprak sahibinin zorlamasıyla toprağını terkettiğini yazıyor. Araştırmacıya göre, bu mevsimlik tarım işçilerinin % 30'u hala toprağından yararlanmaya devam ediyor. Dr.Murat Şeker, araştırmasından haklı olarak bu sonucu çıkarıyor: "*Çukurova'ya eskiden de işçi gelirdi, şimdi de geliyor, güneşin altında yeni bir şey yok*" denemez Bugün gelmekte olan mevsimlik tarım işçileri, artık köylülükten tarım işçiliğine geçmekte olan değişik bir kitle, kendileri bunun farkında olmasalar bile değişik bir sınıftır. ³⁶

Çukurova mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları çok ağırdır. Genellikle akraba ve aşiret bağlarından dolayı, bir güvence unsuru olarak aynı çadırlarda veya yana yaşarlar. Yaşamları çok ilken ve her türlü hastalığın yaygınlaşmasına elverişlidir. Rakamları itibarıyla biraz eski olan aşağıdaki örnek, yaşam koşulları olarak daha da kötüleşen bir durumu açıklıyor. " Bu 250.000 kişilik gündelikçi ırgat ordusu, çapalama işlerini tamamladıktan sonra, iki ay boyunca pamuk tarlalarında sabah saat beşten akşam saat yediye kadar, bunaltıcı güneşin altında çalışarak 60 kilo pamuk toplamakta ve her kg. pamuk için 16 TL almaktadır. Bu 16 TL'nin 1 lirasını ırgatlara iş bulan "elçi" almaktadır. Tarlalarda 5-6 yaştan başlayarak, ırgat çocukları da çalışmaktadır." ³⁷

Yukarıda adı geçen elçiler, işverenle pazarlık içinde Kürdistan'dan Çukurova'ya kamyonlarla işçi taşırlar ve yöreyi iyi tanıyan kişilerdir. "Bir işçinin kendi başına köyünden gelip tarlalarda çalışabilmesi söz konusu değildir. Gezici tarım işçileri çalıştığı aylar boyunca yine yüzyıllar öncesinin gelenekleri gereği para almıyor. Bu nedenle çalışılan dönemler boyunca da borç para elçiden alıyor. Tabii ödeme bitip ödeme tekrar elçi aracılığı ile yapılırken de bütün borçlarını faiziyle birlikte elçiye ödüyor." ³⁸

Görülüyor ki, tarımın ticarileşmesi, modern tarım araçlarının artması yüzünden, Kürdistan'lı yoksul köylüler topraksız veya çok az topraklı tarım işçilerine dönüşmüş, çaresizlik onları ilkel sömürü biçimleriyle iç içe acımasız bir sömürünün kucağına terketmiştir. Bu Kürdistan'da tüm yoksul köylülüğün genel bir dramıdır.

KAYNAKLAR

- 1- Lenin, Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, S.40, Sol Yayınlar
- 2- Kıvılcımcı, Hikmet, İttihat Kuvvet: Milliyet (Şark), s.116, Arşiv Yayınları, Stockholm0
- 3- Bozbeyli, Faruk, Kalkınma ve Planlama, s.477, Ak Yayınları Limited Şirketi Neşriyatı, İstanbul 1970
- 4- 2000'e Doğru, 30 Ekim 1988
- 5- Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık
- 6- Yurt Ansiklopedisi
- 7- Yurt Ansiklopedisi
- 8- Yurt Ansiklopedisi
- 9- Yurt Ansiklopedisi
- 10- Yurt Ansiklopedisi
- 11- Komahidze, N.V, Doğu Türkiye'de Tarımın Sosyal Yapısı, Yol ve Amaç, sayı 11, 1986
- 12- Yurt Ansiklopedisi
- 13- Tarımsal Yapı ve Üretim -1986, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara,
- 14- Yurt Ansiklopedisi
- 15- Komahidze, N.V, Aynı Eser
- 16- Komahidze, N.V, Aynı Eser
- 17- Komahidze, N.V, Aynı Eser
- 18- Yurt Ansiklopedisi
- 19- Yurt Ansiklopedisi
- 20- Yurt Ansiklopedisi
- 21- Yurt Ansiklopedisi
- 22- Mahmut "Aga" Kepo'lu ile Tatil Sohbeti, Milliyet 30 Haziran 1986
- 23- Yurt Ansiklopedisi
- 24- 1950-1980 arası yıllara ait istatistikler Yurt Ansiklopedisi, 1986'ya ait istatistikler de Tarımsal Yapı ve Üretim-1986'dan illere göre toplanmıştır
- 25- Yurt Ansiklopedisi, Tarımsal Yapı ve Üretim-1986
- 27- Yurt Ansiklopedisi
- 28- Yurt Ansiklopedisi, Tarımsal Yapı ve Üretim-1986
- 29- Tarımsal Yapı ve Üretim-1986
- 30- Yurt Ansiklopedisi
- 31- Yurt Ansiklopedisi
- 32- Yurt Ansiklopedisi
- 33- Yurt Ansiklopedisi
- 34- Komahidze, N.V, Aynı Eser
- 35- Komahidze, N.V, Aynı Eser
- 36- Şeker, Murat, Türkiye Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi
- 37- Koma Hidze, N.V, Aynı Eser
- 38- Ketenci, Şükran, Çağdaş Köleler, Gezici Tarım İşçileri, Cumhuriyet 18 Nisan 1986

1990'lı yıllarda KÜRT HAREKETİ

M. BERFIRAT

90'lı yıllara girerken 80i yılların muhasebesini yapıp, önümüzdeki on yıl'ın muhtemel politik ve toplumsal gelişmelerine ilişkin öngörülerimizi dünya ve ülkemiz ölçüğünde realize edip, bu çerçevede görevlerimizi tespit etmeyi ya da başka bir tanımla tartışmayı zorunlu görüyorum. Her ne kadar, bu tür yaklaşımlar hareketimizin güncellikle ketüm yapısıyla bir uyumluluk arzetmiyorsa da, fırtınalı geçecek on yıl'da hezırklıkla olabilmek için mutlaka yerine getirilmesi gereken bir vazife olarak anlaşılmalıdır.

80'li yıllarda neler oldu? Birincisi: ülkemiz Kürdistan, tarihinin en karanlık, zorlu günlerini 80'li yıllarda yaşadı. En büyük, tarihsel trajediyi Halepçe katliamını bu yıllarda yaşadık. Büyük zorunlu göçe ülkemizde 80'li yıllarda tüm dünya ve Kürt halkı tanık oldu. 80'li yılların sonu Kürdistan'ın tüm parçalarında dağınklık, demoralizasyon, yalnızlık ve yenilgi yılları oldu. İkincisi: Kürt sorunu bu yıllarda "uluslararasılaştı". Tüm dünya artık Kürt halkının içinde yaşadığı traje-

diden haberdar. Bu yıllar, bilincimize "birleşik Kürdistan" fikrinin nesnel olarak kazındığı, dilbirliğimizin tartışmazlığının ortaya serildiği, diğer taraftan düşmanın özgürlük ve bağımsızlık hareketimize karşı birlikte saldırı hareketinin somut örneklerinin yaşandığı yıllar oldu.

Üçüncüsü: dünyamızın çehresinin değiştiği, sosyalist "sistem"in yıkıldığı, barış ve yumuşama siyasetinin olgunlaştığı yıllar oldu.

Tüm bu değişme ve veriler irdelenip, 90'lı yılların Kürt hareketi üzerinde çalışacağı projenin ana unsurlarını ayıklayarak belirleyip, ülkemiz düzleminde bir siyasal plan ve hareket tarzı oluşturulmalıdır.

Bu yazıda, ülkemiz ve dünya ana başlıkları altında 80'li yılları irdeleyip, 90'lı yıllarda muhtemel gelişme dinamiklerini ve somut hareket tarzımıza ilişkin görüş, tartışma konuları ve önerilerimi somutlaştırmaya çalışacağım. Ana çıkış noktaları olarak birincisi: dünyada ve bölgesel planda ortaya çıkan gelişmelere özel bir

önemle, Kürt hareketinin talep ve yönelimlerini saptamaya çalışacağım. Gerek dünya genelinde ve gerek bölgesel planda "sistemler" arası ilişkiler tek-tek sorunu çözmede bugün başat bir rol oynuyor. Bunu söylerken, özgün faktörlerin gözardı edildiği iddia edilebilir. Ancak, dünyamız çok küçülmüş, bu bağlamda özgün tanımı yeniden ifade edilmelidir. "Özgüç anlayışı" daha bir realize edilip, yeni oluşan dengelerde yeniden tanımlanmalıdır. İkincisi: Kürdistan'ın değişik parçalarında varolan politik ve toplumsal gelişmeleri ayrı ayrı ele alıp genel düzeyde Kürt hareketinin açmazları, sorunları ve muhtemel yönelimlerini dünya ölçeğinde ağırlığını ve yerini göstermeye çalışacağım.

80'li yıllar, dünya ve ülkemiz

80'li yılların ortalarından itibaren dünyada bir bütün olarak yumuşama ve barışa geçiş dönemi başlamıştır demek abartılı bir değerlendirme olmasa gerek. Reagan yönetiminde USA yıldızlar savaşı projesiyle "komünizmin önünü almak" ve yeniden soğuk savaş yıllarına dönüş planları yaparken, dünyada gelişen barış ve silahsızlanmadan yana dev muhalefet ve Sovyetler Birliği'nin silahsızlanma yönünde aktif öneri ve tedbirlere yönelmesiyle birlikte yeni bir dönem başladı. Bunun yanında bölgesel planda olan gelişmeler; Nikaragua Devrimi, İran-İrak savaşı, İsrail'in Lübnan'ı işgali, Sovyetlerin Afganistan'a asker göndermesi, Vietnam ordusunun Kamboçya'ya fiili müdahalesi v.s tüm bunlar 80'li yılların ilk yarısına ait (bir kısmı 70'li yılların sonlarında oldu.) bu yoğun alt-üst oluşlar, müdahale ve savaşlar, diğer taraftan silahsızlanma ve yumuşama. Kısaca, dünya dengesinin yeniden oluşumunda 80'li yıllar bir sentez dönemi olmuştur.

SB'den esen rüzgar sosyalist dünyada tozlanan dosyaların üzerini açtı. Çözülmemiş yığınla sorunu ve belirsizliği 90'lı yıllara taşıma pahasına, yeniden yapılanma ve açıklık siyaseti, sosyalizmin kendi - kendisiyle hesaplaşma tarihsel fırsatını yaratarak, dünyada sosyalizmin prestijinin artmasına yol açtı.

İktidar olan, sosyalist parti ve sosyalist plan ekonomisi modeli 80'li yılların sonunda yerini demokratik sosyalizm ve çoğulcu yönetim şiarları ile muhalefet eden güç ve yönetimlere bıraktılar. Genel seçim ve serbestçe örgütlenme geleniği yerleşmeye başlıyor. Ekonomik model arayışları "karma ekonomi" ye yöneldi. Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya'da buna uygun uygulamalar başladı. Tüm bunlara rağmen sosyalist ülkelerde devam eden yeniden yapılanma sürecinin sorunları 90'lı yıllarda devam edecek.

Ülkemizin doğu ve güney parçalarında ulusal özgürlük hareketi en etkin ve yaygın pozisyonu 80'li yılların başlarında elde etti. Her iki parçada peşmergeleler Kürdistan'ın hemen hemen tümüne yakın bölgelerini fiili kontrolleri altında tutarlarken, Kuzey Kürdistan'da devrimci-yurtsever hareket en kötü ve acılı yıllarını yaşıyordu. Türkiye'de ordu eliyle tezgahlanan cunta, barbarca kitleleri sindirdi ve onbinlerce Kürt yurtsvveri hapisanelere doldurularak, işkence terörü en görülmedik boyutlara çıkararak, Kürt'lük bilincini kazıyıp yok etmek istiyordu.

Tüm örgütler belirli bir direniş göstermemekle birlikte geriye kalan örgütlülük fiili olarak ülke dışına, göçe zorlandı. Günbegün eriyen örgütlü yapı tüm girişimlere rağmen, daha önceden varolan ayrılıklar, mevcut durumu realize edememe ve en önemlisi de yeni değişen koşullara uyarlanamayan yapılarda direnilmiş olmasından ötürü бүtүнlүklü diri bir muhalefet ve direniş

gücüne dönüştürülemedi. Geçerken anti parantez, 81 yılında tüm Türkiye Kürdistan örgütlerini birleştirme çalışmalarında PKK'den işlediği cinayetleri ve yurtsever güçlere karşı izlediği politikasına ilişkin şart koşulan "özeleştir" yapması siyasetinin o günkü şartlarda sorumlu ve toparlayıcılıktan ziyade, tabiri caizse "burun sürttürme" tutumu olduğu ve bunun yanlışlığı zaman içinde görülmüş oldu. Ümit ederim söz konusu tutum ve siyaset daha açıkça sahiplerince irdelenir. Ayrıca bunu yapmak bir sorumluluktur. Çünkü sonuçları halkımıza ve yurtsever - devrimci harekete pahalıya mal oldu.

80'li yıllar, Türkiye Kürdistan'ında dağınıklık, örgütsüzlük ve demoralizasyonun egemen olduğu bir kesit olarak tarihe geçti. Bu arada birlik yönünde, yurtsever güçlerin kısmen toparlanması anlamında olumlu bir adım olarak, belirli umutlarla karşılanan TEVGER (Tevgera Rızgariya Kurdistan) oluşumu da, gerek o'na katılan örgütlerin yapısal açmazları gerek geç gelmiş bir adım olmasıyla bu problemlerin aşılmasında büyük bir katkı olamadı, ciddi bir varlık gösteremedi. Daha ileride birlik sorununu tartışırken TEVGER meselesine yine döneceğim.

80'li yılları değerlendirirken olayların ve gelişmelerin hem dünyada hem de Kürdistan'da genel bir dökümünü yaparken PKK ve O'nun silahlı direnişine değinmemek bir eksiklik olur.

Kemalist-sömürgeci güçlerin, Kürdistan'da varolan direnişi kırıp, potansiyel ayaklanma güçlerini pasifize ederek, Kürt hareketini uzun yılların sesizliğine gömdüğü 1930'lu yıllardan bu yana fiili (silahlı anlamda) bir çıkış olan PKK'nin silahlı direnişi; 1970'li yıllarda yeniden başlayan ulusal uyanış ve mücadelenin ve de bu mücadele geleneğinin en üst ivmesi olarak önem taşıyor. Yoksa, PKK'nin silahlı direnişinin "zamanlama"

ve "taktik" sorunlarını öne alan, özünde "PKK yapıyor olduğu için" karşı çıkış ve eleştiri mantığı günceldir, tarihsel bir değer taşıyor.

Öte yandan, dünyada olan değişiklikler ve bölgesel politik dengelerden hareketle "halk savaşı teorisi" ve silahlı mücadele biçimini tartışıp, yeni dönemde yeniden tanımlamak esas tartışılması gereken konulardır. Yoksa tarihsel olarak meşru görülen, haklılığı teyid edilen bir mücadeleye ilişkin zamanlama faktörüyle eleştiri ya da karşı tutum alış fazla ikna edici olamaz.

Tüm bunlara ek olarak; yeni dönemde (80 cuntası sonrası) yani sorunlara "yeni bir yaklaşım" olarak kendi görüşlerini "Birlik İçin Deklarasyon" metninde ortaya koyan platform çalışmalarına bir olumluluk ve yenilik olarak değinmek gerekli. Bu metin öz olarak, değişen dünya koşulları ve ülkemizde toplum bileşenleri ve onların ana sistemleri realize edilerek, ana halka olarak, tüm toplumu ayaklandırabilecek, tarihsel bir sentez olan, toplum menfaatlerini bir potada birleştirecek plan "devrimci - yurtsever kitle partisi modelinin" işçi sınıfı partisi modelinin yerine ikame edilebilecek yegane real çözüm olduğu ifade edilmiş, sür-git devam eden dağılma ve demoralizasyonun önünü radikal "ulusal birlik" anlayışının alabileceğine işaret edilmiştir.

Bu amaçla oluşan "devrimci-yurtsever platform" aleyhteki tüm spekülative propaganda ve saldırılara rağmen çalışmalarını sürdürmüştür. Devrimci-yurtsever güçlerin birliğini esas alan çalışmalarında çok boyutlu mesafe alındığı söylenebilir de, bugün çoğu kesimin geniş kapsamlı devrimci-yurtsever bazda siyasi örgüt birliğinin önemini anlamış olması ve eski "ben merkez, tek ve biricik" zihniyetinden indirim yapmış olması 90'lı yıllarda Kürdistan Ulusal Demok-

ratik Hareketinin önünü açabilecek umutları pekiştiriyor.

90'lı yıllar ve Dünya

80'li yılların son haftası tüm dünyanın ilgi ile izlediği Romanya'da Çauşesku'nun ayaklanan halk ve ordu eliyle iktidardan indirildiği ve yargılanarak kurşuna dizildiği günler oldu. İktidar monopolü'nü elinde tutan komünist parti iktidarlarının yıkıldığı 89 yılının en trajedik gelişmeleri Romanya halkının payına düştü. Diğer sosyalist ülkelerde, denilebilir, barışçıl metodlarla ayaklanan halk muhalefetine iktidarlar sessizce bırakıldı.

Sosyalist ülkelerde olan gelişmeler salt hükümet değişiklikleri olarak anlaşılmamalıdır. Tersine "tek parti" ve tek parti yönetimi çağı kapanmıştır, demokratik seçimlere birden fazla parti katılmaktadır. Tüm muhalefet güçleri, eskiden yasak olduğu halde, açıktan örgütleniyorlar.

Sosyalist plan ekonomisi'nin başarısızlıkları tartışılıyor. Hatta bu tartışmalarda "kapitalizmin daha da yaratıcılığından" söz ediliyor. Özel mülkiyet ve rekabetin kamçılayıcı yaratıcılığına işaret ediliyor, vs,vs. Tüm bu sorunlar 90'lı yıllarda da tartışılacak. En önemlisi, kimi ülkelerde, çok umut bağlanmış olmasına rağmen, 50'yle varan sosyalist uygulamalardan sonra pazar güçlerinin kendilerinden beklenen başarı şansının azlığına dikkat çekenler var. Sosyalist sistemde cerayan eden olayların özlü bir neticesi olarak sistemin bugüne kadar verilen manasında çöktüğü gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda 90'lı yıllarda Varşova Paktı'nın giderek zayıflayıp etkisizleşeceğini, hatta ortadan kalkacağını söylemek kehanet sayılmamalı.

Elbetteki sosyalist sistem çökerken ve Varşova Paktı ortadan kalkarken NATO'nun varlığını sürdürmesi için de bir

neden kalmıyor. Zira, oluşumu başlı başına "komünizm tehlikesi" gerekçesine dayandırılmış olan NATO, Gorbaçov'un deyimiyle "Avrupa evi" inşa edilirken, tüm ülkeler arası işbirliği artarken varlığını sürdüremeyecektir. Bu durumda "doğu'ya karşı birlik" yerini tek tek ülkelerin doğu ile en iyi ilişki ve ticaret yarışına bırakacaktır. USA saldırganlığı ve savaşı sıcak tutma siyaseti Sovyetler Birliği'nin politikalarını etkisizleştirmiştir. Soğuk savaşın bitmesinin akabinde, USA yeni dengelerin yaratılması için uğraşacaktır. Örneğin: şimdiye kadar saldırganlıkta müttefiki olan İngiltere yerine, güçlü-birleşik Avrupa'da liderliğe aday Fransa ve Almanya ile ilişkiyi geliştirip, Avrupa birliği üzerine siyasetini oturtmaya çalışacaktır.

Politik alanda 90'lı yıllar Avrupa'da sosyal demokrasi hem yumuşama ve barış için, hem de sosyalist alternatif çıkış yolu olarak güçlenecek gibi görünüyor. Sosyalist ekonomiler, pazar ekonomisine geçiş döneminde paralarını konvertible edip, küçük mülk sahipliğini teşvik ederken güçlü bir kamu sektörünü muhafaza edeceklerdir. Bunun da en başarılı örneğini savaş sonrasında sosyal-demokrat iktidarlar vermiştir. O nedenle, resmi ağızlardan İskandinavya'ya (özellikle İsveç modeline) hayranlıklar belirtiliyor.

Tüm bu gelişmelere rağmen dünyamızda tam bir barış ve işbirliğinin olacağını söylemek safdilik olur. Çünkü, çözülmemiş sorunlar varlığını devam ettiriyor. Asya, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika'da yığınla ülke diktatörlüklerle idare ediliyor. Buralarda halklar mücadele veriyor. Bu faktörler, bölgesel gerilim ve çatışmaların 90'lı yılların gündemine gireceğinin şimdiden ciddi göstergeleri var. Örneğin Filistin sorunu halledilip, Filistin halkı kendi kaderini özgürce tayin etmeden, Kürt halkı ulusal demokratik haklarına kavuşmadan Or-

tadoğu'da barışın sağlanılacağını hiç kimse iddia edemez. Beyazlar siyahlarla demokratik bir toplunda eşit ve yanyana yaşamayı kabul etmedikçe Afrika'ya huzur gelmeyecektir. Latin Amerika'daki diktatörlükler yıkılmadan, halklar özgürlüklerini almadan silahlarını bırakmayacaklardır.

Yumuşama politikasının uluslararası problemlerin çözümünde detant bir durum yaratması halinde; etkinliği azalsa da, uluslararası planda destek sağlama da başarılı olmasa da, silahlı mücadelelerin tümünden ortadan kalkacağı, ya da etkisizleşeceğini söylemek zordur. Ancak yumuşama siyasetinin silahlı mücadelelere muhtemel etkileri ciddi olarak realize edilmelidir, zamanlama faktörü iyi hesaplanmalıdır.

1990'lı yıllar Irak, İran ve Suriye Kürdistan'ı hareketi

90'lı yıllarda Irak ve İran Kürdistanı hareketinin muhtemel yönelimlerinin ana zemini 80'li yıllarda, özellikle Irak-İran savaşıyla hazırlanmış durumda.

Kürdistanın bu parçalarındaki peşmerge hareketi bugün en zayıf ve etkisiz dönemini yaşıyor. Bunda en büyük faktör; bu parçalardaki siyasi hareketin "düşman güçler arasındaki çatışmalardan yararlanma" taktiğiyle anlatılmaya çalışılan tutumun ötesinde, hareketin geleceğini tümünden Irak-İran savaşının sonuçlarına bağlayan stratejik yaklaşımda aramak gerekir. Bunun neticesi ulusal demokratik hareketin uluslararası planda yalnızlaşması ve Kürt kitleleri içinde destek planında zayıflayıp demoralize olmasıdır.

Irak Kürdistan'ı için hesap, Hümeyni yönetimindeki İran'ın savaştan galip çıkacağı, giderek Saddam'ın yıkılacağı dolayısıyla Kürtlerin "otonomi" ye kavuşacağı üzerineydi. Bunun için ilişkiler

İran ordusu yanında peşmergelerin yer almasına kadar götürüldü. Irak Kürdistan'ı güçlerinin bu dönemde çaresizliğini vurgulamak gerekir. Varolan peşmerge gücü ve örgütlenmeleriyle, Irak ordusunun saldırılarına karşı dış desteği son derece sınırlı olan Kürt ulusal-demokratik hareketi ya İran'a yaslanacaktı ya da Irak ile görüşmelere oturacaktı. O günün koşullarında, elbette bugün ortaya çıkan sonuçları red etme olanaklarına sahip değillerdi.

Bugün ikinci alternatifin daha doğru olduğunu söylemek gerekir. Birincisi: 75 Cezayir anlaşması deneyine sahip Kürt hareketi 80'lerde aynı hatayı yapmamalıydı. Bu hem stratejik olarak hem de moral olarak büyük riskler taşıyordu. İkincisi: biliniyordu ki, halkın, bir taraftan çok uzun süren bir savaş desteği, diğer taraftan siyasi güçlerin çatışmalarında telef edilen fedekarlıkları yapacak gücü yoktu. Savaşın aynı zamanda kitleleri psikolojik olarak kazanmak olduğu görmezden geliniyordu.

Gelinen noktada Irak Kürdistanı hareketi İran'a muhacir olmuştur. Yapılması gereken peşmerge sayısını azaltarak ülkeye dönmektir. Çünkü eldeki büyük peşmerge ordusunun besleme zorunluluğu hareketi İrana mecbur etmektedir. En önemlisi, uluslararası planda Kürt hareketi'ne bakışta varolan şüpheli görüş açısını değiştirmek için, kendi halkımıza dayanılarak, daha küçük çapta bir gerilla savaşının verileceği anlatılarak, dostlar çoğaltılmalıdır. Bu siyaseti uzun vadede başarılı kılabilecek bir savaş ve direnişi örgütlemek için bugün varolan birlik daha da geliştirilerek tek devrimci-yurtsever bir örgüt oluşturmalıdır. Bu dört parçada etkinliği olabilecek "milli otorite"nin oluşumuna da katkıda bulunabilecektir. Bugün kitleler, örgütler ve siyasi kadrolar bu konuda daha da olgunlar. 90'lı yıllar ulusal birlik yılları olacaktır.

İran Kürdistanı'nda da durum Irak Kürdistanı'nda olduğu gibidir. Orada da peşmergenin bugün gücü ve kontrolü sınırlıdır. Dr.Kasımlo'nun katledilmesiyle varolan insiyatifsizlik daha bir belirsizliğe dönüşmüştür. Komela ve İran KDP arasında umut edilen yakınlaşma yönünde halihazırda çabalar yok. Komela içinde Kürdistanı yada İrani olma bağlamında belirsizlik devam ediyor. Son dönem örgüt içinde meydana gelen ayrışma bugüne kadar resmi olarak iddia edilen İrani'lik siyasetinin herkesçe kabul edilmediğini gösteriyor.

Önümüzdeki yıllarda, Kürt hareketinin birliği İran yönetimini kısmen de olsa görüşmelere zorlayabilir. Hal-i hazırda askeri olarak netice alınabileceği görülüyor. İran Kürdistanı hareketi dostlarını çoğaltmalıdır. Yoksa içinde bulunduğu izole durumda kürt ulusal demokratik haklarını elde edebilecek bir etkinliğe kavuşmasının olanakları görülüyor.

Suriye Kürdistanı, gerek Suriye'nin bölgedeki konumu gerek kendi konumu (coğrafi, politik ve demografik) gereği, Kürt probleminin bölgesel düzeyde çözüme bağlı olma tarihi konumunu koruyor. Diğer parçalarda mücadele yaygınlaşıp, sonuçlara varılınca Suriye Kürdistanı'nda halk ulusal-demokratik hak taleplerini daha bir dayatacak ve örgütlenecektir.

Bugüne kadar varolan demokratik ve millî azınlık hakları talepleri yükseltildi, politik olarak kendilerini organize etmelidirler. Bu çabalara destek verilmelidir. Suriye devleti ile ilişki bu çerçevede belirlenmelidir.

90'lı yıllar ve Türkiye Kürdistanı

70'li ve 80'li yıllarda yükselen Kürt halkının kendi kaderini tayın etme talepleri 90'lı yıllarda ete-kemiğe kavuşa-

cak.Türkiye'de Kürtlerin varlığını red eden resmi devlet politikasına rağmen, Kürt halkının talepleri karşısında tavırsız kalmayacaktır. Bugünden resmi güçlerin ne tür çözümlerle geleceğini tamı-tamına kestirmek zor olmakla birlikte, ulusal demokratik muhalefeti görmezden gelemeyecekleri açık.

Muhtemelen, gerek dünya kamuoyunun baskıları gerek kürt halkının direnişi ve Türkiye demokrasi güçlerinin mücadelesi Türk devletini önümüzdeki bir kaç yılda Kürtleri azınlık grup ve bu çerçevede haklarının verilmesini formüle etmeye götürecektir. Yani problem büyümeden kendince dil ve kültürel haklarla sınırlı tutmaya çalışacaktır.

Bu konuda Türk devletinin bir rahathlığı da var. O da şu: dünya, özellikle Avrupa devletleri Kürt sorununun bir devlet sorunu olmadığını, tersine Kürtlere ulusal-kültürel özerklik programının uygulanmasından yana olduklarını açıkça ifade ediyorlar. Elbette bu siyasetin tarihsel ve politik nedenleri var. Bu başlı-başına irdelenmelidir. Buna karşılık biz, Türkiye politik gündeminin 90'lı yıllarda alacağı biçimleri ve hareket tarzlarını göstermeliyiz.

80'cuntası ile birlikte sürülen, işkenceye alınan Kürdistan yurtsever-devrimci hareketi yeniden toparlanıyor. Özellikle, Türkiye'de demokrasi mücadelesi boyutlandıkça,Kürdistan halk muhalefeti de derlenip toparlanma ihtiyacı hissediyor. Mücadele, biri silahlı diğeri barışçıl-demokratik tarzda olmak üzere iki kanalda geliyor. 90'lı yıllar bu iki mücadelenin sentezleşmesi ile Kürt hareketinin daha nesnel ve reel politikalarla yürütüleceği yıllar olacak. Özgün potansiyeli ve güçlerin mevzilenmesi, Türkiye'nin bölgesel konumu vs. Türkiye Kürdistanı'nı Kürt meselesinin çözümünde örnek olmaya aday kılıyor.

Kürt hareketi silahlı mücadele anlayışını, değişen dünya koşullarında yeni-

den gözden geçirmelidir. Bugüne kadar, silahlı ulusal kurtuluş hareketlerinin başarısında sistemler arası çatışma faktörü önemli bir rol oynaya gelmiştir. Bundan böyle bu faktör zayıflayacak. Bu durumda, kitlesel ayaklanma daha büyük bir rol oynayacak. Kürt hareketi örgütlenme ve mücadelede bunu dikkatle göz önünde bulundurmalıdır.

PKK'nin silahlı mücadelesi, Kürt sorununu Türkiye'nin politik gündeminde canlı tutuyor. Ne varki, yalnız bununla netice alınmayacağı görülmelidir. En büyük potansiyel, şehirlerde olan yüzbinlerdir. Onları ayaklandırmak, kitlesel gösterileri yaygınlaştırmak mücadelenin 90'lı yıllarda can damarı olacaktır.

Bu arada "yurtdışı hareketi" öncü olma yol gösterme cazibesini yitirdi. Ülkede kadrolar kendi çabalarının esas olduğunu görmeye başladı. Son legal parti çalışması bunun kuvvetli bir delili.

Buradan, 1990 yılı, ülkeye taşınma yılı olmalıdır. Eğer muhaceratta yok olup gitmek istenilmiyorsa.

Kısa sürede Türkiye demokrasi güçleri ile ortak platformlarda bulunmak, birlikte mücadele etmek Kürt hareketini canlandıracak ve tecrübe sahibi olmasını getirecektir.

Yukarıda değindik, iki ana kanalda gelişen mücadeleyi birleştirmek için tüm yurtsever güçler biraraya gelmelidir. Bu, siyasi örgütsel birlik olabileceği gibi, cephe birliği de olabilir. Bu yolun zorluklarla dolu olduğunu biliyoruz. Ama "olmazsa olmaz" bir koşul olarak mutlaka sorunlar çözülmelidir.

Bir ana eğilim olarak PKK, bu konuda sorumlu davranmalı, diğer güçler de yapıcı yaklaşmalıdır. Örneğin, son dönem PKK'nin yayın organı SERXWEBUN gazetesinde bazı Kürt kadrolarına ve siyasi gruplara ilişkin sürdürülen karşı kampanya, provakatif gelişmelere yol verebilecek, tarihsel olarak zorunlu olan birlik hedefini kaldıracak tandanslar

taşımaktadır. Bununla, Kürt hareketi terörize edilmek isteniliyor. bunun Kürt hareketine zararı görülmelidir, herkes sorumlu davranmalıdır.

Birliğin önünde engel olan, bugünkü örgüt yapı ve anlayışından direktmek aydın bireyciliği olarak, tarihsel görevleri geriye itiyor. Bu tutum sadece halka değil, bizzat bu örgütlere de zarar verecektir. Zira nesnel bir tutum değildir. Hergün olagelen bölünme ve küçülme bu anlayışın sonucudur. Bu nedenle kendilerini yani koşullara uyarlamalıdır.

Bu anlamda, bu sorunları barındıran örgütler ve bir kısmı sadece birkaç kişiden oluşan grupların birliği olan TEVGER girişiminin başarı şansı yoktur. Tersine, potansiyel birlik ihtiyacının geriye itilmesini getiriyor.

Zaten, son dönemlerde TEVGERİ oluşturan örgütlerden bir kısmının başlattığı "örgütsel birlik arayışları" çabaları bunun görülmüş olduğunun işaretidir.

Sonuç olarak 90'lı yıllar kitlesel ayaklanma yılları olacak. Kürt hareketi merkezileşecektir. Bunun ortak paydası sömürgecilğe ve işgale karşı olmaktır. Bu görev, güçlü bir yurtsever-devrimci örgütlenmenin şehirlerde yayılması ve sistemli bir silahlı mücadeleyi birlikte mobilize etmekten geçiyor. Kısa dönemde legal çalışma yaygınlaştırılmalı, ulusal-demokratik talepler Türkiye egemenlerine dayatılmalıdır. Merkezi bir örgüt uluslararası planda rahat hareket edebilme olanaklarına sahip olacak, kendi program ve talepleri doğrultusunda uluslararası dayanışmayı örgütleyebilecektir.

Tüm bunları olanaklı kılan, tarihimizin hiçbir döneminde görülmemiş olan uyanış ve "ulusal birlik" ihtiyacıdır. Bu tarihsel görevin yerine getirilmesi geleceğimizdir.

ŞAHIDIYEKE DÎROKÎ

Di rojên 18 - 19-ê tebaxa 1989-an de, li Tirkîyê di rojnameya GÛNEŞ-ê de perçek ji bîranînên Îhsan Sabri Çağlayangil¹ hat weşandin. Rojnamevanê GÛNEŞ-ê Tanju Cızoğlu ew ji çapê re amade kiribû. Çağlayangil di wan bîranînên xwe de qala şoreşa Dêrsimê û bidarvekirina Seyîd Rıza dikir. Wî, wek yek ji kesên karbidest yê dewra Atatürk, di wan bîranînên xwe de şahidiyeke pir helez dida. Me baştir zanî ku em wê, bêî ku şîro vekin, ji tirkî wergerînin kurdî û pêşkêşî xwendevanên BERGEH-ê bikin. Bi tenê me pêwîst dît, ku em çend tiştên piçûk wek têbînî jê re binivîsin.

Bê guman îro hê gelek karbidestên komara Tirkîyê yê ku dijîn, hene ku bikaribin gelek tiştên ku nehênî, dizî û veşartî mane, bi bîranînên xwe ve eşkere bikin. Ji ber ku Tirkiye ne welatekî tam demokratîk e, arşîvên kevn, heta yê ji serdema Osmaniyan mayî jî, nayên eşkere kirin. Li welatên demokratîk ji sed-salekê û bi vir de ye, ku arşîvên nehênî yê dewletê, çî arşîvên parastinên (îstixbarat) sivil bin û çî jî arşîvên parastinên leşkerî bin, piştî peryodeke xuyakirî û muayen têne eşkere kirin. Ev peryodên han, di rewşên herî zîz, nazik û hesas de jî, ji 50 - 60 salî dirêjtir nabin. Bi vî awayî, awira giştî ya wî welatî ji rastiya bûyer û qewmandinên li welêt bûyî û qewimî, agehdar dibe. Lêkolîner û zanistên têvel dikarin ji wan arşîvan kelk û feydê bibînin. Li aliyekî, bi kêmanî, mêjiyên gelên wî welatî nahên şûştin û dagirtin. Li aliyekî din jî, ne awira giştî ya wî welatî û ne jî ya cîhanê demeke dûr û dirêj nayêne xapandin. Rastî û derew di wextê xwe de derdikevin meydanê.

Bi kêm û kurî be jî, bi riya eşkerekirina bîranînan, hin bûyerên dîrokî derdikevin ronahiyê û bi vî rengî ew koreriyên dîroka gelê me û yê gelên cînar piçekî rohnî dikin. Bi ya me, bîranînên Çağlayangil jî, tevî ku kil û kêmasiyên wê gelek in, beşek e ji van ronahiyên ku em li hêviyê ne.

Kîkanê EYLO

BÎRANÎNÊN ÇAĞLAYANGİL

"Berî ku Atatürk bihata, dê Seyîd Riza bihata bi dar ve kirin"

Sal, sala 1937-an bû. Şükrü Sök-mensüerê² navdar jî serkarê giştî yê emnîyetê (*Emniyet Genel Müdürü*) yê serdema Atatürk bû.

Wî rojekê gazî min kir û got:

-**Atatürk** dê here Diyarbêkrê da ku Pireya Sîngêçê veke."

Wê çaxê Seyîd Riza serekê Kurdan yê Dêrsimê bû. Di eynî wextê de, ew bi xwe jî ji binemala pêxamber bû. Bi ser de wasfeke wî ya dîni û olî jî hebû.

Çemê Firatê, li devera ku jê re Pireya Şeytên³ digotin, heta çar mêtreyan berteng dibû. Kûrahiya wê jî, wek der-yayekê, digihîste 17 mêtreyan. Li vir pireyek û li serê pireyê jî qereqolek çêkiribûn. Di vê qereqolê de sîh û sê serbazên (esker) me hebûn. Yekî mulazimê îhtiyad (*Yedek teğmen*) jî, ku bi navê **İsmail Hakkı** bû, tayîni serekiya wan kiribûn.

Dersimî êrişekê dibin ser pireyê. Di vê êrişê de ew pire tête hilweşandin û her sîh û sê serbazên me jî têne şehîd kirin.

A ev bûyera han destpêka serîhilda-na Dêrsimê ye.

Atatürk bi bûyerê ve eleqedar dibe û fermaneke misoger dide kesên eleqedar û dibêje: "Vê meselê ji kokê de hel bikin."

Wê çaxê li Xarpêtê **Abdurrahman Paşayê**⁴ mufetişê giştî (*Müfettiş-i Umu-m-î*)⁵ hebû.

Bi qasî meh û nîvekê berê, serkariya emnîyeta (*Emniyet Müdürlüğü*) Melet-

yê ez tayîni Enqereyê kiribûm. **Ibrahim Etem Akıncı** yê walî mirovekî şovalye û nijdevan bû. Wî di şerê rizgariyê de tevî **Demirci Efe** nijde (çete) danîbû. Walî ji wezaretê re birûskeke bi şifre hinartibû û gotibû: "Serkarê min yê emnîyetê tayîni Enqereyê bû. Em dixwazin pêkve herin Xarpêtê û operasyona Dêrsimê bibînin." Wê çaxê di derheqa vê serîhil-danê de rîwayetên curbicur hebûn.

Em dirêj nekin, me ji Enqereyê dest-tûr stand û em di gel walî **Akıncı** çûn û gihîştin Xarpêtê. Em bûn mêvanê **Abdurrahman Paşayê** mufetişê giştî. Me daxwaza xwe jê re vegêrand! Em dix-wazin li operasyona Dêrsimê hûr bini-hêrin. Paşa ji me re got: "We çi baş kiriye ku hûn hatine. Ez ê jî sibehî ber bi wir herim, herim deverekê. Min berî niha bi panzdeh rojan bi alîkariya ter-cumanekî di gel îsyankar û asêbûyîyan qezî kir. Min ji wan re got ku heke hûn serekeşîrên xwe bispêrin me, em ê jî operasyona xwe bidin sekinandin û li hevûdu bîn. Sibehî jî roja dawîn e. De-vera ku em ê herinê, cîhekî piçekî bi tehlûke ye. Dê çi bibe û çi biqewime, ne xuya ye. Heke we bivê, ez dikarim we jî bi xwe re bibim."

Me xwarin xwar. Xwarin, xwarineke germ ya bi rûnê zeytûnê çêkirî bû. Ez hîni xwarinên wilo nebûbûm, nexweş ketim. Germiya min derkete sîh û heştan. Lê min nedixwast ku ez vê de-lîveyê jî ji dest birevînim. Di gel vê nex-weşiya xwe jî, me da rê ku em herin

qada şerî ya ku ji berê de hatiye kifş kirin.

Kamyonek li pêşiya me û yek jî li dû me bû. Em di nîvê de bûn. Di kamyonekê de serbaz hebûn. Di ya din de jî nanê germ yê nû ji firinê derketî hebûn. Rê tijî bi dewriye bûn. Dewriye ketibûn kozik û çeperên xwe. Di vê navê de, dewriyeyan em bi şaşî dan ber guleyan jî. Lê pêşiya bûyerê hate girtin.

Em gihîştin cîhê xwe. Em ji cîhekî bilind daketin. Serbazên çekdar li wî cîhê ku em lê daketibûn, rêz bûn. **Abdurrahman Paşa** li hember kemîneke muhtemel tedbîrin dabûn hildan. Li ba min makîna wênekîşandinê hebû.

Em demekê rawestiyân. Kesin xuya nedibûn. Piştî ku me di vî û wî aliyî de kir qîrîn û barîn, tercumanek derket.

Abdurrahman Paşa:

- Ma hûn hatin?, got.

- Belê em hatin, wan bersiv da.

Mirovine sîng û qefesên wan vekirî, bejindirêj û lewend derketin meydanê.

Abdurrahman Paşa çewalên tijî bi nan li mirovên hatî belav kirin. Wan jî devên çewalan vekirin. Hema dest pê kirin û nanê xwe xwarin. Nanên mayîn jî kirin bin çengên xwe.

Paşê ji wan pirsî:

- Ma hûn ê kesên ku navên wan di lîsteyê de nivîsandî ne, bînin?

- Ji bilî sê kesan, em ê wan diwazdeh kesên din bînin, gotin.

Abdurrahman Paşa got "Nabe". Lê wan mirovan jî, heta bibêjî bi biryardarî gotin:

- Paşayê me, ma em çi bikin, madem ku nabe bila nebe. Asêbûyî û îsyankaran xwe avêtine çiyê û pena birinê. Yekî bi mawzer dikare hêzekê (*A/ay*) bide rawestandî. Li ser vê, Paşê jî bi awa-

yekî diwar: "Hûn nikarin bi dewletê re serederiyê bikin" got û domand:

- Çima hûn wan naspêrin me, teslîmî me nakin?

Di nav wan de kesê herî dirêj ber bi pêş hat û got.

- Jinek dikare bi tenê malxweyek hebe. Vêca hûn hukûmet in. Serbaz û eskerên we hene. Hûn îro li vir in. Em ku wan bidin we, hûn ê wan hildin û herin. Lê em ê sibehî dîsan di destên wan de bimînin. Evan, ev axayên han dê heta xweliya me jî bidin ber bayê. Va ye hûn nikarin têkevin Dêrsimê. Hûn nikarin cendirmên xwe jî têxinê...

Abdurrahman Paşa sekinî û ponijî, piştî ji tercuman re ev tişt gotin:

- Ez ji Qastamonûyê me. Ma hûn dî-roka Qastamonûyê dinasin? Çemek di nîveka vî bajarî re dikişê. Hawîrdor ji nişkê ve wek çiyân bi meyîl dibin. Di zemanê xwe de, li aliyekî wê Qast û li aliyekî wî yê din jî Tûman hebûne.. Ji lewre jî jê re "QASTÛMAN" gotine. Ev peyv bi wextê re bûye Qastamonû. Ez jî hêla Tûmanê me. Tûman jî bi wextê re bûye Demenan. Navê eşîreta we ya îro jî DEMENAN e. Hûn meriv û mermalên min in. Bav û kalên me li cîhekî digihêjin hevûdu. Mekin. Ez panzdeh rojên din jî destûrê bidim we. Herin û bi dû panzdeh rojên din, kesên ku navên wan di vê lîsteyê de hene, bînin.

Di wê lîsteyê de navê Seyîd Riza jî hebû. Seyîd Riza jî yek ji wan her sê kesan bû, ku dikirin teslîm nekin. Min jî wêneyên vê bûyerê kişandin.

Dema ku ez bûm waliyê Çeneqeleyê, **Neşet Bey** yê erkanê herb (*Kurmay Albay*) jî, wek fermanê garnîzona Çeneqeleyê tayînî wir kiribûn.

Piştî ku em ji danûstandina di gel îsyankaran vegeyriyan, **Neşetê** erkanê herb ji me re digot: "Ev tişt hemû bi des-

tên Seyîd Riza têne kirin. Seyîd Riza ne ji binemala pêxember e. Gava ku ew piçûk bûye, nexweş ketiye. Ji malbata wî re gotine, ku wî zarokî tevî pêçeka wî hildin û bibin kilîseyê û li wir bihêlin. Sibe tirê herin û wî bînin, dê wê çaxê tiştêkî wî nemîne. Tiştên ku gotine, bi cîh anîne. Ew danîne kilîseyê û sibe tirê çûne û ew anîne. Bi rîwayetan zarok hatine guhartin." **Neşetê** erkanê herb îdîa dikir ku Seyîd Riza ne ji binemala pêxamber e.

Ew Seyîd Riza mezin dibe. Pireya Şeytên hildiweşîne. Dibe rêberê ol û dî-nî. Derbasî serektîya Kurdan dibe. Niha jî ew serîhildana Dêrsimê bi rê ve dibe.

Ez bi dû van bûyeran re vegeyriyame Enqereyê. Ew mohleta duhemîn ya panzdeh rojî jî kuta dibe, lê kesên ku navên wan di lîsteyê de hebûn, nespertibûn **Abdurrahman Paşa**.

Di navê re meh derbas bûn. Seyîd Riza û hawîrên wî hatin girtin. Muhakemeyên wan dom dikir. A di vê navê de **Atatürk** dê biçûya Diyarbekrê da ku Pireya Sîngêçê, ya ku nû hatibû ava kirin, veke. Ew ê bihata Xarpêtê. Ji wir dê bi riya bejî dê derbasî Pireya Sîngêçê biçûya.

Şükrü Sökmensüer Bey, serkarê giştî yê emniyetê, ji min re digot, ku "**Atatürk** dê here vekirina Pireya Sîngêçê. Operasyona Dêrsimê dawî hat. Şeş hezar derpêspiyên ji Rojhelêt⁶, Xarpêt dagirtine. Ew ê ji **Atatürk** daxwaz bikin ku ew ji yana Seyîd Riza jê re bibexşîne. Divê em rê nedin vê yekê:"

Di sala 1937-an de roja betlanê ya resmî, roja şemiyê piştînivro bû. **Atatürk** dê roja duşemê bihata Xarpêtê. Tiştê ku ji me dihate xwastin, ev bû: "Yên ku divê bêne bi dar ve kirin, divê bêne bi dar ve kirin". Bi vî rengî jî, da ku gava derpêspiyên ji Rojhelêt derdiketin huzûra **Atatürk**, bila êdî dereng bûya.

Wê çaxê waliyê Xarpêtê **Şefik Bey, Hatemi Senihi Beyê** dadgir (*Savcı*), **Serezli İbrahim Beyê** serkarê emniyetê û alîkarê dadgir hevalên min bûn. **Şükrü Sökmensüer** got: "Ji nav sivîlan, ji liqê siyasî (*Siyasi Şube*) yê serkariya giştî ya emniyetê kesên ku tu dixwazî, bibe. Parastina **Atatürk** ya ji stasyonê hetanî mala gel jî li ser milên we ye." Min berî gişan **Macar Mustafa** tevî şeş kesên din hildan û bi xwe re birin. Ez bi trêne hatim Xarpêtê. Çûm ba **İbrahim Beyê** serkarê emniyetê. Wî ji min re ji bo dadgir got, ku "Ew tiştêkî li derveyî qaîdeyan nake, ne mumkun e."

Ez çûm ba dadgir. Min rewş jê re vegêrand. Wî da zanîn, ku ewî di derheqê vê babetê de ji hukûmetê jî birûskeyeke bi şîfre wergirtiye. Lê dadgeh di rojên şemiyên de tehlîl in. Heçî di tehlîlê de encam wergirtin e, tiştêkî ne mumkun e. Wî li ser zêde kir û got: "Ez jî nikarim tesîrê li dadgehan bikim." Lê belê me dixwast ku dadgeh berî hatina **Atatürk** biryara xwe bide û tiştê pêwîst jî bîne cîh da gava ku **Atatürk** hat, da-başa Seyîd Riza jî nemabe. Ez jî jî aliyê hukûmetê ve hatibûm şandin da ku vê pirsê çareser bikim.

Alîkarê dadgir ji fakulta hiqûqê de hevalê min yê sinifê bû. Wî ji min re got, ku "Tu ji walî re bibêje bila ev dadgir raporê werbigire û here, ez ê daxwaza te bînim cîh."

Me dixwast ku bila dadgeh roja betlanê kar bike û encama wê jî înfaz bibe.

Dadgir rapor wergirt. Vêca hevalê min wek wekîl derbasî şûna wî bû.

Ez çûm mala dadgerê dadgehê. Min dît ku va ye dadger li mala xwe biryara ku dadgehê wergirtiye, dinivîse.

Ez di gel dadger peyîvîm. Ew bi xwe bi tîpnivîsê nivîsandina biryara dadgehê ve mijûl bû. Dewr, dewra CHP-yê (Partiya Gel ya Komarê) bû. Herkes di-

tirsiya. Dadger ji min re got: "Şemiyê dadgeh kom nabe, lê belê em ê roja duşemê dadgehê kom bikin û biryarê bidin. Em ê roja sêşemê jî hukmên bidarvekirinê binin cîh."

Wî zamanî di herêma çaremîn (*Dördüncü bölge*)⁷ de mafê temyîzkirinê tune bû.

Abdurrahman Paşa jî dê wek fermanderê gerandina awarte (*Sıkıyönetim kumandanı*) biryar tesdîq bikira. Wî jî li ser kaxezeke vala nivîsîbû, ku "Biryara jorîn têtê tesdîq kirin" û binê wê jî îmze kiribû. Heke te li jora wê kaxezê "**Abdurrahman Paşa** bi dar ve bikin" binivîsanda, dê ew bi xwe bihata bi dar ve kirin.

Min ji dadger re got:

Ev roja ku tu dibêjî, **Atatürk** têt. Wê çaxê armanca me nahête cîh. Dadger "Ji tiştekî din re rê tune ye" got û hema birf. Min jî jê pirsî:

- Ma te carina piştî saet 05.00-an jî qet domî daweyan nekiriye?

- Belê hem jî gelek caran, wî bersiv da.

- Êêê tu dikarî qanûnê bi dirêjahiya pênc saetan piştî kar îhlal bikî lê belê nikarî wê pênc saetan berf destpêka kar îhlal bikî, ne wilo? Ango em dikarin dadgehê şeva yekşemê piştî paşşivê vekin.

Dadger:

- Elektrîk têne birîn, got.

Me ji wê re jî çare dît. Em ê girtîxaneyê bi ronahiyên otomobîlan ve ronak bikin. Em ê loksan dahînin mala gel.

Dadger vê carê:

- Kapên bidarvekirinê tune ne, got.

Me ji wê re jî çare dît. Em ê kapên bidarvekirinê jî binin.

- Çend kes dê bêne bi dar ve kirin?, min jê pirsî.

- Ez nikarim wê berf biryara dadgehê bibêjim, wî li min vegerand û lê zêde kir: "Dadgir bidarvekirina 27 kesan daxwaz kir."

- Ma em li gor wê haziriya xwe bikin?

- Nizanîm, wî got.

Li gor qanûna bicîhanîna cezayan, kesên ku dê bêne bi dar ve kirin, divê li cîhên cihê cihê bêne bi dar ve kirin û wê rê nedida ku ew hevûdu bibînin. Me hewil da ku em vê mercê jî binine cîh. Me li her meydana girtîxaneyê çar sêdare (sêpî) danîn. Waf jî celadekî Poşe (Qereçî) peyda kir. Şev saet di 12.00-an de em çûne girtîxaneyê. Me derûdor bi ronahiyên otomobîlan ronak kirin. 72 tawanbarkiriyên dadgehê hebûn.

"Ma hûn hatin ku min bi dar ve bikin?"

Me tawanbarkirî hildan û bi xwe re birin dadgehê. Qereçî jî hat. Wî ji bo serê mirovî deh Lîra xwastin. Me got "Baş e".

Tawanbarkiriyên tirkî nedizaniyên. Biryara dadgehê hat eşkere kirin. Ji bo heft kesan biryara bidarvekirinê derketibû, hin ji tawanbarkiriyên serbest dihatin berdan, ji hinekên din re jî cezayên zîndanê yê têvel derketibûn. Dema ku biryar hatin xwandin, tawanbarkiriyên di cîh de jê fehm nekir. Lê paşê qiyameta qîrînê rabû û gotin "Bidarvekirin tune".

Me Seyîd Riza hilda. Di otomobîlê de, di navbera min û serkarê polîs **İbrahim** de rûnişt. Cîp li meydana li rex qereqola cendirman dawestî.

Gava ku Seyîd Riza sêpî dît, wî rewş fehm kir.

- Hûn ê bi dar ve bikin, got û vegeriya ser min.

"Ma tu ji Enqereyê hatî, ku min bi dar ve bikî?" Me li hevûdu nihêrî. Ez cara pêşîn bi mirovekî ku dê bihata bi dar ve kirin ve rûbirû dibûm. Ew bi min keniya.

Dadgir jê pirsî ku dê nivêj bike yan na. Wî nexwast. Me gotina wî ya dawîn jê pirsî.

- Saetek û çil Lîrayên min hene. Bidin kurê min, wî got.

Di vê navê de **Findik Hafiz** dihate bi dar ve kirin. Di dema bidarvekirinê de kapa wî du caran qetiya. Ez li ber pencereyê rawestiyam da ku Seyîd Riza gava ku **Findik Hafiz** tete bi dar ve kirin, wî nebîne.

Bidarvekirina **Findik Hafiz** qediya. Me Seyîd Riza derxiste meydanê. Heye sar bû û li hawîr jî kesek tune bû. Lê Seyîd Riza weke ku meydan bi mirovan dagirtî be, xîtabî valahî û bêden-giyê kir.

- Em zarokên Kerbelayê ne. Em bê xeta ne. Şerm û fedî ye, zulm e, cinayet e, wî got⁸. Mû û pirçên min pîjîjî bûn. Ev kalemêrê han bi reperep çû. Qereçî dehf û tan da. Kap derbasî stûyê xwe kir. Wî bi piyê xwe pihînek li sandalyeyê xist û bi vî awayî înfaza xwe bi xwe anî cîh.

Zor e ku dilê mirovî bi aqûbeta muqader ya mirovekî dilreqî ku bikaribe zabitêkî di temenê kurê xwe de bikuje, bişewite. Lê belê dîsan jî min nedikarî ez wêrîn û cesareta vî kalemêrî teqdîr nekim.

Esabên min gelekî xerabe bûn. Min ji serkarê emniyetê re got ku "Ez qefilîm, ez diçim hotêlê".

Dem a ku Seyîd Riza dikişandin sêpiyê, dengê kurê wî jî ji wê de dihat:

"Ez bende û koleyê te bim. Ez gavanê te bim. Bila dilê we bi ciwaniya min bişewite, min nekujin."⁹

Atatürk erza min şikand

Ez gelekî pîs bûbûm. Ez vegeriyam hotêlê û min bi tîpnivîsê nivîsareke du rûpelî nivîsand. Min sernivîsara wê jî "Em bê xeta ne. Em zarokên Kerbelayê ne. Şerm û fedî ye, zulm e, cinayet e" danî. Lê, ji ber ku heye ku em ê nikaribin van pirsan di wextê de çareser bikin.

Piştî rojekê **Atatürk** hat Xarpêtê. Trêna wî kişandibûn koremeqesekê. Ew di xewê de bû û hişyar nekiribûn. Serê sibehî min nivîsara xwe ji nûçegihanê rojnameya ULUS-ê re, ku ji trêna **Atatürk** derdiket, xwand. Wî nivîsar ji min xwast. Min jê re got "Çap nakin". Wî got "Ka bide". Bi dû re ew ji **Şükrü Kaya**¹⁰ re xwandine. Wî gotiye "Nabe". Di vê navberê de ji min re gotin ku **Atatürk** gazî te dike. Ez çûm ba, wî taştê dixwar. Wî wêneyek bi min nîşan de. Gava ku Seyîd Riza di sêpiyê de hilawistî ye, wêneya wî hatiye kişandin.

- Erê serkarê emniyetê ev wêne çî ye, wî pirsî.

- Ageha min jê nîne, min lê vegerand.

- Wê çaxê diyar e ku tu ne hakimî kesên fermanberên xwe yî, got û do-mand:

- Zû here û negatîva vê wêneyê bibîne, yên şûştî û derketî jî îmha bike!

Ez çûm û li dû geriyam. **Macar Mustafayê** me, ku polîsê me yê sivil bû, ez ku ji wir veqetiyame û bi şûn de wî bi xwe ew wêne kişandibû. Li cîhekî ew daye şûştin û derxistin û bi dû re ew daye yawerê **Şükrü Kaya**. **Şükrü Kaya** jî ew daye **Atatürk**. Ez ji wê axaftina kurt têgihîştim, ku **Atatürk** van bûyeran bi ser û berî nizane. Ji van celeb bûyeran jî hez nake û herweha **Atatürk** mirovekî xwedî tewrên demokratîk e?

Min hema di cîh de cam û negatîvên wê îmha kirin. Ji wan wêneyan du lib

hilgirtin. Ez çûm ba **Atatürk**. Min ji wan wêneyan yek dirêjî wî kir.

- Fermana te hat bi cîh anîn, min gotê.

- Ma hemû hatin îmhâ kirin?

- Belê ez benî. Min bi tenê du lib hilanîn.

- Ew ji çi re ne?

- Eger destûrê bidî, ez ê yekê ji wan bidime cenabê te, yekê jî ji xwe re hildim.

- Tu wê çi bikî?

- Heke destûra te hebe, ez ê rojên pêş bîranînên xwe binivîsim.

Atatürk got "Baş e. Ka ya ku te ji min re veqetandiye, bide min". Min jî dayê. Di pey re **Atatürk** ji trêne ber bi mala gel da rê. Ew li otomobîla xwe jî swar nebû. Di nav derpêspiyan re derbas bû û çû. Ez jî, destên min di berikên min de û di herdu destên min de jî dabançe, dimeşim.

Derpêspî jî, bêf ku tişteki bibêjin, kerr-ekerr lê dinihêrin. Heke yekî gavek bîavîta, me dê ber lê bigirta.

Her çi be, **Atatürk** bi saxî û silameti hate mala gel û ji vir jî ber bi Pireya Sîngêçê da rê. Ez jî di nav qefileyê de bûm. Vedid, serkarê nivîsgeha taybetî (*Özel Kalem Müdürü*) yê **Atatürk**, ji min pirsî, "Ma karê te heye?". Ji xwe bêhna min jî teng bûbû. "Ma **Atatürk** te erza te şikand?" wî pirsî û min jî got "Na". "Maddem wilo ye, ware em herin Xarpêtê, ba **Arap Baba**" wî got. Em çûn û zû vege-riyan. **Atatürk** jî ber bi êvarê ji Pireya Sîngêçê vege-riya.

.....

TÊBÎNÎ

(1) İhsan Sabri Çağlayangil: Mirovdewleteki navdar yê Tirkîyê ye. Bi xwe heya niha di qedemeyên têvel yê bîrokriya Tirkîyê de wezî-

feyên curbicur hildane ser milên xwe. Ji bilî wafîtiya li çend wîlayetan, wî parlamenterî jî kiriye. Di îngîlaba leşkerî ya 27 Gulanê de, tevî parlamenterên DP-yê (Partiya Demokrat) li Yasadayê hatiye heps kirin. Di dewra hukûmetên Süleyman Demirel de bûye wezîrê karûbarên derve. Demekê serekiya senatoya Tirkîyê kiriye û ji lewre jî bûye cigirê serekkomarê Tirkîyê.

(2) Şükrü Sökmensüer: Herwekî ku li jorê jî hatiye gotin, ew di dewra Mistefa Kemal de serkarê giştî yê emniyetê bû. Wî bi diwarzî û dilreqiya xwe nav daye. Bi xwe di dema şer de li eniya roj-ava seryawerê erkanê herb bû. Di wexta CHP-yê de parlamenterî kir û demekê jî bû wezîrê karûbarên hundirîn. Ji bilî wê ew di nav CHP-yê de jî yek ji karbidestên herî pêş û desthelatdar bû.

(3) Pireya Şeytên: Di navbera Pertêg û Xarpêtê de ye.

(4) Abdurrahman Paşa: Ev nav ne rast e. Navê rastî Abdullah Alpdoğan e. Abdullah Alpdoğan di vebirîna Qoçgîriyê de zabitê Sakallî Nurettin Paşa yê fermanderê sûpaya navendî bû. Ev sûpaya han, bi tenê ji bo serkutkirina serhildana Qoçgîriyê hatibû danîn. Abdullah Alpdoğan di eynî wextê de zavê Sakallî Nurettin Paşa bû. Wî li ber destê xwezûrê xwe, xwe hînî serbirîna Kurdan kir û bi dû re wî ew pêşeyê xwe di vebirîna Dêrsimê de bi kar anî. Di dema serhildana Dêrsimê de hukûmetê ew hem wek walî û hem jî wek fermanderê giştî tayînî Dêrsimê kiribû. Ji bilî wê, hukûmetê erk û wezîfeyêke din jî dabû wî. Ew jî mufetişiya giştî ya sêhemîn bû. Heçî Sakallî Nurettin Paşa ye, ew bi xwe qesabekî destbi-xwîn bû. Destê wî di xwîna bi hezaran Kurdî de heye. Ne bi tenê Kurd, lê di yê Rûmên Pontûsê û Ereb û hwd de jî. Herweha ew ji şewitandinê İzmîrê jî, ji ber ku fermanderê pêşîn bû ku ketibûyê, berpirsiyar e. Namiroviya wî demekê gihîşte deraxeke hinde bilind, ku meclîsa Enqerê naçar ma ku wî ji ser kar bi dûr xîne û bişîne hizûra dadgehê. Lê paşê ew bi alîkariya **Atatürk** jî wê yekê rizgar bû. Lê belê piştê navbera wî û **Atatürk** vebû û ji lewre jî **Atatürk** di "Nutuk"-a xwe de gelek caran dev diavêjê û wî îtham dike. Di dîrokê de qesabiya Sakallî Nurettin Paşa bi van gotinên wî yê jêrin ve jî alan daye: "Me li Tirkîyê koka kesên ku digotin -ZO- qelandin. Ez ê jî koka kesên ku dibêjin -LO- biqêlînim." (Mebest ji "Zo" Êrmenî û ji "Lo" jî Kurd in.)

(5) Mufetişê giştî: Ango "Müfettiş-i Umum-i". Ew di zemanê şoreşa Şêx Seîd de li Kurdistanê hat damezrandin. Çêkroxên wê **Atatürk** û bi tay-

betî jî Îsmet İnönü ye. Navenda mufetişiya giştî Diyarbekir bû û cara pêşîn jî Dr İbrahim Tali Öngören wek mufetişê giştî hatibû tayîn kirin. Çend muşawirên leşkerî, cîwarî (fskan) û parastinê (fs-fîxbarat) jî wek alîkar dabûn ber destên wî. Hukûmetê bi riya qanûneke taybetî desthelat û selahiyetên yekcar gelekî mezin dabûn vê mufetişiyê. Wê dikarîbû, bêî ku ji meqam û dezgehêê bişêwîre, di her warî de biryaran werbigire û wan bîne cîh. Wê çaxê hemû bajarên Kurdistanê bakur bi vê mufetişiyê ve hatibûn girêdan. Lê bi dî re ev parvekirin hat guhartin. Li Kurdistanê, li bajarên Xarpêt û Erzîromê navendên nû yê mufetişiya giştî ya sêhemîn û çaremîn hatin damezrandin.

(6) Rojhelat: Siyaseta "Babialî"-yê herêma Kurdistanê, ne wek Kurdistan, lê belê bi "Vilayet-ı Şarkîye" û sîstema "İttihat ve Terakkî" jî ew bi "Şarkî Anadolu" nav kir. Heçî komara Tirkîyê ya nû bû, ku li ser kaviên Împaratoriya Osmanî hatibû damezrandin, navê Kurdistan û Kurd jî her tiştî derxist. Wê di şûna wan herdu term û pirsan de du termên nû "Doğu" û "Doğulu", anga "Rojhelat" û "Rojhelatî / ji Rojhelêt", afirandin û ew xistin ziman û termînolojiya resmî. Bi ya wan; ji ber ku Kurdistan dikete rojhelata Anatoliyê, neteweyekî bi navê Kurd tune bû (!) û heçî yê ku jê re digotin Kurd in, "Tirkên çiyayî" bûn...

(7) Herêma çaremîn: Anga herêma çaremîn ya mufetişiya giştî. Lê belê di vê yekê de jî şaşiyek heye. Ji ber ku di dema şoreşa Dêrsimê de, Dêrsim dikete herêma sêhemîn. Navenda herêma sêhemîn ya mufetişiya giştî jî li bajarê Xarpêtê bû û ev wîlayet diketine nav tixûbên wê: Dêrsim, Xarpêt û Çapaxçûr (Bingöl).

(8) Wisan xuya ye, ku Çağlayangil nexwastiye rastiye bibêje. Gotinên dawîn yê Seyîd Riza, ku bi kurdî û bi zaravayê dimilî gitiye, ji aliyê piraniya gelê Kurd ve qenc tete zanîn. Va ye gotinên Seyîd Rizayê nemir: "Ez 75 salî me. Niha dibim şehîd, dikevim nav rêzên şehîdên Kurdistanê. Dêrsim bi bin dikeve. Lê kurdîtî û Kurdistanê dê her bijî. Ciwanên Kurd dê heft û toleyê bistînin. Bila bimrin zordar! Bila bimrin namerd û zûreker!" (Binihêre: M. Nuri Dersimli, Kurdistan Tarihinde Dersim, rûpel 290, Ani Matbaası, Halep 1952)

(9) Kurê Seyîd Rizayê nemir yê ku li vir jê tete çêl kirin, Resik Husên e (Kurdên Dimilî yê Dêrsimê, dengê "ş" ne wek "s" lê belê wek "s" bi lêv dikin. Ji ber ku di kurdiya wan de dengê "ş" tune ye. Ango Reşik Husên). Çağlayangil nexwastiye rastiya gotinên wî yê dawîn jî bibêje. Ev şepalê han, li ber kapê sêpiyê, li bavê xwe vedigere û dibêje: "Bavo, bila neteweyê Kurd sax be!" (Her eynî çavkaniya di hejmar 10-an de, rûpel 290)

(10) Şükrü Kaya: Wezîrê karûbarên hundirîn yê wê çaxê. Ew, di salên pêşîn yê komarê de, ji bo demeke gelekî kurt berê bû wezîrê karûbarên çandiniyê û bi dî re jî bû yê karûbarên derve. Lê wî bêtir di zemanê wezîrtiya xwe ya karûbarên hundirîn de deng da. Piştê demekê bû sekreterê partiya CHP-yê. Çaxa ku Atatürk mir, navê wî jî di nav namzedên muhtemel yê serekkomariyê de derbas dibû. Di zemanê berî mirina Atatürk de, ewî nedixwest ku Îsmet İnönü xwe nêzîkî Atatürk bike û bi vî rengî hewil bide da ku nakokiyên di navbera xwe û Atatürk de ji holê rake.

SOSYALİST DEMOKRASİYE DOĞRU MU

M. Axasor

1989 yılı dünya tarihinde az rastlanabilecek hız ve yoğunlukta değişimlerin meydana geldiği bir yıl oldu. Seksen beşte oluşan Moskova kaynaklı rüzgar, bu yıl içinde kasırgaya dönüşerek tüm Doğu Avrupayı kasıp kavurdu. Onlarca yıllık iktidarlar ve onun da ötesinde anlayışlar büyük yıkıma uğradı bu fırtınadan.

Kapitalizmin birkaç yüzyıllık uygulama deneyiminin karşısında sosyalizm yetmiş yıllık uygulama geçmişiyle henüz çok genç sayılır. Üstelik bu sürecin iki büyük dünya savaşını da kapsaması, bu ideolojinin serbest gelişme ve uygulama olanaklarını kısıtlamıştır. Birinci paylaşım savaşının henüz sürdüğü bir tarihe denk gelen 1917 devrimi, Rusya'da ve öbür geri kalmış orta Asya ve Kafkas ülkelerinde savaş harabeleri üzerine ve savaş korkusunun sürdüğü bir tarihte, bu psikoloji altında şekillendi. Devrimin Avrupa'nın bu geri kalmış ülkesinde oluşmasının, onu yaşatmak ve geliştirmek için büyük sorunlar yarattığı da hesaba katılınca, bu şekillenmenin nedenleri daha iyi anlaşılır.

Birinci dünya savaşından sonraki yıllar, dünyada büyük bunalımların şiddetlendiği yıllar oldu. Emperyalizm saldırgan anlayışını, daha da iştahlanarak sürdürüyordu. Üstelik gelişen tekniği de bu amacının hizmetine sunuyordu. 1929 bunalımı emperyalist kampı daha da gözü doymaz bir saldırganlığın içine sürüklüyordu. Dünya paylaşımındaki eşit-

sizlik, emperyalist ülkelerin şimdiki güçlerine denk düşmüyordu. Bunun yanında Ekim Devriminden etkilenen emekçi kitleler emperyalist ülkelerdeki yönetimleri alabildiğine zorluyordu. Onun için genç ve yoksul sosyalist Sovyet ülkesi emperyalizmin en başta gelen boy hedefi haline gelmişti.

İşte bu koşullar, sosyalizmin ilk şekillenmesini oluşturan dış koşullardı. Diğer yandan, iktidarı elinden kaçırarak sermaye sınıfı ve feodalite vardı ülkede, henüz direnme gücünü tam yitirmeyen. Bu nedenlerle devrim öncülüğü, genç sosyalist iktidarı ayakta tutma kaygusuyla sınımsız, proletarya diktatörlüğüne sarılmak ihtiyacını duyuyordu.

Kısa süre sonra patlak veren ikinci paylaşım savaşında ise, Sovyet ülkesi, emperyalizmin azgın ve acımasız saldırısına fiziksel bir şekilde hedef oldu. Savaş yıllarında ve savaştan sonraki yıllarda, gerek savaşı ve gerekse savaşın bıraktığı yıkımı bertaraf etme kaygusuyla sert ve zaman zaman yanlışlıklara da varan acımasız yöntemlere başvuruldu.

İkinci paylaşım savaşının getirdiği en önemli sonuçlardan biri de özellikle Doğu Avrupa'da yeni sosyalist ülkelerin oluşmasıydı. Ancak ne var ki bu ülkelerin hiçbirinde devrim ağırlıklı olarak iç dinamizmle olmamış, Kızılordu bu işte belirleyici rolü üstlenmişti. Yani devrim büyük ölçüde ihraç edilmişti. Şüphesiz ithal bir devrimin de sorunları olacaktı. Kızılordu'nun müdahalesiyle oluşan

devrimler ancak uzun süre onun varlığıyla sürdürülebildi. Gerek geniş halk kitlelerinin devrime etkin bir biçimde sahip çıkmaması, gerekse emperyalist kampın savaş sonrasında sürdürdüğü soğuk savaş, bu ülkelerdeki yönetimleri de proletarya diktatörlüğü adı altında sınıksı bir merkezîyetçiliğe itti. Üstelik kendilerine örnek olabilecek biricik ülke Sovyetler Birliği'nde de işler böyle yürütülüyordu.

Ancak belki o dönemlerde bir gereklilik olan bu biçim, geçerliliğini daha ne kadar sürdürecekti?

Proletarya diktatörlüğüne sığınan sınıksı bir merkezîyetçilik hangi sorunları yaratacaktı?

İşte kasırgaya dönüşen bu fırtınanın temellerini burada aramak gerekir kamca.

Birincisi, bu sınıksı merkezîyetçilik parti üst yönetiminin parti tabanı tarafından denetlenmesine engel oldu. Bu, zamanla bazı partilerde keyfi uygulamalara, hatta bazen yolsuzluklara bile neden oldu. Çünkü parti aşağıdan yukarıya denetlenemiyor, her şey yukarının iradesiyle yapılıyordu. Böylece bir proletarya diktatörlüğü yerine "parti diktatörlüğü"nden bahsetmek daha doğru oluyordu. Hatta "parti bürokrasisi diktatörlüğü" demek daha da doğru olacaktı, buna.

Öbür yandan, parti üst yönetimi parti tabanı tarafından denetlenmediği gibi, parti de emekçi kitleler, işçi sınıfı ve kısaca halk tarafından da denetlenemiyordu. Bu durumsa parti-halk bağını giderek zayıflattı. Partili olmak bu ülkelerde bir avantaj haline geldi. Son gelişmeler sonucunda, bu parti üyelerinin çoğunun aniden "komünist" olmaktan vazgeçmelerinin nedeni nasıl açıklanır yoksa? Tüm bu uygulamalar sonucunda, kilit noktaları, işletme yönetimlerini ele geçiren, zamanla palazlanan bir bürokrat katman oluşturdu. Bu hantal katmansa kendi rahatı ve çıkarı dışında, ne

partiyi, ne işçi sınıfını ve ne de bir bütün olarak sosyalizmin çıkarlarını düşündü. Bu durumdan zamanla üretici kesimler de etkilenecek, üretimin düşmesine neden oldular. Partili bürokratların kapı kaçırılmalarını gören emekçilerde çalışma ve üretme şevki kalmadı zamanla.

İkincisi, üretici güçlerin yönetim ve üretimle ilgili kararların uzağında tutulması, üretim artışının üreticilere aynı oranda yansıtılmaması, üretici güçlerin üretme şevklerini olumsuz yönde etkiledi. Buna, geniş sosyal haklar, işsizlik korkusunun olmaması, ucuz kira ve diğer sosyal hizmetlerdeki rahatlık da eklenince fazla üretim için çaba göstermenin hiçbir anlamı adeta kalmadı.

Nasıl olsa ülkenin var olan olanaklarından herkes rahatlıkla yararlanabiliyordu. Olmayan şeyleri ise para da olsa elde etmek olası değildi. Öyleyse neden fazla çalışmalı?

Üstelik üretilen malların kalitesi ve ihtiyaçlara uygunluğu da tartışılabilir nitelikteydi. Nasıl olsa üst katman bürokratlar ihtiyaçlarını kendilerine ayrılmış özel marketlerde veya yurt dışından temin edebiliyorlardı. Halksa bulduğunu yemek ve giymek zorundaydı, çünkü onun başka yolu yoktu. Bu durum ise halkta haklı olarak Batı mallarına karşı bir hayranlık yaratıyordu. Bürokratik tıkanıklık çalışma şevkini, dolayısıyla üretimin miktar ve kalitesini de etkilemişti. Sosyalist ülkelerde üretilen mallar giderek çağdaş teknikten uzaklaşıyordu. Bu da Batı mallarına karşı hayranlığı daha da artırıyor, hatta bunu batı hayranlığına vardırıyordu.

Bunun yanında düşünce özgürlüğünün rejimi koruma korkusuyla gereksiz ölçülerde sınırlaması, insanların yaratıcı gücünü köstekledi zamanla. Bu da sosyalist ülkelerin teknik bakımdan gerilemesine neden oldu.

Üçüncüsü, emperyalist kampın soğuk savaş kışkırtıcılığı ve propagandaları Sosyalist Sistemi olumsuz yönden etkile-

di. Bir yandan sosyalist ülkelere yönelik anti-propagandalar, çeşitli nedenlerle sosyalist düzenden (uygulanmış biçimiy-le) hoşnut olmayan insanları etkilerken, öbür yandan karşı kampın yarattığı bunalımlar ve savaş kışkırtıcılığının yarattığı korku, sosyalist ülkeleri büyük silahlanma harcamalarına zorladı. Bu da halkın yaşama düzeyinin yükselmesine karşı önemli bir engel oldu. Diğer yandan sosyalist devlet, emperyalist devletlerin dünyayı sömürme ve bu sömürden elde ettiği ganimetleri kısmen de olsa emekçi kesimlere yansıtma olanağına da sahip değildir. Bu da sosyalizm için emperyalist kampı yarışmada olumsuzluk nedenlerinin başında gelir. Sosyalizm eşitsiz şartlar altında bir yarışmayı sürdürmekle karşı karşıyadır.

Glasnost, perestroyka ve sosyalizmin geleceği

Sosyalist dünya yukarıda sayılan iç ve dış sorunlarla karşılaşırken, emperyalist kamp, seksenli yıllarda, kasalarını, dünyada yarattıkları bunalımlar sonucu gelişen silah ticareti ve teknik üstünlüğün kendilerine yarattığı pazarlama olanaklarıyla, büyük karlarla kapadılar..

Bunun için reformlar sosyalist dünya için bir zorunluluk olarak ortaya çıktı. Yani, ya reformları yapmak, sosyalizmin insan yapısına uygun, onu mutluluğa götüren bir sistem olduğunu kanıtlamak, onu öyle bir düzen haline getirmek, ya da karşı kamp karşısında sürekli gerilemek ve zamanla çeşitli biçimlerde ortadan kaybolmak... Doğaldır ki sosyalizme inanan bir insan için, onun insanlara eşitlik ve mutluluk getirecek bir düzen olduğuna inanan bir insan için, onun böyle bir düzen olmasını engelleyen nedenleri araştırmak ve ortaya çıkarmak, yeni düzenlemelerle de bunları ortadan kaldırmak vazgeçilmez bir görevdir. Moskova'dan kalkan rüzgarın böyle bir haklılığı vardır.. Yani:

*Parti üst yönetimi tabanına hesap vermemelidir;

*Parti işçi sınıfına, emekçi halka hesap vermemelidir, ya da halk ondan hesap sorabilmelidir;

*Parti-taban ve parti-halk ilişkilerini, ve üretimi tıkayan yıllanmış, palazlanmış bürokrasi temizlenmelidir;

*Daha fazla ve daha kaliteli üretim için, rekabet ortamı yaratılmalıdır;

*Kişi düşündüğünü rahat söyleyebilir; yazabilmelidir;

*Kişinin haklarını devlete karşı koruyan kurumlar oluşturulmalıdır.

***Ancak tüm bunlar kapitalizme yönelici bir doğrultuda değil, sosyalizmi pekiştirici ve gerçekleştiren bir doğrultuda olmalıdır...**

İşte bu sonucusu işin püf noktasıdır. Reform rüzgarı sosyalist ülkelere neler getirdi, onlardan neler götürdü? Bunu saptamak için bu ölçüyü kullanmak gerekir. Doğaldır ki bunun istenilen sonuçları getirmesi sadece sosyalistlerin çaba ve iyi niyetlerine bağlı değildir. İçerdeki anti-sosyalist güçlerle, dış güçler de bunu büyük ölçüde etkileyebileceği benziyor. Hele bu ılımlı rüzgarın Doğu Avrupa'ya gelinceye kadar dönüştüğü fırtına biçimi bu savı daha da pekiştirmektedir. Çünkü fırtına yalnız çürük duvarları ve kuru ağaçları değil, şiddetine göre zaman zaman birçok yararlı, işe yarar şeyi de önüne katıp götürmektedir. Bundan çıkan en kötü sonuçta, neticede sosyalizmin suçlu sandalyesine oturtulma anlayışının gün geçtikçe yaygınlaşmasıdır. Ortaya çıkan durumda sanki sorun sosyalizmin aksaklıklarının giderilmesi değil de halkla "şu baş belası sosyalizm" in hesaplaşmasıdır. Anti-sosyalist güçler bu durumdan yararlanarak, el çabukluğuyla sosyalizmin mezarını kazmaya başladılar. Bir iki ay önce sosyalizmin iktidarda olduğu bazı ülkelerde bugün o "Tu,kaka." oldu. İşçi sınıfının, devrimci ve komünist kişilerin uzun ve zorlu mücadelelerle elde ettikleri kaza-

nımların bazı yanlış uygulamaların fatu-ralarına karşılık, direnmesiz karşı güçle-re teslim edilmesine sevinmek, daha doğrusu böyle bir ortamın oluşturulma-sına sevinmek olanaksızdır. Öyle ki bir ay önce sosyalist olan bazı ülkeler ülke adlarındaki "Halk" sözcüğünü bile çıkaracak düzeyde ileri gittiler. Olmaya ki "Halk" sözcüğü insanların belleğinde "komünizm" çağrışımı yapmasın.

Diğer yandan, daha bir iki aya kadar milyonlarca kişi tarafından sevgi göste-rileriyle karşılanan, çiçek yağmuruna tutulan bazı komünist liderlerin, bu gün onur kırıcı biçimde büyük "çamur atma-lara" hedef olmaları da ibret vericidir. Ola ki bu suçlamaların bir kısmı doğrudur. Ancak bu kişiler daha çok, belli bir dönemin geliştirip yerleştiği bir anlayışın uygulayıcılarıdır. Üstelik bu uygulama-larında da tek başına değillerdir. Ama görünen odur ki bunları kitleler karşısında rencide etmek için abartmalı suçlamalara baş vurulmaktadır. Bu suç-lamalar, iç ve dış antikomünist çevreler-ce kapışılmakta, daha da abartılarak ve de çarpıtılarak yaygınlaştırılmaktadır.

Kısacası bana kalırsa, iyi niyetli ve gerekli olan reformlarla başlayan geli-şmeler, bu gün Doğu Avrupa'da ve dün-ya kamuoyunda "Komünizmin" ya da "sosyalist düşüncenin yargılanması"na dönüştürülmüştür. Hatta denebilir ki yargılamadan öte, bu düşünceyle alela-cele "suçludur" hükmü giydirilmiştir.

Üstelik reformlar, Sovyet ülkesinde de henüz olumlu sayılacak bir netice ve-rememiştir.

Buna karşılık Sosyalist Sistem-ki bugün böyle bir sistemin varlığından bahsetmek bile zor- karşılıksız büyük adımlar attı, emperyalistlere karşı. Em-peryalistlerse, bir adım bile geri çekil-mediler henüz. Daha bir kaç gün önce Amerikan askerleri küçük Panama dev-letini işgal ettiler. Devletin başkanını -diktatör de olsa bu o ülkenin iç sorunu olmalı- sıradan bir Amerikan gangsteri

gibi tutuklayarak, eli kolu kelepçeli Amerikaya götürüp tutukladılar. Vati-kan Hükümeti de tüm uluslararası hu-kuk kurallarını Amerikan yönetimiyle birlikte çiğnemekten geri kalmadı ve General Noirega'yı, Amerikan askerle-rine teslim etti. Amerikanın böyle bir operasyonu Romanya'daki iç ayaklan-maların meydana geldiği bir zamana denk getirmesi ise tesadüfi değildir. Ay-rıca, dünyada bu olaya karşı tepkilerin sönüklüğü de ilgi çekicidir.

Yine sosyalist ülkelerdeki gelişmeler-den, emperyalist ülkelerin büyük lokma-lar kapmak istedikleri gözden kaçmıyor. Batı Alman emperyalizmi, Demokratik Alman Cumhuriyetini yutmanın hayal-lerini kuruyor. Hem de üstelik bunu, emperyalist kampın saldırgan birliği NATO'da kalarak gerçekleştirmeye ça-lışıyor. Tüm bunlardan Sovyetler Bir-liği'nin başlattığı yumuşama hareketinin emperyalistlerin nazarında nasıl değer-lendirilmek istendiği hakkında ipuçları vermeye yetiyor sanırım.

Onlar bu hareketi, sosyalist sistemin çökmesi olarak algılıyor ve leş kartalları gibi olası bir durumda kapacaklarının hesabını yapmaktadırlar.

Bütün bu gelişmeler ise "Reformlar ne zaman ve nasıl yapılmalıydı?" gibi yanıtı çok zor ve berrak olmayan bir soru geti-riyor, insanın aklına.

Reformlar sosyalist düşünceye yarar mı sağlayacak, zarar mı sağlayacak, uzun sürede?

Bunun yanıtını sosyalist ülkelerdeki gelişmeler verecek.

Sosyalizm, sosyalist demokrasiyi de-neme aşamasına gelmiş durumda. Bu deneme başarılı olursa, sosyalizmin eşit-liği sağlayıcı, insanları mutlu edici, insan onuruna en uygun bir sistem olduğu ka-mıtlanacaktır.

ÇEND ROMAN Û ÇEND PIRS

Bengîn BOTANÎ

Bejndana edebiyata kurdî li derveyf welat îro ji nav qonaxeke dijwar û çetin re derbas dibe. Gelek nivîskarên Kurd ji ber neçarî û bêgaviyê jiyîna xwe ji welatê dûr li Ewropayê didomînin. Rewşa edebiyateke koçerî yan jî edebiyateke ku ji kok û bingehên xwe dûr maye, ji mîlyonan xwendevanên xwe xerfê ketiye, îro li gelek welatên Ewropayê bîn û nefesa xwe fireh digre, dixwaze ji êş û janên gelê Kurd re bibe derman û melhem. Lê belê ev edebiyata ku dixwaze gul vede û bejn bide, bê civînên edebî, bê rêxistineke nivîskaran, bê kovareke edebî, bê teşwîq û mirov dikare bêje bê komên xwendevanan, ji xwe re cîh, star û îmkanên jiyîne digere. Di nav vê belavbûnê û van dijwariyan de edebiyata kurdî wek edebiyateke neteweyî, ew gelek qels, xizan û belengaz dimîne. Divê edebiyata kurdî, ji vê jiyîna kaviil, xopan û wêran xwe bi xurtî biparêze.

Çend nivîskarên Kurd di van salên dawîn de afirandinên xwe yên pêşîn li derveyf welat weşandin. Di nav van afirandin û berheman de çend romanên kurdî yan jî "romanên li ser Kurdan" der çûn, wek romanên **Memed Uzun**, **Bavê Nazê**, **Nûrî Şemdîn**, **Ihsan Aksoy**, **Mahmut Baksî** û **Şahîne Sorekî**. Bi rastî, di edebiyata kurdî ya nûjen û hevdem de hejmara romanên kurdî zêde nîn in. Ev yeka han di nav edebiyatê de valahiyekê peyda dike. Nete-

weyekî wek gelê Kurd ku ji bo azadî û rizgariya xwe rabûye li ser piyan, pêwîst e ku per - baskên xwe bi lez bigihîne her warên jiyîne, bibe edebiyat û bibe roman jî...

Dema di sala 1984-an de romana Memet Uzun ya bi navê "Tu" hate weşandin, gelek xwedevevanan ji romanê tu behrek girê neda û jê serederiyek nekirin. Ji xwendevanan rexneyên cuda - cuda hatin: "**Ewî (Memet Uzun) çi nivîsiye?**", "**Çi ye ev roman?**", "**Te ev roman xwend, çi dibêje?**", "**Mana peyva 'Tu' çi ye?**" wek van pirsan gelek pirsên mayîn jî hatin pirsîn. Bi taybetî bersivên van pirsan ji kesên ku roman nexwendibûn dihatin, piraniya bersivan ne bi nivîskî, bi devkî dihatin gotin. Roman di nav van rexneyên bi devkî de raste - rast fetisî...

Wek Memet Uzun, her nivîskarek dikare di bin tesîr û bandora nivîskarekî mayîn de bimîne, gelek nêzîkî hunera wî yan jî wê be. Ev tişteki normal e. Ji aliyê din de, di romanê de "**galeriya kesa**" tune. Mêrxasên romanê wek Şervan, Azad, Şoreş nehatine bi nav kirin. Tenê "Tu" heye. "Tu" kî ye? "Tu" navek e, navekî gramatik e, wek ez, tu, ew, em, hûn, ew. Nivîskar, di her beşeke romanê de bi Kêzê re deng dike, Kêzê jî wek mêrxaseke romanê dihesibîne, bi vê heywanê re dipeyive. Bûyerên ku di romanê de şax vedidin, li dor serpêha-

tiya ronakbîrekî Kurd berhev dibin. Ew tê girtin, eziyet û lêdanan dibîne. Nivîskar (wek ez), bi wî re deng dike, vî ronakbîrî (wek tu), bi xwendevanan dide nasîn.

Romana "Tu" bi taybetî, di warê edebiyata lêdan, îşkence û rûhiyeta girîtîyê de, afirandineke nûh û balkêş e.

Xwendevan, car caran realîtetên hûnerî diavêjin alîkî, pey realîteyên jiyînê bi xwe dikevin, ev yeka han jî lingên xwendevanan dixin soleke teng.

Romana Memet Uzun ya bi navê "**Mirina Kalekî Rind**" de hevdunaskirina du ronakbîrên Kurd heye: Kalekî Rind (Kalo) û Serdar Azad. Kalo, li gor Serdar Azad kesekî salbuhîrî ye. Bi xwe ji bajarê Diyarbêkrê ye. Ew, li gelek welatan maye, tim û tim li ser edebiyat û folklorê mijûl bûye. Ew kesekî nêzîkî tebi'etê ye, bêdengî, aramî û bilûrê hez dike, wek dewrêşekî li pey şopa rindî, qencî, dilpakî û tiştên çê ketiyê. Di deftera wî de mirov nikare rastî peyva "xirabiyê" bê. Ji ber vê yekê peyva rind, wek tehrekî rabûn - rûniştinê û jiyînê di romanê de tê fam kirinê, ne wek peyveke ku di ferhengê de mirov maneya wê bibîne. Dema roman derket hinek xwendevanan navê romanê wek romana "Tu" zêde ne eciband.

Serdar Azad, piştî demekê ji sînora derbas dibe, xwe digihîne welatekî din û paşê jî lê dixê diçe bajarê Stokholmê. Kalo û Serdar Azad herçiqasî ji hev dûr dikevin jî, çawan di romanê de tê xuyanê, ew wek dost gelekî nêzîkî hev in. Tiştê ku wan nêzîkî hev dike, kurbûna fîlozofîya Kalo ye. Kalo bi zanîna xwe ve kesekî rênîşander e. Serdar Azad, Kalo ji xwe re wek mamosteyekî jiyînê dihesibîne.

Ew ronakbîrê ku di romana "Tu" de tê girtinê, mirov dibêje qey ji girtîxanê derketiyê û romana "Mirina Kalekî Rind" de dibe Serdar Azad, armanc, bergeh û menzîlên nûh dane pêşiya xwe. Herçiqasî ev herdu roman wek du beşên ro-

manekê nîn bin jî, lê belê ev herdu roman , wek du beşên nivîbiyografiya nivîskar tên xuyanê. Di romana sêhemîn ya Memet Uzun de dîsan serpêhatiya ronakbîrekî Kurd heye. Lê belê di vê romana bi navê "Siya Evînê" de êdî nivîskar cîh û dema bûyerên romanê eşkere dike. Di vê romanê de jiyîna welatparêz û ronakbîrekî, ango Memdûh Selîm Beg, heye.

Dema mirov hersê romanên Memet Uzun dinêre, di warê binavkirina mêrxasên romanên wî de ji nezelaliyê ber bi konkretbûnê, berbiçavbûnê pêşketînek heye. Wek "Tu" (navekî gramatîk), Kalo yan jî Kalekî Rind (navekî nivmîtojojîk), lê navê mêrxasê romana sêhemîn Memdûh Selîm Beg navekî gelekî zelal, eşkere û dîrokî ye û ji gelek xwendevanan re nas e.

Romana "**Siya Evînê**", angorî herdu romanên din (Tu, Mirina Kalekî Rind) zêdetir berbiçav e. Herçiqasî di vê romanê de jiyîna Memdûh Selîm Beg heye jî, roman ji aliyê din de piştî 60 salan, serhildana Agiriyê jî (1930-1990) radixe ber çavên xwendevanan. Mirov dikare vê romanê wek romaneke nivdîrokî jî bihesibîne. Di romana "Siya Evînê" de, bûyer li dora du faktorên berhev û tîr dibin: Yek pêwendiyên Memdûh Selîm Beg bi keçeke Çerkez ve, ya din jî pêwendiyên wî bi serhildana Agiriyê ve. Memdûh Selîm di navbera du avan de dimîne, em dimîne dibêjin, lê belê ev nebiryarî, bêgavî piştî demekê ji ortê radibe. Memdûh Selîm, xwe wek perçeyekî neteweyê xwe dibîne, lê dixê diçe tevî hevalên xwe dibe, di nav tekoşînê de cîh digre. Memdûh Selîm keça Çerkez, dilketiya xwe yan jî vê keça bi du nav (Ferîha, Xezal) gelo çima li bajarê Antaqayê dihêle, diçe tevî şer dibe? Bersiva vê pirsê, bi rastî di nav bersiva pirsê de veşartî ye. Ev pirs jî ev e: Çi ye ew hêza ku li serê çiyaran, ewqas bi xurtî vî ronakbîrî ber bi xwe dikêşîne? Bersiv: Welatparêzî, welathe-

zî, niştimanperwerî. Ev baweriyên mêrxasê romanê, li gor bûyerên ku di romanê de diqewimin, di qonaxeke dijwar re derbas dibin û jiyîn ji bo wî sero - bino dibe. Ji ber ku ew dema ji serê çiyayê Agiriyê vedigere tê bajarê Antaqayê, êdî dilketiya xwe Ferîhayê nabîne. Bavê wê keça xwe daye yekî Urdunî. Ew evîn û gula ku demekê di koşka dilê wî de bejn dabû, diçilmise... Ji aliyê din ew binketina çiyayê Agiriyê jî, gelekî wî diêşîne û jiyana wî di wî warî de jî diheje û tê xwarê.

Di rojên xwe yên dawîn de, hevdu-naskirina wî û jineke Çerkez yeke bi navê Wîldan xanim jî, ji vê jiyîna windabûyî re nabe çare. Di dawiyê de, romana "Siya Evîne", dibe guleke çilmisî. Ji der navê "Siya Evîne", dema mirov vê romanê diqedîne, dixwaze êdî qala evîne neke û romanê bi navê "Gula Çilmisî" bi nav bike.

Di warê şirovekirina peyva evîne de, romana Bavê Nazê ya bi navê "Çiyayên Bi Xwinê Avdayî" wek romana Memet Uzun ya bi navê "Siya Evîne", bergê û pencereyê nûh li pêşiya xwendevanan vedike. Di herdu romanên de jî tûjbûna pêşketina bûyeran li gîngên mêrxasên romanên dixin soleke gelekî teng û wan didehfinin biryargirtinekê: Ya evîn, ya welatparêzî. Ev tabloyên ku di van romanên de hatine li dar xistin, trajediya ku gelê Kurd îro di nav de ye, piştî xwe dane vê realîteyê.

Di romana "Çiyayên Bi Xwinê Avdayî" de bûyer li herêm û deverên Çiyayên Omeriyên û bajarê "D"-yê derbas dibin. Evîna di navbera Çeto û Gulê de wek romana "Siya Evîne" bi gelek nexş, motif û wêneyên politîk ve sax vedidin. Çeto wek xortekî gelekî di bin tesîra kuştina mamosteyê xwe Siyabend de dimîne. Çeto piştî vê yekê dest pê dike dixwîne û dibe xortekî hişyar. Paşê ew diçe bajarê "D"-yê, li wir tevî karê rêxistin û partiyên politîk dibe. Di dawiya romanê de ew tê kuştinê.

Di destpêka romanê de evîna di navbera Çeto û Gulê de cîhekî fireh digre. Gulê wek gelek jinên Kurd ji karên politîk dûr maye. Çeto dixwaze çend tiştan jê re şiroveke, lê Gula reben, nexwendî zû - zû van tiştan tîna gihê. Nivîskar di vê beşa romanê de dixwaze herdu lingên Çeto jî tîxe fere soleke çep û teng. Ji ber vê yekê, evîna Çeto û Gulê herçiqasî di destpêka romanê de cîhekî fireh û germ digre jî, di nav romanê de ji vê evîne êdî tu deng dernakeve. Di hevduşaziya romanê de, ev yeka wek valahiyekê tê xuyanê. Tenê di dawiya romanê de Çeto difikire ku namêkê ji Gulê re binivîse.

Di zikê pêwendiyên feodal de, nîşanên pêwendiyên kapitalîst çawan li kurdîstanê bejn didin? Bersiva vê pirsê bi taybetî di romanê de, bi xebat, çalakî û tekoşîna Çeto ve eşkere dibe. Ji bo pîrozkirina cejna karkeran ango Yekê Gulanê Çeto, hevalên wî û karkerên Kurd li bajarê "D"-yê dest bi aktivîteyên politîk dikin. Di romanê de Çeto wek mîltanekî çep bê tirs û bê xof xwe diavêje di nav agirê şoreşê.

Li Kurdîstana Tirkîyê, di navbera salên 1960 - 1980-î de guhartin, nakokî û aloziyên politîk mesafe û rêke berfireh bi dest dixin û her diçin tûj dibin. Romana "Çiyayên Bi Xwinê Avdayî", perçeyekî vê jiyana politîk e.

Romana İhsan Aksoy ya bi navê "Strana Kurdan" (Kürdün Türküsü) herçiqasî bi tirkî hatibe nivîsandin jî, ev romana li ser bûyerên van salan e. Di romanê de serpêhatiya malbateke Kurd heye. Hersê lawên vê malbatê Lezgîn, Mêrxas û Mîrze qet rehetiyekê nabînin. Lezgîn û Mêrxas lê dixin diçin bajarê Stembolê, Mîrze diçe serê çiyayê û rewşa vê malbatê jî her diçe ber bi xirabiyê dimeşe. Herdu lawên vê malbatê Lezgîn û Mêrxas li bajarê Stembolê ji aliyekî de ji bo xelasiya xwe, ji aliyê din de ji bo rizgariya welatê xwe tevî te-

koşîneke civakî û neteweyî dibin. Lê belê bîr û baweriyên wan ne wekhev in...

Di destpêka romana "Strana Kurdan" de, nivîskar romanê wek pirtûkeke etnografîk dihesibîne û zanyariyên fireh li ser Kurdan rêz dike. Ev yeka jî romanê gelek difetisîne.

Di romana Nûrî Şemdîn ya bi navê "Zeviyên Soro" de, tenê tekoşîna gundiyan belengaz heye. Wek çend romanên din, di vê romanê de mirov rastî xwendevanan, ronakbîran û karkeran nayê. Gundiyan dever û herêma gundê Tendûrekê, di vê romanê de bi erd û axê re deng dikin. Ji ber bê erd û bê ax bûnê, ew nîvmirî ne.

Ûsiv axa, piştî kokanîna Êrmeniyên hemû erdê wan dixê bin destên xwe û gelekî dewlemend dibe. Piştî bikaranîna traktorê, vê carê bûyerên ku navbera Ûsiv axa û gundiyan de fireh dibin, Ûsiv axa hildidin bin bandora xwe. Dezagha Ûsiv axa ji binî ve dest pê dike diheje. Kurê wî, şofêrê wî, traktora wî û ew bi xwe jî, ji vê rewşa nûh gelekî zirarê dibînin. Cendirme, qaymekam, melê gund, Şukriyê nobedar, muxbîrên axê û serekê partiya nûh jî êdfî nikarin Ûsiv axa ji destê gundiyan xelas bikin. Ev eniya ku di nav xwe de wek hêzeke zordest li dijî gundiyan reben radiweste, di dawiyê de bi ser nakeve. Şerê gundiyan her diçe mezin dibe. Ûsiv axa êdfî nizane çi bike. Di dawiya romanê de çend giliyên nebaş ji devê wî derdikevin, jehra hundirê xwe de bi vî tehrî dirêje: "*Bira deynê hustiyê min be. Hûn ji min bixwazin. Heke ku ez dê û jinên we nenim... Bira ji min re Ûsiv axa nebêjin...*" rûp. 313.

Ev hêzên zordest tenê zordestiyê li van gundiyan belengaz nakin, ew ji aliyê din herwekî ku di romanê de jî tê xuyanê, çala xwe bi destên xwe dikolin. Di dawiya romanê de herwekî xwendevan jî dibînin, ev çala gelekî kûr hatiye vekolandin. Bîna Ûsiv axa gelekî teng bûye.

Di romana "Zeviyên Soro" de, hev-saziya bûyeran, paqijîya mêrxasan (nivîskar zêde tevî karê wan nebûye, baweriyên xwe negotîne. Tîştêkî baş jî kiriye), xurtbûna mesaja wê, roman gelekî nêzîkî romanên nûjen û hevdem kiriye.

Îro li gelek welatên biyanî bi taybetî li welatên Ewropaya Rojava bi hezaran Kurd dijîn. Derd û kulên wan, rewşa wan, pêwendiyên wan bi gelên van welatan re zêde nebûne babeta romanên kurdî.

Afirandina Bavê Nazê ya bi navê "Stokholmê Te Çi Dîtiye Bêje" wek serpêhatiyeke gelekî dirêj (122 rûpel) ya ku mirov dikare nîvroman jî bihesibîne, di vê berhême de piştî kuştina serrekwezîrê Swêdê, bi taybetî şika polîs li ser biyaniyan berhev dibe. Di nav vê çemberê de kesekî Kurd, bi navê Bêkes jî heye. Ji bo Bêkes ji navê çemberê xelasbûn ewqasî ne hêsan e. Tenê di destê Bêkes de tiştêk heye: Gotinên diya wî, gotin yan jî bendên pêşiyên û tûjbûna filozofiya gel. Bêkes xwe dispêre vê dewlemendiya gel, defîna bîr û baweriyên sedsale.

Lê belê polîs hertim li pey Bêkes e. Sebra Bêkes êdfî namîne, ji dorberê xwe gelekî aciz dibe, diheje û diqîre. (Çima diya wî ji re ne gotibû: Beq nequre, dê bidire). Dema ku Bêkes û jineke Swêdî di trenê de li hemberî hev rûdinin, bala vê pîrê hertim li ser Bêkes e, Bêkes êdfî bîna wî teng dibe û ji kerban diqîre. Dema ew diqîre, ew jina Swêdî di ber xwe de, bi xwe ji xwe re deng dike: "*Dînê me ne besî me bûn, de îca yên biyaniyan jî li me zêde bûn.*" Ev gotinên pîra Swêdî nerehetiyên di navbera biyaniyan û Evropiyan de gelekî baş diyar dike.

Li ser rewşa Kurdên li derveyî welat, pencereyeke piçûk jî di romana "Hêlîn" de vedibe. Di romana Mahmut Baksi de serpêhatiya malbateke keçeke Kurd (Hêlîn) heye. Nivîskar, ev romana xwe

Nameyên Xwendevanan - Okuyucu Mektupları

"Bergeh"ın yayına başlaması üzerine değişik yerlerden mektuplar aldık. Dergi yazarları ve redaksiyonu derginin içerik ve yayınına ilişkin değerli görüşleri ileten bu mektuplardan büyük ölçüde yararlanacaktır.

Bazı okuyucularımız da bizi özendirici mektupları ile birlikte kendi görüş ve istemlerini de iletmektedir. Bu mektupların bütünlüğüne zarar vermeden bazı bölümlerini yayınlıyoruz.

Bergeh.

Sayın arkadaşlar,

Birlik İçin Deklerasyon'u ve Bergeh isimli dergiyi okudum. İkisinde de çok ciddi, zorunlu, zorunluluktan da öte ülkesini, halkını seven insanların tartışması gereken sorunları ciddi ve yürekli bir şekilde ele alması, Kürt insanına gurur verir. Sağ olun. Benim anlamadığım, Ermeni sorununa hemen hemen es geçilmesi. Sorun Ermeni ulusunun katledilmesinden öte, Batı Ermenistan'ında Ermeni ulusunun yok edilmesi, "vatansızlığa mahkum edilmesi" sorunudur. Sorunu şöyle de koyabiliriz, nasıl ki Kürdistan'ı sömürgeleştiren ülkeler Kürdistan sorununa çözüm getirmediği için, Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik çıkarları olan tüm dünya ülkeleri, kendi çıkarları doğrultusunda çözümler öneriyorsa ve de kontrol altında tutabiliyorsa, aynı şey yarın niçin bizim başımıza gelmesin. Biz nasıl ki T.C. Devleti'nin işgal ettiği Kürdistan parçasına Doğu Anadolu-Güneydoğu Anadolu demesini kabul etmiyorsak, bizim de Batı Ermenistan'ına Kürdistan dememizi Ermeni halkının kabul etmesi mümkün değildir. En doğal şey çocuğu ismiyle çağırmaktır. Batı Ermenistan'ında bugün hemen hemen yok denecek kadar Ermeninin bilinen olayların sonucu kalmaması, bunun tersine Kürt halkının kendisi sömürge olduğu halde, Batı Ermenistan'ında nüfus yoğunluğunu kazanması o bölgenin coğrafi isminin kalkmasına neden olamaz. Ne kadar Kürdistan Doğu ve Güneydoğu Anadolu olabilirse, Batı Ermenistan da o kadar Kürdistan olur. Ben burada bu sorun için, herhangi bir çözüm önermiyorum. Sadece bu sorunun hiçbir şeyden çekinmeden tartışılmasını öneriyorum. Bu yazıyı okuyupda sakın benim bir Ermeni olduğumu zannetmeyin. Kürdüm ve de bununla gurur duyuyorum. Özellikle Bağımsız Birleşik Demokratik bir Kürdistan'ı savunduğum için

Ermeni sorununun bizzat biz Kürtler arasında tartışılmasını istiyorum. Başarılar, saygılar.

Bir okurunuz-Heval. Rinkeby,Stockholm.

Konya'ya bağlı Kürt köylerinden bir okuyucu sekiz sayfalık bir mektup- belge karışımı yazı göndererek Bergeh Dergisi'nin yayın hayatına atılışını kutladıktan sonra Orta Anadolu'daki Kürtlerin bir bölümüne niçin "Gawestîyayî dediklerini merak ettiğini ekliyor. 1943 yılında Şam'da çıkmış olan Hawar Gazetesi'nin 52. sayısındaki "Qedrî Cemîl Paşa" imzalı Kürtçe "Gawestîyayî û Koçerên Kurdan" yazısını Türkçeye çevirerek mektubuna ekleyen bu okurumuz, kendisinin de büyüklerinden duyduklarının makaledeki bilgilere uyduğunu söylüyor.

"Konyalı Bir Okuyucu", bu arada Osman Sabri'nin Hawar Gazetesi'nde Gawestîyayîler hakkındaki yazısını da gönderiyor. Ayrıca tarihçi M. Emin Zeki'nin de bu konuya değindiği belirtildikten sonra Tarık Zafer Tunaya'nın Türkiyede Siyasi Partiler adlı kitabından 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Kürdistan'dan Orta Anadolu'ya gelen Kürt göçmenlerle ilgili o dönemdeki yazışmalar mektuba eklenmiştir. Bu anlatımlarının başlı başına bir çalışma konusu olduğuna inanıyoruz. Bu bilgilerin bir inceleme şeklinde yazılması için dergi redaksiyonunun bu çalışmayı sürdürdüğü anlaşılan okuyucu ile birlikte çalışmaya hazır olduğunu iletiriz.

Yeni Bir Adım Ve Birlik Sürecine Katkısı !

Uluslararası arenada, Dünya demokrasi güçleri ve toplumsal ilerlemeden yana güçlerin, kendi ülke gerçeklerinden ve sorunlarından hareketle başlatmış buldukları tartışma ve dialogun yoğun biçimde sürdüğü bir dönemde, ülkemiz Kürdistan ulusal-demokratik güçlerinin de kendi özgüllerinde sorunlarının çözümüne yönelmeleri, bunu da birlik bazında ele alıp bir tartışma-dialog sürecine ağırlık vermeleri çok sevindirici ve olumlu bir adımdır.

Ülkemiz ulusal demokratik güçlerinin en geniş birliğini hedefleyen bir demokratik birlik platformu, kuşkusuz birlik sorununu yıllardır tartışma gündeminden eksik etmeyen, ülkemizin kurtuluşundan yana güçlerin arasındaki ilişkilerde önemli bir faktör olacaktır.

Sömürgecilerin her geçen gün yoğunlaşarak artan ve şiddetlenen terörü, baskı ve askeri saldırılarının sürdüğü, onların ağababaları ABD ve Avrupa emperyalistleri, "politik iyi niyetlerle" ülkemiz geleceğine yönelik "çözüm formüllerinin" yavaş yavaş piyasaya sürüldüğü günümüzde, Kürdistanlı ulusal-demokratik güçlerin ülkemiz gerçeğinden ve onun bizlere yüklediği sorumluluktan hareketle, güçlü birliklerin ve merkezlerin yaratılmasına yönelmelidirler.

Sömürge bir ülkenin, ulusal-demokratik güçleri, UDD'den yana anti- sömürgeci, anti- ilhakçı güçlerin en geniş birliğini sağlamadığı sürece, güçlü bir denge ve caydırıcı güç haline gelemeyeceğini bilmeliyiz ve görmeliyiz.

Bütün bunlardan hareketle, şematik ve tabelacı mantığın egemen olduğu birlik anlayışlarından vazgeçilmelidir. Birlik sorununu, bugünkü süreçte çözülmesi gereken en önemli sorun olarak kendisini dayatmaktadır. Birliğimiz zaferimizi yakınlaştıracak, ulusal kurtuluş güçleri gerek ülkede, gerekse uluslararası planda önemli bir mevzi elde etmiş olacaktır.

Geçmişteki birlik çalışmaları, kalıcı sonuçlar bırakmamasına karşın, önemli deneyimleri içermesinden dolayı, bize yeni dönemde kaynak olmalı, birlik politikamızda daha samimi ve aktif-girişimci olmalıyız.

Bundan dolayıdır ki, derginiz sayfalarında, Birlik Deklerasyonu'nda işlediğiniz konuları tek tek ele alıp tartışmaya açarsanız, bizce, daha geniş kitlelerin ve çevrelerin tartışmaya katılımını sağlayabilirsiniz.

Ülkemiz ve halkımızın sorunlarının çözümüne yönelik programlar ancak ve ancak en geniş yığınlarla tartışıldığı zaman gerçek biçimini alabilir ve yol gösterici olabilir. Çalışmalarınızda başarılar dileği ile.

Bahoz El- Ramanê Mezo. Danmark.

Son yirmi yıla yakın bir süreyi Doğu ve Batı Avrupa'da geçirmek zorunda kalan, Türk kökenli devrimci bir arkadaş olan Hasan Özgür de gönderdiği mektupla Bergeh'i kutlamakta ve Kürdistan'ın geçirmekte olduğu döneme ilişkin yazdığı bir şiiri de iletmiştir.

Sorular.

Adil mi, değil mi sorusunu

İşgalciler hiç sorar mı ?

Tetiği çekebilirler ancak.

Doğru mu, değil mi sorusunu

Zindancılar hiç sorar mı ?

Güneşini çalabilirler ancak.

Vicdana sığar mı, sığmaz mı sorusunu

Hâkimler hiç sorar mı ?

Çabucak kalemi kırabilirler ancak.

İnsan hakları değil,

Emirlerin yerine getirilmesi

En geçerli olan kana bulanana Kürdistan'da.

Ama bu kadar değil,

Çünkü köleliğin zincirleri hiç de kırılmaz değil.

Avusturalya'dan Rıza Çolpan arkadaşın eleştirisi şöyledir, "Rexneyên min, rûpelên zimanê dayikê kêmin, divê hûn zimanê dayikê jî qasî ê Tirkî binivîsinin. Ez bawerim hûn van kêmasıyan kêmkîn û "Bergeh"ê her çetîr û qenc bikin."

Viyana'dan Eski (ve hâlâ) bir Dost, imzalı mektuptan bir bölüm de şöyledir: " Bergeh'in 2/89 sayısındaki yazınızda, "Bugün politik hareketlerde ciddi bir çözülme, ayrışma süreci yaşanıyor. Buna neden olan etmenler ciddi olarak araştırılıp değerlendirileceğine, olup bitenlerin tümünü (yılğınlık), (nefessizlik), (yorgunluk) ile açıklamanın hiçbir ciddiyeti yoktur..."(S.20-21) değerlendirmesini yaparak, (bunalımı aşmanın dinamikleri)ni arıyorsunuz.

"Bugün göçmen-politik hareketlerde" bir çözülme olduğu doğrudur. "Buna neden olan etmenler"i "ciddi" olarak araştırmak gerekiyor. Fakat olup bitenlerin tümünde değilse bile, önemli bir kesiminde ne yazık ki "yılğınlık", "nefessizlik" ve "yorgunluk"

önemli bir rol oynamıştır.....Elbette "yeniden yapılanmadan" yana olmak gerekir. (Özellikle yıllarca bize örnek olarak sunulan Doğu Avrupa'daki gelişmelerden sonra). Fakat bunun için örgütlerin tümünün kendilerini feshetmelerini istemek anlamsızdır. Kaldı ki sizin de haklı olarak belirttiğiniz gibi, "zaman ve toplumsal olaylar, örgütlerin büyük çoğunluğunu çoktan feshettirmiştir". Zamana ve toplumsal gelişmelere ayak uyduramayan bu örgütlere mensup kadroların bir araya gelip "yurtseverdevrimci" bir örgüt kurmalarını için bir neden yoktur. Zaten bunalım içinde olan örgütlerin hepsi de böyle bir ortak payda taşıyor. Böyle bir birlik "örgüt enflasyonunun" aşağı çekilmesinde hizmet eder. "Yeniden yapılanma" bence böyle anlaşılmalıdır....

Dergimizin 2. sayısında yayınlanan "Kuştına Qasımlo û çend pîrsên giring dî diroka me Kurdan de" adlı yazıda bazı eksiklikler üzerinde duran Berfin Rojen şu açıklamada bulunmaktadır: Yazıda belirtildiği gibi (sayfa 3) Qasımlo ve arkadaşları, İran'lı bir ajanın açtığı kapıdan içeri giren katiller tarafından değil, bizzat toplantıya katılan İranlı "diplomatlar" tarafından kurşuna dizildi. Nitekim bundan bir süre önce toplantıya katılmış olan her üç İranlı hakkında geç de olsa tutuklama kararı çıkarıldı.(Bununla ilgili gazete fotokopisi ilişkiindedir).

Yine yazıda belirtildiği gibi (sayfa 5) Dr. Fadıl Mala Resul'un cenazesi Viyana'da değil, eşi Dr. Susanne Resul tarafından doğum yeri olan Güney Kürdistan'ın Silêmani şehrine götürülerek orada toprağa verildi.

Ayrıca belirtiyim ki, "Perestroyka ve Glasnostun Kürt Perspektifi" ve "Türkiye'de Kronikleşen Militarizm ve 33'ler Olayı" başlıklı yazılar tek kelime ile super.

En içten başarı dilekleriyle.

Bana gönderdiğiniz Bergeh 2 için teşekkür ederim. Batı Avrupa'da çıkan Kürt dergilerinin giderek daha kaliteli olması çok umut verici bir şey. Bergeh'in bu sayısını çok beğendim. Kendi çalışmanızı okudum, tarih çalışmalarınıza devam edeceğinizi umarım.

Ben kendim hala Endonezya'da kalıyorum ve daha çok Endonezya ile ilgili konuları araştırıyorum, fakat boş vakitlerimde Evliya Çelebi üzerinde çalışmaktayım, isterseniz gelecek Bergeh'e bununla ilgili bir yazı gönderebilirim. Ayrıca Robert Dankoff adlı Amerikalı bir Türkolog Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kuzey Kürdistan'daki bölümlerini inceleyecek...

Hollanda'lı Kürdolog Martin van Bruinessen.

Aslan Biçen adlı okuyucu ise mektubunda birlik sorununa şöyle yaklaşıyor: "Alan Rona kardeşin birlik çağrısına katılıyorum. Örgütlülüğün gereğine inanıyorum, ama nasıl? Kiminle? Halktan soyutlanmış örgütlerle nasıl birleşilir? Çeşitli örgütler var ama hepsi dışarda, halktan habersiz, teorik olarak varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlar. Halkın arasına bir insan bakalım, Kürdistan'da eski örgütler var mı yok mu? Birleşmeyi inşallah hendisi yapacaktır halk, kendi örgütü etrafında birleşecektir".

DINYA WEŞANAN

Robert Olson

The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion (1880-1925)

(Destpêka Neteweperestiya Kurdî û Serîhildana Şêx Seîd-1880/1925)

University of Texas Press, 1989, 256 rûpel.

Nivîskarê vê lêkolînê Prof. Robert Olson di Unîversîta Kentuckyê de li ser dîroka Rojhelata Navîn û îslamiyetê kar dike. Ev cara yekemîn e ku bi zimanekî rojavayî li ser vê pîrsê lêkolîneke weha tê weşandin. Ji bo pirtûkê, Willam F. Tucker destpêkek nivîsiye.

M. S. Lazarev

Împeryalîzm î Kurdsî Vapros

(Emperyalîzm û Pîrsa Kurdî)

Weşanxana Nauka, 1989, Moskova, 328 rûpel.

Pisporê dîroka kurdî, di vê xebata xwe de polîtîkaya hêzên emperyalîst li Kurdistanê, raçav dike. Bi taybetî li ser bûyerên di navbera salên 1917-1923 de dişikine. Ev pirtûka Lazarev, wek berdevama xebata wî ya ku di sala 1972-an de çapbûyî ye. (Pîrsa Kurdî- 1891/1917).

Hannes Reichman/Alexander Foggensteiner

Den Kurdiska Knuten

(Girêka Kurdî)

Weşanxana Tryckeriförlag, 1989, Stockholm, 169 rûpel.

Ev pirtûka ku bi zimanê swêdî çap bûye, ji zimanê almanî hatiye wergerandin. Karê wergera wê Anna Helleskogê pêk aniye. Çawa me ji bo dannasîna çapa almanî, di hejmara yekemîn ya Bergehê de jî dabû kivişê, pirtûk bi taybetî li ser rewşa Kurdên Îranê û Îraqê hatiye nivîsîn.

Sherko Bekes

Små Speglar

(Neynikên Piçûk)

Weşanxana Kurdistan, 1989, Stockholm, 108 rûpel.

Di vê berhevoka Şêrko Bêkes de, gelek helbestên wî yên salên cuda cuda hatine nivîsîn, cîh girtine. He-mû helbestên ku bi swêdî çap bûne, van kesan ji zimanê kurdî wergerandine zimanê swêdî: Omer Şêxmûs, Lena Hagerman, Erik Olsson, Agneta Şêxmûs. Li ser hunera helbestên Şêrko Bêkes, di destpêka pirtûkê de dannasîneke Lars Beckström jî cîh girtiye.

Hasan Yıldız

Aşiretten Ulusalliğa Doğru - Kürtler

(Kurd - Ji Eşîrtiyê Ber bi Netewetiyê)

Weşanên Héviya Gel, 1989, Stockholm, 203 rûpel.

Nivîskar di vê lêkolîna xwe de, bi perspektîfêke filozofîya polîtîk ve, civata Kurd di nav pêşketina dîrokê de dide nasîn.

Nergîza Torî

Kürtlerde Sanat(II)

(Di nav Kurdan de Huner)

Weşanên Aza, 1989, Leuven, 111 rûpel.

Çawa tê zanîn, beşa yekemîn ya vê lêkolînê bi navê "Kawa Efsanesi" berê hatibû weşandin. Di vê beşa duhemîn de, nivîskar, di serdemên kevn de di nav Kurdan de li ser hunerên destan disekine û zaniyariyên kurt dide. Di pirtûkê de çend wêneyan jî cih girtiye.

Şêx Eskerî

Iqdê Durfam

Weşanxana Apec-Tryck, 1989, Stockholm, 203 rûpel.

Nivîskarê vê pirtûkê Şêx Eskerî di navbera salên 1898-1952-yan de jiyaye. Nivîskar di vê pirtûka xwe de çend çîrokên kurdî bi awayê helbestkî nivîsiye. Zeynelabidin Zinar ew çîrok jî tîpên erebî wergerandine tîpên latîfî û ji bo pirtûkê jî pêşgotinek nivîsiye.

Xelîl Dihokî

Gaziyek Ji Cêrgê Asya

1989, Eskilstuna, 56 rûpel.

Ji bilî pêşgotina helbestvan bi xwe, di pirtûkê de afirandinên wî yên nûh cih girtine. Nivîskar bi taybetî devoka herêma Behdînan bi kar anîye. Helbest bi tîpên latîfî hatine nivîsîn.

ROHAT

Çağdaş
TÜRK EDEBİYATINDA
KÜRTLER

STOCKHOLM 1989

Adresa Xwestinê:

Îsteme Adresi:

Weşanxana Vejin

Box 39 122

100 54 Stockholm - SWEDEN

Platforma Yekîtîya Şoreşger û Welatparêz ya Kurdîstanê

DANEZANA

**Ji bo
Yekîtîyê**

**Birlik
Îçin**

DEKLARASYON

Kürdistan Devrimci - Yurtsever Birlik Platformu

Adresa Xwestinê:

Îsteme Adresi:

Weşanxana Vejin

Box 39 122

100 54 Stockholm - SWEDEN

NACI KUTLAY

İTTİHAT-TERAKKİ
ve
KÜRTLER

STOCKHOLM 1990

Adresa Xwestinê:

İsteme Adresi:

Weşanxana Vejin

Box 39 122

100 54 Stockholm - SWEDEN

www.arsivakurdi.org

J I AZADI Û SERXWEBÛNÊ RUMETTIR
TU TIŞTEK TUNE YE!

NELSON MANDELA